

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

**SOSYAL VE EKONOMİK DESTEK HİZMETİNDEN
FAYDALANAN ÇOCUĞU OLAN KADINLAR: YOKSULLUK
ALGILARI, DENEYİMLERİ VE BAŞ ETME YÖNTEMLERİ**

Deniz TAŞAĞAL

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

SOSYAL VE EKONOMİK DESTEK HİZMETİNDEN FAYDALANAN ÇOCUĞU
OLAN KADINLAR: YOKSULLUK ALGILARI, DENEYİMLERİ VE BAŞ ETME
YÖNTEMLERİ

Deniz TAŞAĞAL

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

KABUL VE ONAY

Deniz TAŞAĞAL tarafından hazırlanan “Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Çocuğu Olan Kadınlar: Yoksulluk Algıları, Deneyimleri ve Baş Etme Yöntemleri” başlıklı bu çalışma, 27/05/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Aslıhan AYKARA (Başkan)

Prof. Dr. Kasım KARATAŞ (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EGE (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibarenay ertelenmiştir.
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.

14/06/2022

Deniz TAŞAĞAL

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan iş birliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Kasım KARATAŞ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Deniz TAŞAĞAL

*Çocukları için yaşamaya çalışan emektar annelere,
Çocukları uğruna bir an bile mücadelesinden vazgeçmeyen kıymetli anneme...*

TEŞEKKÜR

Üretme isteğiyle yola çıkılan bu süreç şüphesiz sancılı, uzun ve meşakkatli bir yol. Yola çıkıldığından itibaren başta araştırmacı olmak üzere her şey bir dönüşüm içerisindedir. Bazen geç kalınır, sapaklar karıştırılır, yolun sonu görünmez bazen de en doğru şekilde ilerlediğinizi düşünürsünüz. Yola çıktığım andan itibaren her birini tek tek deneyimlediğim ve pek çok şey öğrendiğim bu yolda desteklerini her an hissettiğim ve onlarla güçlendiğim kişilere teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Öncelikle hayatta kalmak için savaştan, zorlu yaşantılarına ait duygu ve düşüncelerini içtenlikle benimle paylaşan, yaşantılarına dokunduğum ve yaşamıma dokunan kadınlara teşekkür ederim.

Varlıklarından aldığım güçle tamamladığım ve fedakarlıklarını yadsıyamadığım bu süreçte elbette en büyük teşekkürü her koşulda sevgilerini ve desteklerini hissettiğim, zorlandığım her an umudum ve inancım olan aileme; annem Aysun Taşağal, babam Rıza Taşağal ve kardeşim Begüm Taşağal'a

Akademik bilgi ve birikimiyle desteklerini esirgemeyen, bu süreçle birlikte yol almaktan büyük mutluluk ve onur duyduğum saygıdeğer tez danışmanım Prof. Dr. Kasım Karataş'a

Tez savunma jürimde yer alarak bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan, önerilerinin yol göstericiliğiyle beni yüreklendiren Doç. Dr. Aslıhan Aykara ve Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ege'ye

Hayatımı yeni bir mekân ve yeni insanlarla düzenlediğim bir dönemde tez çalışmamı yürütürken beni yalnız bırakmayan, rehberlik ve yönlendirmesini esirgemeyen, bir çalışma arkadaşından çok daha anlamlı ve değerli Kübra Zeynep Çakoğlu'na

Yıllar boyunca yanımda olan, benzer süreçlerden birlikte geçerken attığım her adımda beni yüreklendiren dostlarım Merve Nur Özgel'e, Sena Kaba'ya ve Ayşenur Aburşu'ya

Değerli vakitlerini ayırarak yol gösteren, deneyimlerini paylaşmaktan çekinmeyen Arş. Gör. İsmail Nalbantoğlu'na, Özge Silav'a ve Serap Tunç'a teşekkür ederim.

ÖZET

TAŞAĞAL, Deniz. *Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Çocuğu Olan Kadınlar: Yoksulluk Algıları, Deneyimleri ve Baş Etme Yöntemleri* Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2022.

Bu araştırma, haklarında korunma kararı olmaksızın bir yıl ve uzun süreli SED hizmeti ile aile yanında desteklenen çocuğu olan kadınların yoksulluk kavramına ilişkin algılarını ortaya koymayı, gündelik yaşantılarına ait deneyimlerinin temel haklar içerisinde yer alan beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve sosyal yaşam üzerinden anlaşılmasını ve karşılaşılan güçlüklerden doğan baş etme yöntemlerinin ortaya çıkarılmasını hedeflemektedir. Aynı zamanda araştırma, kadınların hizmetten faydalanma sürecini değerlendirerek bu hizmetin mevcut yoksulluk algı ve yaşantılarında meydana getirdiği değişimi ortaya koymaya yönelik gerçekleştirilmiştir. Fenomenolojik yaklaşımın temel alındığı, nitel desende tasarlanan bu araştırmada maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılarak 15 kadın ile yarı yapılandırılmış görüşme formu arayıcılığıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veri inşa sürecinin tamamlanmasının ardından elde edilen veriler tematik analiz yoluyla çözümlenmiştir. Bu çerçevede 3 ana tema görünür olmuştur: Kadınların Yoksulluğa Yönelik Algıları, Kadınların Yoksulluk Deneyimleri ve Baş Etme Yöntemleri, SED Hizmetinin Değerlendirilmesi. Araştırma sonucunda yoksul kadınlar yoksulluk kavramını beslenme, barınma, giyim gibi temel gereksinimlere ulaşamamak ve parasal sistemin dışında ruhsal/ duygusal yetersizliğe neden olan bir kavram şeklinde tanımlamışlardır. Kadınların yoksulluğun nedenleri kapsamında mikro ve mezo ölçekte bir sorgulama içerisinde oldukları, yoksulluk yaşantısı içerisinde birçok farklı olumsuz duyguyu aynı anda yaşadıkları ve hem bu duygular hem de erişilemeyen haklar çerçevesinde mücadele yöntemleri geliştirdikleri anlaşılmıştır. Beklenen mücadele yöntemlerinde ise hayırseverlik ve hak temelli politikalar kısıncında bir ikililik söz konusudur. Kadınların gündelik yaşam deneyimlerinin toplumsal cinsiyet rolleriyle bağlantılı sorunlar doğurduğu ve kadınların asgari insani bir yaşam çizgisinin çok daha altında oldukları görülmüştür. SED hizmetinin yoksulluk algı ve yaşantılarda önemli dönüşümler yarattığı ve hizmetin temel haklara ulaşabilmek için kullanıldığı

anlaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda hizmetten faydalanan aile bireylerinin güçlendirilmesine ve SED hizmetinin uygulanma sürecine ilişkin öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Sözcükler

SED hizmeti, Hak temelli yaklaşım, Sosyal hizmet

ABSTRACT

TAŞAĞAL, Deniz. *Women with Children Benefiting from Social and Economic Support Services: Poverty Perceptions, Experiences and Coping Methods*. Master Thesis. Ankara, 2022.

This research aims to analyze the perceptions of the women's with children who are supported with the Social and Economic Support (SED) service for one year and for a long time, without a protection decision, regarding the concept of poverty and their daily life experiences, through nutrition, shelter, education, health, and social life, which are included in the fundamental rights. This study aims to evaluate the process of benefiting from the service, revealing coping methods arising from the difficulties encountered and reveal the change this service has brought about in current poverty perceptions and experiences. In this study, which is based on the phenomenological approach and designed in a qualitative design, in-depth interviews were conducted with 15 women through a semi-structured interview form, using maximum diversity sampling. After completing the data construction process, the data acquired were analyzed through thematic analysis. In this framework, three main themes became visible Women's Perceptions of Poverty, Women's Poverty Experiences and Coping Methods, Evaluation of SED Service. As a result of the research, disadvantaged women's defined the concept of poverty as not being able to reach the needs such as nutrition, shelter, clothing and a concept that causes social exclusion outside the monetary system. It has been understood that they are in a micro-and mezzo-scale questioning within the scope of the causes of poverty, they experience many different negative emotions at the same time in the life of poverty and they develop methods of struggle within the framework of both these feelings and inaccessible rights. In the standard methods of struggle, there is a duality between philanthropy and rights-based policies. It has been observed that daily life experiences cause problems related to gender roles and those women's are far below a minimum human lifeline. It has been understood that the SED service has created significant transformations in the perception and experience of poverty and that the service is used to achieve fundamental rights. Recommendations have been developed regarding the

strengthening of family members who benefit from the service and the implementation of the SED service.

Key Words

Social and economic support service, Rights-based approach, Social work

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
İTHAF.....	iv
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xv
TABLolar DİZİNİ.....	xvii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xviii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM : GENEL BİLGİLER.....	3
1.1. ARAŞTIRMANIN SORUNU.....	3
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	5
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	6
1.4. ARAŞTIRMANIN TANIMLARI.....	7
1.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	8
2. BÖLÜM : KURAMSAL ÇERÇEVE.....	9
2.1. YOKSULLUK KAVRAMI.....	10
2.1.1. Yoksulluğun Tarihsel Arka Planı.....	10
2.1.2. Yoksulluk Tanımlamaları.....	17
2.1.3. Yoksulluk Türleri.....	20
2.1.3.1. Mutlak-Göreceli Yoksulluk.....	21

2.1.3.2. Nesnel-Öznel Yoksulluk	23
2.1.3.3. Gelir Yoksulluğu-İnsani Yoksulluk.....	24
2.1.3.4. Kırsal-Kentsel Yoksulluk.....	25
2.1.3.5. Kadın Yoksulluğu.....	26
2.1.3.5.1. Kadın Yoksulluğuna Neden Olan Faktörler	28
2.1.3.5.1.1. Aile İçi Eşitsiz Rol Dağılımı.....	29
2.1.3.5.1.2. Eğitim Olanaklarına Eşitsiz Erişim	31
2.1.3.5.1.3. İş Gücü Piyasasındaki Eşitsiz Konum	34
2.1.3.5.1.3.1. Cinsiyete Dayalı Ücret Eşitsizliği ...	35
2.1.3.5.1.3.2. Enformel Sektör	36
2.2. HAK TEMELLİ YAKLAŞIM AÇISINDAN YOKSULLUK.....	38
2.2.1. İnsan Hakları ve Yoksulluk.....	39
2.2.2. Sosyal Hizmet, Hak Temelli Yaklaşım ve Yoksulluk İlişkisi.....	43
2.2.3. Yoksulluğa Hak İhlali Bağlamında Bakmak.....	48
2.3. YOKSULLUKLA MÜCADELE	51
2.3.1. Yoksullukla Mücadele Yaklaşımları	51
2.3.1.1. Dolaylı Mücadele Yaklaşımı.....	51
2.3.1.2. Doğrudan (Dolaysız) Mücadele Yaklaşımı.....	54
2.3.2. Hak Temelli Yaklaşım Bağlamında Yoksullukla Mücadele.....	57
2.4. TÜRKİYE’DE YOKSULLUKLA MÜCADELE VE SED HİZMETİ...	59
2.4.1. Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Tarihsel Gelişimi.....	61
2.4.2. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın Yoksullukla Mücadele Uygulamaları.....	68
2.4.2.1. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü Tarafından Sunulan Hizmetler	69
2.4.2.2. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Tarafından Sunulan Hizmetler	73

2.4.2.2.1. Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) Hizmeti.....	79
2.4.2.2.2. SED Hizmeti ve Sosyal Hizmetin Hak Temelli Rolü..	82
3. BÖLÜM : ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	86
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	86
3.2. ARAŞTIRMACININ MOTİVASYONU VE ARAŞTIRMA ALANI İLE İLK BAĞLANTILAR	87
3.3. ÖZNELERİN KEŞFİ.....	92
3.4. DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME SÜRECİ.....	95
3.4. DÜŞÜNÜMSEL SÜREÇ.....	98
3.5. ETİK KONULAR	99
3.6. ANALİZ SÜRECİ VE RAPORLAMA.....	100
3.6.1. Araştırmaya Katılan Öznelerin Sosyo-Demografik Bilgileri	102
4. BÖLÜM : ANALİZ	104
4.1. KADINLARIN YOKSULLUĞA YÖNELİK ALGILARI.....	105
4.1.1. Yoksulluğu Anlamlandırma Çabası.....	106
4.1.1.1. Yoksulluğun Tanımlanması	107
4.1.1.1.1. Temel Gereksinimlerin Karşılanamaması	107
4.1.1.1.2. Parasızlık Dışında Bir Yoksulluk: Yalnızlık, Çaresizlik.....	108
4.1.1.2. Yoksulluğun Yarattığı Duygu Durumları	111
4.1.1.3. Kadınların Gözünden Yoksulluk Nedenleri.....	113
4.1.2. Yoksulluk Yok Edilebilir Mi? Nasıl Bir Mücadele Gerek?.....	120
4.1.2.1. Hayırseverlik Yaklaşımı.....	121
4.1.2.2. Çocuğu Olan Kadınlara Yönelik İş İmkânı.....	122
4.1.2.3. Alım Gücünün İyileştirilmesi.....	125
4.1.3. Mevcut Yaşamdan Beklenen Değişim ve Gelecek Algısı	127
4.1.3.1. Yoksulluk Olmadığında Değişen Yaşamlar	127

4.1.3.2. Kadınların Gözünden Gelecek Beklentileri ve Hayalleri.....	131
4.2. KADINLARIN YOKSULLUK DENEYİMLERİ VE BAŞ ETME YÖNTEMLERİ	135
4.2.1. Gündelik Yaşamda Beslenme	136
4.2.2. Gündelik Yaşamda Barınma	143
4.2.3. Eğitim Hakkına Erişim	151
4.2.4. Sağlık Hizmetlerine Erişim	154
4.2.5. Gündelik Sosyal Yaşam	159
4.3. SED HİZMETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	165
4.3.1. SED Hizmeti Sürecine İlişkin Bilgiler.....	166
4.3.1.1. Kadınların SED Hizmeti Dışındaki Farklı Sosyal Yardımlardan Faydalanma Durumu	166
4.3.1.2. Kadınların SED Hizmeti ile Tanışma Süreçleri	168
4.3.1.3. Kadınların SED Hizmeti Hakkındaki Bilgileri.....	175
4.3.2. SED Hizmetinden Kazanımların Temel Haklar Bağlamında Değerlendirilmesi	177
4.3.2.1. Beslenme Hakkına Yönelik Kazanımlar	177
4.3.2.2. Barınma Hakkına Yönelik Kazanımlar.....	178
4.3.2.3. Eğitim Hakkına Yönelik Kazanımlar.....	180
4.3.2.4. Güçlenme, Yeterlilik ve Sosyal Yaşam	181
4.3.2.5. SED Hizmetine Eleştirel Bir Bakış.....	185
5. BÖLÜM : SONUÇ VE ÖNERİLER	188
5.1. SONUÇ	188
5.1.1. Kadınların Demografik Özelliklerine İlişkin Sonuçlar.....	190
5.1.2. Kadınların Yoksulluk Algılarına İlişkin Sonuçlar.....	193
5.1.3. Kadınların Yoksulluk Deneyimleri ve Baş Etme Yöntemlerine İlişkin Sonuçlar	198
5.1.4. Kadınların SED Hizmetine İlişkin Değerlendirme Sonuçları	203

5.2. ÖNERİLER	208
5.2.1. Hizmetten Faydalanan Aile Bireylerinin Güçlendirilmesine İlişkin Öneriler	208
5.2.2. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinin Uygulanma Sürecine İlişkin Öneriler	212
KAYNAKLAR	216
EKLER	230
EK 1: ARAŞTIRMAYA KATILAN ÖZNELERİN TANITIMI	230
EK 2: KATILIMCILAR İÇİN BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU	238
EK 3: YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU	240
EK 4: BİGA KAYMAKAMLIĞI MAKAM OLURU	243
EK 5: ETİK KURUL ONAYI	244
EK 6: AİLE VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI İZİN YAZISI	245
EK 7: TEZ ORJİNALLİK RAPORU	246

KISALTMALAR DİZİNİ

ASHB	: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
BM	: Birleşmiş Milletler
CEDAW	: Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi)
ÇES	: Çocuk Evleri Sitesi
ÇHGM	: Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü
ÇODEM	: Çocuk Destek Merkezleri
ÇOKİM	: Çocuk Koruma İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IASSW	: International Association of Schools of Social Work (Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği)
IFSW	: International Federation of Social Workers (Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu)
ILO	: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Beyanname
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
OECD	: Organization for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü)
OHCHR	: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği)
SED	: Sosyal ve Ekonomik Destek
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
SYDV	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
SYDTF	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
SYGM	: Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü
ŞNT	: Şartlı Nakit Transferi
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

- UNDP** : United Nations Development Programme
(Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
- UNIFEM** : United Nations Development Fund for Women
(Birleşmiş Milletler Kadınlar Kalkınma Fonu)
- WEF** : World Economic Forum (Dünya Ekonomik Forumu)

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Yoksulluğa Verilen Anlamlandırma Kümeleri	19
Tablo 2. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü Tarafından Uygulanan Sosyal Yardım Programları.....	71
Tablo 3. Ülkemizdeki Tüm Kamu Kurumları Tarafından Yapılan Sosyal Yardımların İçindeki Nakdi Yardım Oranı.....	72
Tablo 4. Ülkemizdeki Sosyal Yardımlardan Faydalanan Hane Sayıları.....	73
Tablo 5. Katılımcı Kadınların Sosyo-Demografik Bilgileri.....	103

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Ana ve Alt Tema Tasarımı	101
Şekil 2. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Çocuğu Olan Kadınların Yoksulluk Algı ve Deneyimleri Ana Tema Haritası	105
Şekil 3. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Çocuğu Olan Kadınların Yoksulluğa Yönelik Algıları Tema Haritası	106
Şekil 4. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Çocuğu Olan Kadınların Yoksulluk Deneyimleri ve Baş Etme Yöntemleri Tema Haritası	136
Şekil 5. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Çocuğu Olan Kadınlar Tarafından SED Hizmetinin Değerlendirilmesi Tema Haritası ...	165

GİRİŞ

En yüzeysel bakışla yoksulluk, temel gereksinimlerin giderilememesi şeklinde tanımlansa da birey, ekonomik yetersizliğin yanı sıra fiziksel, psikolojik ve sosyal olarak doğal yaşam akışı içerisinde sunulan her yapabilirlikten yoksun olmaktadır. Şu hâlde yoksulluk, insan yaşamının her alanına olumsuz yönde etki eden ve varlığıyla mücadele edilmesini gerektiren bir kavram olarak tarihten günümüze süregelmiştir. Yoksullukla mücadelesini farklı pek çok yolla sürdüren aile, kuşkusuz yoksulluğun sonuçlarından en çok etkilenen gruptur. Çocuğun bakım ve gözetiminin sağlanmasının yanı sıra üreme, kimlik inşa etme, sosyalleşme ve gelir sağlama gibi işlevleri içerisinde barındıran aile, zaman içerisinde değişime uğramıştır. Öyle ki demografik, ekonomik, toplumsal ve teknolojik değişimler ailede işsizlik, aile içi şiddet ve boşanma gibi her bir üyesini ilgilendiren riskleri içinde barındırmıştır. Çocuğun korunması geçmişte aile ve akrabalık ilişkileri içinde sağlanıyorken; sanayi devrimi ve sonrasında yaşanan ekonomik ve sosyal değişim, iç göç, kentleşme gibi etmenler sonucunda aile ve akrabalık kurumu da dönüşüme uğramış ve çocukların korunmasında devlete düşen rol giderek artmıştır.

Ülkemizde ailenin ve çocuğun korunmasındaki en büyük sorumluluk Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğüne aittir. Toplumsal değişimle birlikte çocuk koruma sisteminde yaşanan gelişmeler, çocuk için en uygun yaşam alanının, uygun ve yeterli koşullar sağlandığı takdirde, aile yanı olduğunu göstermiştir. Bu yaklaşımın benimsenmesiyle alternatif bir hizmet modeli olarak kullanılan kurum bakımı güncelliğini yitirmiştir. Ulusal ve uluslararası alanda çocuk refahını içeren politikaların merkezinde çocuğun kök ailesi yanında yetiştirilmesi, bu amaçla uygun ortamın sağlanabilmesi için ailenin desteklenmesi ve güçlendirilmesi kabul görmüştür.

Günümüzde Türkiye’de çocuğun refahını sağlama ihtiyacından doğan ve en yaygın kullanılan hizmet modeli SED hizmetidir. Bu hizmet modeli yoksulluk, ailenin güçlendirilmesi, çocuğun aile yanında korunması yaklaşımlarının tek bir merkezde toplandığı bir uygulamadır. Temel argümanı ekonomik yetersizlik sebebiyle beslenme, barınma, eğitim gibi temel gereksinimleri karşılanamayan, bakım ve korunması aile

içinde sağlanamayan çocuğun “korunmaya muhtaç” duruma gelmeksizin ailenin sorunlarının değerlendirilmesi ve etkin müdahalelerle çocuğun haklara erişiminin sağlanarak ailenin güçlenmesine katkı sağlamaktır. Dolayısıyla var olan hizmet modeli, içerisinde pek çok farklı kavramı bir arada sunmaktadır: Temel gereksinimlerin haklar ile bağlantısı, yoksulluk nedeniyle giderilemeyen asgari insani gereksinimlerin yarattığı hak ihlalleri ve tüm bu süreçlerle ilişkisel bağı bulunan mücadele aracı sosyal yardımlar. Söz konusu kavramlarla yakından temas halinde olan sosyal hizmet disiplinin yarattığı farkındalıktan yola çıkarak, çocuklarının korunmasını sağlayabilmek için SED hizmetine gereksinim duyan ve yoksulluğu her alanda deneyimleyen kadınların gözünden yoksulluk kavramına ilişkin duygu ve düşünceleri, temel haklara erişimi yansıtan gündelik yaşam deneyimleri, karşılaşılan güçlüklerden doğan baş etme yöntemleri ve hizmetin etkinliğinin çok yönlü bir perspektifle değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Böylece yoksulluk ve kadın olmanın bir yerde birleştiği yaşantıları konu edinen araştırma, kadınların karşılanamayan gereksinimlerinin tespitine, bu gereksinimlerin insan haklarıyla olan bağlantısına, bir sosyal yardım modeli olan SED hizmetinin kullanıcılarının gözünden değerlendirilmesine ve yoksullukla mücadelenin politik düzlemde tartışılmasına katkı sunacaktır.

1. BÖLÜM

GENEL BİLGİLER

1.1. ARAŞTIRMANIN SORUNU

Geçmişten günümüze sosyal bir sorun olarak ele alınan yoksulluk, farklı niteliklerde pek çok nüfus grubunu etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk kavramını yalnızca maddi yoksunluk içinde bulunma hali değil beslenme, barınma, eğitim, sağlık gibi temel haklara erişimin sınırlanması ve sosyal süreçlere katılım fırsatlarının azalması gibi çok boyutlu bir tartışma düzlemi içinde ele almak gerekmektedir. Bu bağlamda yoksulluğun mikro düzeyde aile üyeleri ve aile yaşantısı üzerindeki etkisini anlamak, makro bir bakış açısı ile toplumsal düzeydeki etkisini kavramayı da sağlayacaktır.

Aile, sosyal ve ekonomik yönden bir birlik sağlayarak üyelerin gereksinimlerinin ve topluma katılımlarının düzenlendiği temel bir birimdir. Dolayısıyla ekonomik yetersizlik nedeniyle aile üyelerinin gereksinimlerinin karşılanmadığı, temel haklara erişimin sınırlandığı olumsuzluklar sonucunda bu süreçten en çok etkilenen kesim, bakımı ve korunması gereken çocuklardır. Çocukların bakım ve güvenliğinin üstlenildiği temel alan olan ailede yaşanan yoksulluk, çocuğu biyolojik, psikolojik ve sosyal alanlarda olumsuz etkilemekte bu noktada bakım, barınma, eğitim, sağlık gibi alanlarda çocuğun yüksek yararını gözeten bir hizmet sunumu gündeme gelmektedir. Nitekim günümüzde ailenin desteklenerek kendine yeterli hale getirilmesi hedefi, çocuk koruma sisteminin de temelidir. Buna bağlı olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ekonomik yoksunluk nedeniyle korunmaya muhtaç duruma düşme riski olan çocukların aile yanında psikolojik, eğitsel, sosyal alanlarda desteklenmesi amacıyla çocuğun bakım ve güvenliğini sağlamaktan sorumlu olan kişi ile iş birliği sağlanarak aile, çocuk adına SED hizmetinden faydalandırılmaktadır. Bu hizmet, yalnızca çocuğun aile yanında yetiştirilmesini değil aynı zamanda maddi olarak yoksullukla mücadeleyi etkinleştirirken ailenin sosyal yönden desteklenmesini ve aile birliğinin korunarak güçlendirilmesini de amaçlayan bir hizmet olması bakımından önemlidir. Bu konuda gündeme gelen soru

şudur: SED hizmetinin çok hedefli yapısı aile bireyleri üzerinde nasıl bir işleve sahip olmakta ve hangi hedefler hak temelli olarak gerçekleştirilmektedir? Alan yazınına baktığımızda SED hizmetinden faydalanan aile üyelerinin sosyo-demografik profillerinin çeşitli bağlamlarda tanımlanmasına ilgi gösterilmişse (Kırlioğlu, 2015; Tamkoç, 2017; Alaca Aytış, 2019; Şirin, 2021) de hem ev içi hem de kamusal alanlarda yoksulluğu derinden hisseden kadınlar özelinde, onların yoksulluk algıları ve yaşantılarına, yaşantılardan doğan gereksinimlerine, beklentilerine ve baş etme yöntemlerine yönelik çalışmaların bulunmadığı görülmüştür. Burada fark edilen diğer bir konu da SED hizmetinden faydalanan çocukların aileleri özelinde yapılan çalışmalarda nitel verilerin asgari düzeyde olduğudur. Dolayısıyla yoksulluğun belirlenmiş bir sayının altında gelire sahip olmanın çok daha ötesinde nitel yöntemlerle elde edilmiş derinlemesine ve öznel aktarımlara gereksinim bulunmaktadır.

Eğitim ve iş yaşamına erişiminin önündeki engellerle, toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelinde kadına yüklenen ev işi ve çocuk bakımı sorumluluğuyla baş başa kalan kadınlar, yoksullukla ön saflarda mücadele etmektedir. Bu durumla bağlantılı olarak kadınların sosyal yardımlara yönelik talepleri de artmaktadır. Öyle ki Erdoğan ve diğerleri (2014, s.76) tarafından hazırlanan SED hizmetlerinin değerlendirildiği proje araştırma sonucuna göre 2014 yılında 56.659 çocuk SED hizmetiyle ailesi yanında desteklenmiş, SED hizmetinden faydalanan bu çocukların bakım ve gözetiminden sorumlu kişiler 46.581 ile anne olarak açıklanmıştır. Dolayısıyla kadınların mevcut yoksulluk yaşantılarına ait algı ve deneyimlerinin, deneyimlerden doğan baş etme yöntemlerinin bir arada değerlendirildiği çalışmalar yeterli değildir.

Araştırmanın sorunu üzerine düşünüldüğünde sosyal hizmetin sosyal adalet ve insan hakları idealinin toplumun her nüfus grubu için uygulanabilir olması bakışı yoksulluk, sosyal yardımlar ve hak ilişkisinin aynı düzleme oturtulmasını sağlamıştır. Alan yazınında SED hizmetinden faydalanmakta olan aile bireylerinin hak temelli yaklaşımla ele alındığı araştırmalar yeterli değildir. Bu durum mikrodan makroya doğru evrilen bir bakış açısıyla yoksullukla mücadelenin temel argümanı olan sosyal yardımların niteliği, hak temelli konumu bakımından bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın sorununun çıkış noktası olarak insanların yoksulluk kavramına hangi bakış açısıyla yaklaştıkları sorusu ön plana çıkmıştır. Yoksulluk denildiğinde maddi yetersizlikle gündeme gelen konunun, yaşantıya aktarıldığında beslenme, barınma, eğitim, sağlık gibi temel haklara erişim ve toplum ilişkilerinde zorunlu bir yaşam kısıtlamasıyla gündeme geldiği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda SED hizmetinden faydalanan çocukların aileleri kapsamında yapılan çalışmalar içerisinde kadınlar özelinde yapılan araştırmaların yeterli olmaması, yoksulluğa dair alan yazınında nitel çalışmaların asgari düzeyde olması ve SED hizmetinden faydalanmakta olan aile bireylerinin hak temelli yaklaşımla ele alındığı çalışmaların yeterli bulunmamasının gözlemlenmesinden hareketle bu araştırmanın sorunu; ekonomik yetersizlik nedeniyle çocuklarının bakım ve gözetimini sağlamakta güçlük çeken, bu sebeple çocukları adına SED hizmetinin kullanıcısı olan yoksul kadınların yoksulluğu nasıl algıladıklarını, hangi alanlarda nasıl deneyimlediklerini ve deneyimlerinden doğan baş etme yöntemlerini onların gözünden anlaşılır kılmak olmuştur. Aynı zamanda araştırmacıya gözlem olanağı sunan Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğüne sunulan SED hizmetinden faydalanmakta olmak, kadınların algı ve yaşantılarında bir değişim yaratmakta mıdır, yaratıyor ise değişim hangi noktalarda başlamakta ve kadınların bakış açısından bu değişim nasıl ifade edilmektedir sorularına cevap aranmaktadır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın temel amacı; SED hizmetinden faydalanan çocuğu olan kadınların yoksulluğa yönelik algılarının ortaya çıkarılması, bu algı ve deneyimlerin sosyal hizmet disiplini içerisinde yer alan hak temelli yaklaşım ile temel haklara erişim çerçevesinde değerlendirilmesi, temel haklara erişimde kadınların deneyimlerinden doğan baş etme yöntemlerinin ortaya çıkarılması ile SED hizmeti süresince yoksulluk algı ve yaşantılarındaki değişimin anlaşılır kılınmasıdır. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıda yer alan alt amaçlara yönelik sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Kadınların yoksulluk kavramına ilişkin algıları nedir?
 - 1.1. Kadınlar yoksulluğu nasıl tanımlamaktadır?
 - 1.2. Kadınlar yoksulluğu hangi duygular etrafında anlamlandırmaktadır?

- 1.3. Kadınların gözünden yoksulluğun nedenleri nelerdir?
- 1.4. Kadınlara göre yoksullukla mücadele nasıl olmalıdır?
- 1.5. Kadınların gelecek beklentileri ve hayalleri nasıldır?
2. Kadınların içinde buldukları yoksulluk durumuyla bağlantılı olarak; beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve sosyal yaşam ilişkilerine yönelik deneyimleri ve bu alandaki güçlüklerle baş etme yöntemleri nasıldır?
3. Kadınlar SED hizmetini nasıl değerlendirmektedir?
 - 3.1. Kadınlar SED hizmetiyle nasıl tanışmıştır?
 - 3.2. Kadınların SED hizmeti hakkındaki bilgileri nasıldır?
 - 3.3. Kadınlara göre SED hizmetinin ailenin beslenme, barınma, eğitim ve sağlık durumu ile sosyal ilişkilerine katkıları ne olmuştur?
 - 3.4. Kadınların SED hizmetine yönelik eleştirileri ve önerileri nedir?

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu çalışma ile SED hizmetinden faydalanan çocuğu olan kadınların yoksulluk algı ve deneyimleri incelenmiştir. Yoksulluğun neden ve sonuçlarıyla çok boyutlu analizlere tabi oluşu, tanımlanma zorluğunu da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda farklı sosyo-demografik özellikteki yoksul kadınlar üzerinden yoksulluk kavramını ele almak, yoksulluğu anlamlandırma çabasına katkı sunması bakımından önemlidir.

Yoksul kadınların beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve sosyal yaşam üzerinden gündelik yaşam deneyimlerini ve karşılaşılan güçlüklerle baş etme yöntemlerini anlamak; deneyimlerden doğan ve erişilemeyen gereksinimlerin tespitini, bu gereksinimlerin haklarla olan bağlantısının incelenmesini ve yoksulluk ile hak temelli yaklaşım arasındaki ilişkiselliğin ortaya koyulması bakımından önemlidir.

Sosyal Hizmet Merkezleri özelinde yoksullukla mücadelede en yaygın kullanılan sosyal yardımlardan biri olan SED hizmetinin, çocuklar adına hizmetten faydalanan kişiler üzerindeki etkinliğinin belirlenmesine gereksinim duyulmaktadır. Bilimsel araştırmalar ile bu bilgilerin edinilmesiyle SED hizmetinin etkinliği hakkında bir değerlendirme yapılabilmesi, hizmetin aktif kullanıcılarının gözünden bu hizmetin onların yaşamlarının

hangi alanlarına ne şekilde dokunduğunun belirlenmesi açısından önemlidir. Öyle ki kadınların bakışından SED hizmeti öncesi ve sonrası sürecin değerlendirilerek hizmetten kazanımların belirlenmesi, SED hizmetine ilişkin görüşlerin ortak ya da ayrılan yönlerinin açıklanmasıyla bu hizmetin mevcut faydası ile nasıl daha işlevsel hale getirilebileceği bakımından önemli çıkarımlar sunulmuştur.

Son olarak yoksullukla mücadelede çok yönlü politikalar içerisinde yer alan SED hizmetinin yaşamlara dokunuşlarını anlamak ve temel haklar çerçevesinde ele alınan deneyimlerin SED hizmetiyle nasıl bir değişikliğe uğradığı yahut uğramadığının kadınların gözünden ifade bulmasıyla SED hizmeti özelinden başlamak üzere daha genel perspektife doğru ilerleyerek yoksullukla mücadelede sosyal yardımların konumunun, bu yardımların hak temelli perspektif noktasında nerede konumlandıklarının politik düzlemde değerlendirilmesi bakımından önemlidir.

Dolayısıyla bu araştırmadan özgün bulgular ve öneriler elde edilmiştir. Yoksulluk, haklara erişim ve SED hizmeti bağlamında hem ailelerin güçlendirilmesine yönelik hem de Sosyal Hizmet Merkezlerinde görevli sosyal hizmet uzmanları ile diğer meslek elemanlarına (psikolog, sosyolog, çocuk gelişimcisi, öğretmen vb.) yönelik bütüncül politikaların üretilmesine naçizane kaynaklık etmesi beklenmektedir. Bu noktada araştırma hem kuramsal hem de uygulama boyutu ile alana katkı sağlaması bakımından önem arz etmektedir.

1.4. ARAŞTIRMANIN TANIMLARI

Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) Hizmeti: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkındaki Yönetmeliği kapsamında ekonomik yoksunluk içerisinde olduğu tespit edilen ailelerin çocuklarına yönelik haklarında korunma kararı olmaksızın bir yıl ve uzun süreli aile yanında destek hizmetidir.

Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) Hizmetinden Faydalanan Çocuğu Olan Kadınlar: Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğüne sağlanan bir yıl ve uzun süreli SED

hizmetinden haklarında korunma kararı olmaksızın faydalanması uygun görülen çocukların bakım ve gözetiminden sorumlu kişilerdir.

Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) Hizmetinden Faydalanan Çocuğu Olan Kadınların Yoksulluk Algısı: Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğünce haklarında korunma kararı olmaksızın bir yıl ve uzun süreli SED hizmetinden faydalanan çocuğu olan kadınların yoksulluk kavramına ilişkin duygu ve düşüncelerini ifade etmektedir.

Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) Hizmetinden Faydalanan Çocuğu Olan Kadınların Yoksulluk Deneyimleri: Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğünce haklarında korunma kararı olmaksızın bir yıl ve uzun süreli SED hizmetinden faydalanan çocuğu olan kadınların beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve sosyal yaşam kapsamındaki gündelik yaşantılarını ve yaşantılarındaki güçlüklerden doğan baş etme yöntemlerini ifade etmektedir.

1.5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Saha görüşmelerinin yüz yüze yapıldığı zaman dilimi içerisinde covid-19 pandemisi nedeniyle görüşmelerin kesintiye uğraması ve veri inşa sürecinin planlanan süreyi aşması araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

2. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın temellendirildiği kavramsal bilgiler yer almaktadır. SED hizmetinden faydalanan çocuğu olan kadınların yoksulluk algıları, deneyimleri ve baş etme yöntemlerinin hak temelli yaklaşım kapsamında değerlendirilmesini amaç edinen bu çalışmada ilk olarak yoksulluk kavramına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu kapsamda yoksulluğun tarihsel arka planına, yoksulluk tanımlamalarına ve yoksulluk türlerine yer verilmiştir. Araştırmayı kadınlar üzerinden şekillendirmenin bir gereği olarak yoksulluk türleri kısmında kadın yoksulluğu başlığı detaylandırılarak aktarılmıştır. Bu başlığın ayrıntılı şekilde ele alınmasının nedeni yoksulluğun cinsiyetler bağlamında farklılaşmasına neden olan faktörlere ve kadınların gündelik yaşam içerisinde karşılaştıkları sorunlara temel oluşturan unsurlara yönelik bir değerlendirme yapabilmektir. Bir diğer neden ise kadınların yoksulluğa yönelik algılarında, beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve sosyal yaşam üzerinden ele alınan gündelik yaşam deneyimlerinde ve baş etme yöntemlerinde toplumsal cinsiyet temelli aktarımların önemli bir yerde konumlanmış olmasıdır.

İkinci olarak, tez çalışmasının kuramsal yaklaşımı olan hak temelli yaklaşıma, bu yaklaşımın temel kavramlarına ve sosyal hizmet ile ilişkisine yer verilmiştir. Yoksulluğun temel insani gereksinimlerin karşılanamaması sonucunu doğurması, bu temel gereksinimlerin insan hakları ile olan bağlantısı ve bu ilişkiyel bağın yoksulluğun bir ihlali olarak değerlendirilmesine yönelik tartışmaları başlatmasından yola çıkarak insan hakları, sosyal hizmet ve yoksulluk ilişkisine yer verilmiştir.

Üçüncü olarak, yoksullukla mücadele bağlamında alan yazınında yer alan yaklaşımlara yer verilmiştir. Aynı zamanda hak temelli yaklaşım kapsamında yoksullukla mücadelenin nasıl ele alındığı tartışılmıştır. Nihayetinde Türkiye’de yoksullukla mücadele kapsamında öncelikle sosyal yardımların tarihsel seyri aktarılmıştır. Ardından Türkiye’de yoksullukla mücadeledeki sosyal yardım uygulamaları Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB)

bünyesinde ele alınmış, SED hizmetine ilişkin bilgiler aktarılmış ve bu hizmetin sosyal hizmet ile hak temelli yaklaşım kapsamındaki ilişkisine yer verilmiştir.

2.1. YOKSULLUK KAVRAMI

Geçmiş zamandan günümüze değin insanoğlunun yoksullukla olan ilişkisi yaşanan coğrafya, yaş, cinsiyet, üretim ve mülkiyet ilişkisi, ülkelere göre farklılaşan sosyal koruma sistemleri gibi pek çok değişkenden etkilenmektedir. Yoksulluk, ülkeden ülkeye olduğu kadar toplumdaki topluma dahi farklılık göstermesine rağmen temel özelliklerini koruma eğilimindedir. Buradan hareketle öncelikle yoksulluğun tarihsel seyrine yönelik gelişmeler ele alınacaktır.

2.1.1. Yoksulluğun Tarihsel Arka Planı

Bir sosyal sorun olarak ele alınan yoksulluk, insanlık tarihinden bu yana farklı niteliklerde, pek çok nüfus grubunu etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak yoksulluğun bir sorun olarak tanımlanıp üzerinde çalışılması 16.yüzyıldan itibaren hız kazanmıştır. Öyle ki 16. yüzyılda başlayan sosyal politika tartışmalarında yoksul insan ile hayatını çalışarak kazanmak zorunda olan insan arasında belirgin bir ayırım yapılmadığı görülmektedir (Buğra, 2008, s. 2). 16. yüzyıldan itibaren görünür olan yoksulluk çalışmalarında 17. yüzyıla gelindiğinde başta John Locke olmak üzere söz konusu çalışmaların mülkiyet hakları çerçevesinde ele alındığı, daha sonra ise yoksulluğun kaynağının piyasa ekonomisi ve liberalizm temelli şekillendiği ortaya çıkmıştır. Tarihsel süreç içerisinde kitlesel yoksulluğun görünür hale gelmesi ise 18.yüzyılın ortalarında meydana gelmiş, 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde yoğun olarak yaşanan ekonomik ve siyasal krizler toplumun üyelerine yansiyarak yaygınlaşmıştır. Küreselleşmenin etkileriyle beraber yaşam standartları ve fırsatlarında da gerilemeler yaşanmış, bu süreç yoksulluğun küreselleşmesine ve insan hak ve gereksinimlerindeki yoksunluğun çeşitlenmesine de neden olmuştur (Burkett, 1990, s. 22-23).

Yoksulluk kavramının günümüze değin süregelişini anlamak için yoksulluğun tarihsel arka planını şekillendiren olaylara yer verilerek başlanacaktır. Bu kapsamda dünyayı şekillendiren ekonomik gelişmelere bir bakış sunarak başlamak uygun olacaktır. Öyleyse ele alınması gereken en temel gelişme endüstrileşme ve kapitalist birikimdir.

1776 yılı İngiltere’inde buhar gücünün dokuma endüstrisinde kullanılması insan emeğinin ulaşamayacağı ölçüde üretimi getirmiş, bu gelişme dünyayı ekonomi, siyaset, hukuk ve kültürel alanlarda yeni bir çağa ulaştırmıştır. Küçük işletmelerden fabrikalara geçişle devam eden 18.yüzyıl, üretim ve sermaye sürecindeki etkisini aile yapısı, toplumsal ilişkiler ve çalışma koşullarında da göstermiştir. Makineli üretim, kapitalizmin gelişmesinin de başlangıcı olarak ele alınmaya başlanmıştır. İnsan emeğinin bir mal olarak görünmesi, Adam Smith (1777)’in Milletlerin Zenginliği kitabında da açıkça ifade ettiği şekliyle bireylerin menfaatlerinin gözetilmesinin ulusların da zenginlik ve refahını sağlayacağı yaklaşımı sermaye birikimini hızlandırmış, sermaye birikimine önem vermek ise toprak ve sermaye sahiplerinin malları üzerindeki tasarrufuna bağlı kalarak zengin ve fakir insanı ayırtmış, toplumsal çıkarları zedelemeye başlamıştır. Emeğin doğal fiyatı “*işçinin yaşaması ve neslini sürdürmesi gereken fiyat*” olarak tanımlanırken (Talas, 1977, s. 39) fizyolojik gereksinimlerin karşılanmasının yeterli olduğu düşüncesi hakimdir.

Endüstrileşmeyle gelen kötü çalışma koşulları işsizlik ve yoksulluğu arttırmış, devletin çalışma yaşamına müdahalesini gerekli kılmıştır. Öyle ki Jack London Uçurum İnsanları kitabında İngiltere’de görünen sefaleti şöyle aktarmıştır: endüstrileşmenin başlarında her yerde açlık, sefalet, hastalık ve ahlak düşkünlüğü vardı ve sanayide çalışan işçilerin hayatı açlık ve sefaletle başarısız bir dövüşten ibaretti (London, 1973, s. 222). Ekonomik ve sosyal sorunlar artarken siyasal ve toplumsal mücadeleler ile devlet, yeni bir misyon kazanmış, sosyal sorunlarla ilgilenen ve çözüme ulaşmak için sosyal sorumluluk üstlenen bir yapıya kavuşmuştur. 19.yüzyıl Avrupa’ında var olan sorunlara çözüm arayışına giren Batı devletleri, refah devleti uygulamalarının doğuşunu ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda 1870’li yıllarda Almanya’da ilk kez kullanılan Refah Devleti kavramı, İkinci Dünya Savaşından sonra gelişim ve yaygınlığını tamamlamıştır.

Refah kavramı; kapitaliz ve sonucundaki endüstrileşmeyle görünür olan sorunlar, artan eşitsizlik ve güvensizlik karşısında siyasi hakların gelişim göstermesiyle birlikte devletin mevcut sorunlara seyirci kalamayacağı düşüncesinden doğmuştur (Koray, 2012, s. 85). Refah devleti yaklaşımı Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen toplumsal acıları, hastalık ve güvensiz yaşam alanını dağıtmak değil aynı zamanda vatandaşın devlete olan bağlılığını arttırıp aralarındaki sözleşmeyi yeniden üretmeye dayanmaktadır. Yoksulluğun azaltılıp gelir dağılımı eşitliğinin sağlanması, toplumun her kesimine sosyal hizmetler ve yardımları ulaştırma hedeflerini benimseyen refah devleti anlayışının en kapsamlı tanımı Cichon (1996, s. 76-80) tarafından yapılmaktadır. Ona göre refah devleti:

“Geliri toplumun üst gruplarından alıp (genelde aktif üyelerinden) güvence altına alınmış alt gruplarına (örneğin hasta, yaşlı, özürli, işsiz, yoksula) dağıtan mekanizmalarıyla vatandaşlarına asgari bir yaşam düzeyi sağlayabilecek bir geliri garanti etmeyi, gelir eşitsizliğini gidermeyi, kişilerin ve ailelerin çeşitli sosyal sorunlarıyla baş edebilmelerini, bunların yapılmadığı takdirde kişisel/ ailevi sorunlara yol açabilecek risklerin azaltılmasını (hastalık, yaşlılık ve işsizlik gibi) ve bütün vatandaşların en iyi sosyal şartlara sahip olmasını sağlayan devlet olarak tanımlanmalıdır.”

20.yüzyıla gelindiğinde ekonomik büyüme, teknolojik gelişmelerle başta eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında devletin etkin olmaya, hizmet sunmaya ve kamu hizmetlerini arttırarak bireylerin yaşam düzeylerini yükseltecek yatırımlara yöneldiği görülmektedir. Burada bireylerin eşitliğini ve doğuştan gelen eşit haklara sahip olduğunu ileri süren liberal yaklaşım yerine, bireylerin sosyoekonomik koşullarını iyileştirmeye yönelik politikalar uygulanmaktadır (Koray, 2012, s. 62). Bu dönemi uluslararası bağlamda değerlendirdiğimizde eğitim, sağlık, ulaşım, haberleşme gibi her alanda gelişmekte olan ülkeler, sınırlarını kaldırarak daha etkin yatırım, üretim ve ticaret faaliyetlerine yönelmiş, dünya küreselleşme adını verdiğimiz bir sürece girmiştir. Böylece küreselleşme sürecinden doğan serbest rekabet, rekabet gücü olanlar ile olmayanlar arasındaki mesafenin giderek açılmasına neden olmuş, şu hâlde zaten var olan eşitsizlik daha da pekiştirilmiştir (Özerkmen, 2004, s. 138).

Küreselleşme sürecinin en önemli sorunu ekonomik eşitsizliktir. Ekonomik küreselleşmeyle Dünya ekonomisinde adaletli bir ekonomik büyümenin yaşanmadığının

göstergesi BM'nin İnsani Gelişim Raporunda şöyle aktarılmıştır: “*en yoksul ülkeye kıyasla en zengin ülkede kişi başına düşen ortalama gelir 1985 yılında 76 kat iken bu oran, 1997 yılında 228 kata yükselmiştir*” (Ferkiss, 2000). Dolayısıyla küreselleşmenin ülkelerin zenginlik ve fakirlik farkını derinleştirdiği söylenebilir. Günümüzde de hızını arttırarak devam eden küreselleşmenin yoksulluğa etkisinin olumlu-olumsuz yönleri halen tartışılmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki yoksulların olağan hale gelen varlığı, yoksulluğu marjinal bir olgu olmaktan çıkararak küresel bir olgu düzlemine taşımıştır. Şu hâlde eşitsizliğin ve yoksulluğun da küreselleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Demiral ve diğerleri, 2007, s. 5).

Yukarıda bahsedilen tarihsel arka planı Türkiye özelinde de ele almak gerekmektedir. 18.yüzyıl itibariyle Batı Avrupa'daki siyasal ve ekonomik gelişmenin takip edilemediği dönemde, Osmanlı Devleti kendisine dönük ve dışarıdaki gelişimleri izlemekten yoksun bir şekilde çöküş dönemi içerisine girmişti. Osmanlı Devleti'nin çöküş nedenleri arasında Batı'daki teknolojik ve ekonomik gelişmelerin farkına varamadığı ifade edilmektedir. 16. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da biriken sermaye, endüstriyel üretime yönelmiş ve böylece üretilen ürünlere pazar arayışı doğmuştur. Osmanlı Devleti de bu pazar arayışına karşılık olarak kendi topraklarına serbestçe giriş izni vermiş, el tezgahlarında yapılan üretim yok olmaya yüz tutmuştur. Yanı sıra Koray (2012, s.110)'ın ifade ettiği şekilde ekonomik alandaki değişimler sosyal farklılığı oluşturamamış, böylece devletin karşısında sivil toplum veya toplumsal sınıflar oluşamamış, az sayıda kalan aydın kesimin siyasal demokraside kendisine yer bulamamasıyla birlikte devletin sosyal niteliği de yeterince gelişme gösterememiştir.

Osmanlı Devleti'nin çöküşü ile birlikte sosyoekonomik açıdan yetersiz mirası üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ilk yıllarından itibaren endüstrileşme ve ekonomik kalkınmayı öncelikli politika olarak belirlemiştir. Fakat bu dönemdeki sermaye yetersizliği nedeniyle birçok engelle karşılaşmıştır. 1930'lu yıllardan itibaren devlet eliyle endüstrileşme çabaları başlamış, nitekim 1933 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulamaya konulmuş ve önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

1940-1945 yıllarına gelindiğinde yaşanan İkinci Dünya Savaşı nedeniyle yatırımlar büyük ölçüde ertelenmiş, ekonomik gelişme bakımından yeterli yol kat edilememiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye ekonomisi en büyük sorunu tarım sektöründe yaşamıştır. Öyle ki genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ülke ekonomisi tarıma dayanıyordu ve kent merkezi sınırlı bir yapıdaydı. 1940 yılında yaklaşık 18 milyon olan Türkiye nüfusunun neredeyse 14 milyonu kırsal alanda yaşıyordu (Deringil, 2015, s. 20). Savaş sonrası diğer ülkeler gibi Türkiye Cumhuriyeti de ekonomik sorunlarla yüzleşmiş ve halk yoksulluğu en derin haliyle yaşamaya başlamıştı. Temel tüketim maddelerinin fiyatları artmış, hayat pahalılığı yaşayan halkın ekonomik durumlarını düzelterebilmek amacıyla çeşitli uygulamalar gündeme gelmişti; karne uygulaması, narh sistemi, fiyat kontrolleri gibi.

İkinci Dünya Savaşının bitmiş olduğu 1945 yılından itibaren Türkiye'de siyasi güç ve ekonomik güç arasında çatışmalar yaşanmış, bu durumun iktisadi sonuçları büyük değişimlere yol açmıştı. Çok partili parlamenter sisteme geçişle başlayan değişim, iktisadi sistemde de kendini göstermişti. Bu süreçten itibaren kamu sektörünün yanı sıra özel sektörün de büyüdüğü karma bir ekonomik yapı ortaya çıkmış ve liberal politikalara dönüşüm başlamıştır (Koray, 2012, s. 110). Dönemin en belirgin özellikleri arasında “tarım reformu, dış ticaretin serbestleştirilmesi, yatırım harcamalarının yükselişi, sanayileşmede özel sektöre öncelik verme, işçilere yönelik sosyal politika yasalarının çıkarılması” yer almaktadır (Kanca, 2012, s. 47). Bu süreçten itibaren 1950'li yıllara kadar devam eden sosyal ve ekonomik yapıdaki değişim, makinenin tarıma girmesiyle birlikte kırsal alanda başlayan yoksulluğu iç göçler ile kentlere taşımıştır. 1960-1970'li yıllara kadar yaşanan yoğun göçler kent yapısında dönüşüme neden olmuş, gecekondulaşma, alt yapı sorunları gibi yeni güçlükleri beraberinde getirmiştir. Bu dönemde kentleşmenin en önemli sorunu olan sosyal eşitsizlik ve sosyal adaletsizlik, sosyal devlet anlayışı ile değil geleneksel kurumlar ve manevi değerler arayıcılığı ile giderilmeye çalışılmış bu nedenle de söz konusu eşitsizlikler toplum tarafından görünür hale ulaşmamıştır.

Türkiye'de yoksulluğun görünür hale gelip bir sorun olarak ele alınmaya başlaması 1980'li yıllara denk gelmektedir. Devletin ekonomideki rolü ve piyasanın işleyişi

üzerindeki müdahalesi azaltılmış, fiyat ve miktar üzerindeki kontroller kaldırılarak esnek fiyat sistemine geçilmiş ve özelleşmeye gidilmiştir. Kalaycıoğlu ve Rittersberger Tılıç (2002, s. 202) bu dönemde yoksulluğun artmasına neden olan faktörleri şu şekilde aktarmıştır:

- “1985 yılı sonrası yaşanan göçlerde kamu sektöründe işe girmenin zorlaşması, özel sektörde güvenilir iş bulma olanağının azalması ve enformel sektördeki işlerin hane halkı gelirlerinde egemen olması olumsuz şartları barındırmıştır.

- Gelir dağılımında ortaya çıkan büyük kayıplar dolayısıyla eski orta sınıfın sosyo-ekonomik konumunu giderek yitirmesi ve 1990 sonrasında kentlere göç edip kentteki olanakları kullanamayan yeni kent yoksullarının ortaya çıkması,

- Emek gücünden makinelî üretime geçişin yarattığı işsizlik, iş gücü pazarında ve ücretlerde esneklik ve düzensizlik, kadın ve çocuk emeğinin enformel üretim biçimlerinde kullanımının artması.”

Araştırmacı Recep Dumanlı (1996, s.126)’nın “Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi” sonucundan hareketle hazırladığı uzmanlık tezinde, Türkiye’de kişi başına düşen yoksulluk sınırı (284.700 TL) belirtilmiş (s.67), bu sınır bağlamında değerlendirme yapıldığında 1987 yılı itibariyle hanelerin %17’sinin, nüfusun ise %16,24’ünün yoksul olduğu tespit edilmiştir.

Toparlayacak olursak 1980 sonrası uygulanan ekonomi politikaları eşitsiz büyüme ve gelişmeyi tetiklemiş, bu da toplumda küçük bir azınlığın refah içinde yaşamasına, çoğunluğun ise yoksullukla boğuşmasına neden olmuştur. Bu süreçte toplumsal yapıyı koruyacak ve güçlendirecek sosyal refah hizmetlerinin yeterince sunulmaması da uçurumların artmasına sebep olmuştur.

Belirtilen yıllardaki yoksulluk nedenleri elbette bunlar ile sınırlı değildi. Dünyada yaşanan gelişmelerin ülkemizdeki etkisi, 1990’lı yıllarda kendisini iyiden iyiye hissettirmeye başlamıştı. Mevcut üretim ve paylaşım sistemi ulusallıktan çıkmış, dünya pazarında rağbet gören ürünlere ülkemizde de talep artmıştı. Bunun sonucunda da üretim güçlerini elinde tutanlar giderek zenginleşirken az gelişmiş olarak nitelendirilen ülkeler yoksullaşmıştır. Küreselleşme adı verilen bu süreç kapitalizmin biçim değiştirmesiyle ortaya çıkmış, zenginlik-fakirlik gibi iki zırt unsurun aynı anda artışına neden olmuştur.

Kaynakların eşit olmayan dağılımı, doğru oranlı bir şekilde gelir dağılımını da dengesizleştirmiştir. Nitekim gelir elde etme olanaklarının yetersiz oluşundan doğan yoksul kesim, artan gelirden yeterince faydalanamamış, bu durum hem ulusal hem de ülkeler arası gelir dağılımında büyük farklılıkların oluşmasına neden olmuştur (Şahin, 2005, s. 125). Şu hâlde yoksulluk halini şiddetlendiren “işsizlik, adilane olmayan gelir dağılımı, gerileyen sosyal adalet, toplumsal ve mekânsal kutuplaşma ve kamu hizmet alanının daralması” kaçınılmaz olmuştur (Sipahi, 2006, s. 175).

Kırılgan ve istikrarsız bir hal alan Türkiye ekonomisi 1991,1994,1998-99 ve 2001 yılları arasında ciddi ekonomik krizler yaşamıştır (Padır, 2020, s. 21). Bu krizlerin en büyüğü 2001 yılına aittir. Neo-liberal ekonomi politikaları, küreselleşmenin getirisi olan hızlı ekonomik büyüme, krizin yaşanmasına neden olmuştur. Türk lirasının değer kaybetmesi, milli gelirin azalması, enflasyon oranlarının yükselmesi Türkiye ekonomisinde derin izler bırakırken yoksulluk oranlarını da önemli ölçüde arttırmıştır.

Yaşanan gelişmelerden hareketle 2000 yılından itibaren hem Türkiye hem de Dünya'nın yoksulluğa bakışı gelir yoksulluğu bağlamından çıkartılmış, yoksulluğun ve beraberinde getirdiği pek çok sosyal sorunun varlığı noktasında görüş birliğine varılmıştır. Dünya Bankasının 1990 yılı raporunda yoksulluk algılayışındaki değişimi açıkça görmekteyiz. Öyle ki söz konusu raporda, gelir ve tüketim yoksulluğu gibi geleneksel yaklaşımın yanı sıra eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, toplumsal ve politik hayata katılım gibi unsurlara da yer verilmiştir (Bildirici, 2011, s. 16). Dünya Bankası tarafından hazırlanan Dünya Kalkınma Raporu'nda yoksulluğun ana tema olarak işlenmesi, yoksulluk çalışmalarını hızlandırırken konunun yalnızca ekonomik bir sorun olmasının ötesine geçilmesiyle konuya olan ilgi uluslararası alanda artış göstermiştir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011, s. 61).

Bu yıllardan itibaren Türkiye özelinde de TÜİK, yoksulluk araştırmalarını hızlandırmıştır. 2002 yılından itibaren TÜİK tarafından düzenli olarak yoksulluk çalışmaları yapılmış ve yoksulluğun göstergeleri hesaplanmıştır (Çalışkan, 2010, s. 104). Yoksulluk kavramının tarihsel arka planından bahsetmenin ardından alan yazınında var olan ‘yoksulluk nedir’ tanımlamaları incelenecektir.

2.1.2. Yoksulluk Tanımlamaları

Frank (1983)'in ifade ettiği şekliyle yoksulluk, bireyin toplam gelirinin onun fiziksel var oluşunun devamı için en alt seviyede gerekli olan beslenme, giyim vb. maddeleri karşılamaya yeterli gelmemesidir.

Ekonominin babası olarak anılan Adam Smith yoksulluğu, “*hayatın gerektirdiği temel ve kültürel ihtiyaçları satın almanın yetersizliği*” şeklinde tanımlamıştır (Smith, 1776'dan aktaran Davis ve Sanchez-Martinez, 2014, s. 7).

Towsend (1979)'e göre “*toplumu içinde barındıran bireyler, aileler ve gruplarda temel gıda ihtiyaçlarını karşılayamayan, toplumsal aktivitelere katılamayan ve ait olunan toplumdaki geleneksel düzeyde yerleşmiş yaşam standardına ulaşabilmenin gerektirdiği kaynaklara sahip olamayanlar*” yoksul olarak tanımlanırken Mack ve Lansley (1985) tarafından yoksulluk, toplumun algıladığı ihtiyaçlardan yoksunluk olarak ifade edilmiştir (aktaran Saunders, 2004, s. 5).

Yoksulluk kavramına ilişkin çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır. Var olan tanımlamalardaki farklılık, büyük ölçüde temel gereksinimlerin nelerden oluştuğu noktasından başlamaktadır. Bu bakışla sıklıkla vurgulanan temel gereksinim kavramına ilişkin bir değerlendirme yapılmalıdır. Temel gereksinim kavramını tanımlarken karşılaşılan zorlukları üç kısma ayırabiliriz. Bunlardan ilki, temel gereksinimlerin bireysel ve toplumsal olarak değişkenlik göstermesi, nesnel bir kriterin bulunmamasıdır. Streeten ve Burki (1978, s. 413)'in ifadesiyle yaşamın sürdürülebilmesi için belirli asgari fizyolojik koşullar gerekli olmakla birlikte, temel ihtiyaçlar coğrafi bölgelere, iklimlere, kültürlere ve dönemlere göre farklılık göstermektedir. Örneğin aynı yaş ve aynı aktivite durumlarına sahip olunsu bile beslenme gereksinimi kişiler arası farklılık içermektedir.

İkinci olarak temel gereksinimlerin hiyerarşik olarak sıralanmasının tanımlamada yarattığı güçlütür. Birinci düzeyde temel gereksinim; yaşayabilmek için karşılanması gereken şeyleri ifade eder. Bunlar asgari bir yiyecek ve sudur. İkinci düzeyde ölümcül

hastalıklardan korunmak ve yeterli düzeyde barınmayı içeren gereksinimler eklenir. Üçüncü düzeyde ise hayatta kalmanın devamı için kararlara katılım, eğitim gibi maddi olmayan ihtiyaçlar eklenmektedir. Streeten ve Burki (1978, s. 413-414) bu hiyerarşik yapının ülkelerin gelişmişlik durumlarına göre belirlenen mal ve hizmetlerin farklılaşmasına neden olacağını ifade etmektedir. Yani geliştirmekte olan ülkelerin bir kısmı tüm insanların düzgün bir şekilde hayatta kalması için bir temel mal sepeti oluştururken bir kısmı da insanların ‘üretken bir şekilde’ hayatta kalmalarını sağlayacak bir temel mal sepeti oluşturabilir ki bu, toplumların amaçlarına göre değişkenlik gösterir.

Temel gereksinimlerin tanımlanmasında karşılaşılan üçüncü zorluk ise asgari mal-hizmet sepetinin toplumlara göre farklılık göstermesiyle ilişkidir. O halde burada gündeme gelen konu, standardı sağlamak amacıyla gereksinimlerin içerisinde “öz olanı” belirlemek, bazılarını vurgulamaktır. O halde bu durum diğer gereksinimlerin ihmal edildiği anlamına gelir mi tartışmaları başlamaktadır.

Temel gereksinimlerin nelerden oluştuğu yahut içeriğinde nelerin bulunması gerektiği yukarıda bahsedilen tartışmaların ardından belirginleştirilmiştir. Öyle ki bu tartışma, yoksulluğun tanımlanmasında ve asgari bir sınırın çizilebilmesinde temel alınmaktadır. Gereksinimlerin sınıflandırılmasında doğalcı ve yapaycı yaklaşımların olduğundan bahsedebiliriz. Doğalcı yaklaşım; biyolojik temelden (beslenme, barınma, giyinme) yola çıkar ve insanın doğasını değişmez bir veri olarak kabul eder (Burhan, 1984, s. 22). İlerleyen süreçte temel ihtiyaçlar ‘gerçek ihtiyaç’ anlamında ele alınmış ve insanların aç, susuz, barınsız kalmaması, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanabilmesi ve bunun sürekliliğine güvenebilmesi ((Buğra) Trak,1980, s. 5) şeklinde tanımlanmıştır. Yapaycı yaklaşım ise; bireyin toplumdaki yerini koruyabilmesi için tüketime yol açacak faaliyetlerini yapay bir ihtiyaç şeklinde tanımlamaktadır. Dolayısıyla *“kimi gereksinimler biyolojik ve insanın tabiatından kaynaklıdır, kimileri ise insanların toplum içerisindeki ortak yaşamlarının bir ürünüdür”* (Burhan, 1984, s. 26). İnsanın tabiatı gereği sosyal bir varlık oluşu, aslında sosyal gereksinimlerin de doğal bir yanının olduğunu göstermektedir. Öyleyse toplumun bir parçası olma, ortak bir gereksinimi doğurur: dışlanmama gereksinimi.

Sonuç olarak insanın yaşamını sürdürmesi için gerekli olan biyolojik ve sosyal gereksinimlerin nelerden oluştuğu tartışılmıştır. Öyleyse yoksulluğun bu temel gereksinimlerin giderilememesinden doğması, ihtiyaçların evrenselliğiyle ilişkilidir. Hatta yoksullukla mücadele kavramı da hangi mal ve hizmetlerin kullanımının bu gereksinimlere cevap vereceği sorusunun sorulmasıyla yakından ilişkili değil midir? O halde alan yazınında var olan tanımlamalarda da göreceğimiz üzere yoksulluk; bireylerin biyolojik, duygusal ve sosyal gibi temel gereksinimleriyle bağlantılı olarak toplumsal bir sorun şeklinde ele alınmaktadır.

UNDP tanımlamasına baktığımızda yoksulluğun çok boyutlu olarak ele alınıp yalnızca gelirden yoksunluk içinde bulunmayı değil “sağlıklı olmama, okuma-yazma bilmeme, temel sosyal hizmetlere ulaşamama ve insanların hayatlarını etkileyen süreçlere katılma konusunda çok az fırsata sahip olma” durumlarını da ifade ettiği (aktaran Hacımahmutoğlu, 2009, s. 13) görülmektedir.

Tanımlardan anlaşılmaktadır ki yoksulluk, düşük gelir seviyesiyle temel gereksinimlerin karşılanamamasından öte insan yaşamının her alanına tesir eden, insani yaşam standartları gereğince bu standardı yakalamamak şeklinde ele alınan kapsamlı bir bağlama sahiptir. Onu bu denli geniş bir çerçeveye sokan kuşkusuz ekonomik kavramların ötesinde zaman ve mekânsal olarak da farklılık içermesinden kaynaklanmaktadır. Yoksulluğu içeren anlamlandırma kümeleri en geniş haliyle aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Spicker, 2000’den aktaran Gökdayı, 2003, s. 10-11).

Tablo 1. Yoksulluğa Verilen Anlamlandırma Kümeleri

Kümeler	Belirtiler/Göstergeler
Temel Gereksinimler	Korunma, giyim, barınma, yiyecek gibi temel gereksinimlerin azlığı.
Temel Güven Eksikliği	Ezilmişliğe bağlı olarak temel güvenlik gereksinimlerinin denkçe bir şekilde karşılanamaması.
Sınırlı Kaynaklar	Gelir eksikliği içinde olan insanların gereksinimlerini karşılayabilecek yeterli düzeyde gönence ya da kaynaklara sahip olamaması.

Yaşam Ölçütleri	Ortalama olarak toplumun yaşam ölçütlerinin altında yaşama.
Yetki Eksikliği	Kendi kendilerine hem yoksunluklarını hem de kaynak eksikliklerini giderecek çözüm yollarının ve toplumsal haklarının eksikliği.
Çok Yönlü Yoksulluk	Açlık ve evsizlik gibi uzun yıllar boyunca sınırlı kaynaklara karşın çözümlenemediği için sıkıntı ve derinden yaralayıcı bir biçimde acı vermesi durumu.
Dışlanma	Toplumsal yaşamın birer parçası olan toplumsal ilişkilere katılamama durumu.
Eşitsizlik	Toplumun geneli ile karşılaştırıldığında kişinin kendisini toplumdaki diğer kişilere göre daha eşitsiz bir biçimde hissetmesi durumu.
Sosyal Sınıf Farklılığı	Bireylerin toplumdaki ekonomik konumları nedeniyle kendilerine bağıntı olarak hissettikleri toplumsal gruplanmalar.
Sosyal Güvenlik Eksikliği	Yoksullar kendilerini toplumsal güvenlikten yararlanırken eksik hissederler. Bu eksiklik onların gelirlerinin düşüklüğü değil güven eksikliğidir.
Beklenmeyen Durumlar	Önemli yoksunluklardan oluşan ve onların yoksulluklarını sürdürmelerine neden olan beklenmedik moral durumlarının ortaya çıkmasıdır. Örneğin aile büyüklerinin ani ölümü veya uzun süreli hastalıkları gibi.

2.1.3. Yoksulluk Türleri

Yoksulluk, etimolojik olarak bir şeylerin eksikliği veyahut olmaması şeklinde var olmuş bir kelimedir. Aynı zamanda yoksulluk, çeşitli dinamik faktörlerden etkilenmekte ve yoksulluğa dair türdeş bir yapıdan bahsetmek mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla sosyal bilimlerde yoksulluğun, ekonomik temelli üretim ve tüketim ilişkilerinin ötesinde kişilerarası, politik ve kültürel bağlamda ele alınması önemlidir.

Yoksulluğun çok boyutlu oluşu ve tanımlanma gücü onun çeşitli türlere ayrılarak incelenmesini gerektirmiştir. Kimler için yoksul kavramının kullanılacağı ve yoksulluğun saptanabilmesi için yoksulluk sınırının belirlenmesi gerekmektedir. Bu konuda hane halklarının asgari gereksinimlerini karşılamaya yetecek bir gelir/harcama düzeyi belirlenir. Hane halklarının gelirleri, asgari tüketimi sağlayacak sınırın altında kaldığı takdirde bahse konu hane halkları yoksul olarak nitelendirilir. Dolayısıyla

toplumların ekonomik ve kültürel şartları, hane halklarında değişen kişi sayıları, ülkelerin belirleyecekleri gelir, harcama ve refah düzeylerine göre dinamik bir hale gelen yoksulluk sınırı, çeşitli yoksulluk türlerini de meydana getirmiştir. Alan yazını bilgisinden hareketle yoksulluk türlerinin sınıflandırılması aşağıdaki şekilde ele alınmıştır.

2.1.3.1. Mutlak-Göreceli Yoksulluk

Yaşamın devamlılığını sağlayan temel gereksinimleri (beslenme, barınma, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişeme vb.) karşılayamama, asgari yaşam seviyesine erişmek için yeterli geliri sağlayamama durumu mutlak yoksulluk olarak ifade edilmektedir. TÜİK (2008) tarafından yapılan “Yoksulluk Çalışmalarında” ifade edildiği üzere mutlak yoksulluk, “*asgari refah seviyesinde yaşamlarını sürdüremeyenlerin sayısının toplam nüfusa oranı*” ile belirlenmektedir. Burada belirleyici olan iki unsur, hane halklarının büyüklüğü ve mal ile hizmetlerin en düşük seviyede tüketimi için gerekli olan fiyattır.

Mutlak yoksulluk hesaplamaları iki bileşenden oluşmaktadır. İlk bileşeni oluşturan gıda yoksulluğu (açlık sınırı), devletlerin gıda harcamaları ve hayatta kalmak için gerekli olan besin kalorisine göre hesaplanmaktadır. Dünya Bankası tarafından bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli olan en az kalori miktarı 2400 olarak açıklanmıştır. Türkiye’de ise TÜİK(2008) tarafından yapılan çalışmada bu kalori miktarı 2100 olarak belirlenmiştir. Söz konusu kalori miktarını sağlayabilecek bir gıda sepetinin maliyeti ise mutlak yoksulluk sınırı şeklinde belirlenmiştir (DPT, 2001, s. 104). Dolayısıyla geliri ve harcama durumu minimum kalori miktarındaki besinleri almaya yetmeyen insanlar mutlak yoksulluk içerisinde değerlendirilmektedir.

İkinci bileşeni oluşturan ise gıda +gıda dışı yoksulluk sınırıdır ve bu sınır temel gereksinimlere erişememeye göre belirlenmektedir. Burada gıda harcamalarının dışındaki yoksulluğun durumunu ve toplumsal görünümünü analiz etmek amaçlanmıştır. Böylece gıda harcamalarına ek olarak temel gereksinim olarak kabul edilen barınma, giyim, eşya gibi alanlara erişim dikkate alınmaktadır. Süreç içerisinde temiz suya erişim, ulaşım, eğitim, sağlık ve kültürel hizmetlere erişim de gıda dışı yoksulluk hesaplamalarına dahil edilmiştir. TÜİK tarafından gıda dışı yoksulluk sınırı belirlenirken hane halkı bütçe anketi

verileri baz alınır. Bu verilere göre toplam tüketimi gıda yoksulluğunun hemen üstünde olan eş değer haneler belirlenir. Söz konusu hanelerin gıda+gıda dışı harcama paylarının toplam harcamaları içindeki ortalaması dikkate alınır.

Türkiye için istatistiki veriler değerlendirildiğinde gıda yoksulluğuna ait 2002 ve 2009 yılları arasındaki TÜİK verilerine ulaşılabilmektedir. TÜİK (2015) “Yoksulluk Çalışması” verilerine göre 2002 yılındaki gıda yoksulluğu oranı 1,35 olarak hesaplanmıştır. 2009 yılına gelindiğinde bahse konu oran 0,48 olarak belirlenmiş olup bu yıllar arasındaki gıda yoksulluğu %36 azalmış görünmektedir. Gıda + Gıda dışı yoksulluğa baktığımızda ise 2002 yılında 26,96 olarak belirtilen oran 2009 yılına gelindiğinde 18,08 seviyesine gerilediği açıklanmıştır.

Görelî yoksulluk ise ülke içindeki ortalama gelir durumunun hesaplanmasıyla ilgilidir. Belirlenen ortalama gelir düzeyinin altında kazanç sağlayan insanların toplam oranı görelî yoksulluk oranını vermektedir. TÜİK (2011) tarafından yapılan tanım ise *“toplumun genel seviyesine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan hane halkı ya da birey göreceli olarak yoksuldur”* şeklinde yer almaktadır. Alan yazınında var olan tanımlamalardan anlaşılmaktadır ki görelî yoksulluk, toplumdaki insanların gereksinimlerini karşılayabilme hallerine karşılaştırmalı bir bakış açısıyla yaklaşmakta ve gelir dağılımı eşitsizliğine odaklanmaktadır. Dolayısıyla görelî yoksulluk hesaplamaları, birey ya da hane halkının ortalama refah seviyesinin hesaplanarak gelir ve tüketim düzeyinin bir ölçü kabul edilmesiyle belirlenir. Elde edilen sonuç topluma özgü yoksulluk çizgisini belirlemede, ülkedeki gelir düzeyinden ziyade hane halkı üzerinde gelir ve refah dağılımındaki farklılığı ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda görelî yoksulluğun mutlak yoksulluktan ayrıldığı temel alan bireyin yalnızca biyolojik gereksinimlerini karşılayacak gelir durumuna sahip olması değil, insan onuruna layık bir standartta yaşaması için fiziksel gereksinim ve sosyal aktivite gibi alanlarda aktifliğini içermektedir.

Adam Smith (1776)’in tanımına göre ise görelî yoksul *“temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen ancak kişisel kaynakların yetersizliği nedeniyle toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açılardan katılımları engellenmiş olanlardır”*

(aktaran Arpacioğlu ve Yıldırım, 2011, s. 63). Bu bağlamda toplumdaki diğer bireylerin gereksinimlerini karşılama durumuna göre belirlenen görelî yoksulluk, gelir ve refahın toplum içindeki dağılımına vurgu yapmaktadır. Öyle ki mutlak yoksulluk kişi başına düşen gelir ve harcama bazlı bir düzey belirlerken görelî yoksulluk, sosyal grupların ya da ele alınan toplumun mevcut refah durumuna göre kişi başına düşen gelir ve harcama düzeyini belirlemektedir. Dolayısıyla gelir ve tüketim düzeyleri oranlanarak bir yoksulluk sınırı oluşturulmaktadır.

Türkiye’de görelî yoksulluk analizleri ortalama gelir üzerinden belirlenmektedir. Standart hesabı küçükten büyüğe doğru sıralanan ortalama gelirlerin %50’si (medyanı) alınarak elde edilir. TÜİK ise görelî yoksulluk hesaplamalarında ortalama gelirin %60’ını da baz alan analiz sonuçlarını paylaşmaktadır. TÜİK (2021) tarafından 2020 yılına ait gelir bilgilerine göre yapılan “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması”na göre, görelî yoksulluk oranı bir önceki yıla (2019) göre %0,6 artarak %15 şeklinde açıklanmıştır.

2.1.3.2. Nesnel-Öznel Yoksulluk

Nesnel yoksulluk, yoksulluğun nedenleri ile bununla ilgili mücadele şeklinin neler olduğunu ortaya koyan bir kavramdır. Lipton (1997), *“bireyin temel ihtiyaçlarını karşılayamaması hatta çevresine göre pek çok ihtiyaçtan yararlanamamasına bağlı olarak yaşam şartlarının önceden belirlenmiş kriterlere göre yetersiz olma halini”* nesnel yoksulluk olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda nesnel yoksulluk, normatif değerler ışığında uzman kişilerin varlığıyla ve bilimsel verilerle değerlendirilen, bireylerin tercihlerinin göz ardı edildiği bir yoksulluk türünü ifade etmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşım kalori hesabıyla belirlenen yoksulluk sınırı, gelir ve tüketime dayalı harcamalar gibi somut özellikleriyle dikkat çekmektedir (İncedal, 2013, s. 23).

Bireysel değerlerin göz ardı edilmesi, öznel refah yaklaşımının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Burada, bireylerin kendilerini yoksul olarak nitelendirip nitelendirmemeleri önemlidir. Bunu belirleyebilmek için gelir/tüketim alanlarında bireylere anketler arayıcılığıyla sorular yöneltilir. Bireylerden refah düzeylerini derecelendirerek

değerlendirmeleri istenerek verilen yanıtlar üzerinden yoksulluk düzeyi belirlenmeye çalışılır.

Öznel yoksulluk verileri pek çok yönden eleştirilmektedir. Bunlardan biri, benzer geçim standardında yer alan hane halklarından bazılarının kendilerini yoksul olarak tanımlaması, bazılarının ise böyle bir tanımlama içerisinde kendisine yer vermemesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla normatif yoksulluk verilerinde olduğu gibi hane halklarının refah seviyelerinin karşılaştırılmasına gidilemez. Wagle (2002, s. 158) ise öznel yoksulluk standartlarının kültürel özelliklere göre farklılık gösteren ihtiyaçları belirleme noktasında cazip olduğunu fakat söz konusu standartların zaman ve toplumlar arasında karşılaştırılabilir olmayan doğaları ve güvenilir olmayan anket verisi sonuçları nedeniyle eleştirildiğini açıklamıştır.

2.1.3.3. Gelir Yoksulluğu-İnsani Yoksulluk

Gelir yoksulluğu, minimum bir gelir düzeyinin belirlenmesiyle hesaplanmaktadır. Gelir yoksunluğu içerisindeki birey, asgari gelirinin hayatta kalmasına yeterli olmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla birey, yoksulluk sınırında olarak belirlenmektedir. Ancak yoksulluğun gelir ve tüketimle ilişkilendirilerek sığ bir anlatımla aktarılması yetersiz kalmaktadır. Gelir yoksulluğunda yer alan yeterli miktarda gelir, ülkelerin sosyo-ekonomik durumları ve dolayısıyla gelişmişlik hallerinin değişkenlik göstermesi nedeniyle sağlıklı bir sonuç vermemektedir.

İnsani yoksulluk, yoksulluk kavramına çok boyutlu yaklaşılmasını hedeflemektedir. İyi bir yaşam sürdürülebilmesi için yeterli gelire sahip olmama durumu yoksulluğun boyutlarından sadece birini temsil etmektedir. Örneğin yeterli gelire sahip olmayan bir kişi toplumsal yaşama aktif katılmadığını, sağlıklı bir ruh ve bedene sahip olamadığını ifade edebilir. Bu alanda farklı bakış açısıyla önemli bir isim olan Amartya Sen, yoksulluk açıklamalarında gelir düzeyinin tek başına yetersizliğinin yanı sıra yapabilirlik kavramını gündeme getirmiştir. Yapabilirlik; *“açlık, sağlıksızlık, cahillik, kötü barınma koşulları gibi her insanın mutlaka kaçınmak isteyeceği durumlardan kaçınabilme yetisi”* şeklinde tanımlanmaktadır (Buğra, 2005, s. 8). Bu bağlamda yapabilirlikten yoksun olmak,

yoksulluğun tanımlanmasında kullanılır hale gelmektedir. Öyleyse bu görüşten yola çıkarak insani yoksulluk yapabilirliğin önündeki engeller olarak açıklanabilir.

İnsani yoksulluk açıklanırken BM tarafından insani gelişim kavramına yer verilmiştir. İnsani gelişim “*uzun ve sağlıklı yaşam, kaliteli eğitim ve iyi bir yaşam standardı olarak ifade edilirken ek olarak politik özgürlük, garanti altına alınmış insan hakları ve öz saygı da insani gelişme için gerekli olan seçenekler*” olarak ele alınmaktadır (UNDP, 1990, s. 10). Buradan hareketle insani yoksulluk, “*insani gelişme kavramının temel bileşenini oluşturan etmenlere sahip olamama halidir*” (UNDP, 1997, s. 25).

2.1.3.4. Kırsal-Kentsel Yoksulluk

Kır ve kente göre farklılaşan yaşam biçimi, tüketim alışkanlıkları, harcama dengesi gibi faktörler yoksulluğun biçimini de değiştirmektedir. En basit tabir ile tarım ve hayvancılık sektöründe yaşanan ağırlıklı yoksulluk, kırsal yoksulluğu olarak ifade edilirken sanayi ve hizmet sektöründe yaşanan yoksulluk kentsel yoksulluğu oluşturmaktadır.

Tarım kesimi, kırsal kesim ile hemen hemen özdeşleştiğinden ve tarımın geleneksel sektör olarak anılmasından kaynaklı olarak yoğun bir istihdam, kişi başına düşük bir üretim ve gelir durumu mevcuttur. Dolayısıyla yoksulluğun buralara yerleşmesi ve yoğunlaşması kaçınılmazdır (Uğur Çinal, 2019, s. 34). Kırsal alanların gelişmişliklerinin ihmal edilmesi, tarım sektörünün çözülmeye uğraması kentsel yoksulluğun meydana gelmesinde itici bir faktördür. Öyle ki kırsal alanlarda yaşanan makineleşmeye bağlı düşük gelir, toprak dağılımının yetersiz oluşu, mülkiyetin adil dağıtılmaması ve eğitim, sağlık gibi temel gereksinimlere ulaşımın sınırlı olması kentlere olan göçü meydana getirmiştir. Kentteki iş gücü sahasının göç hareketi ile gelen kişiler arasında paylaşılması, kentliler için istihdam alanının daralmasına neden olmuştur. Kırsal yoksulluğu oluşturan faktörleri Öztürk (2008, s.615) şu şekilde ifade etmiştir:

“Eğitim, sağlık, temiz su, konut, ulaşım ve iletişim gibi hizmetlere erişim konusunda yaşanan sıkıntılar, kötü kamu yönetimi ve bürokrasinin yozlaşması sonucunda kırsal kesimdeki üreticilerin maliyetlerini arttırma eğilimleri, siyasi istikrarsızlık ve ülkelerdeki iç çatışmalar, beşerî ve fiziki altyapının ihmal edilmesine yol açan kamu

politikaları gibi etkenler kırsal yoksulluğa sebep olan faktörler arasında yer almaktadır.”

Sanayileşme süreciyle birlikte kentlerde meydana gelen göç sürecinin kentler üzerinde içkin hale getirilememesi toplumsal sorunları meydana getirmiş, yaşanan sorunlar kent yoksulluğunu tartışmamıza neden olmuştur. Kent yoksulluğunu görünür kılan sorunlar ise en genel anlamda şu şekilde sıralanabilir:

“Yetersiz gelir, yetersiz ve istikrarsız kaynak sahipliği, yetersiz barınma, kamusal altyapı hizmetlerinin yetersizliği, sosyal güvenlik mahrumiyet, yoksulların hukuk sisteminin işleyiş sürecinde yeterince korunamaması, yoksul kesimlerin karar alma süreçlerindeki etkisizliği ve güçsüzlüğü ve yoksul kesimlerin sessizliği” (İncedal, 2013, s. 26) kent yoksulluğunun nedenlerini oluşturmaktadır.

Kırsal yoksulluk ile kentsel yoksulluk arasındaki belirgin farklılıkları Aktan (2002) şöyle açıklamaktadır: kırsal yoksulluk kapsamında *“bağımsızlık, güvenlik, öz saygı, kimlik, sosyal ilişkilerdeki yakınlık, karar alma özgürlüğü gibi yoksulluğun daha çok niteliksel boyutuna önem verilirken, kentsel yoksulluk için daha çok yetersiz gelir, yetersiz tüketim düzeyi gibi niceliksel boyut ön planda tutulmuştur.”*

O halde kırsal alanlarda yaşayan kişilerin tüketim alışkanlıklarında ve yaşam biçimlerinde farklılığa sahip olması, kırsal ve kentsel yoksulluk tanımlamalarındaki odak noktalarını da değiştirmiştir. Örneğin, kırsal kesimde halkların kendi ürettiklerini tüketmeleri ve kendi kendilerine yetmeleri söz konusu iken kentlerde barınma ve tüketim ürünlerinin fiyatlarındaki yükseklik, mal ve hizmet fiyatları ve ulaşım maliyetleri kır ve kent yoksulluğunun değerlendirilmesinde farklılık göstermektedir.

2.1.3.5. Kadın Yoksulluğu

Yoksulluk, kuşkusuz her nüfus grubu için tartışılmasına rağmen yoksulluğun nasıl deneyimlendiği, başa çıkma stratejileri toplumsal cinsiyet temelli değerlendirmelerde farklılık göstermektedir. Kadın ve erkeklerin toplumdaki farklı rollerinin, haklar ile kaynaklara erişimlerinin farklılaşması yoksulluğun cinsiyetlere göre değerlendirilmesinde önemli bir etkidir. Bu bağlamda düşünüldüğünde kadın

yoksulluğu ayrı bir başlık olarak incelenecektir. Yapılan pek çok yoksulluk tanımıyla yoksulluğun farklı içeriklere kavuşturulmasına rağmen tüm tanımların en temelde hayat akışı için gerekli olan gelir ve kaynaklara erişim yoksunluğu üzerine oturtulduğu görülmektedir. Şu hâlde kadınların erkeklere göre eğitim, iş gücü piyasası gibi alanlardan ve kaynaklardan eşit bir şekilde yararlanamaması, söz konusu alanlardan yararlandıklarında ise gelir ve çalışma koşulları bağlamında eşitsizliklerin görünür olması, gelir, mülkiyet ve emek değeri alanlarında da eşit söz sahipliğine dahil olamamaları cinsiyet temelli bir yoksulluğun varlığını pekiştirmektedir.

Yoksulluk, kadın olmak ve eşitsizlikler bağlamı birbirini doğuran ve besleyen faktörler içermektedir. Öyle ki kadın olmak; eğitim, istihdam, emek ve eşit gelir gibi alanlarda eşitsiz bir konum yaratmaktadır. Cinsiyetleri nedeniyle söz konusu alanlara aktif katılım ve işlevsellik sağlamayan kadınlar, yoksulluk ile yakından temas halindedir. Elbette yoksulluk da temelde eşitsizliğin bir ürünü olarak görülmektedir. Bu bağlamda kadın yoksulluğu adı altında bir yoksulluk türünün varlığı yadsınamaz. Kadın yoksulluğu bağlamında 1970’li yıllarda “yoksulluğun kadınlaşması” kavramının gündeme gelmesiyle (Çamur Duyan, 2006, s. 34) yoksul kadınlar üzerindeki çalışmalar hız kazanmıştır. Dolayısıyla bu başlık altında yoksulluğun kadınlaşması kavramına yer verilecek, eleştiriler değerlendirilecek ardından ise kadın yoksulluğuna neden olan faktörler ayrıca incelenecektir.

Yoksulluk, tüm insanlık için temel bir sorun olmasının yanında hane reisi kadın olan ailelerin ve enformel iş gücü piyasalarında düşük ücretlerle çalışan kadınların oranındaki artış yoksulluğun kadınlaşması kavramını gündeme getirmiştir (Bridge, 2001’den aktaran Uçar, 2011, s. 23). İlk kez 1978 yılında Diane Pearce tarafından kullanılan kavram, 1900’lü yıllarda Amerika’da kadınların iş gücü piyasasındaki fazlalığına rağmen yoksul kadın sayısının giderek artması durumunu açıklamak için kullanılmıştır. Ünlütürk Ulutaş (2009, s. 25)’in yorumuyla yoksulluğun kadınlaşması kavramı “*yoksulluk analizleri ve yoksullukla mücadele politikalarında kadınları ayrıca hedeflemek gerekliliğini*” vurgulamak için kullanılmaktadır. Kavramın yaygınlaşması ise 1995 yılında 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Planında “yoksulluğun kadınlaşması” ifadesinin kullanımından sonra gerçekleşmiştir (Uçar, 2011, s. 23).

Günümüze gelindiğinde bahse konu kavrama ilişkin eleştirel bakış çoğunluktadır. İlk eleştirel yaklaşım, kadın yoksulluğunu demografik faktöre indirgemenin tek boyutlu bir incelemeye neden olacağı yönündedir. Öyle ki yalnız yaşayan kadınların sosyo-demografik özellikleri ve yoksulluğu deneyimleme süreçleri salt bir demografik değişkene bağlı olarak değerlendirilemez. Diğer bir eleştiri konusu ise, kadının erkek ile yaşadığı hanelerde kadın yoksulluğunun göz ardı edilmesine yöneliktir. O halde yoksulluğun ölçü biriminin hane olarak ele alınması, hane içindeki gelir ve tüketim dağılımının ihmal edildiğinin bir göstergesidir. Nitekim yoksulluğun cinsiyete göre farklılaşmasını, yoksul hanelerdeki gıda tüketimi, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim hallerinde görmekteyiz. Örneğin hanedeki kadınların toplam gıda tüketimi erkeklerden görece daha az olabilmektedir ya da kadınlar, hane içerisinde dağıtılan gelirden kendi paylarına düşeni ev içi ve çocuklarının gereksinimlerini gidermek üzere harcarken erkeklerin bireysel harcamalar için pay ayırdıkları görülebilmektedir.

Şenol Cantek (2001) Ankara ili Mamak, Keçiören ve Balgat ilçelerinde yer alan çeşitli mahallerlerdeki kadınlar ile yaptığı araştırma sonucunda, yoksul hanede yaşayan kadınların kendileri için harcama yapmadıklarını, bu durumu eksikliklerin en sonucusu olarak gördüklerini, hanedeki kadınların giyim, seyahat, sosyal ve kültürel faaliyetler gibi ihtiyaçlarını hanenin harcama kalıpları içerisindeki listenin en sonunda yer verdiklerini yahut hiç yer vermediklerini ifade etmiştir.

Yoksulluğun kadınlaşması kavramının, kadınların yoksulluk sürecini erkeklerden daha derin yaşadıklarını ifade ettiği söylenebilir. Bu nedenle yoksullukla mücadele politikalarında kadınlara yönelik çalışmaların artırılması hedeflenmektedir. Araştırma öznelerinin yoksul kadınlardan oluşmasından hareketle, kadınların yaşam alanlarında yoksulluğa neden olan faktörlerin ayrıca incelenmesi önem arz etmektedir.

2.1.3.5.1. Kadın Yoksulluğuna Neden Olan Faktörler

Kadın yoksulluğunun ayrıca incelenmesinin temel nedeni toplumda var olan fırsatlara, kaynaklara ve hizmetlere erişimin erkeklerle eşit düzeyde olmamasıdır. Kadınların geleneksel rol öğretileriyle yetiştirilmesi bu nedenle ev içi mekânda ücretsiz emek işçisi

olarak yer almaları, eğitim olanaklarından yeterli düzeyde yararlanamamaları, kamusal mekâna çıkışı sağlanan kadınlarda ise eğitimsizliğin getirisiyle niteliksiz işlerde düşük ücret karşılığında çalışmaları, nitelikli iş gücü alanlarında ise kadın istihdamının erkeklere göre daha az olması, iş kollarının cinsiyetlere özgü dağıtılması gibi faktörler kadınların yoksulluk deneyimlerini erkeklerden farklılaştırmaktadır. Bu bağlamda kadınları yoksulluğa iten faktörler değerlendirilecektir.

2.1.3.5.1.1. Aile İçi Eşitsiz Rol Dağılımı

Bütün toplumlarda biyolojik farklılıklar kültürel olarak yorumlanıp cinsiyet temelli rol dağılımları yaratılır. Filozof Butler (2014, s. 50-51) cinsiyetin ne olduğu sorusuna yanıt ararken Aksu Bora (2016) “cinsiyetin, biyolojik etmenlerin dışında toplumun yüklediği roller etrafında şekillendiği” cevabını vermiştir. Dolayısıyla kadın ve erkek cinsiyetlerinin hakları kullanımı, kaynaklara erişimi toplumsal beklentiler doğrultusunda şekillenir. Toplumda kadın ve erkek arasındaki yapısal eşitsizlikler, kadınların yoksulluk sürecini ve yoksulluğu deneyimleme biçimlerini farklılaştırmaktadır. Kadınların geleneksel kadın rol modeliyle yetiştirilmesi, doğurganlık ve bakım işleri nedeniyle düzenli iş akışının sağlanamaması kadın yoksulluğunun besleyici faktörleridir.

Toplumsal ve kültürel kabullerin biyolojik özelliklere göre ilişkilendirilmesi, kadın-erkek rollerinin ayrıştırılmasına neden olmuştur. Öyle ki cinsiyetlere göre iş dağılımları farklılaşmakta, kadınlar aile birliğinin devamını sağlamak ve bu amaç uğruna özel alandaki gündelik işleri yürüten, hanedeki çocuk, yaşlı bakımından sorumlu sınırlar içerisine dahil edilmiştir. Erkekler ise kamusal mekânda bir temsil, ev içi mekânda yönetici bir rol üstlenmiştir. Bora (2016, s. 60), kapitalizm ile birlikte gelişen özel-kamusal mekân ayrımının toplumsal cinsiyete göre farklılaşmasını şöyle açıklamaktadır; kadının “naif” olarak görülerek onu “kirden uzak tutmak” amacıyla erkek, kamusal mekânlarda çoğunlukta olmuş, kadın ise temiz ve masum ev içi mekânda yer almıştır. Aile üyelerinin gereksinimlerini giderebilecek bir gelire sahip olma sorumluluğu verilen erkek, bu sorumluluğu yerine getiremediği takdirde kadın ev dışı bir mekâna çıkar. Böylece ev dışında çalışan kadın yahut kız çocuklarının mevcut durumu “çalışma” değil aile gelinine “katkı” olarak değerlendirilmektedir (Körükmez, 2008, s. 218).

Ev içi, aile gibi özel alanlardaki cinsiyete dayalı iş bölümü olağan, doğal bir alan olarak görünür. Bu nedenle ev içi alandaki işler, kadın olmanın doğal bir parçası olarak kabul edilmiştir. Bu durum “ücretsiz emek” tartışmalarını doğurmuştur. Öyle ki bu tartışmalar 1960-1970’li yıllara değin uzanmaktadır. Ev içinde yapılan işlerle, boş zaman ve sevgi paylaşımının iç içe geçmişliği harcanan emek miktarını gizlemektedir (Ünlütürk Ulutaş, 2009, s. 27). Kadınların ev içerisinde fiziksel ve zihinsel bir emek karşılığında sağladıkları üretim bir ücrete tabi olmaksızın sürdürülmekte ve bu durum emeğin görünmezliğini pekiştirmektedir. Nitekim feminist sosyolog ve tarihçi Davidoff (1986) çocuğun bakımı, eğitimi ve ev işlerinin herhangi bir iş bölümü olmaksızın kadınlığın doğası olarak kabul edilmesini söz konusu işlerin “sevgi ilişkisi” kapsamında ilerlemesine bağlamaktadır. Ev içerisindeki emeğin sevgi ilişkileri temelinde sağlanan bir hizmet olmasından kaynaklı olarak bu emeğin bir parasal değerinin olabileceği uygunsuz bir fikir olarak kabul görmüştür. Piyasada ücret karşılığı alınabilecek ürünleri (yemek, temizlik gibi) ücretsiz üreten kadınlar, hem sosyal güvenceden yoksunlukları hem de zamanlarının büyük bir bölümünü ev içindeki işlerde harcamalarıyla iş gücü alanlarında görünür olamamışlardır. Nitekim Mies ve diğerleri (2018, s.247)’ne göre kadınların günümüzde “ev kadını” olarak anılmasının temel nedeni ev işi yapmak zorunda olmalarından kaynaklı değil, toplum içerisinde düşük bir statüye sahip olmalarından kaynaklıdır.

Araştırma konusuyla yakından bağlantılı aile içi eşitsiz rollerden bir diğeri de haneye giren gelirin kontrol ve yönetim şeklidir. Erkeğin rolü olarak atfedilen geçim sağlama, aile içi iktidarın erkekte olduğunun da bir göstergesidir. Kadına verilen haneye giren gelir ile yeniden üretim sağlama rolü, yoksulluğun algılanma ve deneyimlenmesini de farklılaştırmaktadır. Yoksulluk, erkeğin iktidarını yitirmesi olarak algılanırken tam da bu noktada devreye giren kadın yoksullukla mücadelede ön plana çıkmaktadır. Aksan ve Topçuoğlu (2014, s. 150)’nun ifadesiyle “*zenginliğin idaresi erkekteyken yoksulluğun idaresi kadındadır.*” Haneye giren gelirin beslenme, barınma giderleri, çocukların eğitimi gibi gereksinimlerin karşılanmasına göre pay edilmesi kadının hane içi görevlerinden biridir. Ancak bu gelir, gereksinimleri gidermeye yeterli olmadığında hane içi stratejilerin geliştirilmesi yine kadının sorumluluğundadır. Öyle ki geliştirilen bu stratejiler (evde olan malzemelerle yemek yapmak, elektik-suyu kısıtlı kullanmak, sağlık sorunlarını ertelemek yahut kendi tedavi yöntemlerini uygulamak, yardım veren kuruluşlara başvuru yapmak,

ev içinden gıda, el işi yapıp satmak gibi gelir getirici işler yapmak) kadının yeniden üretim sağlama rolü içerisinde yer aldığından emeğin ücretsizliği ve görünmezliği devam etmektedir. Kadın emeğinin karşılıksız oluşu, bu emeğin aileye sunulması ve kadının kişisel gelirden yoksunluğu (Hattatoğlu, 2002) yoksullukla mücadelenin kadın esaslı yürütülmesiyle iç içedir. Yoksullukla mücadelede önemli bir aktör olan sosyal yardımlara başvuruda da kadınların ön planda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki haneye yeterli gelir getirmek erkeğin bir rolüken bu rol yerine getirilemediğinde erkek için bu durum bir başarısızlık olarak nitelendirilmektedir. Kadının geçim sağlama rolü bulunmazken ne zaman ki erkek yetersizleşmeye başlarsa işte o zaman kadın geçim sorumluluğu rolünü üstlenmektedir. Bu nedenle kadın için yoksulluk yardımlarına müracaat etmek cinsiyet kimliğini sarsıcı bir durum olarak görülmemektedir. Dolayısıyla yoksulluk nedeniyle yardımlara ulaşmak ve bu yardımları aile üyelerinin gereksinimlerini karşılamak üzere kullanmak, kadınların en sık kullandığı mücadele yöntemlerinden biridir ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle yakından ilişkilidir.

Paylaştırılmış roller gereği geçim sağlama, kadının sorumluluğu olmamasına rağmen geçinememenin yarattığı ekonomik, psikolojik, sosyal yükü en çok kadın üstlenmektedir. Bu durum bir kez daha kadın yoksulluğunu ve kadının dezavantajlı konumunu ortaya çıkarmıştır.

2.1.3.5.1.2. Eğitim Olanaklarına Eşitsiz Erişim

Yoksul kadınların düşük eğitim düzeylerine sahip olması ile eğitim düzeyi düşüklüğünün beden işçisi, düşük ücret gibi gündelik gelir getirici işlerde istihdam alanı yaratması eğitim ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Kadınların eğitim süreçlerine düzenli devamının önündeki engeller de cinsiyete yüklenen kültürel ve toplumsal olgularla bağlantılıdır. Öyle ki çocuk bakımının tamamen kadının rolü olarak görülmesi ve bu rolün erkeklerle paylaşılmaması, çocukluk döneminden itibaren kadınların eğitim süreçlerinden dışlanmasına neden olmaktadır. Kız çocuğu evde ebeveynleri ve kardeşlerinin bakımında, evlenince de eşi ve çocuklarının bakımında yer alacağından eğitime dahil olması ve bu yönde kadının eğitimine ekonomik öncelik tanınması beklenmemektedir. Nitekim eğitim sürecine dahil olamayan kadın, sosyal

güvencesiz, düşük ücretli gibi iş gücü alanlarına katılarak yoksulluk yaşantısını sürdürmektedir. Benzer bir şekilde erkeğin kadına oranla eğitime erişimi ona atfedilen geçim sorumluluğu ile bağlantılıdır ve ailedeki erkek çocuk eğitime yönlendirilmede öncelikli konumdadır.

Eğitimin temel insan hakkı olması, kadınların erkeklerle eşit ve nitelikli eğitim talebi uluslararası alanda da yükümlülükler tabi olmuştur. Nitekim İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) eğitim hakkından kimsenin mahrum bırakılmayacağını, UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme (1960) eğitimde fırsat ve muamele eşitliğini teşvik etmeyi, Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)(1980) kadınlar ve erkeklerin eğitim hayatına erişimlerinde eşitliği sağlayacak politikaların üretilmesini içermektedir. Ülkemizin de dahil olduğu bu sözleşmelere rağmen eğitim sisteminde cinsiyetler arasındaki seçime ve ayrıma dayalı eşitsizlikler tamamen yok edilememiştir.

TÜİK (2022) verilerine göre 2021 yılında okur-yazar olmayan kadınların oranı %6,5 iken erkeklerin oranı %1,0'dır. Benzer şekilde 25 yaş üstü olup bir yüksek okul veya fakülteden mezun kadınların oranı %17,3 iken erkeklerin oranı %21,1'dir. Eğitim hakkına erişim, kişiye bir meslek unvanı tanımlarken düzenli gelir sağlayacağı nitelikli istihdam alanlarına dahil olmasının da önünü açmaktadır. Bu şekilde yoksulluk nesiller arası geçirgenliğini kaybedecektir. Fakat kadınların eğitim sürecinin ilk basamaklarında bu haklarını yitirmeleri, iş gücüne katılım oranlarındaki cinsiyet eşitsizliğine etki eden faktörler arasındadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe artan işgücüne katılımın kadınlar üzerindeki belirgin etkisi istatistiklere de yansımıştır. Okur-yazar olmayan kadınların işgücüne katılım oranı %12,4, lise mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %29,9 ve yükseköğretim mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %65,6 (TÜİK, 2022) olarak açıklanmıştır.

OECD (2021) verilerine baktığımızda ise genç yetişkinlerin topluma etkin katılımı için beklenen temel eğitim seviyesi lise (dengi teknik-meslek okulları) derecesi olarak kabul görmektedir. O halde OECD (2021) ülkelerinde 2020 yılı itibariyle ortaöğretim mezunu olmayan genç yetişkin (25-34 yaş arası) kadınların oranı %13 iken erkeklerin oranı

%16'dır. Türkiye'de ise tam tersi bir durum söz konusudur: aynı yaş aralığındaki genç yetişkinlerden ortaöğretim mezunu olmayan kadınların oranı %43 iken erkeklerin oranı %39'dur. Yine OECD verileri eğitim düzeyi arttıkça istihdam oranlarının yükseldiğine işaret etmektedir. Eğitim durumuna göre kadın ve erkeklerin istihdam oranları arasındaki farka baktığımızda kadınların aleyhine bir durum söz konusudur. OECD ortalamasına göre 25-64 yaş aralığındaki ortaöğretim mezunu dahi olmayan kadın (%47) ve erkek (%68)lerin istihdam oranları arasındaki fark %21'dir. Türkiye'de ise aynı yaş aralığındaki ortaöğretim mezunu dahi olmayan kadın (%26) ve erkek (%79)lerin istihdam oranları arasındaki fark %53'tür. Bu fark, OECD ülkeleri arasında farkın en yüksek olduğu ülkelerden biri olduğumuzu göstermektedir. Yaş, eğitim seviyesi gibi faktörler eşit olmasına rağmen istihdam alanlarındaki cinsiyet dağılımının eşitsiz oluşu kadınlar için yoksulluk riskini arttırmaktadır.

Kadınların erkeklerle benzer şekilde ekonomik ve sosyal alanlarda var olabilmeleri ülkelerin gelişmişlik durumlarıyla paralellik göstermektedir. Nitekim Ecevit (2010, s. 2)'in de ifade ettiği üzere kadın ve erkek arasındaki ekonomik eşitsizlik azaldıkça kadın yoksulluğu da azalma gösterecek, kadın emeğinin ekonomik ve toplumsal refaha katkısı görünür olacaktır. Kadınların bahse konu alanlardaki refaha katılım ve katkıları, onların eğitim süreçlerine ne derece dahil olduklarıyla doğru orantılı şekilde ilerleyecektir. Bu kapsamda önemli bir veri sunan Dünya Ekonomik Formu (WEF) eğitim ve sağlık alanlarındaki cinsiyet eşitliği endeksinden hareketle tam eşitlik göstergesi olan 1 puan üzerinden kadınların ekonomi içerisindeki varlıklarını açıklamaktadır. Söz konusu Cinsiyet Eşitliği Raporuna göre 1 puana en yakın ülkeler İzlanda, Norveç ve Finlandiya olurken Türkiye 156 ülkenin bulunduğu listenin 133. sırasında yer almaktadır (World Economic Forum (WEF), 2021, s. 10). Kadınların eşit ve nitelikli eğitim alanlarına tam katılımlarının sağlanması, bilgi ve beceri artışını da sağlayarak kendi kalkınmalarının yanı sıra sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmaya da fayda sağlayacaktır. Başka bir açıdan düşünüldüğünde, iş gücü talebinin eğitim düzeyinin dikkate alınarak belirlenmesi kadının verimli bir iş gücü oluşturmasını sağlayacaktır. Aksi takdirde eğitimden dışlanan kadın emek piyasasında da erkeğin gerisine düşmüş olacak, yoksulluk da bir döngü halinde kendini yeniden üretmeye devam edecektir.

Sonuç olarak kadınların eğitime katılımları toplumsal getirilerinin fazlalığı bakımından da bir mücadele aracı olarak kullanılabilir. Eğitimlerini sürdüren kadınların artmasıyla erken yaşta evlilikler önlenecek, çocuk gebeliklerin önüne geçilecek böylece kadın sağlığı üzerinde olumlu etkiler olacaktır. Çocuk doğumları, bakım yükümlüğünün üstlenilebilmesine bağlı olarak sınırlanacak, aile yapısı korunacak, bu durum kadın ve çocuğun refahını sağlama noktasında etkili olacaktır. Kadın üretime katılacak, ekonomik büyümeye katkı sağlayacak, özel mekân gibi sınırlı bir alandan çıkan kadın topluma aktif katılımıyla bir statü kazanacak ve en temelde yoksulluğun azaltılmasında rol oynayacaktır.

2.1.3.5.1.3. İş Gücü Piyasasındaki Eşitsiz Konum

Kadının ev işlerini ve çocuklarının bakımını sağlamaktan sorumlu kişi oluşu, bu sorumluluğun bir devamı olarak nitelendirilen çocuk/yaşlı bakımı, temizlik gibi işlerin “kadının işi” olarak adlandırılması, toplumsal cinsiyet temelli olarak kadına atfedilen sabır, itaatkarlık, güler yüz, el becerisi gibi özelliklere uygun işlerde yoğunlaşmak kadının işgücü piyasasındaki ayrımcılığına neden olmaktadır. Elbette kadının yaşadığı eşitsizlik yalnızca bunlarla sınırlı değildir. İş gücü piyasasında yüksek statüde ve yüksek kazançlı işlerin kadınlara kapalı olması, eşit iş için eşit ücret anlayışının kadınlar üzerinde farklılık göstermesi, düşük eğitim düzeyi ve çocuk bakımı sorumluluğu nedeniyle yarı zamanlı, vasıfsız ve düşük ücretli iş alanlarına dahil olmak kadınların iş gücü piyasasındaki ikincil konumunu göstermektedir. Yine TÜİK (2022) verilerine göre 15 yaş ve üstü olup iş gücüne katılan kadın oranı %30,9 iken erkek oranı %68,2’dir. İşsizlik oranı ise %15,0 ile en yüksek oranda kadınlardadır.

Kadınlar, ekonomik ve sosyal alanlardaki ikinci konumları nedeniyle sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Sosyal dışlanma riskinin azaltılması kapsamındaki önemli bir adım, istihdam alanlarının kadınlar için desteklenmesidir. Ev içi sorumluluğu yahut diğer nedenlerle çalışmayan kadınlar için iş gücü alanlarının teşvik edici olarak oluşturulmasının yanı sıra çalışan kadınların da erkekler ile eşit koşul, eşit ücret özelliklerine sahip olması gerekmektedir. Yıldız (2003, s. 85)’in ifadesiyle; “dünyadaki toplam iş gücününün 2/3’ünü kadınlar oluşturmaktayken, kadınların günlük çalışma

saatleri erkeklerinkinden %25 daha uzunken ve dünyadaki gıda üretiminin %50'sini kadınlar üretmekteyken dünya gelirin yalnızca %10'u kadınlara aittir.” Birincil olarak toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri nedeniyle eğitimden, istihdamdan dışlanan kadın, iş gücü piyasasına dahil olduğunda ise eşitsizlik örüntüsüne yeniden maruz kalmaktadır. Kadın yoksulluğuna etki eden iş gücü piyasasındaki eşitsizlikler “Eşitsiz Ücret” ve “Enformel Sektör” olarak iki kısımda açıklanacaktır.

2.1.3.5.1.3.1. Cinsiyete Dayalı Ücret Eşitsizliği

Gelir getirici bir işe sahip olmanın yoksulluğu azaltması beklenirken kadınlar için bunu söylemek olanaklı değildir. Öyle ki kadınların yalnızca ev içi emeği değil, ücretli çalışması da görünmezdir. Benzer çalışma koşullarına rağmen kadın ve erkek arasındaki kazanç farkı, yoksulluğun kadınlaşmasında önemli bir etkidir. Yükseköğretimin cinsiyetler arasındaki ücret farkını azaltması beklenirken, eğitim seviyesinin artmasına rağmen toplumsal cinsiyete bağlı ücret farkının azalmadığı görülmektedir. Nitekim OECD (2021) ülkelerinde yükseköğretim mezunu olan ve tam zamanlı çalışan 25-64 yaş aralığındaki kadınlar, aynı şartlarda çalışan erkeklerin elde ettiği gelirin yalnızca %76'sını kazanırken Türkiye’de bu oran %80 olmaktadır. Yine aynı rapora göre 2013-2019 yılları arasında yükseköğretim mezunu kadın ve erkeklerin gelirleri arasındaki fark çoğu ülkede (Avustralya, Estonya, İsrail, Lüksemburg ve Meksika gibi) düşüş göstermektedir. Fakat Türkiye için bu gelişmeyi söylemek mümkün değildir. Türkiye’de 2013 yılında yükseköğretim mezunu olan ve tam zamanlı çalışan kadınlar, aynı özellikteki erkeklerin elde ettiği gelirin %82,2'sini kazanırken 2019 yılında bu oran %80,4'e gerilemiştir.

ILO (2018) tarafından yayınlanan Küresel Ücret Raporuna göre dünya genelinde kadınlar erkeklerden yaklaşık %20 daha az ücret almaktadır. Aynı raporun Cinsiyete Dayalı Ücret Farkının Ölçümü Türkiye Uygulaması (2018) sonuçlarına göre Türkiye’de bu oran %15,6 olarak açıklanmıştır. OECD (2021) verilerine göre ise 2020 yılındaki cinsiyete dayalı ücret farkı OECD ülkeleri genelinde ortalama %13'tür. Görülmektedir ki pek çok ülkede kadınlara yönelik geleneksel tutumlar hala devam etmektedir. İş gücü piyasasındaki kadınların daha düşük ücretlendirilmesi onların ev içi sorumlulukları nedeniyle genellikle

yarı zamanlı çalışmalarına bağlanmıştır. Bir diğer gerekçe ise 25-34 yaş aralığında verimliliği en yüksek durumda olan kadınların evlilik ve çocuk bakımı nedeniyle iş gücü piyasasından ayrılmalarıdır.

Eşitsiz iş gücü konumuna neden olan faktörler yalnızca kadın erkek arasındaki ücret farkından kaynaklı değildir. Kadınların aile ve iş yaşamında üstlendikleri sorumluluklar yöneticilik pozisyonlarında, terfi durumlarında erkeklere kıyasla daha az yer almalarına neden olmaktadır. Kadınların yaşamın her alanında yaşadıkları ayrımcılık, çalışma yaşamında da kendini göstermektedir. Cinsiyete dayalı ayrımcılığa karşı yasal çerçevede önlemler alınmasına rağmen, uygulamada halen sorunların yaşandığı görülmektedir. Günümüzde kadınların eğitim süreçlerine dahil olması ve eğitimlerini sürdürmeleri, buna bağlı olarak iş gücü alanlarında görünür olmaları artış göstermesine rağmen cinsiyete dayalı çalışma koşulları ve ücret farklılıkları önemli ölçüde devam etmektedir. Kadın yoksulluğunu pekiştiren diğer bir konu ise kadının ucuz, esnek iş gücü oluşu ve enformel sektör ile iş gücü piyasasındaki konumudur.

2.1.3.5.1.3.2. Enformel Sektör

1980’li yıllardan sonra özellikle gelişmekte olan ülkeler için dünya pazarlarına daha fazla uyum ve uluslararası mali sermayenin ülkeye girişini sağlama amaçları ile ekonomik ve siyasi engellerin kaldırılmasını içeren neoliberal politikalar gündeme gelmiştir. Bu kapsamda kamu harcamaları kısıtlanmış, özelleştirme başlamış, ihracata dayalı ekonomik büyüme hedeflenmiş, bu büyümeyi sağlamak için ticari serbestleşme başlatılmış ve iş gücü piyasası düzensizleştirilmiştir. Uluslararası alanda rekabet gösterebilmek için işgücü maliyetlerini düşürmeye gidilmiş, söz konusu maliyetler “*ücretlerden, işçi sağlığını ve güvenliğini etkileyen masraflardan ve sosyal destek harcamalarında*” yapılan kısıtlamalarla kendini göstermiştir (Açıkalın, 2007, s. 48). Kişisel performansa göre ücretlendirme, güvensiz, geçici ve düzensiz gelir anlamına gelen, çalışan haklarında büyük bir kaybın yaşandığı bu dönemden en fazla kadın, çocuk ve göçmenler etkilenmiştir. Öyle ki bu dönemde “*pahalı hale gelen erkek iş gücünün değişime direnç göstermesi nedeniyle ucuz, vasıfsız, yeri kolay doldurulabilir olarak görülen kadın işgücüne*” yönelim sağlanmıştır (Ünlütürk Ulutaş, 2009, s. 30). Castells (1998)’ göre

“ihtiyaç olduğu sürece kiralanıp kullanılacak, işleri bitince atılacak tek kullanımlık işgücü”(aktaran Açıkalın, 2007, s. 49) ihtiyacı yedek iş gücü ordusunu oluşturan kadınlarla sağlanmaya çalışılmıştır. Kadınların enformel sektöre girişleri böyle başlamış olurken enformel sektörde çalışma durumu yoksulluğun kadınlaşmasına da etki etmiştir.

Kadınların gelirden yoksun halleri, yaşamda kalmaları için düşük gelir ve sosyal korumasız iş gücü piyasalarında çalışmalarını gerekli kılmıştır. Bales (2002, s. 218)’in ifadesiyle yoksul kadınlar, “açlıktan kıvrılarak özgür olmak” ile “karnı tok ama köle olmak” arasındaki çelişkide hayatta kalmaya çalışırken seçimlerini genellikle ikinci seçenekten yana kullanmışlardır. Öyle ki düşük eğitim düzeyine sahip kadınlar için enformel sisteme dahil olmak, bir bilgi ve beceri koşulu aramaksızın esnek çalışma sunmaktadır. Çocuklarının bakımı, ev içi sorumlulukları ve ücretli emeği arasında kalan kadın için enformel sistem iş bulma sürecini kolaylaştırmaktadır. Yoksul kadınlar için iş gücü olanağı sunan bu sistem, kadınların sistem içerisinde artış göstermesiyle cinsiyete dayalı geleneksel istihdamın özelliklerini, kadının iş gücü piyasasındaki konumunu şu şekilde belirginleştirmiştir; düşük eğitim düzeyi, beceri getirmeyen iş, düşük ücret ve güvencesiz çalışma koşulları.

ASHB Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından 2022 Ocak ayında yayımlanan veriler kapsamında; 2002 yılında kayıt dışı çalışan kadın (15 yaş +) oranı %72,5 iken bu oran 2020 yılında %37,1’e gerilemiş haldedir. 2020 yılında kayıt dışı çalışan kadınların işteki durumuna baktığımızda; en yüksek oran %67,7 ile ücretsiz aile işçiliğindedir. Ardından %30,6 ile ücretli-yevmiyeli, %17,1 ile kendi hesabına çalışan ve %12,2 ile işveren kadının çalıştığı bilgileri yer almaktadır. Ülkemizde enformel sistem içerisinde çalışan kadın oranlarında bir azalma görünür olsa da hala kadınların büyük çoğunluğu gelir güvensinden, güvenceli istihdamdan ve fırsat eşitliğinden yararlanamamakta, yoksulluk kadınların hayatına nüfuz etmeye devam etmektedir.

Enformel sistemde çalışan kadınların oransal fazlalığı tüm ülkelerin ortak sorunudur. 1970-1980’li yıllarda enformel sektör, tarım dışı (sanayi, kamu, hizmet) istihdam alanlarını belirletmek için kullanılmaktaydı. Bu nedenle uluslararası alanda da enformel istihdam yerine tarım dışı istihdamdaki kayıt dışı çalışma ifadeleri yer almaktadır. United

Nations Development Fund for Women (UNIFEM) (2005, s. 39)'in raporuna göre gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı istihdamın yarısı ila 4/3'ü tarım dışı istihdam içerisinde yer almaktadır. Yine aynı rapora göre tarım dışı istihdamda kayıt dışı olarak çalışan kadınların bölgelere göre dağılımı şu şekildedir; Sahra Altı Afrika'da kadın oranı %84 iken erkek oranı %63, Latin Amerika'da kadın oranı %58 iken erkek oranı %48, Asya'da ise hem kadın hem de erkek için bu oran %65 olarak açıklanmıştır.

Sonuç olarak ulusal ve uluslararası alanda kadınları yoksulluğa iten ekonomik, sosyal ve kültürel pek çok faktör bulunmaktadır. Bu nedenledir ki kadınlar erkeklerden farklı biçimde yoksulluğu deneyimlemekte, uzun soluklu mücadeleler ile yaşamda kalmak için çabalamaktadırlar. Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ev içi mekândan kamusal mekâna kadının olduğu her alana etki etmektedir. WEF (2021)'in belirttiği üzere dünya çapında cinsiyet farkını kapatmak yaklaşık 135,6 yıla mâl olacak. Ekonomik katılımdaki cinsiyet farklarını kapatmanın ise 267,6 yıl süreceği tahmin edilmektedir. Bu denli yavaş ilerlemenin sebepleri ise vasıflı personeller arasında kadın oranının azlığı ve ücret eşitliğine yönelik ilerlemenin oldukça yavaş olmasıdır. Eğitim ve sağlık alanlarındaki cinsiyet uçurumlarının ise ekonomi ve politika alanlarına göre daha hızlı kapatıldığı ifade edilmektedir. Nitelik eğitim ve sağlık alanında var olan cinsiyet eşitsizliklerini tamamen kapatmanın 14,2 yıl daha alacağını tahmin edilmektedir.

2.2. HAK TEMELLİ YAKLAŞIM AÇISINDAN YOKSULLUK

Hak temelli yaklaşım yoksul ya da zengin gibi dil, din, ırk, cinsiyet, etnik köken vs. hiçbir ayırım gözetilmeksizin temel hakların her nüfus grubu için kullanılabilir olması anlayışına dayanmaktadır. Ancak alana yönelik kapsamlı veriler, yoksul insanların temel haklara erişimlerinin sınırlandığına ve bu alanda pek çok engelle karşılaştıklarına işaret etmektedir. Bu bölümde insan hakları bağlamında yoksulluk kavramı değerlendirilmiş ve aralarındaki ilişki ele alınmaya çalışılmıştır.

2.2.1. İnsan Hakları ve Yoksulluk

İnsan hakları ve yoksulluk ilişkisine bakmadan önce insan hakları kavramını ele almakta fayda vardır. İnsanın bireysel değeri ve toplumsal doğasını temel alarak bu değer toplumsal işleve indirgenmesiyle başlayan süreç, bireyin kişisel bağımsızlığını nasıl ve ne şekilde kazanacağını düşünülmesiyle son bulur. Buradan hareketle hak kavramına ilişkin pek çok tanımlama yapılırken odak noktası insanca yaşam koşullarının sağlanmasıdır. Öyleyse hak kavramı, insan onuru ve değerinin korunarak insani gereksinimlerin giderilmesi noktasında belirlenen hedefleri içermektedir. Bu bağlamda Acar (2002, s. 93), insanın moral bir özne olarak dokunulmazlık taleplerinin ve güvenlik arayışının insan haklarının merkezini oluşturduğunu ifade etmektedir.

1945 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (İHEB) ile toplumsal yaşam içinde her insanın, insanca bir yaşam sürmesi için temel gereksinimlerinin karşılanması hakkı olduğunu kabul etmiştir. Bu bağlamda medeni ve siyasi haklar öncelikli kabul gören haklar olmuştur. Öyle ki Marshall ve Bottomore (2006, s. 23-24)'un kaleme aldığı eserden referans ile öncelikle “medeni haklar” diye tanımlayacağımız hakların yurttaşlık hakkı olarak geliştiğini söyleyebiliriz. Aynı referansta medeni hakların ifade, düşünce ve inanç özgürlüğü, mülk edinme, adalete erişimi içerdiği ve bu hakların her vatandaş için kullanılabilir eşitliğin sağlanmasının ardından siyasi hakların geliştiği ifade edilmektedir. Böylece seçme ve seçilme hakkının tüm yetişkin yurttaşları kapsar hale getirmek amaçlanmıştır. Medeni ve siyasi haklar, her yurttaş için eşit şekilde sunulsa da uygulamada her yurttaş için kullanılabilir olmamıştır. Bu durumun en basit örneğini Türkiye’de 1934 yılında kadınlara sunulan seçme ve seçilme hakkında görmekteyiz. Yasal olarak her kadın için eşitlenen bu hak Amartya Sen’in yaklaşımıyla her kadın için yapılabilir olmamıştır.

Hak kavramından anlaşılanın yalnızca kişisel ve siyasi özgürlüğe kavuşmak değil aynı zamanda sosyal ve kültürel hakların da kullanabildiği koşulların yaratılması ve bu koşulları oluşturmanın devletin görevleri haline gelmesi kavrayışı ile 1976 yılına gelindiğinde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi kabul edilmiş, böylece sosyal ve kültürel haklar da ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir.

Anlaşılmaktadır ki ekonomik ve sosyal haklar, diğer haklar ile aynı zaman ve biçimde gerçekleşmemiştir. Diğer bir bakış açısıyla medeni ve siyasi hakların, bireyin muhtaç olmaksızın kendine yeterli hale gelmesini ve sosyoekonomik güvencesini sağlamayı amaç edinen sosyal haklar olmaksızın işlevsellik kazanamadığını söyleyebiliriz.

BM'ye göre “*düzgün bir yaşam standardı, yeterli seviyede beslenme, doğal afetlerden sakınma, sağlık bakımı en temel insan haklarını içermelidir*” (UNDP, 2000, s. 21). Benzer şekilde alan yazınına baktığımızda insan haklarının ulusal ve uluslararası düzlemde üç temel başlıkta sınıflandırıldığını görmekteyiz. *Birinci kuşak haklar*; insanın kendi doğasından getirdiği temel haklar olarak anılmakla birlikte oy verme, ifade özgürlüğü, yasalar önünde eşitlik, din ve vicdan özgürlüğü, mahremiyetin korunması, ayrımcılığa uğramama, onurlu muamele görme ve işkence, taciz, zorlama gibi muamelelerden korunma haklarını oluşturmaktadır. En temelde bireyin “yaşama hakkı” olduğundan ve bu hakların siyasi iktidarı bir hukuka tabi tutmak yahut iktidarın insan üzerindeki yetkisini sınırlandırma anlayışından doğduğunu söylemek mümkündür.

İkinci Kuşak Haklar; ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olarak anılmakla birlikte özellikle endüstrileşmeyle işçi sınıfı ve emek sömürsü gelişmelerinin ardından ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Söz konusu haklar; yeterli gelire sahip olma, yeterli yiyecek ve giyim sahibi olma, konut edinme, yeterli eğitim, sağlık hizmeti, sosyal güvenlikten faydalanma, toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılma ve boş zaman değerlendirme olanaklarına sahip olma, bilimsel gelişmelerden faydalanma haklarını oluşturmaktadır. Bu haklar refah kapsamında bir yaşam anlayışını ve kalkınmayı hedef almaktadır (Tufan ve diğerleri, 2009, s. 79). Dolayısıyla bu hakların insanın sosyal bir varlık oluşundan ve toplumsal düzenin, uyumun sağlanabilmesi bakımından ileri geldiğini hatta sosyal demokrasi anlayışından yola çıkıldığını söylemek mümkündür.

Üçüncü kuşak haklar; kolektif yahut dayanışma hakları olarak anılmakla birlikte gelişme hakkı, barış hakkı, insanlığın ortak mal varlığına saygı hakkı ve çevre hakkı olarak sıralanmaktadır. Öyle ki iki büyük dünya savaşının insan onuruna yönelik tehditleri bu hakların doğuşunda öncü olmuştur (Yeşilçayır, 2020, s. 76). Nitekim bu hakların dayanışma hakları ya da halkların hakları olarak anılmasıyla, siyasi otoritelerin yanı sıra

toplumdaki her bir bireye yükümlülükler atfettiği anlaşılmaktadır. Barış içerisinde ve temiz bir çevrede yaşama haklarının tanımlanması, bahse konu yorumu destekler niteliktedir.

Temelde üç başlık altında şekillenen insan hakları, toplumsal özelliklere ve kültürel farklılıkla göre de farklı sınıflandırmalara tabi tutulabilir. Haklar bağlamında tartışılması ön görülen kısım, insan onuruna layık bir yaşam standardı yakalama noktasında hakları güvence altına alabilecek denetim mekanizmalarının eksikliğidir. Dolayısıyla insanın varlığı gereği her insan için geçerli olan insan haklarının, fiili yaşamda eşit koşullarda uygulanabilir olması olanaksızdır. Bu durumun önündeki engeller, ülkeler arası olduğu kadar aynı toplum içerisindeki farklı nüfus grupları arasında da görülebilmektedir. Nitekim insan toplumdaki, kültürden, ekonomiden bağımsız bir varlık değildir. Dolayısıyla insanın var oluşunun sahip olduğu haklar eşliğinde doğrudan *“içine doğduğu zamana, mekâna, ekonomiye ve kültüre göre değişmekte olduğu ve bu değişimin de tarihsel, sosyal ve ekonomik koşullara yönelik mücadelesi ile süreceği açıktır”* (Atatanır, 2016, s. 27).

Ekonomik koşulların değişimi ve iki dünya savaşının tüm dünyadaki etkileri yaşam hakkı ile beraber pek çok hak algısını güçlendirmiştir. BM'nin kuruluşuyla insan hakları mücadelesi kendine geniş bir yer bulmuştur. Günümüz itibariyle insan hakları kültürü bir devlet biçimi haline gelmişken, kamusal alanda devletin insan haklarının uygulayıcısı olarak üstlendiği misyon, bireylerin yaşam tarzlarının belirleyicisi olmuştur. Yönetim süreçlerinde insan hakları ilke ve standartlarının temel alındığı kamusal mekânlar, bu mekanların işlevselliğinin deneyimlendiği aile, sosyal çevre, okul, kentsel ve kırsal yaşam alanlarıdaki tüm ilişkileri yönlendirir (Cılga, 2004, s. 16).

İnsan haklarının dinamik yapısı onu zamana ve koşullara göre değişime uğrattırırken insan hakları listesinin genişlemesini de sağlamıştır. Bugün her devlet, insan haklarıyla ilgili en az bir anlaşmaya taraf olmuş ve anlaşmadan doğan yükümlülükleri kabul etmiş haldedir. İnsanlığın onur ve değerlerinin korunması ve sürdürülmesinden doğan İHEB ile 10 Aralık 1948 tarihinde atılan adım büyüyerek Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası

Sözleşmesi ile Sivil ve Politik Haklar Uluslararası Sözleşmelerini imzalayarak kabul eden devlet sayısı artış göstermiştir.

Yoksulluğun insan hakları açısından bir analizle ele alınması, yoksulluğun ve insan haklarının birbiriyle ilişkiselliğini anlama noktasında ve yoksullukla mücadelede geliştirilecek stratejilere katkı sunması bakımından önemli olacağı düşünülmektedir. Yoksulluk, en yüzeysel tabir ile temel gereksinimlerin giderilmesinin önünde ekonomik boyutta bir engelin bulunması halidir. İnsan hakkı ise bazı temel gereksinimleri elinde bulundurma hakkı olarak ele alınabilir. Bu nedenle yoksulluk, insan haklarının uygulanma aşamasında eksiklik yaratan bir unsurdur. Yoksulluğun yeterli beslenememe, giyinememe, barınamama önlenebilir hastalıklardan korunamama, toplumda kendine yer edinememe gibi temel insani haklardan mahrum kalma olarak değerlendirilmesinin yanında kişisel güvenlik, karar verme mekanizması ve siyasi özgürlüklerinin kısıtlanması gibi bir dizi sosyo-ekonomik yoksunluk hallerini de meydana getirmektedir. Dolayısıyla insanların sahip oldukları hakları kullanamaması bir tercihten ziyade zorunlu bir haldir, bu zorunluluğa yönelik itici bir güç ise yoksulluk olmaktadır. Bu kapsamda ele alınan yoksulluk ve yaşam pratiğindeki karşılığı bireyin sağlığı, gelişimi ve yaşamı üzerinde yıkıcı etkilere sahiptir. Oysa ki insanın, haklarını kullanmaktan yoksun kalmaması bir haktır ve bu hakkın sahiplerine teslim edilebilmesi ulusal ve uluslararası aktörlere önemli yükümlülükler tanımlamaktadır (Atatanır, 2016, s. 29-30). Bu yükümlülüklerin temel kapsamını İHEB'nin 17, 22, 23, 25 ve 26. maddelerinde görmekteyiz. Bu maddeler “herkesin mülkiyet hakkı ve toplumsal güvenlik hakkı olduğunu, herkesin insan onuru ve kişiliğinin özgür gelişmesi bakımından vazgeçilmez olan ekonomik, toplumsal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkına sahip olduğunu, herkesin adil ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı olduğunu, yine herkesin kendisinin ve ailesinin sağlığı ve iyi yaşaması için yeterli yaşama standartlarına sahip olma hakkı olduğunu ve kişinin ülkesindeki kamu hizmetlerinden eşit yararlanma hakkının var olduğunu” ifade etmektedir.

Devlete yükümlülük atfeden maddelerin incelenmesinin ardından bir özet niteliğinde günümüzde yoksulluk ve hak kavramlarına aynı perspektiften bakmamızı sağlayan süreci şöyle değerlendirelim; mevcut durumda bireyin toplumsal işlevini ekonomik varlığı

belirlerken bireysel bağımsızlığının sınırlarını da gelir durumu yani sermayesi belirler. Daha geniş bir açıdan baktığımızda, küresel bazda iktidarların hatta toplumların gelişmişlik düzeyleri ile yurttaşlık ve yurttaşların sermayeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dolayısıyla yoksulluk, hak kavramı ve devlete düşen yükümlülükler bir ilişki içerisindedir. Öyle ki yoksulluk, hakların kullanılabilir olmasıyla azalış gösterebilirken hakların sahiplerine ulaştırılmasının devlet eliyle yürütülmesiyle de toplumsal kalkınma artış gösterebilecektir. Hakların uygulanmasında yönetim araçlarına düşen rolü Karataş (2002b, s. 150-156) şu şekilde ifade etmektedir:

“İnsan hakları uluslararası belgelerde, devletlerin anayasalarında, diğer hukuksal düzenlemelerde, uygulamalarda ve en sonunda bireysel bilinçlerde varlık bulan dinamik bir kavramdır ve gerçekleşmesi toplumsal kalkınmanın sağlanmasına, toplumsal kalkınma ise etkin bir sosyal refah örgütlenmesinin oluşumuna bağlıdır.”

Bu kapsamda insan hakları, bir yönetim sorunsalı haline gelmektedir. Bugün iktidar sorunsalını şu şekilde gözlemlemekteyiz; aynı toplum içinde bazı insanlar bu haklara erişim sağlarken bazıları temel sosyal hakları dahi yaşamaktan yoksun kalmaktadır.

2.2.2. Sosyal Hizmet, Hak Temelli Yaklaşım ve Yoksulluk İlişkisi

Tarihsel süreçte sosyal hizmetin bir meslek olarak yerini alması sosyal refah sisteminin gelişim göstermesiyle paralellik gösterir. Kut (1988, s. 8-9)’un ifadesiyle *“mekanik düzlemlerden daha çok insancıl değerlere dair ihtiyaçlar ve hizmetlerin hedeflediği çıktılara ulaşılması bir takım bilgi, beceri ve davranışların gerekli olduğu inancını”* yaygınlaştırmıştı. Öyleyse refah sistemleri içerisinden doğan gereksinimler ve farklılaşan yönelimler bu mesleğin gerekliliğini ortaya koymuştu. Yani refah sistemlerinde bir eksiklik söz konusuydu ve bu eksiklik dayanışma ağlarının sorun çözme becerisiyle giderilemiyordu. Böyle bir ortamda sosyal hizmetin hak kavramını merkezine yerleştirmesi bir ihtiyacın ürünüydü ancak pek çok zorluğu da beraberinde getiriyordu. Öyle ki dönem içerisinde enformel kaynakların kullanımı, yardımlaşma ve dayanışma ağlarının pek çok sosyal sorun için çözüm olduğu anlayışı, geleneksel uygulamalardan hak temelli bir kavrayışa geçişi zorlaştırmıştı. Sosyal refahın kaynaklarını bilimsel

içeriklerle kullanmak bir gereksinim olmasına rağmen o dönemin şartları ve gelenekselliği içerisinde zoru başarmaktı.

Tarih içinde insanın kendisini ve çevresini anlama ihtiyacı, bilimsel gelişmeler ve bilime dayalı mesleklerin gelişmesinde öncü oldu. Karataş (2002a)'ın ifadesiyle *“bilimsel gelişmelerle insana yönelik mesleklerde görülen yeni yaklaşımlar, insanın sorunlarının nedenleri ve çözümleri konusunda da farklı yaklaşımları getirdi.”* İnsanın çevresiyle bir bütün olarak ele alınması, akılcılık ile insanın değerinin ortaya koyulması ve refah içerisinde yaşaması için hak ve özgürlüklerin tanımlanarak güvence altına alınması söz konusu gelişmelerden bazılarıydı. Dolayısıyla böyle bir ortamda gelişim gösteren pek çok meslek gibi sosyal hizmet mesleği de hak kavramıyla birlikte olgunlaşmış hatta iç içe geçmiştir. Öncelikli olarak negatif statü hakları adını verdiğimiz temel hak özgürlüklerin gelişim göstermesi, sosyal hizmet mesleğinin de bu hakların temel kabulüyle hareket etmesini sağlamıştır. Hatta bu mesleğin toplumdan dışlanmış, geride kalmış bireylerle çalışması pozitif haklar olarak ifade edilen toplumsal hakların gelişiminde etkili olmuştur.

Odağı insan ve insanın işlevselliği olan bir meslek için tek ve genel geçer bir tanımlama yapmak mümkün değildir. Her insan için bir yaşam standardı yaratmak, bireylerin potansiyellerini kavrayacağı ve kendilerini gerçekleştirebilecekleri bir ortam yaratmak, haklarla bağlantılı gereksinimlere dair kaynaklara erişimlerde öncü olmak, bunları sağlarken örgütlenme ve iyileştirme yaparak sosyal politikanın gücünü görünür kılmak mesleğe dair sayılabilen hedeflerden birkaçıdır. Burada sosyal hizmetin ayrıma vardığı temel nokta gereksinim ve hak ayrımıdır. Gereksinim kavramı kişinin sosyal, ekonomik, kültürel, coğrafi faktörlerine göre değişkenlik gösteren, öznel ve kişinin kendi olanaklarıyla çözüm üretmesini gündeme getiren bir kavramdır. Oysa bir insanın gıda, kıyafet, sağlıklı bir barınma ortamı gibi gereksinimleri kişisellikten bağımsız, insan varlığının gerekliliği içinde, talep dahi edilmeden karşılanabilir olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla hak kavramının evrenselliği, yükümlülük kavramını beraberinde getirmiştir. Sosyal hizmet, yönetim araçlarının yükümlülüklerini bireylerle buluştururken kaynakların ve hakların eşit dağıtımını sağlayarak sosyal adalete yaklaşmayı hedefler. Elbette gereksinimlerin, bireysel ve bölgesel bağlamda ele alınmasıyla bazen de bireysel eksikliklerden kaynaklı algılanışıyla sosyal adalete ulaşmak

mümkün değildir. O halde sosyal hizmet ve insan hakları, onurlu ve insani bir yaşam için mücadele etmektedir ve bu ilişki apaçık ortadadır.

Sosyal hizmet mesleğinin teorik ve uygulama alanlarının merkezinde yer alan hak temelli anlayışı kavramak için iki önemli ismin Kuçuradi (1996) ve Shue (1996)'nun insan hakları temellendirmelerine değinmek gerekir. Öyle ki bu iki yaklaşım kuşaklara ayrılan haklardan farklı bir içeriğe sahiptir ki bu içerik sosyal hizmet için temel argüman olmaktadır. Kuçuradi insanları diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğın, insanların sahip olduğu olanaklar olduğundan bahseder. Öyle ki gerçekleşebilen bu olanaklar, insanın değeri bilgisini oluşturmaktadır. *Dolayısıyla “insanların olanaklarını geliştirmek, insan türünün bir davası, insan olan herkesin bir ödevi ve insan olanaklarının gerçekleştirilebilir olması bir haktır”* (Kuçuradi, 1996, s. 49-50). Olanakların ulaşılabilir olmasının önündeki engellerin piyasa sistemi olduğundan bahseden Özel (2007, s. 34), dolaylı olarak yoksulluk kavramına atıfta bulunmaktadır. Piyasa sisteminin yoksulluk üreten yapısı, insan hakları açısından bir tehdittir. Öyleyse insan haklarının sağlanması ve uygulanması piyasa sistemine bırakılmamalıdır anlamı ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu anlayış ile gelişen sosyal hizmetler ve kamu sorumluluğu Shue (1996)'nun yaklaşımında görünür haldedir. Shue, temel haklar görüşünü yeterli yiyecek, giyecek, barınma ve koruyucu sağlık hizmetleri gibi “varlığını sürdürme hakları” öldürme, işkence, sakatlanmayla karşı karşıya kalmamayı içeren “güvenlik hakları” ve katılım, hareket özgürlüğünü içeren “özgürlük hakları” şeklinde açıklamaktadır (Shue, 1996, s. 30-32). Öyle ki bu haklar, diğer tüm haklardan yararlanma koşulu olan ve korunması gereken haklardır. Bu temel haklar içerisindeki özellikle “varlığı sürdürme haklarının” kendi geçimlerini sağlayamayanlar için asgari düzeyde karşılanması gerektiğini aksi taktirde bu durumun hakların korunmadığının bir göstergesi olacağını Shue (1996, s.34) şöyle aktarmaktadır: “varlığını sürdürme hakkı derken amacım, hiç değilse kendi geçimlerini kendileri sağlayamayanlara bunun sağlanmasını içine alan bir haktır.”

Öyleyse özetlemek gerekir ki hem Kuçuradi (1996)'nin insan değerini oluşturan olanakların gerçekleştirilebilir bilgisinden yola çıkan haklar hem de Shue (1996)'nun çeşitli nedenlerle (hastalık, çalışamama gibi) kendi çabasıyla geçimlerini

sağlayamayanlara (bir anlamda yoksulluk tanımı) asgari düzeyde destek olma hakkının toplum tarafından güvence altına alınması yaklaşımı “sosyal hizmetlere” vurgu yapmaktadır. Şu hâlde sosyal adalet ve insan haklarını temel alması gereken sosyal hizmetlerin kamusal sunumu meşrulaştırılmaktadır. O halde sosyal hizmetler alanında önemli bir görev üstlenen sosyal hizmet uzmanları, insan haklarının korunması ve kişilerin sahip olduğu olanakları gerçekleştirebileceği koşulların yaratılmasından sorumlu bir meslektir. Şahin Taşğın (2017, s. 240)’in ifadesiyle sosyal hizmet mesleği, “*insan hakları sistematik olarak ihlal edilenlerin yanında yer almaktadır.*” O halde sosyal hizmet mesleğinin temelindeki hak anlayışı, liberal insan hakları anlayışından farklılaşmalıdır.

Sosyal hizmet mesleği ve hak temelli yaklaşımın ilişkisine yer verdikten sonra araştırmanın ana konusunu oluşturan yoksulluk kavramı ile sosyal hizmet ve hak temelli yaklaşım arasındaki ilişkiye yer verilecektir. Aynı zamanda kurulan bu ilişkilerin bir sonraki ‘yoksulluğa hak ihlali bağlamında bakmak’ başlığına ışık tutacağı düşünülmektedir. Yoksulluk en basit tabiriyle toplumsal standardın gerisinde sürdürülen bir yaşam biçimidir. Öyle ki 1976 yılında yürürlüğe giren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, dünya üzerinde özgürlük, adalet ve barışın sağlanması için yeterli beslenme, barınma, eğitim, sağlık gibi yaşam standardı, sosyal güvenlik ve kültürel hayata katılma haklarının kabulünü ve uygulanmasını içerir. Sözleşmenin üzerinden yaklaşık 40 yıl geçmesine rağmen 2018 verilerine göre 736 milyondan fazla insan uluslararası yoksulluk sınırının (1,90 ABD Doları) altında yaşamakta (Aydoğdu Boğa ve Yardım, 2021, s. 1) ve bahse konu haklara ulaşamamaktadır.

Yoksulluk Kuçuradi (1996)’nin hak tanımıyla insanın “olanaklarını gerçekleştirmesinin” önünde bir engeldir. Öyle ki ekonomik nitelikteki olanaklar yoksulluk nedeniyle “kazanç güdüsü ve aç kalma korkusu” arasındaki bir sınırdaki gerçekleştirilmektedir (Özel, 2007, s. 41). Yoksulluk, insanın birey olma ve toplumsal bir varlık olma gibi kendine özgü özelliklerini alacağı ederken insan haklarının korunmasını da zayıflatan bir etkendir. Zaman içerisinde yoksulluğun maddi yetersizlik, gelir dağılımı eşitsizliği gibi boyutlarına bir de sosyal, kültürel ve siyasi ortamdaki dışlanmış olmanın eklenmesi ve tüm bu hallerin toplum içerisinde sıklıkla görünür olması yoksulluğun hak ihlali olarak ele alınması

tartışmalarını gündeme getirmiştir. Elbette konuya ilişkin farklı fikirler vardır. İlk görüşe göre insan hakları yaklaşımı şu sorulara yanıt aramaktadır: insanın, bir özne olarak, varlığının getirdiği haklar nelerdir? Bu hakların korunması kim tarafından, nasıl ve hangi içerikte sağlanabilecektir? Öyle ki ilk görüşe göre yoksulluğun insan haklarının önünde bir engel oluşunun sorumluluğu çoğunlukla kamuya devredilmiş haldedir. Bu nedendir ki yoksullukla mücadelenin öncelikli çözüm aracı sosyal hizmetler olmaktadır. Yoksulluğun bir hak ihlali olarak ele alınması, hak temelli anlayış kapsamında sorulan “bu hakların korunması kim tarafından, nasıl ve hangi içerikte sağlanabilecektir?” sorusunun cevabını vermektedir. Hatta mücadele yöntemlerine de hak anlayışını yükleyerek etkin bir mücadelede bulunmayı öngörmektedir.

İkinci görüş ise yoksulluğu ahlak ve insan hakları için bir tehdit olarak ele alırken yoksullukla mücadelede politik bir sorumluluğun bulunmadığını ifade etmektedir. Haklar ve bu hakların gerçekleştirilmesine karşılık gelen görev ve sorumlulukların neler olduğu kapsamında şu sorulara yanıt aranmaktadır: “yoksulluk bir insan hakları ihlali midir? Yoksulluk bir insan hakları ihlali ise sorumlu tutulabilecek özneler kimlerdir?” (Hinsch ve Stepanians, 2005, s. 296).

Hinsch ve Stepanians (2005, s.297)’in devam eden aktarımında, yoksulluğun bir insan hakları ihlali sayılmayacağı görüşünde olanların temel argümanı haklara karşılık gelen yükümlülük sahiplerinin kimliği ve yükümlülüklerinin kesin içeriği ile ilgili olarak önemli ölçüde muğlaklık ve belirsizlik olmasından kaynaklı olduğu ifade edilmektedir. Yoksulluğun bir insan hakları ihlali sayılmayacağı görüşünde olanlar için yoksulluk ahlaki olarak zarar vericidir. Ancak burada yoksulluğu üreten ve besleyen yapısal nedenler ve bu nedenlerle mücadele bakışı ihmal edilmiştir. Hatta yoksulluk ve insan hakları ilişkisi aşikardır ancak bu duruma neden olan bir öznenin bulunmamasıyla yoksulluk, toplum içerisinde tolere edilebilmektedir.

O halde yoksulluğun bir hak ihlali olarak ele alınıp alınmayacağı tartışmalarının ortak noktası ihlale neden olan bir özne olmadığında dahi yoksulluğu, insan haklarının korunamamasından doğan bir sonuç ya da yoksulluğa neden olanın insan haklarının gerçekleştirilememesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Şahin Taşğın (2017, s.

209-210)’ın ifadesiyle “*belirli bir hak ihlal edildiğinde, ihlale neden olan öznenin cezalandırılmasını içeren bir insan hakkı anlayışı ya da hukuku yerine, hakkın korunmadığı/korunmamadığı durumun tespit edilmesi*” ve tespit edilen duruma neden olanın devlet tarafından engellenmesi insan haklarının korunmasını sağlayacaktır. Yoksulluğun bir hak ihlali olup olmadığının tartışılmasına yönelik belirsizliği gidermek için öneride bulunan Hinsch ve Stepanians (2005, s.297) yoksulluğu bir insan hakları ihlali olarak tanımanın ve bu ihallerin teorik ile pratik sonuçları kapsamında uluslararası bir işbirliğinin olması gerektiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda kalıcı bir işbirliğine varıldığı taktirde elde edilen sonuçlar insan hakları sahiplerinin yararına olacak, mekanizma ve kurumların daha kapsamlı bir şekilde anlaşılması için de öğretici olacaktır.

Sonuç olarak yoksulluk bir insan hakları ihlali olsun yahut olmasın, yoksulluğun neden ve sonuçları insan haklarıyla doğrudan bağlantılı ve insan hakları için önemli bir engel, tehdittir. Öyleyse bahse konu engellerin aşılarak hakları sahiplerine ulaştırma çabasının olması gereklidir. Böyle bir çaba içerisinde olan sosyal hizmet mesleği, yoksulluk nedeniyle toplumun gerisinde, insan olmanın gereği standartların dışında bir yaşam süren insanların gereksinimlerinin karşılanmasına, kaynaklara ulaşmalarının sağlanmasına yönelik mesleki uygulamalarını yerine getirir. Nitekim sosyal hizmet yoksulluğun getirisi olan haklardan dışlanmayla mücadele eden bir meslektir. Karataş (2002a)’ın ifade ettiği şekliyle; “*hak ve özgürlüklerin tanınması ve genel düzeyde gerçekleştirilmesi sağlansa bile yoksulun, engellinin, işsizin bu haklardan yararlanması ancak sosyal hizmet programları ve müdahaleleriyle mümkündür.*” Sonuç olarak sosyal hizmet mesleği, insan haklarının bilinmesinden, uygulanmasına değin önemli görevlere ve işlevlere sahiptir.

2.2.3. Yoksulluğa Hak İhlali Bağlamında Bakmak

2001 yılında BM Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, “ulusal yoksulluğu azaltma stratejilerine insan haklarını katmak” için temel öneriler geliştirilmesini ve sunulmasını talep etmiştir (OHCHR, 2004). Buradan hareketle yoksulluğu bir hak ihlali olarak değerlendirme yaklaşımı tartışılmıştır. Bu tartışmaya ortak olduğumuzda insan hakları kabulünün getirileriyle asgari düzeyden başlamak üzere uluslararası bir standart sağlanması hedeflerinin gündeme geldiğini söylemek mümkündür. Benzer bir şekilde

“insan hakları kavramı aracılığıyla evrensel bir asgari standart tanımlama ve hayata geçirme çabasının çekirdek bir adalet arayışı” (Pogge, 2006’dan aktaran Denli, 2015, s. 118) olduğu değerlendirilebilir.

İHEB (1948)’nin maddeleri incelendiğinde, 21. maddede herkesin kamu hizmetlerinden eşit yararlanma hakkı olduğu, 25. maddede beslenme, barınma, giyim, eğitim ve tıbbi bakım gibi toplumsal hizmetleri ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ya da kendi denetiminin dışındaki koşullardan kaynaklanan geçimini sağlayamama durumlarında güvenlik hakkı olduğu, 26. ve 28. maddelerde de herkesin eğitim hakkının olup sözleşmede ileri sürülen hak ve özgürlüklere tam ve etkin şekilde erişebileceği toplumsal ve uluslararası düzen hakkının olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla insan hakları kapsamında yoksulluğa baktığımızda, ekonomik yoksunluk nedeniyle yeterli beslenemeyen, yaşanılabilir bir konuta sahip olmayan, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimleri engellenen, toplumsal ilişkilere dahil olmayan insanların varlığı ile karşılaşırız. Oysa insanca yaşam birincil haktır. Görülmektedir ki maddi yetersizlik temelinde pek çok yaşam süreçlerine dahil olamayan yoksul insanlar, aslında yasalarla korunan temel haklardan da dışlanmış vaziyettedir. Dolayısıyla yoksulluğu, hak ihlallerinin hem nedeni hem de sonucu olarak algılamak, kanıksanmış yoksul insan düzenine bakışımızı da değiştirecektir.

Pogge (2006)’nin “Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları” isimli eserindeki bakış açısıyla yoksullukta, kurumsal ve bireyci unsurlar bir ilişki içerisindedir. Yani *“insan haklarının her birey için gerçek kılınması hedefi, küresel ekonomik sistemin yarattığı adaletsizliklerin giderilmesi ödevini de kapsamaktadır”* (aktaran Denli , 2015, s. 119). Bu ifadelerden anlaşılan bireylerin insan haklarının, yaşamın her kesimine uygulanmasını garantileyen bir kamusal düzen inşa etme ödevidir. Dolayısıyla yoksulluğa, bireysel eksikliklerden ziyade haklara erişimin önündeki bir engel olarak baktığımızda hem bireylerin inşa ettiği küresel kurumsal ilişkileri hem de bu ilişkilerin yoksulluk üzerindeki etkilerini sorgulamayı ön görmektedir.

Yoksulluğun bir hak ihlali olarak algılanması, hak ihlali sorumluluğunu neye/kime yükleneceği sorusunu sormamızı sağlar. Böylece yoksulluğa karşı maneviyat temelli

yaklaşımından sorumluluk temelli yaklaşıma geçmiş oluruz. Uyan Semerci (2010, s. 3-4)'nin ifadesiyle:

“Yoksul kişileri hakları ihlal edilmiş kişiler olarak gördüğümüz noktada yoksulluğu yoksul kişilerin başarısızlıkları, kaderleri, talihsizlikleri ya da onların sorumsuzlukları olarak değerlendirmekten ziyade yoksulluğu oluşturan koşullara dikkatimizi yöneltiriz. Böylesi bir kavrayış, yoksul kişilerin, ailelerin dışındaki kurumlara dolayısıyla topluma da sorumluluk atfetmektir.”

Türkiye’de de bu yönde bir tartışmanın başlatılması yoksul kişilere yönelik suçlayıcı ya da dışlayıcı bir dilden arınıp onur, hak sahibi gibi bir dil üretilmesine öncülük edebilir. Toplumsal yaşama özgürce dahil olunmasını engelleyen yoksulluk, ürettiği sosyal dışlanma ile bir yandan iş gücü piyasasına katılamama bir yandan da toplumsal çevre ile ilişkisellik kuramama halini oluşturmaktadır. Bu durum ise toplumsal katılım hakkının ihlal edilmesinden doğan bir yoksunluk yaratmaktadır.

İnsan hakları ve yoksulluk arasında bir ilişki kurmanın, yoksullukla mücadelede uygulanan politikalar ve bu politikaların sonuçlarını değerlendirme noktasında da etkin rol oynayacağı beklenmektedir. O halde yoksulluğu bir insan hakları ihlali olarak ele almanın, yoksulluk üzerinde azaltıcı bir etkisinin olup olmayacağı yahut yoksulluğun azaltılmasına yönelik koşulları yaratıp yaratmayacağı sorgulanmaktadır. Nitekim Kanbur (2007, s. 1) da yoksulluğun yok edilmesiyle ilgili olan söylemlerde genellikle ne yapılması gerektiğini bildiğimizi fakat eksik olanın, siyasi iradede insan haklarının yasal olarak tanınmasından doğacak yükümlülüklerin kabul edilmemesinin olduğunu ileri sürmüştür.

Yoksulluğun bir hak ihlali olarak ele alınması, insan haklarının bu denli göz ardı edildiği bugünün dünyasında anlamlı bir tartışma olarak görülmeyebilir. Fakat yoksulluğun bir hak ihlali olarak ele alınması, yoksulluğu tetikleyen politik süreçlerin analizini mümkün kılarken yurttaşlar için de direnme gücü oluşturması sağlanabilir.

2.3. YOKSULLUKLA MÜCADELE

Yoksulluğun ekonomik ve sosyal boyutlarda tanımlanabilir olup dinamik bir yapıya sahip olması yoksullukla mücadele bağlamında farklı yaklaşımların oluşmasını sağlamıştır. Bu bölümde yoksulluk ve etkilerinin mücadele edilmesi gereken bir hâl aldığı ve mücadele noktasında hangi yaklaşımların var olduğu incelenecektir.

2.3.1. Yoksullukla Mücadele Yaklaşımları

Yoksulluğun ortaya çıkardığı en önemli sorun, bir döngü olarak süre gelip nesilden nesile aktarılmasıdır. Öyle ki yoksulluğa neden olan pek çok faktör bir diğerini üretir vaziyette ilişkişel bir zincir oluşturmaktadır. Bu bağlamda yoksullukla mücadelede, rolün büyük bir kısmı siyasi karar alma mekanizmalarına yüklenmektedir. Ülkelerin yoksulluk profilleri, kamu kaynaklarının ne ölçüde ve nasıl kullanılacağı karar verici bir güç olarak siyasi iradenin elindedir. Bu açıdan bakıldığında yoksullukla mücadele edilmesi gerekliliğine göre şekillenen yaklaşımlar, ülkeden ülkeye ve her ülkede yoksulluğun nasıl ve hangi süreğenlikte yaşandığına bağlı değişmektedir. Buradan hareketle genel kabul görmüş mücadele yaklaşımları ele alınacak yanı sıra hak temelli mücadele incelenecektir. Alan yazını incelendiğinde yoksullukla mücadele konusunda iki yaklaşımın varlığı dikkat çekmektedir.

2.3.1.1. Dolaylı Mücadele Yaklaşımı

Dolaylı yaklaşım ile ülkedeki ekonomik büyümeyle birlikte yoksulluğun azalacağı ifade edilmektedir. Burada ekonomik büyüme süreciyle değişen gelir dağılımı incelenmektedir. Öyle ki ekonomik büyüme ile artış gösterecek kişi başı gelir dağılımının yoksulluğu azaltacağı ifade edilmektedir. O halde öncelikle ekonomik büyümenin ne şekilde meydana geleceğini açıklamak gerekir. Kaynak (2007, s. 51) ekonomik büyümenin iki aşamada gerçekleştiğini ifade eder. İlk olarak iktisadi kaynakların tam istihdamı sağlama yönünde kullanılmaya başlanması ve ikinci olarak tam istihdamı sağlama yönünde kullanılan kaynakların miktarının artırılması ve bu kaynaklara daima yenilerinin

eklenmesiyle ekonomik büyümenin sağlanabilir olduğu anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere ekonomik büyümenin temelinde tam istihdam ve bu kapsamda kullanılacak kamu yatırımları yer almaktadır. Tam istihdamın sağlanması, ülkelerin sanayileşme süreçleriyle doğru orantılıdır. Dolayısıyla dolaylı yaklaşım, ülkelerin sanayileşmesini hızlandırmak ve bu alandaki yatırımların arttırılmasını içermektedir. Sanayileşmenin hızlanması ile artan istihdam benzer şekilde gelir miktarını da arttıracak olup yoksulluğun azaltılmasında rol oynayacaktır. Hızlı ekonomik büyüme, gelir dağılımı üzerinde etki ederken büyüme ile birlikte artan talepleri karşılayabilmek amacıyla eğitim ve sağlık gibi temel kamu hizmetleri de artış gösterecektir. Elbette bu gelişmelerden insani yoksulluk göstergeleri de olumlu etkilenecektir. Kısa bir dönem içerisinde gerçekleşecek büyüme hızının, ücret ve istihdam gibi iş gücü piyasaları üzerinde önemli göstergelere sahip olmasıyla başta gençler ve niteliksiz işçiler olmak üzere çeşitli kesimlerin yoksulluk oranlarının düşürülmesinde etkili olacaktır (Şenses, 2001, s. 222).

Dolaylı yaklaşımın merkezine aldığı ekonomik büyümenin, toplumun her kesimi için pay edilebilir hale ulaşması gerekir. Şenses (2001, s. 233)'in ifade ettiği şekliyle ekonomik büyüme hızına verilen önem kadar bu büyümenin toplumsal katkıyı sağlayacak şekilde oluşturulması da gerekmektedir. O hâlde ekonomik büyümenin dezavantajlı konumdaki gruplara, ayrımcılık mağdurlarına ve farklı iş gücü alanlarındaki tüm gruplara etkisi ön planda olmalıdır.

Bu bakımdan ekonomik büyümenin yoksulluk üzerindeki iyileştirici etkisini görebilmek, toplumda var olan her kesimi kapsayıcı nitelikte olmasına bağlıdır. Dolayısıyla ekonomik büyüme sürecinde gelir dağılımının adil olması için eşitlikçi bir bölüşüm temin edilmesi gerekirken bu bölüşümü destekleyecek politikaların sisteme dahil edilmesi gerekmektedir. Hızlı ekonomik büyüme öncesinde gelir dağılımını düzenleyen politikaların uygulanmaması, büyümeden sağlanacak olumlu etkilerin azalmasına neden olacaktır. Bahse konu durumu açıklayan en belirgin örnek hızlı ekonomik büyümenin yaşandığı Çin ve Hindistan ülkelerinde görülebilir. Nitekim Çin'de eşitsizlikler, 1980'li yılların ortalarına kadar azaldıktan bir süre sonra yeniden artmaya başlamış, Hindistan'da ise yakın bir geçmişe kadar azaldıktan sonra duraksamıştır (UNDP, 2001, s. 18).

Dolaylı yaklaşım kapsamında yer alan ekonomik büyümenin getirilerinin gerekli politik düzenlemeler ile desteklendiği taktirde yoksulluk düzeyini azaltıcı bir etki edeceği genel kabul gören bir yaklaşımdır. Gündoğan (2008, s. 49)'ın ifadesiyle tarihsel süreç içerisinde istikrarlı büyümenin sağlandığı dönemler ile yoksulluk oranındaki en görünür düşüşlerin yaşandığı dönemler birbirleriyle paralellik göstermektedir. Örneğin “Çin’de 1981-2000 yılları arasındaki yoksulluk oranı %50’lerden %8’lere, yıllık %8,5’lik bir büyüme oranı sayesinde düşmüştür. Vietnam’daki 1993-2002 yılları arasındaki yoksulluk oranı ise %58’den %29’a yıllık %6’lık bir büyüme sayesinde düşmüştür” (Kızıler, 2017, s. 84).

Ülkeler tarafından mevcut ekonomik ve toplumsal özelliklere göre belirlenen kalkınma stratejilerinde hızlı ekonomik büyümenin yoksulluğun azaltabilmesi için dengeli ve adil bir gelir dağılımının sağlanması hedeflenmektedir. Bu nedendir ki dolaylı yaklaşımın genel kabulünün yanı sıra eleştirildiği pek çok nokta bulunmaktadır. Dolaylı yaklaşıma yöneltilen eleştiriler incelendiğinde ilki, büyümenin eşitsiz dağılımı ve büyümenin faydalarının her nüfus grubu için eşit dağılmayacağı yönündedir. Büyük ölçüde doğrulanan görüş, büyümenin yararlarının yeterli hız ve miktarda yoksul kesimlere ulaşamayacağı yönündedir. Bu durum ekonomik büyümeden yoksul hane haklarının hiç etkilenmediği grupları oluşturacaktır.

İkinci eleştirel bakış ise ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltıcı bir etken olabilmesinde genel geçer sonuçların beklenmeyeceği yönündedir. Öyle ki ekonomik büyüme, her ülkenin özgün yapısına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Büyümenin yoksulluğa duyarlılığı gelir dağılımındaki görece eşitlik ve yoksulların kamu hizmetlerine erişimdeki durumu gibi pek çok faktöre bağlı değişkenlik göstermektedir. Şenses (2001, s. 262) bu durumu şöyle ifade etmektedir: büyümenin yoksulların yararlarına katkı sağlaması *“temelde üretim araçlarının mülkiyet yapısı, yoksulların sağlık ve eğitim hizmetleri ile istihdam ve kredi olanaklarına erişim derecesi ve vergi yapısı gibi etmenlere sıkı sıkıya bağlıdır.”* Yoksulluğu azaltma yaklaşımlarının ülkelere özgünlüğü 1995 yılında Demery ve arkadaşlarının yaptığı bir araştırma neticesinde şu şekilde açıklanmıştır: Afrika ülkelerine kıyasla Asya ülkelerinde ekonomik büyümenin yoksulluğa duyarlılığı daha fazladır. Bu duyarlılığın nedenleri ise, geçmişteki yoksulluk azaltma politikalarının etkinliği, ekonomik büyüme sürecindeki gelir dağılımı yapısı ve büyümenin çıktılarının

bu yapı üzerindeki işlevinin denetlenebilir olmasından kaynaklanmaktadır (aktaran Baulch, 2006, s. 85).

Diğer bir eleştiri konusu ise gelir dağılımı eşitliği sağlanmaksızın geçilen ekonomik büyümenin toplumsal fayda sağlamada yetersiz kalması yönündedir. Nitekim ekonomik büyüme ile sosyal harcamalarda artış olacak ve pek çok kamu hizmeti inşa edilecektir. İnşa edilen hizmetlerin ise ulaşım olanaklarının kısıtlı olduğu mekanlar üzerinden şekillenmesiyle yoksul kesimlerin bu hizmetlere erişimini güçleştirecektir. İncedal (2013, s. 117)'ın ifadesiyle; *“büyüme sonucunda sağlanan sağlık, eğitim ve istihdam olanaklarının merkezden uzak bölgelerde yaşayan bazı yoksul kesimlere ulaşmayıp göreceli olarak daha yüksek gelirli kesimlere fayda sağlaması”* dolaylı yaklaşıma getirilen eleştiri konusudur.

2.3.1.2. Doğrudan (Dolaysız) Mücadele Yaklaşımı

Yoksullukla mücadelede ekonomik büyüme sayesinde gelişen sanayileşme ve beraberinde getirdiği istihdam olanakları ile sağlık, eğitim ve alt yapı gibi temel kamu hizmetlerinin artması yoksulluğu azaltacağı ön görülen dolaylı yaklaşım için yeterli olmamıştır. Dolaylı yaklaşımın etkilerinin uzun süren süreç içerisinde ve doğru politika yönlendirmesiyle sağlanabileceğinin anlaşılmasının ardından farklı yaklaşım arayışları oraya çıkmıştır. Bu noktada gelirin yeniden bölüşümünün sağlanacağı ve devletin yoksullukla mücadelede aktif rol oynayacağı ön görülen doğrudan (dolaysız) yaklaşım incelenmiştir.

Bu yaklaşım özünde yoksul insanların beslenme, barınma, eğitim ve sağlık gibi temel gereksinimlerinin giderilmesi, söz konusu temel alanlardaki yaşam standardının yoksul insanları da içine alacak şekilde belirlenmesini içmektedir. Doğrudan yaklaşımda belirlenen bu hedeflerin uygulanabilir olması ise ancak devlet eliyle oluşturulacak somut politika ve programlar ile yoksul insanlara yönelik sağlanan sosyal yardımların işlevselliğine bağlıdır.

Yoksullukla mücadelede doğrudan yaklaşım ile devlet, sosyal politika araçlarının dağılımında pay edici konumdadır. Öyle ki doğrudan yaklaşım; sosyal güvenlik, vergilendirme, sağlık, eğitim gibi kamu hizmetleri ve sosyal yardım politikalarına ilişkin araçlarla “gelirin ikincil dağılımına etkin bir biçimde” (Gündoğan, 2008, s. 51) müdahale edilmesini içermektedir. Bu yaklaşım, dolaylı mücadele yaklaşımının eksikliklerini tamamlama ve yoksullukla mücadelenin arttırılması bakımından destekleyici bir role sahiptir.

Yoksullukla mücadele kapsamında ülkelerin politikalarının çoğunluğunda doğrudan yaklaşımın unsurlarını görmek mümkündür. Çünkü yoksullukla mücadelede sosyal yardımlar seçilebilecek en kolay yoldur. Ülkemizde bu durumun somut örneğini sosyal koruma sistemi içerisinde yapılan kamu harcamalarında görmekteyiz. Ülkemizde “sosyal koruma yardımları; hastalık/sağlık bakımı, engelli/malul, emekli/yaşlı, dul/yetim, aile/çocuk, işsizlik, konut ve sosyal dışlanma” şeklinde sekiz kategoride değerlendirilmektedir. TÜİK (2020) tarafından yayınlanan istatistik verilerde sosyal koruma yardımlarının toplamı 533 milyar 168 milyon TL olarak açıklanmıştır. Sosyal koruma harcamalarının gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) içindeki payı 2019 yılında %12,5 olmuştur. Sosyal koruma harcamalarını risk/gereksinim grupları bazında incelediğimizde “emekli/yaşlılara yapılan harcamaların %6,1 ile en büyük paya sahip olduğu, %3,4 ile hastalık/sağlık bakımı harcamaları ve %1,5 ile dul/yetim harcamaları” olduğu görülmüştür. O halde doğrudan mücadele yaklaşımına göre kamu harcamalarının yoksullukla mücadele işlevsel olabilmesi için öncelikle politika hedeflerinin net olarak belirlenmesi gerekmektedir. Bu noktada politikanın hedef aldığı kitlenin “*yoksulluk türünün belirlenmiş olması, yoksulluk profilinin doğru saptanması, sağlanan transferlerin politika içerisindeki niteliği*” (Şenses, 2001, s. 270-272) kapsamında sosyal yardımların yoksullara ne derecede ulaştırıldığı önemli olmaktadır.

Elbette doğrudan yaklaşıma da eleştiriler getirilmiştir. Eleştirilerin yoğunlaştığı kısım devlet yardımlarının bağımlı bir yoksul nüfus oluşturacağı ve politika araçlarının amaç dışı kullanımına açık olabileceği endişesidir. Uzun süreli sosyal yardımların, özellikle sanayileşmiş ülkelerde, yoksulları çalışma hayatından uzaklaştıracağı ve üretim kaybına neden olacağı ifade edilmektedir.

Diğer bir eleştiri konusu ise doğrudan yaklaşım ile “*çözüme kavuşması amaçlanan sorun karşısında kapsam ve kaynakların yetersiz kalması sonucunda yoksul insana sınırlı düzeyde ulaşılmasını*” (Şenses, 2001, s. 266) içermektedir. Sosyal yardımlar ile yoksulluğun azaltılması politikası, değişen ve gelişen süreçte kaynakların yetersizleşmesini ve ailelerin yoksulluktan çıkmalarının sağlayamayacağı şeklinde eleştirilmektedir. Farklı yaklaşımların benimsendiği yoksullukla mücadelede en etkili sonuca ulaşabilmek emek arzı ve kaynak yetersizliğinin dengeye oturtulmasıyla, belirlenen sosyal yardım politikalarının ülkelerin idari kapasiteleri ve iş birliği içerisindeki diğer kurumların eşgüdümünü içeren idari ve siyasi alt yapı üzerine inşa edilmesiyle mümkün olacaktır.

Bir başka eleştirel bakış ise doğrudan yaklaşım araçlarının amaçları dışında kullanılarak siyasi patronaj ilişkileri oluşturmasıdır. Örneğin, sosyal yardım fonlarının bütçe dışında tutularak iktidar yanlı bir rol atfedilmesi ifade edilmektedir. Sosyal yardım programlarının siyasi amaçlar çerçevesinde kullanımı amaç dışı kullanımdır. Doğrudan yaklaşımın yoksulluğu azaltıcı bir rol üstlenmesi için uygulanacak politikaların ülkelerin yoksulluk profilleri ile ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla hedeflemenin doğru yapılmaması eleştiri noktasını oluşturmaktadır. Ülkelerin yoksulluk profillerine göre politikaların bölgesel mi, hane halklarına yönelik mi yoksa hane halkında bulunan belirli kişilere indirgenerek mi sağlanacağı hedefleme güçlüklerinden birkaçıdır.

Yoksullukla mücadelede hem dolaylı yaklaşımın hem de doğrudan yaklaşımın önemli katkıları vardır ancak hiçbiri tek başına yoksulluğu azaltmada yeterli değildir. Nitekim bu durumun ülkemizdeki yansımalarını Gündoğan (2008, s. 52) şu şekilde ifade etmektedir:

“Mülkiyetin ve üretim araçlarının bu denli eşitsiz dağıldığı ülkemizde yoksulluk sorununun çözümü için yalnızca ekonomik büyümenin yeterli olmayacağı anlaşılmış olup yoksullukla mücadelede doğrudan mücadele yöntemlerinin de uygulanması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır.”

O halde yoksulluk alanında sürdürülebilir bir mücadelenin sağlanması için iki yaklaşımının birbirini tamamlayıcı özelliklerine vurgu yapılmalıdır. Türkiye’de yoksullukla mücadelede uzun bir süre dolaylı yaklaşımların hâkim olduğu söylenilebilir.

Süreç içerisinde yoksullukla mücadelede sosyal yardım harcamalarının artış göstermesi, doğrudan mücadele yaklaşımıyla devletin sorumluluk üstlendiğini göstermektedir.

2.3.2. Hak Temelli Yaklaşım Bağlamında Yoksullukla Mücadele

Yoksullukla mücadelede yardım mekanizmalarını ön plana çıkaran politikalar çeşitli yönleriyle eleştirilmiştir. Öyle ki Söylemez (2013, s. 220)'in aktardığı Katsui (2008)'ye göre yardım temelli yaklaşımda amaç sadece ihtiyaçların karşılanmasıdır. Bu yaklaşımın “yoksulluğu yapısal sebeplerinden bağımsız bir sorun olarak değerlendiriyor olması, yardım eden ve yardım edilen arasında bir güç ilişkisi tesis etmesi, ihtiyaçların karşılanmasında belirleyici olan faktörün yardım edenlerin ahlaki, dini veya başka sebeplerle yardımı uygun bulmaları” gibi önemli eleştirilere maruz kalmıştır. O halde yoksulluğun meydana getirdiği haklara erişimin sınırlanmasının önüne geçebilmek ancak sosyal ve ekonomik hakların bütüncül bir şekilde kanunlaştırılması ve bu kanunların uygulanmasının devlet eliyle yürütülerek hak temelli bir düzenin oluşturulmasına bağlıdır.

Gelir ve kaynak yetersizliği nedeniyle dâhil olunan toplum tarafından kabul görmüş asgari yaşam standardını dahi yakalayamayan insanlar yoksulluk içerisinde. Görülmektedir ki gelir ve kaynak gibi maddi temelli yetersizliklere rağmen kabul edilebilir minimum yaşam standardının sağlanamaması da yoksullukla mücadelede temel kriter olmalıdır. O halde yoksulluk pek çok sorunun aynı anda yaşanmasıdır ki Adaman ve Keyder (2006, s. 6) yoksul kesimlerin yaşadıkları bu sorunları “*işsizlik, düşük gelir, kötü yerleşim koşulları, sağlık hizmetlerinden yeterli düzeyde yararlanamama ve kültür, spor, dinlenme ve eğitim olanaklarına yaşam boyu ulaşmada yaşanan engeller*” şeklinde ifade etmektedir. Ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda doğal yaşam akışı içerisinde yapa gelinen etkinliklere dahil olmamak, haklara erişimi sınırlandırılmış bireyler, aileler ve gruplar yaratacaktır. Dolayısıyla yoksulluk, hakların kullanımının önündeki bir engel niteliğindedir. Bu engellerin kaldırılması aynı zamanda yoksulluğun yok edilmesidir. Buradan yola çıkan hak temelli yaklaşım ulusal ve uluslararası bağlamda kabul gören insan haklarının koruyucu prensiplerini yoksullukla mücadele politikalarına eklemek istemektedir.

Yoksullukla mücadelenin hak temelli bir yaklaşım bağlamında ele alınabilmesi, öncelikle hakların evrensel çerçevesi sonrasında ise devlet- hak ilişkisinin kurulabilmesiyle mümkündür. Nitekim yoksul insanlar, kendilerini var edebilmek için sahip oldukları hakların varlığından bihaber yaşantılarında haklarını kullanabilmek ve yaşamda kalabilmek için mücadele vermektedir. Bu mücadelede *“devletle yoksul birey arasındaki bağın bilhassa sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik hakları açısından süreklilik arz etmesi önem taşımaktadır”* (Atatanır ve Karataş, 2019, s. 469-470).

Yoksullukla mücadeleye hak temelli yaklaşımla baktığımızda ifade edilen devlet-hak ilişkisini anlamak için hak ve ihtiyaç kavramları arasındaki farklılığa değinmekte fayda vardır. Hak kavramı yalnızca insan olma kıstasıyla sahip olunan, insanın onurlu bir yaşam sürmesi için talep edilen, talep edilen şeye de yükümlülük yükleyen bir kavramdır. İhtiyaç kavramı ise tamamen meşru bir istek olup bu ihtiyacın tatmini için zorunlu olarak bir yükümlülükle ilişkisi yoktur (UNDP, 2003, s. 1). Dolayısıyla haklar, korunması için karşılıklı sorumluluk ve yükümlülük gerektirirken ihtiyaçlar için benzer bir durum söylenemez. O halde yoksulluğa hak temelli bir bakış ile yaklaştığımızda bir hak sahibi bir de bu hakların erişiminden korunmasına değin sorumluluk atfedilen bir yapının olması beklenir. Bu yapıdan anlaşılan hükümetlerin yanı sıra sivil toplum kuruluşları da olabilmektedir. Hak temelli yaklaşım bağlamında ele alınan yoksulluk, diğer yardım faaliyetlerinden farklı olarak hak ihlali yaşayan bireyin bu hakkı talep etmesini sağlarken yoksullukla mücadeleye aktif katılım sağlayan bireyin güçlenmesini de teşvik edecektir.

Hak temelli yaklaşım kapsamında güçlendirme yaklaşımını da görmek mümkündür. Öyle ki hak temelli yaklaşım, insanların iyi standartlarda yaşamaları için gerekli olan gereksinimlerini bir hak olarak görerek kişileri bu hakları talep etmeleri yönünde güçlendirirken, benzer şekilde hakları yerine getirme ve koruma yükümlüğünden dolayı sorumlu tutulan yapıları da kurumsal ve politika eylemleri anlamında güçlendirmektedir. Sosyal hizmet mesleğinin gelişim sürecine baktığımızda da bireylerin gereksinimlerinin karşılanmasını bir lütuf olarak değil yerine getirilmesi gereken bir görev, sosyal hizmetin icrası olarak görmektedir. Dolayısıyla insanların, varlıklarına layık standartlarda yaşamaları için gereken gereksinimleri hak olarak görmemesi onları pasif birer hizmet alıcılarına dönüştürecektir. Nitekim sosyal hizmet mesleği tüm müdahale alanlarında bireylerin

güçlü yönlerine vurgu yaparak onların kendilerine yeterli duruma gelmelerine öncülük etmektedir.

Sosyal hizmet, hak temeli yaklaşım ve yoksulluk kavramlarını birbiriyle kesiştiren pek çok etmen vardır. Sosyal adalet ve eşitlik kavramları bunlara en önemli örnektir. Sosyal hizmet mesleğinin rollerinden birisini de insan hakları savunuculuğu oluşturmaktadır. Öyle ki bu savunuculuk hak ihlallerine yönelik bir çabadır ve sosyal adaleti hedef almaktadır. Keza yoksulluk da bir hak ihlali olarak kabul edildiğinde toplumdaki tüm bireylerin var olan haklar ve fırsatlardan eşit koşullarda faydalanamaması demektir. Buradan hareketle sosyal hizmet uygulamalarında ve yoksullukla mücadelede hak temelli yaklaşımın esas alınmasıyla insanlara bir nesne bakışıyla bakılan gereksinim temelli uygulamalardan ziyade onlara haklara sahip birer özne bakışıyla yaklaşmak mümkün olacaktır.

2.4. TÜRKİYE’DE YOKSULLUKLA MÜCADELE VE SED HİZMETİ

Türkiye’de yoksullukla mücadele, 1970’li yıllardan itibaren ekonomik büyüme temelli dolaylı yaklaşım çerçevesinde başlamıştır. Devletçilik yaklaşımının benimsendiği bu dönemde hızlı ekonomik büyüme politikaları uygulamaya sokularak yoksulluk sorununa çözüm aranmıştır. Bu alandaki ilk adım 1976 yılında Resmî Gazetede yayınlanan “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanmasına Dair Kanun” kapsamında başlatılan sosyal yardımdır. Bu kanun, bir sosyal emeklilik kanunu şeklinde tanımlanmış olmasına rağmen 65 yaşını bitirmediği halde başkasının yardımı olmaksızın yaşamını sürdüremeyecek olan malul bireyleri ve uygun bir istihdam alanına yerleştirilemeyen sakatları da kapsıyordu (Buğra, 2008, s. 190).

1980’li yıllara gelindiğinde devletin ekonomideki rolü giderek azalırken göç hareketi ve sanayileşme süreçleri hızlanmıştır. Bu durumda devletin ekonomi ve piyasa müdahaleleri azalmış, özelleşme yolunda büyük adımlar atılmıştır. Dolaylı yaklaşım kapsamında hızlı ekonomik büyüme, zaman içerisinde eşitsiz gelişmeyi doğurmuş, toplumun bir kısmı bu gelişimden faydalanırken bir kısmı ise yoksulluk içerisinde kalmıştır. Devletin sosyal refah sistemlerini toplumun her kesimine eşit düzeyde ulaştıramaması Türkiye’de

yoksulluğu görünür kılmıştır. Bu dönemden itibaren sosyal devletin varlığının anayasaya dahil edilmesiyle doğrudan yaklaşım araçları üretilmeye başlanmıştır. Öyle ki 1982 yılında Millî Eğitim Bakanlığı ihtiyacı olan öğrencilere yönelik burs ve yatılı okul hizmeti başlatmış, 1983 yılında SHÇEK kurulmuş ve 1984 yılında vakıflar arayıcılığı ile sosyal yardımlar eşzamanlı yürütülmeye başlanmıştır (İncedal, 2013, s. 69).

Görülmektedir ki Türkiye’de yoksullukla mücadele politikaları kamusal anlamda 1980’li yıllarda ortaya çıkmıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde yedinci ve sekizinci kalkınma planları hazırlanmış ve gelir dağılımı eşitsizliğinin giderilerek mutlak yoksullukla mücadele amaçları belirlenmiştir. Bu dönemde Türkiye’nin yoksullukla mücadeleye artan ilgisini sekizinci kalkınma planı kapsamında gündeme gelen Özel İhtisas Komisyonunun kurulmasında görüyoruz. Bu komisyonun kuruluş amacının yoksulluğun etkilerini hafifletmek ve bu yönde stratejiler oluşturmak olduğu bilinmektedir (Yalman, 2007, s. 118).

1990’lı yıllara gelindiğinde yoksullukla mücadele çabaları uluslararası alanlarda bilinç kazanarak artış göstermiştir. Bunun en önemli örneğini BM Bin Yıl Kalkınma Hedeflerinde görmekteyiz. 2000 yılında BM, Bin Yıl Zirvesini New York’ta gerçekleştirmiş ve 2015 yılına değin BM’ye üye 192 ülke tarafından gerçekleştirilmek üzere sekiz adet hedef belirlemiştir. Yoksullukla mücadele kapsamında hedeflenen maddelerden birkaçı; aşırı yoksulluğun ve açlığın önlenmesi, çocuk ölüm oranlarının azaltılması, ilköğretimin evrensel şekilde sağlanmasıdır. Buradan hareketle uluslararası kurum ve kuruluşların iş birliği ile yoksullukla mücadelede sistematik bir görünüm söz konusudur.

Küreselleşme, ekonomik büyüme, istihdam gibi gelişmelerin yanında 1986 yılında faaliyet göstermeye başlayan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF)’ndan itibaren yoksullukla mücadelede sosyal yardım politikaları önem kazanmıştır. 2000’li yılların ortalarına değin ekonomi piyasaları ve iş olanağı yaratma çabasına yönelik çalışmalar neticesinde Türkiye’de yoksulluk çalışmaları istihdam temelli yürütülmüştür. Buğra (2005, s. 5)’in ifadesiyle sosyal hak kavramı piyasa ilişkisi içerisinde göz ardı edilmiştir. 2002 yılında küresel ekonomik krizin baş göstermesi 2002-

2004 yılları arasında gelir dağılımı üzerine yürütülen sosyal yardımlarla pekişmiş haldedir.

2006-2009 yıllarını kapsayan TÜİK'in gıda (%17,11) ve gıda dışı (%18,08) harcamalarına yönelik yoksulluk sayılarına bakıldığında mevcut sosyal yardım politikaları ile yoksulluğun derinleşmesinin önlendiği ancak yoksulluğun azaltılmasında yeterli düzeyde bir gelişmenin yaşanmadığı anlaşılmaktadır. 2000'li yılından itibaren yoksullukla mücadelede sosyal güvenlik, sosyal yardımlar, istihdam alanlarına yönelik pek çok politika uygulanmıştır. Değişen ve gelişen süreçte yoksulluğun azaltılması noktasında sosyal yardımların önemi ve kapsamı genişlemiştir. Buradan yola çıkarak Türkiye'de yoksullukla mücadelede önde gelen sosyal yardımların tarihsel geçmişine yer verilecek, ardından araştırma kapsamında ASHB'nin mevcut sosyal yardımları incelenecektir.

2.4.1. Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Tarihsel Gelişimi

Sosyal devletin hedefleri; yurttaşları sosyal risklere karşı korumak amacıyla sosyal güvenlik olanağı veren koşullar yaratmak, birey ve ailelerine yönelik asgari bir gelir sağlamak, sosyal statülerinden bağımsız şekilde var olan bu gelir ile konut, eğitim, sağlık hizmetine erişim standartları sunmaktır. Sosyal devletin belirtilen bu hedeflere ulaşması için yoksulluk politikaları hayata geçirilmiştir. Yoksullukla mücadelede sosyal politika aracı olan sosyal yardımlar toplumda görünür olmayan, dezavantajlı kesim olarak belirtilen kişilerin toplumsal yaşama aktif katılımları, temel haklara erişimlerinin sağlanması ve sosyal adaleti sağlamaya yönelik işlevlere sahiptir. Gül (2004, s. 349)'ün ifade ettiği şekliyle sosyal yardım kavramı "*merkezine insanı koyan, onu yoksulluk içinde bırakan çevreyi sorun alanı olarak gören ve bu çevreyi insani yoksunluğun oluşmadığı bir ideal ortama dönüştürme*" faaliyetlerini ifade etmektedir. Bu nedenle Türkiye'de sosyal yardımların gelişimi ve yoksullukla mücadeledeki işlevsellikleri önemsenmiştir. Öncelikle Türkiye'de tarihsel süreç içerisinde sosyal yardımların geçirdiği değişim ve dönüşüm tartışılacaktır.

Osmanlı İmparatorluğunda sosyal yardımlaşma temelde üç kısımdan oluşmaktaydı. Bunlar aile içi yardımlaşma, İslam dininin yardımlaşmayı içeren hükümleri ve vakıflar arayıcılığı ile yapılan yardımlar. Bu dönemde meslek birlikleri, eğitim, sağlık, şehircilik, bayındırlık gibi hizmetleri yürüten vakıflar gibi gönüllü kuruluşlarla yürütülen sosyal yardımlar manevi duygular ile harmanlanmış, yoksulluğu yapısal bir sorun olarak görmekten uzaktır. Kamu kaynaklarının bağışlar ile iç içe olduğu bu dönemde sokaklarda yaşayan çocuk, engelli, yaşlı bireylerin korunması amacıyla Darülaceze, özellikle birinci dünya savaşı sonrasında öksüz ve yetim kalan çocukları korumak amacıyla Darüleytam ve maddi olanakları eğitimlerini sürdürmesinde yeterli olmayan babasız çocuklar için parasız, yatılı ve karma öğretim kurumu olan Darüşşafaka önemli hizmetlerde bulunmuştur.

19.yüzyılın sonlarına gelindiğinde sanayileşmeyle başlayan iktisadi ve sosyal hareketlilik, devletin müdahalesini ve sosyal devlet niteliğini ön olana çıkarmıştır. Hacımahmutoğlu (2009, s. 67)'un ifadesiyle:

“Bu dönemde halk sağlığı konusu devletin faaliyetleri arasına girmiş, yoksul halka yönelik sosyal yardım faaliyetleri merkezi hükümetlerin ve mahalli idarelerin hukuki sorumlulukları arasında yer almış, tarım üreticileri için çeşitli doğal ve ekonomik risklere karşı devlet koruması uygulamaları sistematik ve kurumsal bir nitelik kazanmış, devlet memurlarının emekliliği ile ilgili kurumsal bir yapı oluşturulmuştur.”

Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayileşme gayretleri devam etmiş ancak bu gayretler, farklı birçok nedenle baltalanmış hale gelmiştir. Bu dönemde sanayileşme süreçlerinin gelişmesine engel olan en temel nedenler, sermaye ve nitelikli iş gücü eksikliği ile alt yapı yapının yetersiz oluşundan kaynaklanmaktaydı. Ek olarak “1925’te aşar vergisinin kaldırılmasının bütçe üzerindeki olumsuz etkileri, yerli sanayiye koruyacak gümrük tedbirlerinin Lozan Antlaşması’nın dikte ettiği şartlar neticesinde alınamayışı” (Şişman, 2017, s. 7) söz konusu nedenler arasında yer almaktaydı. Dolayısıyla var olan sorunları aşmak ve ekonomik kalkınmayı sağlamak Cumhuriyet dönemi hedeflerinin başında yer almaktadır. Nitekim Cumhuriyetin ilanından da önce, 1923 yılında, İzmir İktisat Kongresinin oluşturulması, bu toplantıya her nüfus grubundan (işçi, tüccar, sanatkâr, çiftçi gibi) kişinin temsiliyeti sağlanarak uzlaşma ortamının kurulması kalkınma hedeflerini

uygulamaya yönelik ilk adımlardandır. Takibinde ülkenin geneline yayılmış yabancı sermaye yerine ulusal sermayenin oluşturulması ve geliştirilmesi amacıyla Teşvik-i Sanayi Kanunu (1927) çıkartılmış böylece özel sermayenin hareket kazanması amaçlanmıştır. Ne var ki özel girişimciliğe dayanan endüstrileşme politikası ve liberal kalkınma çabası yerini devletçiliğe dayalı karma ekonomik kalkınmaya bırakmak durumunda kalmıştır (Koray, 2012, s. 127).

1930'lu yıllara gelindiğinde bütün dünyayı etkileyen 1929 yılı ekonomik buhranı, devletin ekonomik hayata müdahil olmasını gerekli kılmıştır. Bu dönemden itibaren devletçilik anlayışı ile doküma, çimento, kâğıt, maden fabrikaları kuran devlet, sosyal devlete doğru bir devlet düşüncesine evrilmiştir. Genel bir değerlendirme yaptığımızda çalışma yaşamına ilişkin doğrudan bir çalışmanın olmayışı, ekonomik güçlenmeyi sağlamak için ulusal sanayiye geliştirme çabasında olunması, bu durumun sonucunda da artan işçi sayılarının etkisiyle çalışma hayatına ilişkin sosyal güvenlik düzenlemelerine duyulan ihtiyaç artmıştır. Bu dönemde sosyal güvenliğe yönelik doğrudan bir düzenleme olmamasına rağmen sanayileşmenin getirdiği yeniliklerle sosyal sigortalara ilişkin temel ilkeler, 1936 yılında 3008 sayılı İş Kanunu ile düzenlenmiştir. Ancak 1945 yılına geldiğinde halen sosyal güvenlik sisteminin oluşturulmadığı görülmüştür. Anlaşılmaktadır ki sosyal politika araçları içerisinde yer alan sosyal sigortalar, sağlık ve sosyal yardım alanlarından daha sonra ortaya çıkmıştır. Hatta Cumhuriyetin ilk yıllarında “Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletinin (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı)” kurulması bu duruma örnek teşkil etmektedir (Hacımahmutoglu, 2009, s. 69).

1945-1980 yılları arasında Türkiye’de İkinci Dünya Savaşının etkileriyle devletçilik ilkesinden liberalizme dönüşen bir dönemde, siyasi anlamda çok partili hayat denemeleri, iktisadi anlamda sosyal güvenliğe yönelik çalışmalar ve sosyal anlamda anayasal boyutta sosyal devlet olma yolunda adımlar atılmıştır. İlk kez 1961 anayasasında yer alan bu kavram temel hak ve özgürlüklerin korunmasını ve bu hakların etkin şekilde uygulanmasını devletin varlığının temeli olarak görülmüştür. 1961 Anayasası ile birlikte devletin eğitim-öğretim görevini üstlenmesi ve eğitimin ücretsiz olarak sağlanması önemli gelişmeler arasındadır. Eğitimin yanı sıra 1924 Anayasasına göre sınırlı olan sosyal güvenlik ve çalışma hayatının düzenlenmesi konularında da devletin sorumluluk

alanı genişletilmiştir (Şişman, 2017, s. 12). Ayrıca 1961 Anayasasında sosyal yardım konusu yer bulmuş fakat devlet bu konuda uygulamalar yapmak yerine kanuni düzenlemeler ile yetinmiştir. Yine bu dönemde toplumun her kesimini içine alan sosyal yardımların olmadığını da söyleyebiliriz (Yay, 2014, s. 157).

Belirtilen yıllar arasında, ekonomik büyüme ve kalkınma temelli dolaylı mücadele yaklaşımının yanı sıra sosyal yardımları içeren doğrudan mücadele yaklaşımıyla da merkezi teşkilatlanmaya gidilmiştir. Bu bağlamda sosyal yardım sistemi kapsamında yaşanan önemli bir gelişme, 25 Nisan 1963 tarihli Kanun ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı içerisinde Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü'nün kurulmuş olmasıdır. Bu Müdürlüğün kapsamı ilgili kanunda şöyle belirtilmektedir:

“Her türlü sosyal yardım ve sosyal güvenlik hizmetlerini düzenlemek, korunmaya muhtaç çocuklarla, engellilerin ve yaşlıların bakım, yetiştirme ve rehabilitasyonu ile çalışma gücünden yoksun fakir kimselerin sosyal güvenliğini sağlamak.”

1980-2000’li yıllara gelindiğinde yaşanan askeri darbe ve 1970’li yıllardan gelen ekonomik sorunlar, sosyal politika anlayışında dönüşüme neden olmuştur. Neo-liberal uygulamaların işlerlik kazandığı bu dönemde dışa kapalı ekonomi anlayışı biçim değiştirmiştir. Nitekim Şişman (2017, s. 15)’ın ifadesiyle “*dış alımlarda koruma oranları azaltılarak yerli üretim ulus dışına rekabete açılmış, yabancı sermayenin ülkeye girişi kolaylaştırılmış, kamu kesiminin ekonomideki yerinin daraltılması amaçlanmıştır.*” Bu dönemde enflasyon oranlarının artması, devletin yatırımcı olmaktan çekilmesi devletin “sosyal” misyonundan uzaklaşıp serbest piyasa ve rekabet adı altındaki gündemle meşgul olmasına neden olmuştur. Ekonomik süreçlerde meydana gelen bu durum işsizlik, yoksulluk, gelir dağılımı eşitsizliği gibi sorunların yanı sıra uygulanan politikalara yönelik eleştirileri ve muhalefetleri de arttırmıştır. Devletin var olan durumla yüzleşmesi yeni önlemlere olan gerekliliği de beraberinde getirmiştir.

24 Mayıs 1983 tarihine gelindiğinde SHÇEK kurulmuş, ilgili kanunda sosyal hizmetlerin içeriğine değinilerek yoksulluğun ekonomik ve sosyal boyutlarda meydana gelen sorunlarının giderilmesindeki sorumluluk söz konusu kuruma verilmiştir. Öyle ki ilgili tanımda “kişiler ve ailelerin çevre şartları ve kendi denetimleri dışında oluşan maddi,

manevi ve sosyal sorunların giderilmesi, gereksinimlerinin karşılanması ve yaşam standartlarının iyileştirilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetlerin sağlanması” gerekliliği vurgulanmıştır. Diğer bir düzenleme ise 29 Mayıs 1986 tarihli Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu kapsamında SYDTF’nin kurulmasıdır. Böylece devlet, yoksulluğu bir kamu örgütü eliyle yürütmeye karar vermiş, bu kapsamda mali desteğin sağlanacağı ilgili fon kurmuştur. 14/06/1986 tarih ve 19134 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu’nun birinci maddesi gereğince bu kanunun amacı:

“Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile gerektiğinde her ne suretle olursa olsun Türkiye’ye kabul edilmiş veya gelmiş olan kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir.”

Aynı kanunun ikinci maddesinde belirtilen sosyal yardımların kimleri kapsadığı hakkında bilgi verilmiştir:

“Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkânı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişiler” bu Kanun kapsamı içinde yer almıştır.”

2012 yılına gelindiğinde SYDV’nin ayni ve nakdi yardımlarından faydalanacakların kapsamı genişletilmiştir. Bu bağlamda devlet eliyle yürütülecek olan yeni yoksulluk politikası ile sosyal adaleti sağlamak amaçlanmıştır. Zaman içerisinde ilgili kanun gereğince belirtilen hedefleri gerçekleştirmek üzere her il ve ilçede SYDV’ler kurulmuştur. 9 Aralık 2004 tarihinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile Başbakanlığa bağlı bir genel müdürlük halini almıştır. Günümüze gelindiğinde ise ASHB’ye bağlı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü bünyesinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

1986 yılında oluşturulan idari ve mali yapı, günümüze değin uygulanan mekanizmayı oluşturan değişimler yaşamış ve bu değişimler bir devlet politikası kapsamında yoksullukla mücadele edilmesi bakışını meydana getirmiştir (Demirhan ve Kartal, 2014,

s. 120). 1980’li yıllardan itibaren temel gereksinimlerini dahi gideremeyen insan fazlalığının yanı sıra “*toplumsal ve mekânsal dışlanmışlık, kente katılım, kentsel hizmetlere ulaşım sorunları, ekonomik kriz ve doğal felaketler gibi dış şoklar nedeniyle farklı korunmasızlık biçimleri ve yoksulluk türleri meydana gelmiştir*” (Ünverdi ve diğerleri, 2008, s. 262). Nitekim söz konusu koşullar değerlendirildiğinde devletin yoksullukla mücadeleyi merkezi teşkilatlanmayla sağlama çabasını, 1980’li yılların ekonomik ve sosyal yapısında meydana gelen vahim halin telafisi olarak görmek mümkündür.

Ardından gelen 2000’li yıllarda sosyal yardımların seyri hakkında bir değerlendirme yapıldığında, bu yılların yoksulluğun görünürlüğü nedeniyle mücadele noktasında siyasi etkinliğin önemli hale geldiği söylenebilir. Buğra’nın (2008, s.20) ifadesiyle; 2000’li yıllar, sosyal hak kavramının gündem olmaya başladığı, Avrupa Birliğiyle olan ilişkilerin gelişim gösterdiği ve “sosyal sorunların geleneksel yöntemlerle çözümünün mümkün olamayacağı” kavranmaya başlandığı bir süreç olmuştur.

Yine 1980 sonrası Dünyada ve Türkiye’de yaşanan gelişmelerle yoksulluk kavramının çok yönlü bir boyut kazandığını görmekteyiz. Özellikle sosyal hakların kabulü ve yoksulluğun ekonomik yetersizliğin yanında eğitim, sağlık, beslenme gibi temel haklara ulaşamamaya sebebiyet vermesi ve yarattığı sosyal izolasyonun varlığı genel kabul halini almıştır. Nitekim 1993 yılında gerçekleştirilen Dünya İnsan Hakları Konferansında yoksulluk, insan haklarının ihlali olarak görülmüştür. Yoksullukla mücadele edilebilmesi ve kalkınmanın sağlanabilmesi için “*iktisadi, sosyal, kültürel, medeni ve siyasi hakların bölünmezliğine vurgu yapılmıştır*” (Özsoy, 2019, s. 41).

2001 yılı ve sonrasında yaşanan ekonomik krizlerin meydana getirdiği yoksullukla mücadele doğrultusunda Türkiye’de ilk olma özelliği taşıyan ve Dünya Bankası tarafından 500 Milyon dolar değerince finanse edilen Sosyal Riski Azaltma Projesi uygulamaya konmuştur. Proje kapsamında Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) uygulaması başlatılmıştır. ŞNT uygulaması yoksulluk nedeniyle çocuklarının eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimlerini sağlayamayan ailelerin ekonomik olarak desteklenerek söz konusu alanlarda yapabilirliğin gerçekleştirilmesi şartlarını içermektedir. Yani düzenli

nakdi yardımlarla yürütülen bu sosyal yardım programı, yoksulluk sonucunda çocuğu okula gidemeyen veya çocuğunu okuldan almak zorunda kalan ailelerin desteklenmesini, okul öncesi çocuklardan sağlık kontrollerine erişemeyenlerin düzenli sağlık kontrollerinin yaptırılmasını amaçlamıştır. Bugün, SYDV tarafından ŞNT uygulaması halen sürdürülmektedir.

2003 yılından itibaren ise yoksullukla mücadele ve sosyal hizmetlerin sunumunda yerel yönetimlerin teşvik edilmesi gündeme gelmiştir. Bu dönemdeki yasal düzenlemeler ile belediyeler ile iş birliğine yönelik yetki düzenlemeleri sağlanmıştır. Bu noktadan itibaren yoksullukla mücadelede etkili olan sosyal yardımların siyasi gücün gölgesinde ilerleyeceği, bir yandan hak vurgusu taşıyan sosyal politikaların bir yandan da neoliberal politikalara eklenme çabasında olan Türkiye'nin yoksullukla mücadele çabası daha fazla olacaktır.

Süreç içerisinde yoksulluğun görünürlüğünün artmasıyla 2002 yılından itibaren var olan hükümetin sosyal yardımlara yönelik kamu harcamalarına yöneldiği görülmektedir. Benzer bir şekilde 2001-2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yoksulluğun ortadan kaldırılması yönünde hedefler belirlenmiştir. Bu hedeflerin başlıcaları “üretken yatırımların artırılması, istihdamın geliştirilmesi, sosyal koruma programlarının etkinleştirilmesi, temel gereksinimler kapsamında yaşanan sorunların çözümünde kamu, özel sektör ve STK arasındaki iş birliğinin” geliştirilmesidir (Özsoy, 2019, s. 105). Hükümetin kalkınma planlarıyla ifade ettiği hedefleri gerçekleştirebilmek amacıyla 633 sayılı KHK ile 2011 yılında ASPB kurulmuş ve sosyal yardımların dağıtımında rol oynayan farklı birimler tek çatı altında toplanmıştır. İlgili Bakanlığın hak temelli hizmet anlayışı ve arz odaklı hizmet sunumunu benimsediği ifade edilmektedir. Bu dönemde neo-liberal düşünceyi benimseyen iktidar, ekonomik hayata müdahalesini yerel yönetimler ve STK'lar ile sağlamaya çalışmıştır. Metin (2011, s. 195)'e göre hayırseverlikle yoğrulmuş bu yardım anlayışları değerlendirilirken yoksulluk ile belli bir ölçüde mücadele edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat bu mücadele şeklinin yoksulluğu giderici yönünden ziyade bireyi yardıma muhtaç bırakarak yoksulluğu yeniden üreten bir şekilde gelişim gösterdiğini söylemek mümkündür.

Sosyal yardımların ülkemizdeki tarihsel gelişimine baktığımızda, yoksulluk ile mücadelenin devletin temel argümanı olduğu ve değişip gelişen dünya düzenine uyum sağlamakla yükümlü olduğu anlaşılmıştır. Sosyal yardımlar, bireye ayni ve nakdi destekte bulunarak onların temel gereksinimlerinin karşılanmasını ve toplumsal yaşama aidiyetlerinin sağlanmasını hedeflemektedir. Bu kapsamda temel gereksinimlerin karşılanmasının önünde bulunan engellerin farklılaşması, sosyal yardımların niteliğinin de değişmesini sağlamıştır. Değişen koşullara uyum sağlayan sosyal yardımların en temel amacı ise kişilerin muhtaçlık durumundan çıkartılarak, kendi yaşamlarını yardım almadan sürdürebilecek konuma gelinceye kadar onları ekonomik ve sosyal yönden desteklemektir. Sosyal yardımların yoksullukla mücadelede bir araç olduğu ancak etkili bir araç olup olmadığı tartışılmaktadır. Öyle ki sosyal yardımların tarihsel sonuçlarına baktığımızda yoksulluğu yok etmediği, aksine bir alışkanlığa neden olarak insanı çalışma pratiğinden uzaklaştırdığı ve yoksulluğun yeniden üretilmesine neden olduğu savunulmaktadır.

Yoksullukla mücadelede sosyal yardımların işlevselliği ayrı bir tartışma alanı iken sosyal hizmet disiplini ve hak temelli bakış açısıyla sosyal yardımların amacı, yurttaşlık hakkı bağlamında insan onuruna yaraşır bir yaşam standardı yakalamak, bu kapsamda birey ve ailelere hizmet sunarak destek sağlamak, böylece hizmetlere eşit koşullarda erişimin sağlanmasıyla sosyal dışlanmayı önlemektir.

Bir sonraki başlıkta Türkiye’de ASHB bünyesinde kurumsallaşarak ve kapsamı genişleyerek gelen sosyal yardım uygulamaları incelenecek, ardından araştırma öznelerinin belirlenmesinde yer alan ASHB’nin SED hizmetine ilişkin bilgilere yer verilecektir.

2.4.2. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın Yoksullukla Mücadele Uygulamaları

Türkiye’deki sosyal yardım sisteminde farklı kurumlar tarafından iş birliği içerisinde sunulan pek çok yardım programı bulunmaktadır. Alan yazınına baktığımızda ülkemizde sosyal yardım programlarını yürüten kurumlardan başlıcaları; Sağlık Bakanlığı, Millî

Eğitim Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, Kredi Yurtlar Kurumu, Belediyeler ve ASHB'dir. Araştırmanın kapsamı göz önüne alındığında ASHB'nin ilgili birimleri tarafından uygulanan mevcut sosyal yardım programları incelenecektir.

Ülkemizde sosyal yardım hizmetlerinin kurumsal anlamda sunumu 2011 yılında 633 sayılı KHK ile ASPB'nin kurulmasıyla başlamıştır. Bu dönemden önce dağınık halde bulunan "Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve ocuk Esirgeme Kurumu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, zrller İdaresi Başkanlığı ve Primsiz demeler Genel Müdürlüğü" Bakanlığın kurulması ile tek bir merkezde toplanmış ve dağınık yapıya son verilmiştir. 9 Temmuz 2018 tarihli 703 sayılı KHK ile çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yetki alanları ile ASPB'nin birleştirilmesine karar verilmiş ve 4 Ağustos 2018 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanan 15 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Bakanlığın adı "Aile, alışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı" olarak değiştirilmiştir. Son kez ise 21 Nisan 2021 tarih ve 31461 sayılı Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile Resmî Gazetede yayımlandığı şekliyle birleştirilen iki bakanlığın görev ve yetkileri ayrıştırılarak Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) adı altında iki ayrı Bakanlık halini almıştır.

ASHB, yoksullukla mücadelede dezavantajlı olarak nitelendirilen hedef kitleye yönelik arz odaklı hizmet sunumunu amaç edinmiştir. Geçmişten devraldığı şekliyle yoksullukla mücadele kapsamında öncelikle Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından sunulan sosyal yardımlara yer verilecek ardından ayrı bir alt başlık halinde ocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve altında yer alan SED hizmeti ele alınacaktır.

2.4.2.1. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü Tarafından Sunulan Hizmetler

1983 yılında SHÇEK'in kurulmasıyla ocuk, yaşlı, engelli ve muhtaç kişilere yönelik sosyal hizmetlerin sunulmasında dağınık yapının önüne geçilmiştir. 1986 yılına gelindiğinde SYDVF kurularak sosyal yardımların finansmanı sağlanmış, bu fonun arayıcılığıyla kaynak kullanımını üstlenen SYDV, yoksulluk yaşayan kişilere ayni ve nakdi destekler sağlamıştır. Bu gelişmeler ile sosyal yardımların kurumsal bir yapıya

büründüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kurumsal yapının yanında engelli, yaşlı, SHÇEK gibi farklı genel müdürlükler kurularak sosyal hizmetleri halka ulaştırmak hedeflenmiştir. Nitekim 2011 yılında ASPB'nin kurulmasıyla dağınık haldeki sosyal yardım kuruluşları birimler şeklinde, tek merkez altında toplanarak merkezi teşkilatlanma sağlanmıştır.

Nisan 2021 tarihi itibarıyla ASHB adını alan Bakanlık, SYDV'lerin sorumluluğunu Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM)'ne vermiştir. Denetimleri ise Vakıflar Genel Müdürlüğü, İçişleri Bakanlığı ve ASHB tarafından yapılmaktadır. Genel müdürlük “yoksullukla mücadele alanlarında strateji geliştirmek, muhtaçlık temelinde verilen tüm sosyal yardımları tek merkezde birleştirmek, adil bir gelir dağılımını sağlamak için gereksinim sahibi vatandaşları düzenli ve süreli sosyal yardımlar ile güçlendirmek” amaçlarına sahiptir. Mevcut durumda SYGM, ulusal düzeydeki yoksullukla mücadeleyi sosyal yardımlar arayıcılığı ile sunarken bu yardımlara ilişkin politika ve stratejiler geliştirmekte ve bunların uygulanmasından sorumlu olmaktadır. Bahse konu hedefleri gerçekleştirebilmek için ise farklı kategorilerdeki yardım programlarıyla görevini yerine getirmektedir.

Hâlihazırda il/ilçe bazında örgütlenen SYDV'lerin toplam sayısı 1003'e ulaşmış durumdadır (ASHB, 2021, s.148). ASHB'nin Şubat 2021 tarihinde yayınladığı 2020 yılı faaliyet raporuna istinaden SYGM tarafından SYDV'ler arayıcılığıyla sağlanan yardımlar aşağıdaki tabloda sınıflandırılmıştır. Bu bağlamda ayni ve nakdi yardımlar şeklinde ayrılmaksızın ilgili Bakanlığın SYGM tarafından sınıflandırılmış şekliyle beş ana başlık halinde ele alınmıştır. Bunlar Aile Yardımları, Barınma-Gıda Yardımları, Engelli-Yaşlı Yardımları, Eğitim Yardımları ve Sağlık Yardımlarıdır.

Tablo 2. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü Tarafından Uygulanan Sosyal Yardım Programları (ASHB, 2021, s. 149)

Aile Yardımları	Barınma-Gıda Yardımları	Engelli-Yaşlı Yardımları	Eğitim Yardımları	Sağlık Yardımları
Doğum Yardımı	Gıda Yardımları	65 Yaş Aylığı	Şartlı Eğitim Yardımları	Genel Sağlık Sigortası (GSS) Pirim Ödemeleri
Muhtaç Ailelere Çoklu Doğum Yardımı	Aşevleri	Engelli Aylığı	Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı (YŞEY)	Şartlı Sağlık Yardımları (Sağlık ve Gebelik)
Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Düzenli Nakit Yardım Programı	Barınma Yardımları	Engelli Yakını Aylığı	Eğitim Materyali Yardımı	GSS Katılım Payı Ödemeleri
Öksüz ve Yetim Yardımı	Sosyal Konut Projesi	Yaşlı ve Engelli Bakım Projeleri (Vefa Projeleri)	Öğrenci Barınma-Taşıma-Yemek Yardımı	Kronik Hastalık Yardımı (Tüberküloz ve SSPE)
Muhtaç Asker Ailelerine Yönelik Düzenli Nakit Yardım Programı	Yakacak Yardımları	Engelli İhtiyaç Yardımları	Yurt Yapımı	Kronik Hastalara Elektrik Tüketim Desteği
Muhtaç Asker Çocuğu Yardımı	Elektrik Tüketim Desteği		Yükseköğrenim Öğrencilerine Yönelik Yardımlar	
Terör Zararı Yardımları	Yabancılara Yönelik Sosyal Uyum Yardımı (SUY)			
İşe Yönlendirme ve İşe Başlama Yardımı				
Afet ve Acil Durum Yardımları				

Aynı zamanda SYDV tarafından sağlanan öğle yemeği yardımı, ücretsiz ders kitabı yardımı ve proje bazlı destek çalışmaları da bulunmaktadır. Proje bazlı destek çalışmalarına; roman vatandaşların yoğun olarak yaşadığı yerlerde söz konusu kişilerin toplumsal uyumlarını sağlamak amacıyla sosyo-kültürel, mesleki ve sanatsal faaliyetler yürüten Sosyal Dayanışma Merkezleri (SODAM) projesini, evsiz ve kimsesiz vatandaşları tespit ederek bu kişilerin gıda, temizlik ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla faaliyet gösteren Evsizlere Konaklama Projesini ve kadınlara

yönelik psiko-sosyal, sosyal-kültürel, mesleki gelişim alanlarında faaliyet gösteren, yoksul kadınların sosyal ve ekonomik hayata katılımlarını amaç edinen Aile Destek Merkezleri (ADEM) projesini sayabiliriz.

Sosyal yardımların ayni ve nakdi olarak farklılaştığını görmekteyiz. Bu bağlamda istatistik veriler, tüm yardımların içerisinde nakdi yardımlarının oranının daha fazla olduğunu göstermektedir. ASHB'nin her yıl yayınladığı faaliyet raporları kapsamında tüm kamu kurumları tarafından yapılan sosyal yardımların içindeki nakdi yardım oranlarını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 3. Ülkemizdeki Tüm Kamu Kurumları Tarafından Yapılan Sosyal Yardımların İçindeki Nakdi Yardım Oranı

Yıl	Toplam Sosyal Yardımlar İçerisinde Nakdi Yardımların Oranı (%)
2017	90,0
2018	86,0
2019	93,0
2020	96,0

Kesgin (2013, s. 49) günümüzde ayni yardımların daha az tercih edilme nedeninin “ulaşım, depo maliyetleri ile yardımların vaktinde gereksinim sahiplerine ulaştırılamamasıyla” ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Nakdi yardımların ise kişilerin gereksinimleri dışında kullanılması ya da bir kişi üzerinde yapılan yardımın aile temelli kullanımında soruna sebep olabileceği tartışılmaktadır.

Yoksullukla mücadelede sosyal yardımların artan önemi, sayısal verilerin yıllara göre değişimiyle somut hale getirilmektedir. Öyle ki sosyal yardımlar kapsamında yapılan kamu harcamalarının artışı, tüm faktörler ülkelerin içinde bulunduğu yıl ölçeğinde değerlendirildiğinde, bir anlamda yoksulluğun artarak devam ettiğinin ve sosyal yardımlara artan talebin bir göstergesidir. Bu nedenle sosyal yardımlardan faydalananlara yönelik ‘yoksul kitle sayıları’ kapsamında yapılacak artış/azalış değerlendirmelerinin uzun vadeli sosyal politikalara yön vereceği düşünülmektedir. Gereksinim duyulan değerlendirmenin yapılabilmesi için ülkemizdeki sosyal yardımlardan faydalanan hane sayıları aşağıda gösterilmektedir

Tablo 4. Ülkemizdeki Sosyal Yardımlardan Faydalanan Hane Sayıları

Yıl	Düzenli Yardım Alan Hane Sayısı	Sürekli Yardım Alan Hane Sayısı	Düzenli ve Sürekli Yardım Alan Hane Sayısı	Sosyal Yardım Alan Hane Sayısı
2017	1.072.596	826.329	1.302.328	3.201.253
2018	1.111.440	905.963	1.477.529	3.494.932
2019	1.191.211	797.066	1.309.895	3.298.172
2020	2.450.080	2.733.721	1.436.799	6.630.682

Yukarıdaki tablo incelendiğinde 2020 yılında sosyal yardımlardan faydalanan hane sayısındaki artış göze çarpmaktadır. Dünya ülkelerini ve ülkemizi etkisi altına alan covid-19 salgını, insanları sosyal ve ekonomik açıdan etkilemiştir. ASHB Faaliyet Raporu (2021, s.150)'nda belirttiği üzere salgın döneminde 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nun 2. maddesinde yer alan hüküm doğrultusunda Cumhurbaşkanlığı tarafından "acil durum hali" ilan edilmiş, geçici yoksulluk riskinin ve salgının sosyal ve ekonomik etkilerinin azaltılması amacıyla sosyal yardım alanına ilişkin önlemler alınmıştır. Bu doğrultuda 2020 yılında sosyal yardımlara duyulan gereksinimle birlikte sosyal yardımların çeşitliliği de artmıştır. Söz konusu gelişmelerle doğru orantılı şekilde bu yardımlardan faydalanan hane sayısında da artış gözlemlenmiştir.

2.4.2.2. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Tarafından Sunulan Hizmetler

1983 yılında SHÇEK'in kurulmasının ardından aynı isimle kabul edilen kanun ile Türkiye'de korunmaya, bakıma veya yardıma muhtaç aile, çocuk, engelli, yaşlı ve diğer kişilere sosyal hizmetleri ulaştırmak ve bu hizmetleri yürütmek hedeflenmiştir. Çocuk koruma alanında toplumsal gereksinimlere ve değişen çocuk paradigmalara uyum sağlayacak sistematik bir yapı geliştirme ihtiyacı, 2011 yılında SHÇEK'ten de aldığı kapsamlı uygulamalar neticesinde ASPB'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu Bakanlık yoksullukla mücadele ve çocuk koruma hizmetleriyle günümüze değin varlığını sürdürmüştür. Günümüzde ASHB adı altında faaliyet gösteren merkezi teşkilat, çocukların bakım ve korunmasına ilişkin sorumluluğu Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ÇHGM)'ne vermiştir. ÇHGM'nin mevcut çocuk koruma politikalarını ve hizmetlerini kavrayabilmek için tanık olduğu dönüşümleri ifade etmek gerekir.

Ülkemizde uzunca bir süre çocuğun korunmasındaki uygulamalar kurum bakımı adı altında yürütülmüştür. Cumhuriyet dönemi ve sonrasında yaşanan savaşların ardından kimsesiz, yoksul çocukların sayısındaki artış bu bakım türünün yaygınlaştırılmasında önemli bir etken olmuştur. Ardından devam eden II. Dünya Savaşı ve sonrası süreçte de yoksulluk ve yetersiz beslenmesinin artış gösterdiği ülkemizde başta çocuklar olmak üzere korunmaya muhtaç kesimlere yönelik sosyal politikalar ve kurumsal gereksinimler daha da fazla görünür olmuştur. Var olan gereksinimler çocukların yaş durumuna bağlı kalarak bakım yurtları ve yetiştirme yurtları şeklinde oluşturulmuştur. Görülmektedir ki çocukların aile yanında bakım ve korunmasının sağlanması kendine yer bulamamış ancak zaman içerisinde aile içindeki ekonomik yetersizlik nedeniyle çocukların korunmaya muhtaç hale gelmemeleri yönünde koruyucu-önleyici hizmetlerin gündeme geldiğini söyleyebiliriz. 1960-90 yılları arasında toplumsal kalkınmanın sağlanabilmesi için sosyal hizmetlerin genişletilmesinin bilinci hakimdir. Bu dönemki kalkınma planlarında (1963-1967, 1968-1972, 1973-1977, 1985-1989) var olan eksikler açıkça ifade edilmesine rağmen uygulama alanında yeterli çaba sarf edilememiştir. Öyle ki bir yandan 1965 yılında Sosyal Hizmetler Akademisinin kurulmasıyla yetişmiş personel açığı doldurulmaya çalışılırken bir yandan da mevcut çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarının sayının artırılması (Uğur, 2018, s. 46) hedeflenmiştir. Bir kez daha önemini yadsıyamayacağız 2828 sayılı SHÇEK kanununun kabul edilmesiyle çocuk koruma yaklaşımlarında gerçek manada bir farkındalığın geliştiğini söyleyebiliriz. Ailelerin maddiyat ve rehberlikten yoksun hallerinin çocuğun farklı kurumlarda korunması sonucunu doğurduğundan bahsedilerek SHÇEK Ayni ve Nakdi Yardımlar Yönetmeliği (1986) yürürlüğe girmiştir. Devam eden yıllarda, özellikle 2000 ve sonrası, çocuğun aile yanında desteklenmesi çalışmaları hız kazanmış, koğuş tipi bakım kurumlarından ev tipi merkezlere geçiş başlamıştır.

1986 yılında SHÇEK ile kökten diyeceğimiz bu değişimlerin yaşanmasında elbette uluslararası gelişmeleri yok sayamayız. Bu gelişmelerin kuşkusuz en önemlisi ise on yılı aşkın üzerinde çalışılan ve 1989 yılında yürürlüğe giren BM Çocuk Hakları Sözleşmesidir. Hayatta kalma (beslenme, barınma, sağlık hizmetlerine erişim), gelişme (eğitim, kültürel faaliyetler), korunma (ihmal, istismar ve sömürüden korunma) ve katılım (söz sahibi olma, ifade etme özgürlüğü) olmak üzere dört temel kısımdan oluşan

sözleşme, tüm çocukların eşit haklara sahip olup bu hakların her çocuk için pratik kazanması yükümlüğünü doğurmuştur. Sözleşme çocukların bakım ve gözetiminde ilk olarak aileleri sorumlu tutmuş, söz konusu hakların desteklenmesini ve garanti altına alınmasını vurgulamıştır (Aybars ve Beşpınar, 2013, s. 8). Dolayısıyla sözleşme uluslararası alanda çocuğa yönelik hizmetleri ortak bir standarda oturtmuş, ülkemizde de çocuğun haklarının öncelikle aile yanında uygulanabilir olmasına dair yasal dayanak oluşturmuştur. Öyle ki çocuğun duygusal gelişiminde sevgi, şefkat ve ilginin sağlandığı esas yerin aile yanı olması ve sözleşmede belirtilen hakların aile yanında işlevsel olması kurum bakımı anlayışının değişmesini sağlamıştır. Nitekim kurum bakımında yetişen çocuklarda psiko-sosyal olarak yoksunluk yaşandığı, güven ve aidiyet duygularının gelişemediği pek çok araştırma sonucunda görülmektedir. Çocuk hakları sözleşmesiyle ebeveynlere yüklenen sorumluluğun yanı sıra ‘modern hukuk sistemi’ içerisinde, hayırseverlik anlayışının getirdiği inanç ve vicdani yükten bağımsız bir devlet politikasının oluşturulması kabullenilmiştir. Karataş (2003)’ın ifadesi özet niteliğindedir:

“Hayırseverlikte, kabaca, bireyin tanrı adına başkalarına iyilik yapması söz konusu iken, sosyal devletin hak anlayışında insanın salt insan olduğu için doğuştan getirdiği haklar söz konusudur. Bu anlayışta, sizin, tanrı adına hareket etmeniz ya da iyiliksever olmanız değildir önemli olan. Önemli olan insanların, yalnızca insan oldukları için sahip oldukları haklardır ve sosyal devlet bu hakların yerine getirilmesinden sorumludur. Bu anlayışta birey (yurttaş) için hak olan, devlet için görev olmaktadır.”

ÇHGM’nin tanık olduğu dönüşümlerin ardından çocuğun yüksek yararı kapsamında halihazırda sunulan hizmetlere yer verilecektir. ÇHGM tarafından ‘aile odaklı hizmetler’ ve ‘kurum bakımı hizmetleri’ şeklinde iki odakta hizmet sunumu sağlanmaktadır.

a) Aile Odaklı Hizmetler

Çocuk hakları perspektifiyle, her çocuğun bir aile ortamında yaşama hakkından hareket edilerek çocuğun aile yanında bakımı ve korunması önceliklenmiştir. Bu kapsamda ailenin güçlendirilerek çocuğun refahını sağlama amacıyla nakdi yardımlar, aile temelli modeller, eğitim ve danışmanlık gibi hizmetler sunulmaktadır. ÇHGM tarafından aile

odaklı hizmetler; SED hizmetleri, koruyucu aile hizmetleri, evlat edinme hizmetleri, koruyucu ve destekleyici tedbirler olarak sıralanmaktadır.

Çocuğun refahı kapsamında ilk tercih, çocuğun öz ailesinin yanında yetiştirilmesi ve burada gereksinimlerinin karşılanmasıdır. Yoksulluk nedeniyle çocuğunun bakım ve korunmasını sağlayamayan ailelerin sosyal ve ekonomik yönden güçlendirilmesini amaç edinen *SED hizmeti* sıklıkla kullanılan hizmet modelleri arasındadır.

Çocuğun öz ailenin yanında bakımının uygun olmadığı hallerde aile temelli hizmetlere öncelik tanınması sağlanmaktadır. Bu kapsamda devletin gözetimi eşliğinde gönüllü yahut maddi olarak desteklenen ailelerin yanında çocukların geçici süreyle bakımlarının sağlandığı *koruyucu aile hizmeti* aile odaklı bir diğer uygulamadır. Aslında koruyucu aile modeli temelini 1961 yılında almış olmasına rağmen o dönemde yeterince gelişme gösterememiştir. Öyle ki SHÇEK zamanında hukuki ve idari altyapı oluşturulmuş olsa da toplamda yalnızca bin kadar çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilmiş olduğu ifade edilmektedir (Erbay ve Çalış, 2021, s. 443). Günümüzde ilgili Bakanlığın teşvikleriyle bu hizmetin bilinirliği artırılmıştır. Nitekim söz konusu hizmetin çocuk koruma sistemi içerisindeki işlevselliği istatistik verilerle belgelenmiştir. 2011 yılında koruyucu aile sayısı: 1.190 ve koruyucu aile yanında bakımı sağlanan çocuk sayısı 1.282'dir. 2020 yılına gelindiğinde koruyucu aile sayısı: 6.481 ve koruyucu aile yanında bakımı sağlanan çocuk sayısı 7.864 olmuştur (ASHB, 2022).

Kendi ailelerinin yanında bakımları mümkün olmayan çocuklar için aile odaklı diğer hizmet modeli *evlat edinme hizmetidir*. Bu hizmet “mahkeme kararıyla durumu evlat edindirilmeye uygun çocuk ile durumu evlat edinme koşullarını sağlayan ailenin çocuğa ilişkin tüm hak ve sorumluluğunun biyolojik aileden alınarak evlat edinilen aileye verilmesi” olarak tanımlanmaktadır (ASHB, 2022). Konuya ilişkin istatistik verilere baktığımızda var olan gelişmeyi kavrayabiliriz. 2011 yılında evlat edindirilen çocuk sayısı: 11.444 iken 2020 yılında bu hizmetten faydalanan çocuk sayısı: 17.896'dır.

Aile odaklı çocuk koruma hizmetleri kapsamındaki son model *koruyucu destekleyici tedbir kararlarıdır*. Bu hizmetin yasal dayanağını 2005 yılında yürürlüğe konulan 5395

sayılı Çocuk Koruma Kanunu oluşturmaktadır. Kanunda, suça sürüklenmiş ve korunmaya muhtaç çocuk ayrımı üzerinden çocuğun yüksek yararına ilişkin öncelikle aile yanında korunma ve iyileşmenin sağlanması amacıyla danışmanlık, eğitim, sağlık gibi destekleyici tedbir kararlarının uygulanması, kök ailesinin yanında korunma ve bakımı mümkün olmayan çocukların ise bakım, barınma gibi koruyucu tedbirlerle sosyal hizmet kurumlarına yönlendirilmesi sağlanmaktadır (Topaloğlu, 2007, s. 1652-1653). Çocuk Koruma Kanunu'na 24/11/2021 tarihinde eklenen kısımda tedbir kararlarının uygulanmasında farklı kurumların iş birliği içerisinde olduğunu görmekteyiz. Danışmanlık tedbirini ASBH, Millî Eğitim Bakanlığı ve yerel yönetimler yürütürken, eğitim tedbirini Millî Eğitim Bakanlığı ve Çalışma Sosyal Güvenlik Bakanlığı, bakım tedbirini yalnızca ASHB, barınma tedbirini ASHB ve Millî Eğitim Bakanlığı ve sağlık tedbirini ise yalnızca Sağlık Bakanlığına bağlı kurumlar uygulamaktadır.

b) Kurum Bakımı Hizmetleri

Öncelikle aile odaklı hizmet modelleri değerlendirilirken sağlanan desteklere rağmen çocuğun gereksinimlerini karşılayabilen bir aile ortamının sağlanamadığı hallerde ev tipi kurum modellerine yönlendirme yapılmaktadır. Başka bir ifadeyle, çeşitli nedenlerle aile yanında bakılması mümkün olmayan çocukların süreli veya sürekli yatılı kurumlarda gereksinimlerinin karşılanmasını sağlamak amaçlanmaktadır. Günümüzdeki kurum bakımı hizmetleri Çocuk Evleri Sitesi (ÇES), Çocuk Evleri, Çocuk Destek Merkezleri (ÇODEM), Çocuk Koruma, İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimleri (ÇOKİM) şeklindedir. Koğuş tipi kurum bakımı modellerinden ev temelli modellere geçişte yaşanan dönüşüm kurum adlandırmalarında da kendini göstermektedir. Öyle ki yetiştirme yurdu veya çocuk yuvası gibi dilsel anlatımlarda bir değişimin meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Çocuk Evleri Sitesi korunma ihtiyacı olan 0-18 yaş grubu çocukların müstakil evlerden oluşan sitelerde bakım ve korunmasının sağlandığı yatılı kuruluşlardır. Burada birden fazla ev tipi hizmet birimleri bir kampüs içerisinde yer almaktadır. Her ilin sosyal ve kültürel yapısına uygun olacak şekilde okul ve hastane gibi yapılara yakın yerleşim yerlerindeki her bir müstakil daire ya da apartman dairesi ise *Çocuk Evi* olarak adlandırılmaktadır (ÇHGM, 2020). Yaş gruplarına göre (en küçük ve en büyük çocuk arasındaki yaş farkı

en fazla 3 olmaktadır) her bir çocuk evinde 5-8 arası çocuk kalmaktadır. 2008 yılında Çocuk Evleri Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile bu evlerin koordinasyonunu (hizmet işleyişi, mali harcamalar gibi) sağlamak amacıyla Çocuk Evleri Koordinasyon Merkezi (ÇOKEM) kurularak görev ve sorumlulukları belirlenmiştir. Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliği ise 2015 yılında yürürlüğe girmiştir.

Çocuk Destek Merkezleri suç mağduru, suça sürüklenen, sokakta yaşayan madde bağımlısı, refakatsiz- sığınmacı çocuklardan haklarında korunma ve bakım tedbir kararı alınan 11-18 yaş grubundaki çocuklara yönelik çocukların geçmiş yaşam deneyimleri, travmatik geçmişleri, ihmal ve istismar durumlarının dikkate alındığı psiko-sosyal hizmet sunumlarının gerçekleştirildiği geçici süreli ve yatılı merkezlerdir (ÇHGM, 2022).

Çocuk Koruma, İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimleri ise 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'na göre korunmaya ihtiyacı olan ya da suça sürüklenen çocuklar hakkında yargı kararı yahut uygun hizmet modeli belirleninceye değin barınma ve diğer gereksinimlerinin karşılanabilmesi amacıyla korunma altında kaldıkları yatılı hizmet modelleridir. Çocukların bu kurumda en fazla 8 gün kalmaları belirtilmişse de bu sürenin uzatıldığı uygulamalar mevcuttur.

Çocuk koruma anlayışında yaşanan değişimlerle günümüzde kurum bakımından faydalanan çocuk sayısında bir azalmanın, aile yanında destek hizmetlerinden faydalanan çocuk sayısında ise kayda değer bir artışın olduğu istatistik verilerle görünür olmuştur. Yakın tarihler arasında bir kıyaslama yapacak olursak ÇHGM'nin 2018 ve 2020 yılına ait yıl sonu verilerine bakabiliriz. 2018 yılında kuruluş bakımı altında bulunan çocuk sayısı 14.214 iken kurum bakımına alınmaksızın aile yanında destelenen çocuk sayısı 119.537'dir. 2020 yılında ise kuruluş bakımı altında bulunan çocuk sayısı 13.524 iken kurum bakımına alınmaksızın aile yanında destelenen çocuk sayısı 129.422'dir.

2.4.2.2.1. Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) Hizmeti

Sosyal devlet anlayışı ile temel haklara erişimin önündeki engellerle mücadelenin devlet eliyle yönetilmesi, çok boyutlu yoksulluk kavramını kamu sorumluluğunda yürütmeyi gerekli kılmıştır. Yoksullukla mücadele eden ailelerin yanı sıra bu süreçte çocukların da karşılaşılabilecekleri risk faktörlerinin en aza indirilmesi, şiddet ve her türlü istismardan korunması sağlıklı bir aile ortamında daha kolay sağlanabileceğinden hareketle SED hizmeti hukuksal boyuta taşınmıştır.

SED hizmetinin ilk yasal boyutu, 28/09/1986 tarihli ve 19235 sayılı Resmî Gazetede “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği” olarak yürürlüğe konulmuştur. Aynı yönetmelik 15/04/2011 tarih ve 27906 sayılı Resmî Gazetede “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Sosyal ve Ekonomik Destek Yönetmeliği” olarak değiştirilmiştir. Daha önce bahsedildiği üzere SHÇEK’in dönüşümü ve 2011 yılında ASPB’nin kurulmasıyla yoksulluk nedeniyle temel gereksinimleri karşılanamayan, çocuklarının bakım ve güvenliğini sağlama noktasında güçlük çeken ailelerin desteklenmesi amacıyla geliştirilen SED hizmeti yönetmeliği son halini 03/03/2015 tarih ve 29284 sayılı Resmî Gazetede “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik” olarak almıştır.

SED hizmetinin uygulanmasına yönelik genel esaslar ilgili yönetmelik kapsamında açıklanmaktadır. Bu yönetmelikte başvuruda bulunan kişi ve aile bireylerine ilişkin bilgi ve belgelerin toplanması, hazırlanacak raporlar, SED hizmetinin miktar ve süreleri gibi uygulamaya yönelik maddeler yer almaktadır. Bu kapsamda SED hizmetinin faydalanıcıları şu şekilde gruplandırılmıştır (ASHB, 2015):

- a) Haklarında bakım tedbiri kararı verilerek sosyal hizmet kuruluşlarında bakılan ve desteklendikleri takdirde ailesi ve yakınlarına verilebilecek çocuklar,
- b) Ekonomik yoksulluk nedeniyle, desteklenmedikleri takdirde korunmaya muhtaç duruma düşecek olanlardan haklarında bakım kararı almaksızın SED hizmetinden faydalandırılarak ailesi ve yakınları tarafından bakılabilecek çocuklar,

- c) Bakım tedbiri kararlı iken yaş sınırlarını tamamlamaları nedeniyle sosyal hizmet kuruluşlarından veya koruyucu aile yanından ayrılanlardan iş ve meslek edinme kursuna veya eğitimlerine devam eden, bir iş ya da meslek sahibi olmayıp desteklenmedikleri takdirde muhtaç duruma düşecek gençler,
- d) Olağan üstü bir felaket, tabii afet, hastalık veya kaza geçirerek belirli bir süre kendisinin ve geçindirmekte yükümlü olduğu aile bireylerinin temel gereksinimlerini karşılayamayacak olanlar ile hayati tehlike arz eden, ameliyat gerektiren durumlarla karşılaşan veya vefat eden kişilerin çocukları.

Görülmektedir ki çocukların korunmaya muhtaç duruma gelip temel haklarına erişememe durumuna neden teşkil eden halin ekonomik yoksulluk olduğu vurgulanmaktadır. Bu kapsamda hizmetten faydalanmak amacıyla müracaatta bulunan kişilerin yoksulluk nedeniyle yaşadıkları çok boyutlu sorunların çözümüne yönelik sosyal hizmet müdahalesi zorunlu kılınmıştır. Meslek elemanları tarafından sağlanacak olan sosyal hizmet müdahalesi, ekolojik yaklaşımın içerisinde yer alan “çevresi içerisinde birey” anlayışından hareketle çok yönlü bir inceleme ve değerlendirmeye tabi olmaktadır. Kapsamlı değerlendirmeler sonucunda çocuk adına SED hizmetinden faydalanması uygun görülen aile üyelerinin hizmeti amacına uygun kullanma durumları izleme ve takibe bağlıdır. Meslek elemanları tarafından en geç altı aylık periyotlarla izleme yapılan ailelerin hizmeti kullanım biçimleri, kendilerine yeterli hale gelme durumları gözlemlenmektedir. Şu hâlde SED hizmeti süreci yalnızca ekonomik yardımları değil, ailelere yönelik koruyucu, önleyici ve destekleyici müdahaleleri de içermektedir.

Sosyal Hizmet mesleği bağlamında değerlendirdiğimizde Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (International Federation of Social Workers-IFSW) ve Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (International Association of Schools of Social Work-IASSW) sosyal hizmet mesleğini “bireylerin iyilik halinin (well-being) arttırılmasını merkeze alarak onların günlük yaşamda karşılaştığı güçlüklerin giderilmesi amacıyla planlanan müdahalelerde bireysel ve toplumsal yapılarla çalışan bir meslek” olarak tanımlamıştır (IFSW ve IASSW, 2014). O halde bireylerin temel gereksinimlerinin karşılanması, gelişimlerinin sağlanması ve sosyal işlevselliklerinin arttırılması sosyal

hizmet mesleğinin odak noktasında yer almaktadır. Görülmektedir ki SED hizmeti ile sosyal hizmet mesleğinin misyonu aynı düzlemi paylaşmaktadır.

Sosyal ve ekonomik destek hizmetinin adından da anlaşılabilceği üzere iki ana teması vardır. Bunlardan ilki, ekonomik yetersizlik yaşayan ailelerin kendilerine yeterli hale gelinceye değin ekonomik temelli desteklenmesini içermektedir. İkinci olarak ise maddi yoksunluk nedeniyle barınma, beslenme, eğitim, sağlık gibi temel hizmetlere erişimleri kısıtlanan ailelerin ve çocukların toplumsal yaşamda muhtaç duruma düşmemeleri için sosyal süreçlere ilişkin bir değerlendirme yapmak ve rehberlik etmektir. Bireyin iyilik halini ve insan onuruna layık bir yaşam sürmesini kendisine hedef alan sosyal hizmet mesleği, fizyolojik gereksinimlerin giderilmesinde ekonomik desteğin önemi kadar kişilerin sosyal, duygusal ve psikolojik sorunlarının çözümünde de sosyal desteğin gerekliliğini önemsemektedir. Attepe Özden ve diğerleri (2017, s. 96) de bir aileye yalnızca ekonomik destek verilerek ailenin iyilik halinin sağlanamayacağını, ailenin ekonomik ihtiyaçlarının yanı sıra psiko-sosyal, tinsel ve gelişimsel gibi farklı ihtiyaçlarının da bütüncül şekilde ele alınmasıyla tam bir iyilik halinin sağlanabileceğini ifade etmektedir.

Yoksul kesimin yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve insani gereksinimlerin giderilmesi yönünde kısa ve orta vadede değişim yaratacağı umut edilen sosyal yardım programlarından biri olan SED hizmeti de insan yaşamına dokunduğu müdahaleleriyle önemli bir işlevlere sahiptir. Söz konusu hizmet bireyi sosyal ve ekonomik yönden destekleyerek çocukların aile içinde yaşama haklarını koruyan, bu şekilde aile bütünlüğüne öncelik veren ve ailenin var olan sorunlarını çözmeyi amaçlayan bir hizmet modelidir.

ASHB'nin 2018, 2019 ve 2020 yıllarına ait koruma altına alınmadan SED hizmetiyle ailesi yanında desteklenen çocuklara ilişkin istatistik verilere baktığımızda; Aralık 2018 tarihinde bahse konu hizmetten faydalanan çocuk sayısı: 119.537, Aralık 2019 tarihinde 125.258 ve son olarak Aralık 2020 yılında bu sayı 129.422 olmuştur. Devamlı artan yönde seyreden veriler ülkemizdeki mevcut yoksulluk halini, çocukların maruz kaldığı

ekonomik kökenli risk faktörlerini ve sosyal yardımlara duyulan ihtiyacı arttıran yapısal faktörlere ilişkin tartışma düzlemi oluşturmaktadır.

2.4.2.2.2. SED Hizmeti ve Sosyal Hizmetin Hak Temelli Rolü

Yoksullukla mücadelede sosyal politikanın temel araçları kuşkusuz sosyal yardımlar ve sosyal hizmettir. Bu araçların yoksullukla mücadele edebilmesi ve aile refahını sağlayabilmesi, kamusal biçimde işlevsel olarak kullanılmasına bağlıdır. Daha önce de bahsedildiği üzere tarihsel süreçlerden günümüze değin ekonomik, kültürel ve sosyal değişimlere ayak uyduran SHÇEK, ASPB gibi kurumlar önemli sorumluluklar üstlenmiştir. Öyle ki bu kurumlar, toplumsal gereksinimlerin artmasına bağlı olarak daha fazla sorumluluk üstlenmekte, insan yaşamına dair her alanda daha fazla görünür olmaktadır. Nasıl ki sosyal yardımlar bir yurttaşlık hakkı olarak ele alındıysa sosyal hizmetler de bu haktan bağımsız düşünülemez. Bu ilişkisellik, sosyal yardımların sosyal hizmetlerle eş güdümlü ve hak temelli bir anlayış sunumunun iyileştirici etkisinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla yoksullukla mücadeledeki ve aile-çocuk refahındaki sosyal yardım uygulayıcılarının bir mesleki etik, ilke, değerlerine sahip disiplinlerce uygulanması beklenmektedir. Bu bakışla sosyal politikanın pratikteki görünür yüzlerinden biri ve belki de en işlevsel sosyal hizmet disiplini. Öyle ki sosyal hizmetin hedef kitlesi hiçbir ayırım gözetmeksizin insandır. Hedef kitlesi insanken temel hedefi de sosyal refahı sağlamak, hak sahibi insanlara bu hakkı teslim etmektir. Bu nedenle sosyal adaleti sağlayabilme gayesiyle yola çıkan sosyal hizmet mesleği eşitlik, sosyal içerme, hakkaniyet, farklılıklara saygı (Alcock, May ve Wright, 2016) gibi değerlerden bağımsız değildir. Aynı değerler sosyal politikanın da ulaşmayı hedeflediği alanlar değil midir? Şu hâlde sosyal politikanın hedeflerine ulaşması bu değerlere hangi yakınlıkta durduğuna bağlıdır. Bu yakınlığı sağlama noktasında benzer bir misyon üstlenen sosyal hizmet uzmanları:

“Toplumun bütün üyelerini içine alacak daha iyi bir yaşam kurmanın peşindedir. Her insan daha iyi bir yaşamı hak edecek değerdedir. Bu, insanın değerine ve her bireyin onurlu bir yaşam sürmesi gerektiğine olan inancın bir ifadesidir. Mesleğin bu ilkesi kaynağını, insan hakları demeti içinde yer alan kişisel hak ve özgürlüklerden alır” (Karataş, 2003).

Sağlıklı bir ailenin sağlıklı bireyler yetiştirebileceğinden yola çıkılarak gelişim gösteren aile odaklı hizmetlerin başında SED hizmeti gelmektedir. Çocuğun aile yanında refahının sağlanması amacıyla sosyal yardım programları içerisinde sıklıkla tercih edilen bu hizmet, ekonomik yetersizlik nedeniyle çocuklarının bakım ve korumasını yeterli düzeyde sağlayamayan ailelerin ekonomik ve sosyal olarak desteklenmesini, hizmet sürecinde ailenin kendine yeterli hale getirilmesiyle aile ve çocuk refahını üst bir konuma taşımayı amaç edinmektedir. Bu hizmet modeli sosyal hizmet disiplinin uygulama alanıyla ortak hedeflere sahiptir. Öyle ki toplumsal refahın sağlanması amacıyla mücadelesini sürdüren bu meslek, dezavantajlı her bir bireyin içine alındığı bir mücadele hedefiyle yola çıkmaktadır. Sosyal hizmet mesleği mikro düzeyde bireyin güçlendirilmesini, mezo düzeyde aile ve grupların işlevselliğinin artırılmasını ve makro düzeyde var olan sorunlara yakından tanıklık eden analizleriyle politik temelli kararlara etki etmeyi, sosyal bütünleşmeyi amaçlamaktadır. Şu hâlde aile ve çocuğun refahında uygulama temelli bir disiplin olarak sosyal hizmet mesleği, yalnızca ekonomik yardımı değil aynı zamanda ailenin güçlü yönlerinin ortaya çıkarılmasını, kendi yaşamlarına egemen olan, herhangi bir yardıma, kişiye, kuruma bağlı kalmaksızın özgürleştirilmesini sağlayacak uygulamaların öncüsüdür. Öyle ki günümüzde SED hizmetinin uygulayıcısı konumunda yer alan sosyal hizmet uzmanları, oldukça geniş bir perspektif ve profesyonellikle sürece dahil olmakta ve ideal olanı uygulamaya dökme çabasında bir rol üstlenmektedir.

Sosyal hizmet bir meslek olarak ortaya çıktığı 1900'lü yıllardan itibaren yoksullukla yakından ilgili olmuştur. Yoksulluğun işsizlik, düşük gelir, düşük eğitim seviyesi, tek ebeveynli olmak, cinsiyet ayrımcılığı, etnik ayrımcılık, küresel salgın hastalıklar gibi nedenlerinin, hak olarak kabul edilen gereksinimlerde yaşanan erişim sorunlarla yakından ilişkili oluşu sosyal hizmetin yoksullukla ilişkisini temellendirmiştir. Bu ilişkinin birey ve aile üzerindeki olumsuz etkisi ise mücadele edilmesini gerekli kılmıştır. Bu mücadelede sosyal hizmet mesleği, gerekli hizmetlerin oluşturulmasından sunulmasına dair her aşamada yer almaktadır. Nitekim Tarık ve Tekin (2021, s. 311)'in ifadesiyle:

“Sosyal hizmet özü itibarıyla insan hakkı ihlallerinin olduğu ve sosyal adaletin olmadığı her alanda sorumluluk almayı kendine ilke edinmiş bir meslektir. Bu doğrultuda hiçbir ayrımcılığa yer vermeden, hiçbir seçime tabi tutmadan sosyal

adalet ve insan hakları noktasında sorun yaşadığına ve profesyonel desteğe ihtiyacı olduğunu değerlendirdiği tüm müracaatçı gruplarına ilgi duyar ve yardım eder.”

SED hizmetinin doğuş amacına baktığımızda merkezinde yoksulluk yer almaktadır. Temel gereksinimlerin giderilemesinin ekonomik kökeni, aileyi ve doğrudan ailenin savunmasız bir üyesi olan çocuğu etkilemektedir. Söz konusu hizmet, kontrolcü bir yaklaşımla çocuklarının beslenme, barınma, eğitim gibi temel gereksinimlerinin karşılanması şartıyla sunulan asgari yardımın yanı sıra psikososyal rehberlik ve danışmanlık hizmetlerine de önem verir. Öyle ki yoksulluğun neden ve sonuçlarının yarattığı çözümler, çok boyutlu müdahaleleri gerekli kılmıştır. Dolayısıyla sosyal hizmetin de içinde yer aldığı SED hizmeti, hayırseverlik ve dini yaklaşımların ötesinde bilimsel-sistemik temelli değerlendirmeleri zorunlu kılmıştır. Öyle ki sosyal ve ekonomik koşulların iyileştirilmesi yardımlaşma gibi bireysel vicdani meselelerden bağımsız, değişim ve güçlenmeye odaklı uzman müdahaleleri ile sağlanabilecektir. Bu düşünceden hareketle devletin, kendisini oluşturan yurttaşlarının devamlılığı için insan haklarını gerçekleştirilebilir kılması gereklidir ki tam bu noktada gündeme gelen hak temelli yaklaşımdır. Politik süreçlerden hizmet sunumlarına değin yer edinmesi gereken bu kavram hakkında araştırma, SED hizmetinin faydalanıcıları üzerinden çıkarımda bulunmayı amaçlamıştır. Süreç içerisinde görülmüştür ki sosyal hizmet odağında yer alan ‘kendi kaderini tayin’ ilkesiyle yoksul bireyleri bağımsız kılan mücadele yöntemlerinden ziyade ‘yardım verenlere bağımlı kılan’ (Karataş, 2003) bir süreç söz konusudur.

SED hizmeti içerisinde sosyal hizmetin rolü bu mesleğin ilke, değer ve mesleki müdahale süreçleriyle ilişkilidir. Kişinin başvurusundan, ön görüşme yapılmasına, müdahale planının hazırlanmasından, hizmet sürecinin takibine kadar önemli bir sorumluluk üstlenen sosyal hizmet uzmanları birey ve ailelere yönelik müdahalelerinde üç odağa sahiptir (Holland ve Scourfield , 2015):

İlk olarak bireysel ve toplumsal kaynaklarla bağlantı kurarak ayni ve nakdi yardım/destekler kapsamında pratik yardım sunarlar. İkinci olarak psikososyal değişime öncülük olup bu yönde çok yönlü müdahalelerin uygulayıcısı olurlar. Son olarak ise “*sosyal refah şemsiyesinin altında çeşitli nedenlerle yer bulamayan kişilere yönelik risk ve kaynak yönetminde savunuculuk yaparlar*” (Tarık ve Tekin, 2021, s. 162). Öyle ki bu rol kişileri

haklarına ulaştırmak için yapılan girişimleri oluşturmaktadır. Bir anlamda hak temelli yaklaşımın bir getirisi olan hak savuculuğu rolünü üstlenirler.

Sonuç olarak sosyal hizmetin, SED hizmeti özelinde sosyal yardım ve politik süreçler de dahil olmak üzere insan yaşamını etkileyen her anda etkin olduğu aşıkardır. Her koşulda birey ve aileyi güçlendirmek, asgari insani bir yaşam standardına erişmek, çocuk koruma sistemlerine olan ihtiyacı azaltmak hedefleri sosyal hizmet rollerinin uygulanmasıyla gerçekleştirilebilir olmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarına yer ayrılan her alanda mesleğin ilke ve değerlerinden beslenen uygulamaların aynı zamanda insan hakkı bağlamında sunumunun sağlanması bir gerekliliktir. Ancak sosyal yardımların nesnel kriterlere göre bir hak olarak verilmesi ülkemizde henüz yeterince oturtulmamıştır.

3. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırma sürecinde Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğünce haklarında korunma kararı olmaksızın bir yıl ve uzun süreli SED hizmeti ile aile yanında desteklenen çocuğu olan kadınların yoksulluk algıları, yoksulluk yaşantıları ve SED hizmetine yönelik düşünce ve deneyimleri anlaşılacak istenmiştir. Nitel araştırma insanların olaylara, durumlara yahut kavramlara ilişkin öznel bakış açılarını ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda SED hizmetinden faydalanan çocuğu olan kadınların yoksulluk algı ve deneyimlerinin anlaşılması bu alanda özgün, derinlikli bir veri inşa sürecinin gerçekleştirilebilmesi ancak nitel araştırma yöntemi ile mümkün olabilmektedir.

Bu çalışmada nitel araştırma yönteminin tercih edilmesinin diğer nedeni ise yoksulluk olgusunu anlamak ve bu yaşantıya sahip olan kadınların algı ve deneyimlerine ilişkin derinlemesine bir veri inşa süreci gerçekleştirmektir. Tam da bu noktada niteliksel araştırma yöntemi, yoksulluk gibi çok boyutlu bir olgu üzerinde derinlemesine bir inşayı mümkün kılmaktadır. Yoksulluk alanında niceliksel araştırma yönteminin sıklıkla kullanıldığı görülmüştür fakat yoksulluğun gündelik yaşamda nasıl anlam bulduğu, yoksulluk yaşantısına sahip bireylerin algı ve deneyimlerinin bu süreçten nasıl etkilendiği, yaşantılarda geliştirilen mücadele yöntemleri, yoksulluğun derinliği ve devlet tarafından sunulan destek şekillerine ilişkin düşünce ve öneriler gibi boyutlarda bir irdeleme nitel araştırma yöntemiyle mümkün olmaktadır. Yoksulluk, yaşamın tam ortasında duran, mutlak bir yoksulluk sınırı ve asgari bir yaşam standardı kriterlerine göre tanımlanabilecek bir olgudan daha fazlasıdır. Tam olarak bu bakış açısıyla yola çıkılan araştırmada yoksulluğu yaşamın her alanında deneyimleyen, özellikle de ev içi ve kamusal mekânda eğitim, istihdam gibi temel haklardan mahrum bırakılan, hane ve çocuklarının bakım sorumluluğunu üstlenmiş kadınların yoksulluğun neden ve sonuçlarına ilişkin algıları, gündelik yaşamda yoksulluğu yaşayış biçimleri, geliştirdikleri

baş etme yöntemleri ve devlet tarafından kendilerine sunulan destek modellerine yönelik değerlendirmeleri üzerinden niteliksel araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Araştırmada nitel araştırma yönteminde yer alan olgubilim (fenomenoloji) deseninden yararlanılmıştır. Olgubilim (fenomenoloji), bireyin kendine özgü algılayışları, çevreyi o anda anlamlandırma biçimleri ve yaşamlarını anlamayı sağlamaktadır. Creswell (2013)'e göre “fenomenolojik çalışma, birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili deneyimlerinin ortak anlamını tanımlamak, neyin nasıl deneyimlendiğini ve bu deneyimlerin özünün tartışıldığı betimleyici çalışmalardır.” Buradan yola çıkarak veri inşa etme süreci fenomen ile ilgili deneyimi olan bireylerden, onlarla derinlemesine ve çoklu görüşmeler yoluyla üretilmiştir. Böylece SED hizmetinden faydalanan çocuğu olan kadınların yoksulluk algıları, beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve sosyal yaşam üzerinden şekillenen gündelik yaşam deneyimleri ve bu deneyimlerinde karşılaştıkları güçlüklerden doğan baş etme yöntemleri yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler doğrultusunda anlaşılmaya çalışılmıştır.

Son olarak bu araştırma Çanakkale İli Biga İlçesi Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğüne haklarında korunma kararı olmaksızın SED hizmeti ile aile yanında desteklenen çocuğu olan kadınların görüşleri ile sınırlıdır. Dolayısıyla araştırmaya dahil edilen kadınların ikamet adresleri göz önüne alındığında araştırma, Çanakkale İli Biga İlçesinde yer alan merkez mahalleler ve ilçeye bağlı köyler ile sınırlı olmuştur. Böylece sınırlandırılmış bir mekânda, sınırlı sayıdaki kadınla yürütülen çalışma, sonuçları itibariyle SED hizmetinden faydalanan ailelere genellenemez.

3.2. ARAŞTIRMACININ MOTİVASYONU VE ARAŞTIRMA ALANI İLE İLK BAĞLANTILAR

Hak temelli yaklaşım ile ele almaya çalıştığım araştırma, şüphesiz araştırma konusu ile nasıl ve ne şekilde ilişkilendiğim üzerine düşünmem ile başlamaktadır. Araştırma alanı ve konuyu çalışma isteğim lisansüstü eğitimimin tez aşamasına geçtiğim süreçte Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğüne sosyal çalışmacı olarak atandığım haberini almam ile şekillenmeye başlamıştı. Lisans ve lisansüstü eğitim süreci boyunca edindiğim teorik

bilgileri uygulama alanı bulduğum bu sahada, Sosyal Hizmet Merkezinin hizmet modellerini ve içeriklerini öğrenerek, çoğu zamanda meslek elemanlarını gözlemleyerek işe koyuldum. Bu süreçte teorik bilgi yol gösteren bir kılavuz olurken, bilgiyi uygulamaya yansıtma kapsamlı bir gözlem ve bilgi birikimini de gerekli kılmaktaydı. Buradan hareketle öncelikle görev aldığım SED biriminin uygulamaya rehberlik edecek yönetmelik bilgilerini özümseyerek başladım. Pek çok dosya incelemesinin ardından vaka analizleriyle pekiştirmeye çalıştığım süreçte, covid-19 pandemisi ile karşılaştım. Covid-19 pandemisi ve beraberinde yansıttığı ekonomik zorlanmalar, SED hizmetinin bilinirliğini arttırırken Sosyal Hizmet Merkezleri üzerinde de hizmete yönelik taleplerin artmasına neden oldu. Bu sürecin tam ortasında yer alan bir meslek elemanı olarak ekonomik yetersizlik ve temel haklara erişim konusunu kesişimsel bir bağlama oturtmak, pandemi süreci ile yoksulluğun derinleşerek yeniden inşa oluşuna ve dönüşümüne şahit olmak, konuyu bu bağlamda ele almamda oldukça etkili oldu.

SED başvurusuna yönelik yaptığım inceleme ve değerlendirmelerde pek çok yaşantıya, yaşam savaşına tanık oldum, pek çok ailenin deneyimlerini dinledim. Her bir yaşam aktarımını dinlerken yoksulluk kavramına olan bakış açım biraz daha şekillendi, değişti. Maddi yetersizliğin sebep olduğu izolasyonu, karşılanamayan gereksinimlere yönelik insanların yarattığı çözümleri gözlemledim. Yaptığım görüşmelerin çoğunda ekonomik yoksulluk beraberinde gıda ürünlerine erişememeyi, çevrimiçi ve yüz yüze eğitim sürecine katılamamayı, sağlık hizmetlerine erişememeyi, aile içi iletişimin bozulmasını ve sosyal hayattan dışlanışı getirmişti. Bu fark edişten itibaren yoksulluğu kavrayışım ve sosyal hizmet disiplini ile harmanlama sürecim başlamış oldu.

Kuşkusuz yoksulluk, insanın varlığını ve yaşamını etkileyen sosyoekonomik bir durumdur. İnsanın her alanda iyilik ve refahının gözetilmesi, korunması ve devam ettirilmesini sağlamayı amaç edinen sosyal devletin mücadele ettiği temel bir sorun olarak yoksulluk karşımıza çıkmaktadır. Sosyal devlet anlayışıyla sürdürülen sosyal yardım uygulamaları, hak temelli bir yaklaşım ile inşa edildiği sürece insanları yoksulluğun yıkıcı etkilerinden koruyabilmektedir. Şu hâlde yoksulluk “hak ihlallerinin hem nedeni hem de sonucu olarak kendini yeniden ve yeniden üretirken, bu zincir kırılmadığında nesilden nesile aktararak toplumsal yaşamdaki varlığını sürdürmektedir” (Karataş ve Atatanır,

2019, s. 454). Dünyanın birçok ülkesinde yoksul insanlar pek çok sorunu bir arada yaşamaktadır: düşük gelir, işsizlik, kötü ev koşulları, kötü beslenme, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim, spor, kültürel faaliyetlere katılım gibi alanlarda yaşam boyu engellenmektedirler. Birçok insan hakkı ihlalinin temelinde yatan yoksulluk beslenme, barınma, giyim gibi temel haklara yeterli ve sağlıklı koşullarda sahip olamama “neredeyse tek temel hak olarak görülen yaşama hakkının korunmasını” (Tepe, 2009, s. 103) da olanaksız kılar. Yoksulluk karşılanamayan fizyolojik gereksinimlerin yanı sıra güçsüzlük, yetersizlik, yalıtılmışlık gibi duygusal sorunlara da neden olmaktadır. O halde bir zincirin iç içe geçmiş halkaları gibi görünen yoksulluk ve yarattığı engellerle mücadele edebilmek ancak insan haklarını korumayı temel alan uygulamalarla mümkün olacaktır.

Araştırma konusu ve sürecini belirlerken üzerine fazlaca düşündüğüm diğer bir konu ise yoksulluk ve sosyal hizmet disiplini hangi kuramsal çerçevede analiz edeceğimdi. Bu noktada lisans ve lisansüstü eğitimimin sosyal hizmet üzerine inşa oluşu yol göstericiydi. Yoksulluk kavramını ekonomik bağlamda ele alırken sosyal bağlamda temel haklara erişim deneyimlerini yorumlamak, hak temelli anlayış kuramsalı üzerine yoğunlaşarak eleştirel bir perspektif ile hareket etmemi sağladı.

Sosyal hizmet disiplininin kuram, uygulama, etik ve değerleri insan haklarının kabulü ile başlamaktadır. Sosyal hizmet uygulamaları ayırım yapılmaksızın temel hakların tanımlanması, sürdürülmesi ve hakların kullanımının sağlanmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda hak temelli yaklaşım “yoksulluk, adaletsizlik, çatışma ve marjinalleştirme gibi meselelerle mücadele ederken tüm insanlar için insan haklarının ne şekilde gerçekleştirileceğine” (Zengin ve Altındağ, 2016, s. 189) yoğunlaşmaktadır.

Yoksulluğu hak temelli anlayış ile tartışmak isteyişim mesleki görüşmeler gerçekleştirdiğim esnada gereksinimleri tespit etme ve sorasında müdahale planı hazırlama süreçlerinde oluşan farkındalığa dayanmaktadır. Bu süreçte SED hizmetinden faydalanma talebinde bulunan kadınlar, gereksinimlerini dile getirdiğinde meslek elemanı olarak gereksinim tespitine yöneldim ve kadınların bu taleplerinin karşılanmasının hakların kullanımıyla bağlantılı olduğunu fark ettim. Örneğin bir kadın

gelir düşüklüğü nedeniyle çocuğunun beslenme, eğitim, sağlık gibi temel gereksinimlerini karşılayamadığını ifade ettiğinde aslında bu durum çocuğun yaşam hakkının ihlal edildiğine de işaret etmekteydi. Tersten bakıldığında ise bir çocuğun beslenme, eğitim, sağlık gibi temel haklarına erişiminin kısıtlamasının altında yatan temel neden ekonomik yetersizlikti. Bu kavrayıştan yola çıkarak “*yoksulluğa hak temelli yaklaşmak ihtiyaçları yadsıyan değil, aksine ihtiyaçların kaçınılmaz olarak haklarla bağlantılı olduğunu vurgulayan bir yaklaşımdı*” (Karataş ve Atatanır, 2019, s. 470).

Araştırma öznelerine karar verme sürecinde, SED hizmeti taleplerini değerlendirirken başvuru yapan kişilerin çoğunlukla kadınlardan oluştuğunu gözlemledim. Kadınların ifadelerinden yola çıkarak ev içinde çocukların bakım ve gözetim sorumluluğunu üstlenen, hanenin gereksinimlerini giderme konusunda çözüm arayışında olan, ev dışında çalışma gayreti gösterip yeterli istihdam alanı bulamayan şiddet mağduru, işsiz, boşanmış gibi farklı demografik özelliklere sahip pek çok kadın ile karşılaştım. Buradan yola çıkarak SED hizmetinin amacı, işlevi, çocuk adına hizmetten faydalanan kişilerin hizmet hakkındaki görüşleri ve sosyal hizmet bağlamındaki gereksinimleri üzerine odaklanmaya başladım.

Diğer taraftan SED hizmeti kapsamında yapılan çalışmalarda hizmetin ana teması olan yoksulluk süreçlerinde annelerin görünürlüğüne göre daha az olması dikkatimi çekiyordu. Bu noktada çocuk adına SED hizmetinden faydalananların büyük çoğunluğunu oluşturan kadınların göz ardı edildiğini düşünürken adım adım zihnimde oluşan bu çerçeve zaman içerisinde daha da belirgin hale gelmeye başladı. Öyle ki pandemi sürecinde artan taleplere yönelik hizmet sunumu gerçekleştirirken kadınların sosyal hizmet ile ilişkili gereksinim ve hak taleplerindeki sessizlik gerçeği ile karşılaştım. SED hizmetinin özneleri olan çocuklar adına onların gereksinimleri ve güvenliklerini karşılama koşulu ile talepte bulunan yoksul kadınlar, sosyal hizmet ile doğrudan ilişki içerisindeydi. Bu kapsamda kadınların SED hizmetiyle olan ilişkileri ile gerek ev içinde gerekse kamusal alanda yoksulluğu deneyimleme biçimleri de farklılık gösteriyordu. Öyle ki çocuğun okul ile ilişkisi, sağlık hizmetleri gibi kamusal hizmetlere erişim mekânları yalnızca fiziksel sınırlara sahip mekânlar olmaksızın ekonomik kaynaklı ilişkilerin sürdürüldüğü, erişimin sınırlandırıldığı, çözümlerin üretildiği, toplumsal

ilişkilerin yeniden şekillendiği dinamik mekânlar haline geliyordu. Benim için de konunun tam olarak bu dinamizm ve ilişkisellik süreçleri üzerinden ele alınması önem teşkil ediyordu. Yani çocuk adına SED hizmetinden faydalanan kadınların hizmet öncesi ve sonrası süreçte temel haklara erişim bağlamındaki yaşantılarını, yaşantılarındaki güçlüklerden doğan baş etme yöntemlerini ve SED hizmetine yönelik algı ve yaşantılarını yoksulluk ilişkisi bağlamında anlamlandırmak ihtiyacı duydum.

Araştırma alanını keşfetme sürecimde SED hizmetinden faydalanma talepleri olan kadınlar ile yaptığım telefon görüşmeleri ve yüz yüze mesleki görüşmeler çalışmayı netleştirmemde etkili oldu. Kadınlar ile yaptığım görüşmeler birlikte çalışma yürütmeyi planladığım aile üyelerini tanımak, çeşitli gereksinimlerini belirlemek, bu gereksinimleri sosyal hizmet bağlamında kuramsal bir çerçeveye analiz etme noktasında ön ayak oldu. Aynı zamanda SED hizmeti içeriğinde yer alan periyodik izlemelerle halihazırda SED hizmetinden faydalanan çocuğu olan kadınlarla çeşitli mesleki görüşmeler gerçekleştirdim. Bu kapsamda SED hizmetinden faydalanan çocuğu olan kadınların bu süreçteki deneyimlerini, temel haklar bağlamında karşılaştıkları zorlukları ve yoksulluk yaşantılarını dinleme fırsatı buldum. Tüm bu görüşmeler neticesinde SED hizmetinden faydalanan çocuğu olan kadınların gereksinim duyduğu konular ve sosyal hizmet bağlamında hak temelli yaklaşım çerçevesinde bir çalışma planı hazırladım.

Başvuru görüşmeleri, üç aylık periyodik izlemeler, yeniden değerlendirmeler doğrultusunda kadınlar ile yaptığım enformel sohbetler dahi onlar için bir sosyalleşme aracı olurken bu durumun güven ilişkisinin tahsis edilmesinde de büyük rol oynadığını fark ettim. Nitekim nitel araştırma kapsamında araştırma özneleriyle görüşmenin enformel sohbetler aracılığıyla yapılmasının önemi vurgulanmaktadır. Zaman içerisinde müracaatçı ile kurulan diyalogun bir yansıması olarak SED hizmetinden faydalanan çocuğu olan kadınlar için duygu ve düşüncelerini, gündelik yaşam deneyimlerini kolaylıkla paylaşabilecekleri bir ortam inşa etmiş oldum. Böylece kadınlar ile kurduğum ilişki düzleminde pek çok ortak ve ayrılan duygu, düşünce ve yaşantı keşfettim. Dolayısıyla araştırma alanını keşif süreciyle eş zamanlı olarak araştırma alanıyla da olan bağlantılarımın, çalışmakta olduğum kurum sayesinde var olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Sosyal çalışmacı olarak görev aldığım Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğünde çocuklarının SED hizmetinden faydalanmasını isteyen kadınlar ve halihazırda çocukları SED hizmetinden faydalanmakta olan kadınlar ile yürüttüğüm görüşmeler, gözlemler; kadınların gündelik yaşantılarını, yaşantılarındaki güçlüklerden doğan baş etme yöntemlerini, SED hizmetiyle olan ilişkilerini, hizmet öncesi ve sonrası süreçteki düşünce ve deneyimlerini, hizmet süresince yaşantılarında meydana gelen değişimi, SED hizmetine ilişkin değerlendirmelerini, temel haklar bağlamında ele aldıkları konuları keşfetmemi sağlarken bir yandan da duygu, düşünce ve deneyimlerini paylaşmak isteyebileceğini düşündüğüm kadınları belirleme noktasında büyük yol kat etmemi sağladı.

3.3. ÖZNELERİN KEŞFİ

Araştırma konusu ve özneler ile bir araya gelme sürecim daha önce de bahsettiğim gibi Sosyal Hizmet Merkezinde sosyal çalışmacı olarak görev almamla başladı. Bu süreç içerisinde SED hizmetinden faydalanan, SED hizmeti hakkında bilgi almak ve başvuruda bulunmak için Müdürlüğe gelen nüfus grupları arasında kadınların oranı oldukça fazlaydı. Zihnimde beliren bu farkındalık daha geniş kapsamda Bakanlık bünyesindeki istatistik verilerle de destekleniyordu. Nitekim Erdoğan ve diğerleri (2014, s. 76) tarafından hazırlanan Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetlerinin Değerlendirilmesi Projesi Araştırma Sonuç Raporuna göre SED hizmetiyle ailesi yanında desteklenen çocukların gözetim altında oldukları kişilere yakınlığını en fazla anneler oluşturmaktaydı. Çocukların bakım ve gözetiminin çoğunlukla anne tarafından sağlanması, çeşitli nedenlerle istihdam süreçlerine dahil olamamış ve yoksullukla mücadelesini sosyal yardım arayışları ile sürdüren kadınların, hizmetten faydalandırılan çocukları adına kendilerine yapılan SED ödemesi ile hane ve çocuklarının temel gereksinimlerini karşılaması sağlanmıştı. Bu kapsamda araştırma öznelerini, araştırmanın amaçlarına uygun olarak, yoksulluğu yaşamın her alanında deneyimleyen ve mevcut durumda yoksullukla mücadelesini SED hizmetiyle sürdüren kadınlardan belirledim. Bu süreçte kadınlar ile gönüllü katılımlarını sağlamak amacıyla bir araya gelmeden önce gerekli idari izinlerin temin edilmesi için iki ay sürecek olan çalışmalara başladım. Biga Sosyal Hizmet

Merkezi Müdürlüğü, Kaymakamlık Makamı, Etik Kurul ve ASHB olmak üzere aldığım tüm izinlerin ardından gönüllü katılımcı kadınları belirlemeye başladım.

SED hizmetinden faydalanan çocuğu olan kadınların yoksulluk algı ve deneyimlerini çok yönlü olarak değerlendirebilmek ve alan yazınında daha önce benzer çalışmaların bulunmayışı derinlikle bir araştırmayı gerekli kılmıştı. Kuş (2012, s. 87)'un ifadesiyle “derinlemesine görüşmeler araştırma öznelerinin bakış açılarını, anlam dünyalarını ortaya koyma, dünyayı araştırma ve öznelerin gözleriyle görme, onların duygu ve düşüncelerini derinlemesine anlama amacıyla” gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda SED hizmetinden faydalanan çocuğu olan kadınlar ile yüz yüze görüşmeler sağlayarak kadınların yaşantılarını kendi değerlendirmeleriyle ele almayı, yoksulluk kavramına ilişkin yükledikleri anlamları anlamaya çalışmayı ve SED hizmetinin kadınların yoksulluk algı ve deneyimlerinde meydana getirdiği yansımaları anlaşılır kılmayı amaçladım ve derinlemesine görüşme tekniğinden yararlandım.

Katılım rızasını aldığım kadınlar ile derinlemesine görüşmeleri, önceden hazırladığım yarı yapılandırılmış görüşme yönergesi aracılığıyla gerçekleştirdim. Yarı yapılandırılmış görüşme formu sorularını, araştırmanın amacı, alan yazınındaki kaynaklar ve konuya ilişkin çalışmalardan faydalanarak oluşturdum aynı zamanda kadınların psikososyal durumlarını da dikkate alarak hazırladım. Bu bağlamda yarı yapılandırılmış görüşme formunu, araştırmada ele aldığım yoksulluk algısı, deneyimi ve baş etme yöntemleri ile hizmet sürecinin değerlendirilmesi konularıyla ilişkili olarak üç ana bölümden oluşacak şekilde hazırladım. İlk kısımda yoksul kadınların demografik özelliklerine dair alt başlıklar altında hazırladığım sorular yer almaktaydı. İkinci olarak yoksulluk algısı kısmında yoksul kadınların bakışından yoksulluğun nasıl tanımlandığı, yoksulluğun hangi duygu durumlarıyla anlamlandırıldığı, yoksulluğun nedenleri ve yoksulluğun olmadığı bir hayatta beklenen değişimler ve gelecek beklentilerine yönelik sorular hazırladım. Yoksulluk deneyimleri ve baş etme yöntemleri kısmında, temel haklar açısından ele alınan beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve sosyal yaşam üzerinden gündelik yaşam deneyimleri ve bu deneyimlerde karşılaşılan güçlüklerden doğan baş etme yöntemlerine ilişkin sorular hazırladım. Son olarak ise SED hizmetinin değerlendirilmesi kısmında kadınların bu hizmet ile nasıl tanıştığı, hizmet hakkındaki

bilgileri ve hizmetten kazanımların temel haklar çerçevesinde değerlendirilmesine yönelik sorular hazırlayarak hizmetin işlevselliğinin tartışılmasını sağlamaya çalıştım. Böylece Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğüne haklarında korunma kararı olmaksızın bir yıl ve uzun süreli SED hizmeti ile aile yanında desteklenen çocuğu olan kadınlar ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirdim. Aynı zamanda yarı yapılandırılmış görüşme formunun içeriği ve kadınlardan alınan yanıtlar doğrultusunda analiz sürecindeki ana ve alt temaları da şekillendirmeye başlamış oldum.

SED hizmetinden faydalanan çocuğu olan kadınların mevcut durumdaki yoksulluk algıları, deneyimleri, baş etme yöntemleri ile SED hizmetinden faydalanma sürecindeki yoksulluk algı ve yaşantılarının nasıl biçimlendiğinin anlaşılabilmesi amacıyla katılımcı kadınları belirlenirken sosyo-ekonomik, eğitim ve kültürel özellikler açısından herhangi bir sınırlandırmaya gitmedim. Böylece farklı deneyimlerin ortaya çıkarılmasıyla araştırmaya zenginlik katılmasını amaç edindim. Nitekim Creswell (2013)'in de belirttiği üzere “derinlemesine bilgi elde edebilmek için fenomenin bütün boyutlarını ortaya koyacak öznelerin çalışmaya dahil edilmesi çok önemlidir.”

Fenomenle ilgili derinlemesine veri inşasına ulaşabilmek için amaçlı örnekleme seçme yöntemini kullandım. Amaçlı örnekleme yönteminin içinde yer alan maksimum çeşitlilik örnekleme, araştırma öznelerinin sorunla ilişkili olarak kendi içinde benzeşik ve değişken şekilde belirlenmesine olanak sağlamaktaydı. Bu noktada amacım, farklılıkların oluşturduğu ortak örüntüleri anlaşılır kılmaktı. Nitekim maksimum çeşitlilik örnekleme, incelenen olay veya olguyla ilişkili çok sayıda farklılığı içeren ana temaları keşfetmek ve tanımlamayı (Neuman, 2014) içermekteydi. Amaçlı örneklemin araştırma öznelerini maksimum çeşitliliğe bağlı olarak belirlemesine olanak sağlaması ile birbirinden farklı koşullarda yaşayan kadınların yoksulluk algı ve deneyimlerinin anlaşılması, kadınlar tarafından SED hizmeti öncesi ve sonrası sürecin değerlendirilmesi ve kadınların SED hizmetine yönelik görüşlerinin ortak ya da ayrılan yönlerini açıklama noktalarında faydalı olacağından hareket ettim. Bu doğrultuda örneklemin maksimum çeşitliliği temsil etmesini sağlayabilmek amacıyla farklı özelliklere sahip kadınların seçilmesine ve örneklemin kapsayıcı olmasına özellikle dikkat ettim.

Sosyo-ekonomik, eğitim, ve kültürel özelliklere göre herhangi bir sınırlandırmaya gitmeden yoksulluk yaşantısına sahip kadınların birbirine benzeyen ve farklılaşan algı ve deneyimlerini ortaya çıkarabilmek amacıyla gerçekleştirdiğim derinlemesine görüşmelerde doygunluk noktasına ulaşana kadar görüşmelere devam ettim. Bu noktada birbirine benzeyen yanıtlar almaya başlamamdan itibaren elde edilen bilgileri göz önünde bulundurarak örneklemin büyüklüğüne karar verdim. Veri inşa sürecindeki aktarımların tekrarlanma sıklığının arttığını gözlemlemem üzerine görüşmeleri sonlandırdım. Şu hâlde sonuç olarak 15 kadın ile görüşmeleri tamamlamış oldum.

3.4. DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME SÜRECİ

İlk olarak katılımcı kadınların belirlenmesinde güven ilişkisini inşa etme sürecine odaklandım. Mevcut durumda SED hizmeti biriminde görev alan bir meslek elemanı olarak gerek hizmete başvuru sürecinde gerekse periyodik izleme ve yeniden değerlendirme süreçlerinde iletişim kurduğum kadınlar bulunmaktaydı fakat birbirinden farklı özellikteki kadınların katılımlarını sağlamak amacıyla Müdürlükten hizmet alan ancak temas içinde olmadığım kadınları belirlemekle işe koyuldum. Bu esnada olası riskleri en aza indirmek amacıyla araştırmaya gönüllü katılım sağlayabilecek kadınları belirlerken kadınların görüşme sorularını anlayıp değerlendirme yapabilme yeterliliklerini göz önünde bulundurdum. Böylece kadınların içinde buldukları koşulları algılayabilme, SED hizmetinin işlevselliğini değerlendirebilme, SED hizmeti yaşamlarında bir değişim meydana getiriyor ise bunu yorumlayabilme, yoksulluk kavramına ilişkin fikir yürütme, karşılaştırma gibi soyut, karmaşık ve yoğun süreçleri ifade etme yeterliliğinde olmalarına dikkat ettim. Müdürlükteki mevcut dosya bilgileri ile hizmet sürecini takip eden diğer meslek elemanlarının bilgi ve gözlemlerinden hareketle çocuğu SED hizmetinden faydalanmakta olan 22 kadın belirledim. Belirlenen 22 kadını 14.11.2021 tarihinde kurum dosya bilgilerinde yer alan iletişim bilgilerinden arayarak 18.11.2021 tarihinde Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğüne davet ettim. Aynı tarihte katılım sağlayan 10 kadın ile kurum toplantı odasında bir araya gelerek kadınlara araştırmanın kapsamı ve amacı hakkında bilgilendirme yaptım. Bir odak grup çalışmasına benzer yürüttüğüm bu toplantıda kadınlarla kurduğum ilk temasta, katılım için gönüllü olmak isteyemeyen, duygu ve düşüncelerini ifade etme noktasında çekimser davranan

kadınların sayısının fazlalığı ile karşılaştım. Bu kadınlar ile mevcut korkuları üzerinde konuşarak gönüllü katılımı sağlama noktasındaki girişimlerim esnasında dahi kadınların birbirlerine benzer deneyimlerini kendi aralarında paylaştıklarını, kiminin duygusal yoğunluklarını ortaya koyduğunu hatta katılım sağlamak isteyen kadınların diğer kadınlara yönelik bir ikna çabası içerisine girdiğini fark ettim. Görüşmenin sonlandırıldığı 19.11.2021 tarihi itibari ile yalnızca 9 kadın araştırmaya gönüllü katılımı kabul etmişti. Daha fazla kadına ulaşabilmek amacıyla hizmetten faydalanan kadınlar ile bireysel bir iletişim kurmayı denedim ve süreç sonunda 17 kadın ile görüşme süreci planlamamıza başladık. Bu kapsamda gönüllü katılım sağlamayı kabul eden bir kadın ile yeniden iletişim kurduğumda deneyimlerini paylaşmaya hazır olmadığını ve bu paylaşma sürecinin kendisi için örseleyici bir nitelik kazanacağını düşündüğünü ifade ederek katılım sağlamaktan vazgeçti. Bir diğer kadın ile de görüşme sürecini tamamlamamıza rağmen süreç boyunca kadının sorulan sorulara yönelik deneyiminin olmadığı, kendisine yöneltilen soruları anlayamadığı, bu nedenle de yanıtlayamadığını gözlemlemem üzerine kadını görüşme listesinden çıkarttım. Görüşme süreci devam ederken farklı kadınlar ile de temaslarımı sürdürdüm. Görüşmelere başladığımdan itibaren anlatımların tekrarlamaya başladığı ve doyum noktasına ulaştığımı düşündüğüm esnada 15 kadın ile görüşmelerimi tamamladım.

Hazırlık aşamasına yeniden dönecek olursak toplamda 15 kadın ile görüşmeleri belirli bir zaman dilimi içerisinde yürütebilmek için haftalık gün ve saat ayarlaması yapmaya çalıştım. Planlama yaparken çocukların okulda oldukları ve kadınların kendi uygunluk vakitlerine göre saat ayarlaması yaptık. Benzer şekilde görüşme mekânını belirlerken de katılımcı kadınların isteklerini dikkate aldım. Kadınların kendilerini güvende hissedebilecekleri bir ortam olarak nitelendirdikleri ikamet adreslerinde pandemi koşullarını dikkate alarak derinlemesine görüşme sürecini planladım. Planlanan görüşmelere başlamadan önce ise gönüllü katılımcı kadınlardan farklı olarak çalışma evreninin niteliklerini karşılayan dört kadın ile pilot uygulama gerçekleştirdim. Böylelikle soruların çerçevesini gözden geçirdim, tespit edilen eksiklikler yönünde yeniden alan yazını okumaları yaptım ve bu sayede yarı yapılandırılmış görüşme formundaki soruları revize ettim. Örneğin; “sizce yoksulluğun nedenleri nelerdir?” sorusuna yanıt alamadığımı fark ettim ve alan yazınındaki okumalardan alınan destekle

var olan soruya ilişkin kişilerin başarısızlığı, kader, politika gibi zihin canlandırıcı başlıklar ekledim. Bu revizyon sürecinin ardından, Kasım 2021- Ocak 2022 arasında hem görüşmeler hem de yazıya aktarma işlemlerini eş zamanlı olarak yürüttüm.

Görüşme öncesinde her bir kadını görüşmenin içeriği ve amacı hakkında bilgilendirdim. Bilgilendirme süreci sonrasında araştırmaya katılım konusunda istekli olduğunu sözel olarak ifade eden kadınlardan bilgilendirilmiş onam formu arayıcılığı ile yazılı izinlerini de aldım (Bkz. Ek 2). Katılım rızaları alınan kadınlar ile derinlemesine görüşmeleri önceden hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla gerçekleştirdim (Bkz. Ek 3). Görüşme süreleri en kısa 1 saat 14 dakika, en uzun 2 saat 14 dakika olmak üzere ortalama 1 saat 40 dakika sürdü.

Görüşme sürecinde yaşadığım zorluklar kadınların uygunluk zamanları ve pandemi süreciyle ilişkili hale geldi. Kadınların ev içi sorumlulukları arasında araştırmacıya zaman ayırabileceği tek zaman dilimi, çocuklarının okulda oldukları saatler içerisindeydi. Öyle ki birden fazla çocuğu olan kadınlar için bu saat dilimini ayarlamak oldukça zor oldu. Kadınların uygunluk saatlerinin genellikle sabah saatleri içerisinde olması aktif çalışan araştırmacı için de büyük bir özveri gerektiriyordu. Benzer bir durum çalışan kadınlar için de geçerliydi. Genellikle gündelik işlere giden kadınlar için görüşme saatleri içerisinde bir iş çıkması durumunda görüşme ertelenebiliyordu. Kuşkusuz en önemli zorluk ise yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler sırasında kadınların gündelik yapması gereken ev işleri, hanedeki yaşı küçük çocukların anneleriyle birebir görüşmeye dahil olma istekleri ve görüşme sırasında sıklıkla araya girmeleri nedenleriyle görüşmelerin kesintiye uğramasıydı. Öyle ki söz konusu nedenlerle görüşmelerin sürdürülemediği kadınlar oldu. Bu durumdaki kadınlar için çocuklarını emanet edebilecekleri bir yakın çevre desteği bulunmasının ardından görüşmelerin kalan kısmını Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğünün toplantı odasında gerçekleştirdim. Pandemi süreciyle ilişki olan zorluklar ise görüşme tarihlerinin olduğu vakit içerisinde covid-19 salgını yaşayan kadınlar için görüşme sürecinin ertelenmesiydi. Bu durumda görüşme planlaması yaptığım liste üzerinde değişikliklere giderek görüşmelerimi sürdürdüm. Kadınların uygunluk zamanlarını ve araştırmacının çalışma koşullarını göz önüne alarak günde bir görüşme gerçekleştirebildim. Yaşanan zorluklara rağmen kadınlarla kurulan güven ilişkisi,

kadınların gündelik yaşamlarını paylaşma ihtiyacı ve isteğinde olmaları bu zorlukların aşılmasında önemli bir rol oynadı.

3.4. DÜŞÜNÜMSEL SÜREÇ

Düşünümsellik üzerine yoğunlaştığımda, araştırmadaki belirleyici rolüm ve bu rollere ilişkin farkındalığımdan bir bakış sağladım. Bu bakış değerler ve bu değerlerin araştırma üzerindeki etkisine yönelik şekillendi ki nitekim nitel araştırma yöntemini kullanan araştırmacılar için kendi değerlerinden arınmanın mümkün olmadığı Lichtman (2010)'ın ifadesiyle şu şekildedir: “*araştırma, özünde araştırmacının değerleri üzerine inşa olmaktadır.*” Kuşkusuz araştırmacı üzerinde de dönüşümler yaratan bu süreç, nitel araştırma yazınında düşünümsellik olarak adlandırılmaktadır. Buradan hareketle araştırmacı hangi kuramsal yaklaşımı kullanacağını, kimlerle görüşeceğini, ne tür sorular soracağını kendisi belirlemiş hatta görüşme sürecinde yapılandırılmış görüşme formunun dışında sorular sormuş, öznelerle cevap vermiş ve deneyimlerini paylaşmıştır. Böylece araştırmacı, bu sürecin önemli bir parçası olmaktadır. Bu bakıştan yola çıkıldığında, aynı araştırma özneleriyle benzer çalışmalarını yürüten başka bir araştırmacı mevcut çalışmadan bağımsız sonuçlara ulaşabilecektir.

Alanla ilk bağlantılarımın başladığı süreçte kadınların yaşamlarının her alanında pek çok zorlukla karşılaştıklarını, bu zorluklar çevresinde gündelik yaşamlarının da sınırlandığını görmüştüm. Güvene dayalı olarak devam eden süreçte de kadınların dile getirilmesi oldukça güç olan geçmiş yaşam deneyimlerini anlatabilecekleri, seslerini duyurabilecekleri bir fırsat olarak değerlendirdikleri görüşme sürecinde, kadınlar ile doğrudan yatay bir ilişki kurduğumuzu fark ettim. Bu benim için oldukça önemliydi. Sınırlandırılmış bir çerçeveye sahip mesleki ilişkiden bağımsız olarak kurduğumuz ilişki, kadınların yaşamlarının her alanını paylaşma istekleriyle karşılıklı değişimi mümkün kılıyordu. Diğer taraftan kadınların yaşadıkları örseleyici yaşam deneyimlerine tanıklık etmek, araştırmacı için de duygusal açıdan oldukça zorlayıcıydı. Öyle ki ağlama aralıklarının sıklığıyla görüşmelerin devam ettirilmesinin zorlaştığı kadınlar vardı. Kök ailede, evlilik birlikteliğinde yahut boşanma süreçlerinde fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddete maruz kalan, hem ev içi hem de kamusal mekânlarda yoksullukla

mücadelesini sürdüren kadınların yaşantı aktarımlarının çoğunluğunda çaresizlik ve umutsuzluk hissettiklerini gözlemledim. Bu zamanlarda güçlendirici ifadeler kullanarak onların duygu yüklerini hafifletmeyi denerken kendi duygularım üzerinden de denetim kurma çabası içerisine girmiştım. Öyle ki kadınların geçmiş yaşantıları ve mevcut yaşamlarındaki yoksulluklarına ve mücadele biçimlerine tanıklık etmek duygusal açıdan ve görüşmelerin devamlılığını sağlamam açısından zor anlar yaşamama neden olmuştu. Bu süreçte kadınların aktarımları karşısında onların kendilerini bir sorgulama içerisinde hissetmediği, samimi ve güvenilir bir ortam inşa etmeye özen gösterdim. Tam da bu noktada güven ilişkisinin varlığı öznelerden gelen geri bildirim ifadelerine de yansımıştı.

Oh diyorum valla. Bütün derdimi size yükledim ama Allah razı olsun gerçekten demek ki neymiş benim bir psikiyatriye ihtiyacım varmış. Çok iyi bir dinleyici olduğunuzu keşfettim. Allah razı olsun yük kalktı gitti valla. (MS, 38 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla ve temizlik işlerinde çalışıyor, örgü örüp satıyor)

Ay sabahtan beri anlatıyorum ama var ya böyle anlattıkça hem bi taraftan üzuldüm sanki aynı şeyleri yaşamış gibi oldum ama bi taraftan da sanki içim rahatladı hiç pişman olmadım. (UÖ, 37 yaşında, boşanmış, dantel-oya yapıp satıyor)

Ben şu an kendimi çok iyi hissettim, biraz konuştuk bana da çok iyi geldi. Benim için de iyi oldu bi değişiklik oldu. Ben teşekkür ederim o kadar dinlediniz sorunlarımızı, dertlerimizi. (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Kadınların yaşadıkları sorunlar, yoksulluğa yönelik algı ve deneyimleri, baş etme yöntemleri yaşama, mesleki rolüme hatta mesleki uygulamalarıma yönelik bakış açımı da etkilemişti. Aynı zamanda sosyal hizmet mesleğinin bireylerin yaşamları üzerindeki güçlendirici konumuna yakından tanıklık etmek, bu mesleğin teoriden uygulamaya değin her aşamasının önemi üzerine düşünme fırsatı da sunmuştu.

3.5. ETİK KONULAR

Bu çalışmanın ASHB'nin hizmet alanına yönelik bir kurumda gerçekleştirilecek olması nedeniyle öncelikle Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğüne bir dilekçe ile başvurduğum ve ilgili kurum idarecisinden, araştırmanın amacı ve süreci hakkında bilgilendirildikten sonra, izin aldım. Ardından Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğüne bağlı olduğu Kaymakamlık Makamını araştırmanın içeriği ve süreci hakkında sözel olarak

bilgilendirdikten sonra bahse konu Kaymakamlık Makam Olur iznini (Bkz.Ek 4) aldım. Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından araştırmanın, etik açıdan uygun bulunmasının (Bkz.Ek 5) ardından araştırma öznelere ulaşabilmek amacıyla ASHB Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığına araştırma izni başvurusunda bulundum (Bkz.Ek 6). Bilimsel araştırma talebinin olumlu değerlendirilmesinin ardından görüşmelere başladım.

Araştırma etiği ve sosyal hizmet etiği bakımından önem arz eden gizliliğin sağlanması/korunması konusunda da araştırma başlangıcından sonuna kadar gizlilik süreçlerine özen gösterdim ve gerekli önlemleri aldım. Araştırmanın yazım aşamasında her bir katılımcıya farklı isimler vererek katılımcı kimliklerinin gizli tutulmasına özen gösterdim. Görüşülen kişilerin kimlik ve iletişim bilgilerini, aktarımlarını, görüşme sürecinde aldığım gözlem notlarını bilgisayar ortamında şifreli korumalar şeklinde sakladım. Görüşme kayıtları ise 2 yıl süreyle saklı tutulup sonra imha edilecektir.

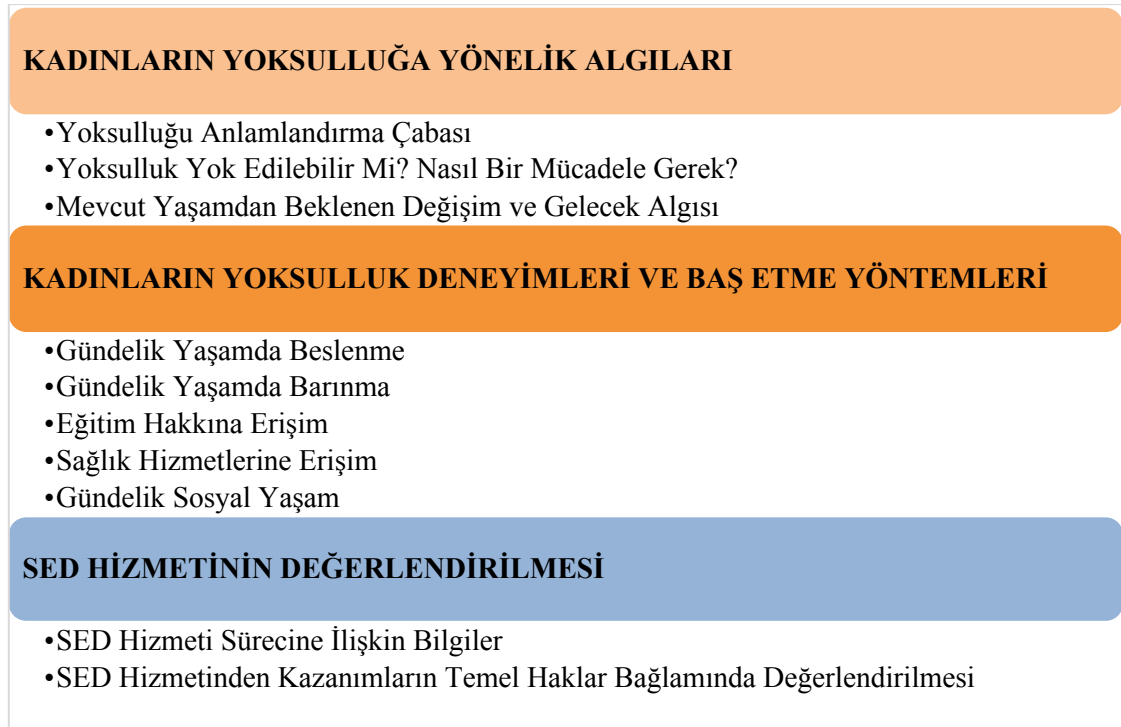
3.6. ANALİZ SÜRECİ VE RAPORLAMA

Araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanan veriler, yine araştırmacının kendisi tarafından MS Office Word programı üzerinden çözümlenmiştir. Bu kapsamda veri inşa sürecinde elde ettiğim veriler ve gözlemlerimi içeren saha günlüğü metinlerini bilgisayar ortamında yazıya aktardım. Her bir görüşme sonrası yazıya aktarım işlemi esnasında öznelere ait tüm mimiklere, duygu durumlarına ve yerel dillerine özellikle hassasiyet gösterdim. Yazılı kayda alınan tüm verileri okuyarak araştırmanın analizine dair bir yol haritası ve iç görü geliştirmiş oldum ki bu süreci ön analiz şeklinde değerlendirdim. Birkaç kez tekrarladığım bu gözden geçirme işlemleri esnasında tekrara düşülen, önemsiz ayrıntıları ayıkladım. Bu işlemi yaparken silinen verilerin analiz için gerekli olmadığından emin olarak gerçekleştirdim. Süreç sonunda 288 sayfa metin ve 45 sayfa alan notu elde ettim. Görüşme sürecinde araştırma sahasından topladığım verilerin analizine 2022 Ocak ayında başladım.

Analiz sürecinde Creswell (2013, s. 627-628)'in nitel araştırmaların veri analizinde kullandığı altı aşamadan faydalandım: verilerin düzenlenmesi, kodların belirlenmesi, kodların temalara indirgenmesi, kategori oluşturma, kategorileri alan yazını ile

ilişkilendirme ve temaların belirlenerek yorumlanması aşamalarını takip ederek ilerledim. Böylece tutulan tüm notları baştan sona yeniden okudum. Okuma sırasında dikkatimi çeken, birbiriyle benzerlik yahut farklılık içeren ifadeleri not ettim. Sahadan edinmiş olduğum dökümleri yeniden yeniden okurken eş zamanlı olarak araştırma sorularını da göz önünde bulundurarak benzerlik gösteren ve ayrışan duygu ve düşünceleri ele almaya çalıştım. Nitekim araştırma soruları çerçevesinde üzerinde ortaklaşa durulan konular oldu. Bu sayede her bir öznenin duygu, düşünce ve deneyimini kodladım. Tematik analize tabi tutulan görüşme metinlerinden elde edilen kodları kendi içerisinde ve araştırma soruları çerçevesinde kategorileştirdim. Ardından kod ve kategoriler arasındaki ilişkiselliği yeniden inceleyerek bir bütüne ulaşacak şekilde anlamaya çalıştım. Tümevarımsal şekilde yola çıkarak ana ve alt temaları oluşturdum. Son olarak oluşturulan ana temaların ve alt temaların çıktılarına dayanarak oluşan veriler ile araştırmanın teorik bakışı arasında bağlantı kurmaya çalıştım. Bu kapsamda araştırmanın amacı ve alan yazını bilgileri doğrultusunda yorumlama çalışmaları yürüttüm. Süreç içerisinde ortaya çıkan ana ve alt temalar Şekil 1.'de gösterilmiştir. Aynı zamanda araştırma raporu hazırlanırken COREQ ve SRQR kontrol listeleri rehber olarak kullanılmıştır.

Şekil 1. Ana ve Alt Tema Tasarımı

3.6.1. Araştırmaya Katılan Öznelerin Sosyo-Demografik Bilgileri

Araştırma toplam 15 katılımcı kadın ile yürütülmüştür. Katılımcılara ilişkin bilgiler Tablo 5.'te gösterilmiştir. Araştırma öznelerinin ayrıntılı tanıtımı ise Bkz. Ek 1'de yer almaktadır.

Tablo 5.'te görüldüğü üzere katılımcı kadınların yaş aralığı 33-47 arasındadır. 7 kadının boşanmış olduğu, 6 kadının çeşitli nedenlerle eşinden ayrı yaşadığı ve 2 kadının evli olup evlilik birlikteliklerinin devam ettiği görülmektedir. Öyleyse tek ebeveynli ailelerin çoğunlukta oluşu, bu ailelerin yoksulluk yaşantılarının ve sosyal yardımlarla olan ilişkilerinin ortaya çıkarılması bakımından önemlidir.

Kadınların eğitim düzeylerine baktığımızda 9 kadın ilkokul, 4 kadın ortaokul ve 2 kadın ise lise mezunudur. 9 kadın günlük gelir getirici işlerde çalışmakta, 6 kadın ise çalışmamaktadır. Burada eğitim düzeyi ve niteliksiz istihdam alanlarında yer alma durumunun yakın ilişkisi görünür olmaktadır. Öyle ki kadınların eğitim durumları ve toplumsal cinsiyet rolleriyle bağlantılı olarak iş gücüne katılımları da genellikle güvencesiz, kayıt dışı, ucuz emek gibi enformel sektörlerden oluşmaktadır. Hanede yaşayan çocuk sayılarının ise en az 1 çocuktan en fazla 4 çocuktan oluştuğu görülmektedir. 3 çocuklu ailelerin sayısı (6) ise fazlalıktadır.

Kadınların çoğunluğu günlük gelir getirici işlerde çalışmaktadır. Bu nedenle haneye giren düzenli gelirin büyük çoğunluğunu SED hizmeti oluşturmaktadır. Ailenin SED hizmetinden ne kadar süredir faydalanmakta olduğu durumuna baktığımızda en az 6 ay en fazla ise 6 yıl olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Katılımcı Kadınların Sosyo-Demografik Bilgileri

Katılımcılar	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu	Hanede Yaşayan Çocuk Sayısı	SED Hizmetinden Faydalanma Süresi
MS	38	Evli (ayrı yaşıyor)	İlkokul	Mevsimlik tarla ve temizlik işlerinde çalışıyor, örgü örüp satıyor	3	5 yıl
BN	47	Boşanma sürecinde (ayrı yaşıyor)	İlkokul	Günübirlik merdiven silme işlerinde çalışıyor	1	6 ay
TH	43	Evli	Ortaokul	Çalışmıyor	4	5 yıl
KS	38	Boşanma sürecinde (ayrı yaşıyor)	İlkokul	Günlük temizlik işlerinde çalışıyor	2	11 ay
AN	40	Evli (ayrı yaşıyor)	Ortaokul	Günlük temizlik işlerinde çalışıyor	4	6 ay
UÖ	37	Boşanmış	İlkokul	Dantel, oya yapıp satıyor	1	5 yıl
GE	39	Boşanmış	Lise	Çalışmıyor, iş arıyor	2	4 yıl
SG	35	Evli	İlkokul	Çalışmıyor	3	4 yıl
AÖ	33	Boşanmış	Ortaokul	Çalışmıyor	3	3 yıl
GH	35	Evli (ayrı yaşıyor)	İlkokul	Mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor	3	3 yıl
TZ	45	Evli (eşi cezaevinde)	İlkokul	Tütün sarıp satıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor	2	6 yıl
AF	36	Boşanmış	İlkokul	Oyuncak bebek örüp satıyor	2	8 ay
BÖ	36	Boşanmış	Lise	Çalışmıyor	3	2 yıl
AS	37	Boşanmış	Ortaokul	Çalışmıyor	3	4 yıl
DE	38	Boşanmış	İlkokul	Tütün sarıp satıyor	4	6 yıl

4. BÖLÜM

ANALİZ

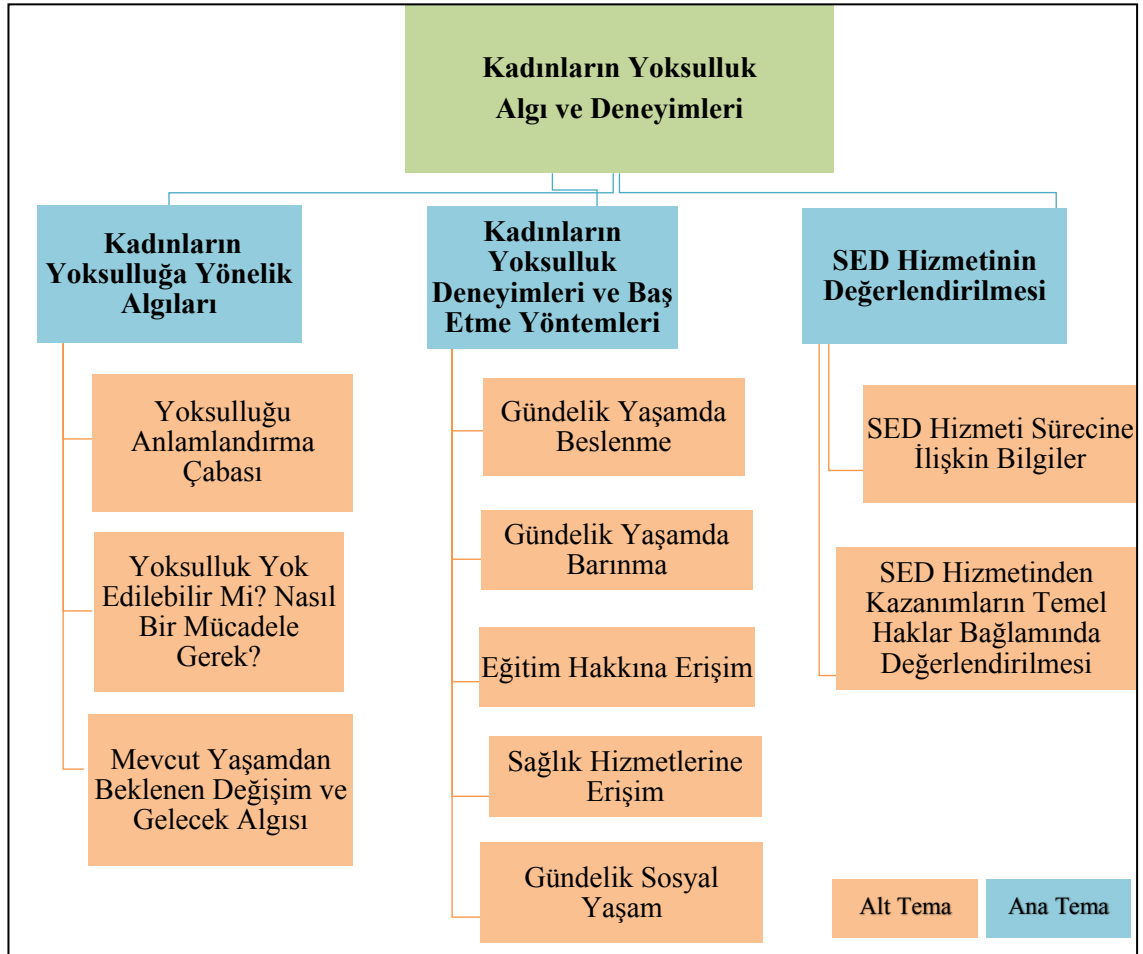
SED hizmetinden faydalanan çocuğu olan kadınların yoksulluk algı ve deneyimlerine işaret eden üç ana tema bulunmaktadır. Ana temalara alan yazını incelemeleri, araştırmada kullanılan kuramsal yaklaşım, yarı yapılandırılmış görüşme formu ve saha çalışmasından elde edilen veriler kapsamında Şekil 2.'de görüldüğü üzere toplamda 10 alt tema üzerinden ulaşılmıştır. Alt temalara ise analiz sürecinde çıkarılan muhtemel kodlar listesi incelenerek ve veriler tekrar tekrar okunarak ulaşılmıştır.

İlk bölümde, hizmetten çocukları adına faydalanan kadınların yoksulluk algılarını ortaya koymak amacıyla yoksulluğu anlamlandırma çabası başlığı altında çeşitli kategorilerde incelemeler yapılmıştır. Bu kategoriler yoksulluğun nasıl tanımlandığı, yoksulluğun yarattığı duygu durumları, yoksulluğun nedenleri şeklinde ele alınmıştır. Bu ilk alt temanın takibinde yoksulluğa yönelik beklenen/istenen mücadele biçimleri ve yoksulluk olmadığında hangi alanlarda nasıl bir değişimin kurgulandığı temaları tartışılmıştır.

İkinci bölümde hak temelli yaklaşım üzerinden kadınların beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve sosyal yaşama dair gündelik yaşam deneyimleri ve erişilemeyen haklar üzerinden baş etme yöntemleri incelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise kadınların SED hizmetine yönelik değerlendirmeleri ana teması altında; kadınların hizmet sürecine ilişkin bilgileri ve hizmetin temel haklar bağlamındaki beslenme, barınma, eğitim ve sosyal yaşam üzerinden sağladığı kazanımlar ile hizmete ilişkin eleştirel değerlendirmeler incelenmiştir. Analiz boyunca kadınların yoksulluğa yönelik algıları, temel haklar bağlamında ele alınan beş sınıflandırmadaki gündelik etkileşimler, karşılaşılan engeller, engellerle baş etme yöntemleri, hizmete dair değerlendirmeler ve hizmet sürecindeki kazanımlar hak temelli yaklaşımın işlevselliği kadar toplumsal cinsiyet temelli deneyim ve gereksinimleri de gündeme getirmiştir.

Şekil 2. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Çocuğu Olan Kadınların Yoksulluk Algı ve Deneyimleri Ana Tema Haritası

4.1. KADINLARIN YOKSULLUĞA YÖNELİK ALGILARI

Yoksulluğun yaşantıyla birleştiği yerde, zamana ve kişiye göre farklı aktarımlar ortaya çıkmaktadır. Algı da tam da bu noktada var olan, “*kişinin dış dünyayla etkileşiminde, sinir yoluyla beynine ulaşan duyumlara öznel anlamları yükleyerek yorumlama işlemidir*” (Lewis A. , 2001, s. 272-274). Çalışmanın ilk teması, kadınların yoksulluk kavramına yönelik ürettikleri anlamla ilişkili olarak yoksulluk algısını açıklamaktır. Yoksulluğun algılanışı öznellik ve nesnellik olarak farklı yönleriyle ele alınmaktadır. Öznellik, yoksulun yoksulluğu nasıl algıladığını incelerken nesnellik, siyasi faktörlerle ilişkili olarak ekonomik ve sosyal yaşamda meydana gelen yapısal sorunları incelemektir. Bu noktada yoksulluk ve algı arasında devlet ve politika temelli bir bağ kurulmaktadır. Öznellik ve nesnellik arasındaki ilişki kadınların ifadelerinde de yer almaktadır. Öyle ki

kadınların yoksulluk algısının mevcut deneyimleri üzerinden şekillendiği görülürken yoksulluğun nedenleri ve mücadele yöntemlerinde devlet-politika temelli bağlantıların yer aldığı görülmüştür.

Şekil 3. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Çocuğu Olan Kadınların Yoksulluğa Yönelik Algıları Tema Haritası

4.1.1. Yoksulluğu Anlamlandırma Çabası

Yoksulluğun insan yaşamına etki eden her alanda deneyimlenmesi, kavramsal olarak tanımlanmasının güçlüğünü de beraberinde getirmektedir. Bu güçlüğe rağmen yoksulluk yaşantısına sahip kadınların yoksulluğu nasıl anlamlandırdıkları çeşitli kategorilerde incelenmiştir. İlk olarak kadınların yoksulluğa atfettikleri anlamlar, bu kavramı nasıl tanımladıklarıyla ele alınmıştır. Kadınların aktarımlarında yoksulluk, ekonomik anlamda temel gereksinimlerin karşılanamaması ve duygusal anlamda yaşama isteğinin sonlanması, yetersizlik şeklinde ele alınmıştır.

4.1.1.1. Yoksulluğun Tanımlanması

Farklı yoksulluk deneyimine sahip kadınların yoksulluk algılarının da birbirinden farklılaşmasına rağmen kadınların ifadelerinde yoksulluk ilk olarak temel gereksinimleri karşılayamamak şeklinde tanımlanmış, ardından şüphesiz ekonomik bağlamlarla ilişkili sosyal ve duygusal yoksunluklardan bahsedilmiştir.

4.1.1.1.1. Temel Gereksinimlerin Karşılanamaması

Ele alınacak ilk kategori, alan yazınındaki mutlak yoksulluk kavramından hareketle temel gereksinimlerin karşılanamaması şeklinde analiz edilmiştir. Bu bakış, temel gereksinimlerin nelerden oluştuğuna yönelik algıyı da beraberinde sunacaktır. GH'nin yoksulluk kavramını tanımlayışı şöyledir:

Ya yoksulluk her yerde yoksulluk mesela evinde bi ekmeğin olmasa yoksulsun, paran olmazsa yoksulsun, evinde mesela bir sürü ihtiyacın oluyo alamıyorsun onlar hep yoksulluk. Mesela benim dolabım bozuk 5 aydır beri ben dolap alamıyorum. Ne bileyim bir fırınım yok bir ocağım yok bunlar hep yoksulluk yani. Bugün bi zengin olsan veya bi paran olsa en azından eşyan olurdu. Yani temel ihtiyaçlarımı bile alamıyorum. (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Bireylerin asgari yaşam seviyesini sürdürebilmesi için gerekli olan temel gereksinimlere ulaşamama hali mutlak yoksulluk olarak bilinmektedir. Yoksulluğun var oluşu temel gereksinimlerin karşılanamaması ve bu bağlamda süregelen parasal sistem yaklaşımından insan hakları perspektifine doğru çekilmektedir. Yoksulluğu hem ev içi hem de kamusal mekânlarda deneyimleyen ve yoksullukla mücadelesini sürdüren kadınların yoksulluk algısı, en temelinde gereksinim duydukları beslenme, barınma, giyecek gibi unsurların karşılanamaması şeklinde ifade bulmuştur. GH, kendi yoksulluk tanımlamasını ifade ederken toplumdaki diğer bireylerin eşya gibi temel gereksinimlerini giderebilme durumuna karşılaştırmalı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Öyle ki parasının olması ile beslenme için gerekli olan ocak, buzdolabı gibi temel eşyalara sahip olabileceğini ifade ederken aslında görelî yoksulluk kavramında da bahsetmiştir. Yalnızca kendi gelir ve harcama durumuna bağlı olmaksızın toplumdaki diğer bireylerin gelir ve tüketim durumları refah düzeyinin belirlenmesini, bu seviyenin altında kalma halinin ise görelî

yoksulluğu oluşturduğu alan yazınında dile getirilmiştir. Başka katılımcı kadınlar TZ, AN, KS yoksulluğu şu ifadelerle tanımlamıştır;

Yoksulluk çok kötü bir şey, yoksul olmak işte insanı yıpratıyor, hayat şartları zorluyor. Yoksulluk deyince...açlık geliyor, giyememezlik geliyor mesela bir ayakkabıyı birkaç sene kullanıyorsun. Çocuğunuza başkasının giysilerini giydiriyorsunuz yani çocuğunuza kendi zevkinize göre alamıyorsunuz. Hala ben çocuklarıma başkalarının şeylerini giydiriyorum çünkü maddi durumum yok. Mesela içimden bir kazak geçiyor ben mağazaya gidemiyorum fiyatı görücem diye. (TZ, 45 yaşında, eşi cezaevinde, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Yoksulluk (düşünüyor) geçim mücadelesi, elektriğinin, suyunun kesilmesi, günlerce elektriksiz kalmak yani çocuklarımla her istediğini alamamak, yani bunları da yaşadık. (AN, 40 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Yoksulluk dediğimizde, yoksulluk çok kötü bi şey. Çaresizlik... Allah düşmanıma vermesin hani, bi markete gidiyorsun bi sakızı bile vermiyorlar dimi? Parasız vermiyorlar. Maddiyat her şeyin başı, maddiyat her şey. (KS, 38 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

İnsanın yalnızca insan olmasından kaynaklı olarak ele alınan temel haklar, bu haklara erişim ve kullanabilme hali yoksulluk ile ihlal edilmektedir. Bu bakışın gerçekliği katılımcı kadınların yoksulluk kavramını beslenme, barınma, eğitim, sağlık gibi temel gereksinimlere erişememek olarak tanımlamasıyla somutlaştırılmaktadır. Görüşmeciler kadınlar tarafından yoksulluk kavramının tanımlaması, büyük oranda ekonomik boyutlarıyla kabul edilip en temel gereksinimlere dahi erişememek olarak dile getirilmesinin yanı sıra sosyal çevre dinamiklerinden de yoksun olmanın yoksulluk olarak tanımlandığı görülmüştür. Yoksulluğun algılanışının kişinin yoksulluğa baktığı yere göre farklılaşması, yoksulluğun bireyler üzerindeki etkisini de değiştirmektedir.

4.1.1.1.2. Parasızlık Dışında Bir Yoksulluk: Yalnızlık, Çaresizlik

Yoksulluğun algılanışında ortaya çıkan farklılık, yoksulluğu yalnızca gelir-mal yoksulluğu olarak değil yaşam olanaklarından da yoksun olma hali şeklinde tartışılmasını gerekli kılmıştır. Alan yazınına yansıyan insani yoksulluktan yola çıkarak gelirden yoksulluğun yanı sıra yaşamda kalmaktan, bilgiden, yaşama koşullarından yoksulluk (Atatanır, 2016, s. 19) da kadınların ifadelerinde yer bulmuştur. Gereksinim duyulan gelirden yoksun olma hali toplumda kendini var etme, insani bir var oluş sergileyebilmeye

erişimi de güçleştirmektedir. Bu durum kadınlar üzerinden ele alındığında ise sosyal ve ekonomik sermayesinin toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerle dağıtımı dışlanma, yalnızlık, çaresizlik gibi pek çok psikososyal sorunları da beraberinde getirmektedir. İşte tam da bu noktada yoksulluğun algılanışı ekonomik süreçlerden uzaklaşarak toplumsal aidiyetin azaldığı, yaşamdan vazgeçme çizgisine değin ulaşmaktadır. AS, AF ve GE'nin yoksulluk algısı şu şekildedir;

Yoksulluk...tanımlayamıyorum ki hani insanlardan nefret ediyorsunuz. Cidden nefret ediyorsunuz insanlardan kaçıyorsunuz yoksulken. Bazen yaşamak istemiyodum mesela. Çaresiz kalıyorsunuz. Çalışmak istiyosun çalışmıyorsunuz. Elinde olan hiçbir şey yok. (AS, 37 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Aslında yoksulluğu kelime anlatmaz, yaşayan bilir (duraksıyor). Hiçbir şekilde ifade edemiyorsun. Bir gün mesela eve geliyordum köşede mezarlıklar var oraya çöküp beni de yanınıza alın diye ağladığımı biliyorum ben. Gerçekten çok zor. Birileri bir şeyler yapıyorlar onlar bile o kadar utanç veriyor ki. Evet çok güzel bir şey yapıyorlar, çok mutlu oluyorum ama bir taraftan da çok utaniyorum. Yoksulluğun hiçbir tanımı yok. (AF, 36 yaşında, boşanmış, örgü örüp satıyor)

Yoksulluk bir kere çaresizliktir. Yani maddi anlamda değil her anlamda. Yani, maddi anlamda yoksulsunuzdur, ruh anlamında yoksulsunuzdur, ahlak anlamında yoksulsunuzdur. Yoksulluk çaresizlik ya. Çaresiz bırakılmak... (GE, 39 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Yoksulluğun bir sonucu olarak insanlar “iş gücü piyasasından, gelirden, geçim kaynaklarından, mülkiyet haklarından, barınma olanaklarından, asgari tüketim koşullarından, eğitimden, refah devletinden, yurttaşlık haklarından, kişisel ilişkilerden ve uyumdan dışlanmaktadır” (Çamur Duyan, 2006, s. 20). Şu hâlde ekonomik nedenler, bireyin/hane halkının toplum ile tam olarak bütünleşmemesi sonucunu doğurmaktadır. Bu noktada daha da dezavantajlı bir konuma sahip olan kadınların eğitim, istihdam gibi süreçlere dahil olmamaları sosyal adaleti, eşitliği ve insan haklarını da olumsuz etkileyerek pek çok sosyal sorunu ateşlemektedir. Bir döngü halini alan yoksulluk ve dışlanma hali birbirinin hem nedeni hem de sonucu olarak sürdürülmektedir.

Maddi yoksulluğun kanıksanmış hali doğal bir süreç olarak dile getirilirken sosyal gereksinimlerin karşılanmaması yoksulluğun başka bir boyutta ve çok yönü süreçlerle ele alınmasını mümkün kılmıştır. AF'nin devam eden aktarımı ve BN'nin ifadeleri şöyledir;

İnsan kaç yaşına gelirse gelsin bir omuza ihtiyaç duyuyor. Bazen birine böyle deli gibi sarılıp hani sadece sarılıp ağlamak istiyorum. Bu büyük bir yoksulluk bence. Koca bir kayıp, koca bir boşluk (duraksayıp derin bir nefes alarak devam ediyor). Kadın sığınma evinde kaldığımda ilk adım diye bir yer var işte hocam dedim pandemiyi falan boş verip ben başımı dizinize koysam dedim. O anda geldi beni bir kucakladı. O kucağı hiç unutmuyorum, hiç de unutmıcam. Yani gerçekten yaşın hiç önemi yok. İnsan güvenilir bir omuz arıyo. Bu benim için maddiyatın çok daha ötesinde. (AF, 36 yaşında, boşanmış, örgü örüp satıyor)

Yoksulluk diyince benim bildiğim yoksul insanın psikolojisi bozuk oluyor. Çünkü bulup buluşturup yapamamak çok kötü, bir gün değil iki gün değil yıllarca çekmek... Ben biliyorum yırtık yırtık atletler giydim, el alem verdi dar ayakkabı zorla ayağımı soktum giydim (ağlamaya başlıyor) yenisini almaya imkânım olmadı ki. Arkadaşlarıma terlik varsa verin bana şöyle dilenci gibi ya resmen dilenci gibi. Ben inanıyorum ki bak benim param olsaydı benim psikolojim de bozuk olmazdı ve artık benim böyle bi evliliklerim de olmazdı, çaresizlikten evlendim. Ben valla yoksul büyüdüm, yoksul yaşadım. Biz çok kötü bir hayatta yaşadık annemin zamanında. Yani şu an tecrübeliyim, bak şimdi şu buzdolabının haline bak (buzdolabının içini gösteriyor) ama ben mutluyum. Neden? Çünkü ben tecrübeliyim ben bunu çok gördüm, fakirliği çok yaşadım daha bugün yaşamıyorum bugün benim en güzel günlerim, daha kötü günlerim oldu. (BN, 47 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, merdiven silme işlerinde çalışıyor)

AF, yoksulluk algısını kadın sığınma evi deneyiminden yola çıkarak ifade etmiştir. Yoksulluğun yarattığı yalnızlaşma süreçlerine değinmiş, giderilemeyen duygusal boşluğu da yoksulluk olarak tanımlamıştır. BN'nin yoksulluk algısındaki en dikkat çekici taraf ise yoksulluğu bitmeyen, aktarılan bir yaşantı olarak sunmasıdır. Yoksulluğu bilinir kılanın geçmiş yaşam deneyimleri olması ve yoksulluk yaşantısının bir öğretisi haline alması yoksulluk kültürü kavramının tartışılmasına olanak sağlamaktadır. Çocukluk döneminden başlayan yoksulluk yaşantısının kuşaktan kuşağa aktarımla devam ettirilmesi 1960'lı yıllarda Lewis öncülüğünde anlam bulmuştur. Yoksulluğun alt kültür temelinde ele alınması, belirli yoksul kesimlerin benzer davranışlar göstermeleri ve bu davranışlar ile toplumdaki ayrılmaları kavramın oluşumu ve gelişiminde önemli rol oynamaktadır (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012, s. 98). Dolayısıyla kök aile yaşantısından başlayarak yoksulluğun deneyimlenmesi ve aktarımının devam etmesi BN'nin ifadelerine yansımıştır. Yoksulluk yaşantısının psikolojik ve duygusal yansımaları, kadınların yoksulluğu ekonomik ve psiko-sosyal boyutlarda ele almalarını sağlamıştır.

4.1.1.2. Yoksulluğun Yarattığı Duygu Durumları

Yoksulluğun algılanması; aile yaşantısı, geçmiş yaşam deneyimleri, mevcut yoksulluk yaşantısı gibi çeşitli faktörlere göre değişkenlik göstermektedir. Yoksulluğun yıkıcı etkileri bireyleri biyo-psiko-sosyal bağlamalarda etkilemektedir. Nitekim bu etkileri anlaşılır kılan algıyı, duygu durumlarından bağımsız değerlendirmek mümkün değildir. Bu bakıştan hareketle kadınların yoksulluk algılarını, aktarılan duygular kapsamında ele alabilmek için yoksulluğun hangi duygular ile ilişkilendirildiği incelenmiştir.

Katılımcı kadınlar yoksulluğu farklı duyguları bir arada yaşamak şeklinde ifade etmiştir. Kadınların yoksulluğu çaresizlik, yetersizlik, yalnızlık ve öfke duyguları ile ilişkilendirdikleri görülmüştür. Kadınların çaresizlik ve yetersizlik hissetmelerine neden olanın ise çoğunlukla maddi yetersizlik nedeniyle çocuklarının gereksinimlerini ve isteklerini giderememek olduğu anlaşılmıştır. DE, AS ve SG'nin ifadelerinde görüldüğü üzere;

Gerçekten insan kendini çok çaresiz, hiçbir şeye faydası olmayan, hani yetersiz görüyo. Bi de özellikle bi insanın bi de çocukları varsa ve o imkanların yoksa, çocukların önüne bir parça ekmek dahi koyacak durumun yoksa gerçekten kendini böyle çok işe yaramaz, çaresiz, yani varla yok arası bir şey yani. O an da olmasam daha iyi diyorsunuz. (DE, 38 yaşında, boşanmış, tütün sarıp satıyor)

Kimsesiz hissediyorsunuz kendinizi. Yalnız hissediyosunuz. Kimsesiz. Zaten tek başınıza bırakılıyorsunuz. Bakıyorsun kimse seni görmüyor. Her konuda, devlet bile. Çok şey hissediyorsun kendini çaresiz, ezik. Yoksulsun. Bir sıfır geride gibisin her şeyden. (AS, 37 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

İçimden her his geçti Deniz Hanım. Yoksulluğu yaşadım, halen yaşıyorum işte. Ben çok çaresiz oldum, çok umutsuz oldum. Maddiyat bir güç, o olmayınca insan daha da güçsüz, çaresiz oluyor. (SG, 35 yaşında, evli, çalışmıyor)

AN'nin ifadesinde ise maddi yetersizliğin kendisinde çaresizlik ve yetersizlik duygularını yarattığı betimsel bir şekilde ifade edilmiştir. Dört çocuğu ile tek ebeveynli bir aile yaşantısına sahip olan özne hissettiklerini şöyle aktarmıştır;

Daha iyi şartlarda yaşanabilir... Bazen hiç önümü göremiyorum ben, diyorum ki çıkamaz bir sokaktayım sağa dönüyorum, sola dönüyorum, arkamı dönüyorum çıkış

yolu bulamıyorum (sesi titriyor) maddi imkânlardan dolayı. (AN, 40 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Araştırmaya katılan bir özne ise yoksulluğun getirdiği zorluklarla tek ebeveynli olarak mücadele ederken hissettiklerini bastırarak, çocukları için tüm olumsuz duygulardan arınmak zorunda olduğunu, çaresizlik, yetersizlik, umutsuzluk duygularını yaşamının dahi kontrolsüzlüğü nitelediğini şöyle ifade etmiştir;

Çaresiz, umutsuz hissedemem ki ben. O kendimi bırakmam demek. Ben kendimi bırakmam çocuklarım için ayakta durmak zorundayım, her daim en iyi şekilde olmak zorundayım. Ben kendimi bıraktım mı çocuklarım biter. O yüzden kendimi çaresiz, yoksun, düşüncesiz hissedemem o lüks. Ben hastalanamam bile, yatamam bile. Benim sürekli ayakta olmam lazım, dik durmam lazım. Göğüs germem lazım her şey çocuklarım için. (BÖ, 36 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Yoksulluğun yarattığı olumsuz duygu durumlarının nedeni insani bir yaşam için gerekli olan kaynaklara erişememe durumudur. Bauman (1999, s. 60)'ın yoksulluk tasviri duygu durumlarının nedenlerine şu şekilde dikkat çekmektedir:

“Yoksulluk, normal yaşam olarak kabul edilen her şeyden mahrum bırakılma, istenilen düzeyde olmama demektir. Ayrıca mevcut toplumda mutlu bir yaşamı ifade eden tüm olanaklardan yoksun bırakılmak, hayatın sunmak zorunda olduğunu almamak anlamına gelmektedir. Bu durum ise kendini beğenmeme, utanç ya da suçluluk duymakla sonuçlanır.”

Nitekim araştırma öznelere büyük çoğunluğu yoksulluğu çaresizlik duygusu ile ifade ederken GE, TZ ve GH öfke duygusunu yaşadıklarını ifade etmektedir.

Ben yoksunsam çocuklarım yoksun demektir zaten. Bu beni öfkeliyor. Çoğu zaman öfkeliyor, neden yapamıyorum... Şimdi iş arıyorum mesela kaç yere başvuru yaptım olmadı. (GE, 39 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Öfkeleniyordum. Öfkemi de kendi kendime kusuyordum. Bazen diyorum kaderdir. Allah böyle bir kader yazdıysa ben bu kaderi yenmeye çalışıcım diye kendi kendime güç veriyordum. Bir mücadele, bir imtihan olarak düşünüyorum. Böyle başarmaya çalışıyordum böyle buluyorum bir destek... Ama insan bazen de diyor ya bu imtihanın bir sonu var elbet bir gün biter ama bu yoksulluk öyle bir imtihan ki ne başı var sonu...Sanki ömür boyu imtihanıdasın. (TZ, 45 yaşında, eşi cezaevinde, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Duyguların aktarımı yoksulluğun algılanması üzerinden ipuçları vermektedir. TZ, yoksulluk yaşantısına sahip olmayı kadercı bir bakış ile yorumlarken mücadelesine bu yönde bir destek sağlamıştır. Diğer dikkat çeken yer ise imtihan olarak kurguladığı yoksulluk yaşantısının ömür boyu sürmesinden duyduğu öfkenin anlatımlarına yansımadır. Yoksulluğun olumsuz her duyguyu aynı anda yaşamak olduğunu ifade eden GH'nin ifadesi ise özet niteliğindedir;

Yoksulluk deyince insan kendini mağdur hissediyor böyle diyeyim ben size. Mağdursun. Bugün paran olmadı mı hiçbir şeye ulaşamıyorsun. Gitcek yerine gidemiyorsun, alacak şeyini alamıyorsun, yapcak bir işini yapamıyorsun yoksulluk böyle bir şey yani...Umutsuz hissediyorsun. Sadece bu duygular değil ki insanın öfkelendiği zamanlar da oluyor, sinirleniyorsun neden böyle oldu? Ama biz burada yaşamaya çalışıyoruz e o zaman umudun da kalmıyor, çaren de tükeniyor, sinirleniyorsun da her türlü duyguyu yaşıyorsun ama bir tek sevinemiyorsun. Böyle bir yaşam işte ben ne diyeyim ki... (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Yoksulluk, toplumdaki ekonomik sistem ve sosyal değerlerle beslenerek tüm yaşamı etkileyen yapısal özellikler taşımaktadır. Toplumla yaşanan uyum sorunlarında ise “*öfke, ret, isyan, çaresizlik duyguları, sosyal yapılara ve sistemlere güvensizlik, kentsel yapı içinde yer alma isteği ve yer alamamaya karşı duyulan tepkiler*” (Lewis, 1965'den aktaran Bilen ve Şan, 2006, s. 169) meydana gelmektedir. Yoksulluk algı ve deneyimlerinin biricikliğine rağmen kadınların aynı duygular etrafında bir araya geldikleri görülmüştür.

4.1.1.3. Kadınların Gözünden Yoksulluk Nedenleri

SED hizmetinden faydalanan kadınların yoksulluk algılarını şekillendiren yoksulluğun oluşum nedenleri kapsamında bir değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirme sonucunda yoksulluğun nedenleri olarak; alım gücünün düşmesi (devlet politikaları), hayırseverliğin azalması, insanların rahat yaşamı sevmesi, kaderi yaşamak ve bireysel nedenler (eğitim, evlilik gibi) yanıtlarıyla karşılaşılmıştır. Özellikle araştırma kapsamındaki kadınların önemli bir kısmı yoksulluğun nedeni olarak alım gücünün düşmesini görmektedir. Bu noktada devlet politikaları sorgulanmaktadır. Alım gücünün gıda gibi temel

gereksinimleri dahi karşılayamamasını yoksulluğun nedeni olarak gören kadınlardan GH, TZ ve AN'nin ifadeleri şöyledir;

Şimdik mesela her şey devletin elinde. Bugün mesela devlet dese bu ekmek 1 lira olacak, bunun üstüne kimse bir şey konuşamaz ki. Fakiri düşünen hiç olmuyor. Bugün mesela dört kişilik bir aile bir ekmekle duymuyor ki. Zengin olan zaten zengin. Zengin sürekli bir şeyler katıyor parasına ama fakir insan gittikçe daha da fakir hale geliyor. Mesela bugün iki ekmek alan insan yarın bir tane ekmeği alamaz duruma geldiğimiz oluyor. Pişirecek bir şey alıyorsun, bi markete gitcem desen 500 lira kapısı. E ben 500 lirayı görmüyom yani. 4 ay oldu ben 500 lira parayı göremiyom. Ben bu yardımı aldığımda en fazla mesela varsa elektriğim suyum onu ödüyom, çocuğumun harçlığını ayırıyom bitti. (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Mesela ben markete gidemiyorum, vallahi korkuyorum. Çünkü mesela bir ay önce yağ 70 liraydı bakıyorsun bugün 100 lira olmuş. Yağı az kullanmaya çalışıyorum, az tüketmeye çalışıyorum. Mesela kuru gıdam kalmamış diye korkuyorum markete gitmeye, çıkamayacağım için içinden diye öyle işte. Önceleri böyle değildi geçinebiliyorduk mesela hani zaman böyleyken sosyal bize 500, 600 verdiğinde yağ 30 liraydı hani alabiliyordum yani para bize yetiyordu. Şimdi ne kadar yüksek yetmiyor. Şimdi ben düşünüyorum ben para kazansam da yetmeyecek hep bir yerim eksik kalacak. Yani bizim yaşam tarzımız da hep öyle yani dört dörtlük değiliz. (TZ, 45 yaşında, eşi cezaevinde, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Pandemide biz ne kadar zorlandık tamam bin lira, bin lira dediğiniz nedir? 10 günlük para hatta bir günlük para yani, git bugün bütün ihtiyacımı alsam desen ya da birkaç yere de borç yapmışsındır çünkü sürekli borç, borçsuz insan yok burda gerçekten milletin hali perişan zenginim diyen de yok yani şu civarda. İşe gidilmiyor, hafta sonları kapalı e eşim mesela şehir dışına çıkamadı, buralarda bi işler bulmak zorunda kaldı anca günü kurtardık ama nasıl yani nasıl kurtardık biz biliyoruz. Ben bir kilo yağ alıyorum gözüne bakıyorum, bir litre 3 günde bitiyor. Yumurta ne kadar pahalı. Çay, pirinç temel ihtiyaç ya bunları almakta zorlanıyoruz. Varsa yapıyoruz yoksa yapmıyoruz yani yemiyoruz. (AN, 40 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Kadınların çoğu mevcut durumdaki gelirlerinin beslenme gibi temel gereksinimleri dahi karşılamaya yetmediğini ve yoksulluğun giderek derinleşmesinde alım gücünün değersizleşmesini vurgulamışlardır. 'Fakirin giderek fakirleşmesini' ise devletin politika anlayışı üzerinden yorumlamış ve bu bağlamdaki en büyük rolü yönetim araçlarına biçmişlerdir.

Alan yazınında yoksulluğun nedenlerinin makro ve mikro ölçekli nedenler olmak üzere iki kategoride incelendiği görülmüştür. Makro nedenler, sosyo-ekonomik ve yapısal (küreselleşme, nüfus artışı, enflasyon, ekonomik kriz yahut büyüme, işsizlik, kaynakların

tasarruf ve yatırım kapsamında yetersiz kullanımı vb.) sorunlardan oluşmaktayken mikro nedenler, hane halkının ve yoksul bireylerin eğitim, cinsiyet durumu hatta beceri, yetenek, azim ve disiplin gibi faktörlerinden oluşmaktadır. Kadınların algı ve deneyimlerinden hareketle haneye giren gelirin tüketim ihtiyacını karşılayamaması yoksulluğun en önemli nedeni olarak sunulmuştur. Yüksek enflasyon oranları karşısında sürekli artış gösteren mal ve hizmetler, gelir seviyesi düşük birey/hanelerin yoksulluğu daha da derinden yaşamalarına neden olmaktadır. Karşılaştırmalı bir analiz sunmak amacıyla TÜİK (Şubat 2022) verilerine baktığımızda, 2021 yılının aynı ayına göre tüketici fiyat endeksinin %54,44 oranında artış gösterdiği bilgisine ulaşılmıştır. Şu hâlde yoksul kadınların gözünden elde edilen bu sonuç şaşırtıcı değildir.

Kadınlar tarafından ‘zenginlerin fakirlere yardım etmemesi’ yani hayırseverliğin azalması yoksulluğun nedeni olarak yorumlanmıştır. Burada sıklıkla dile getirilen diğer bakış ise yardımlaşmamanın insanların bencilliği üzerinden yorumlanmasıdır. Öyle ki zenginliğin kendini katlayarak üretmesine değil, yeterince dağıtılmamasına vurgu yapılmaktadır. Bu durum yoksul kadınların sosyal yardımlar ve yakın çevre destekleri sayesinde hayatta kalmalarıyla yakından bağlantılıdır. Dolayısıyla hayırseverlik anlayışı da, kadınların kendi yoksullukları üzerinden üretilmektedir. Konuya ilişkin en belirgin ifadeyi ise AF, MS, DE ve AS’nin aktarımlarında görmekteyiz.

Hani ben zengin olursam diye hayalini kuruyorum ya, içinde çevremdeki ihtiyacı olan insanlara yardım etmek de var. Hani zor duruma düşenin halinden zor duruma düşmüş anlar ya, gördüğüm zaman onu hemen hissediyorum ve hemen elinden tutmak istiyorum. Yani işte günümüzde herkes bunu yapıyo olsa zaten yoksulluk diye bir şey olmayacak. Ama insanlarımız o kadar bencil ki. (AF, 36 yaşında, boşanmış, örgü örüp satıyor)

Zengin fakire yardım etse fakir diye bir şey kalmayacak ki. Farkındaysanız bu sene yoksulluk daha da arttı. İnsanlar haklarını alamıyor, insanlar hakkını alabilse belki biraz kalkınacak. (MS, 38 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla ve temizlik işlerinde çalışıyor, örgü örüp satıyor)

Ne biliyim ben nedeni nedir, bu zenginler parayı buldukça daha çok şey yapıyorlar daha fazla istiyorlar benim gözümde. Hani insanlar doymuyo, doymuyo. Gerçekten insanların gözü doymuyo. Hep daha fazlasını istiyö. E daha fazlasını nasıl alcağ, ona buna zam yapıcak. Biz de saf gibi alcağ çünkü mecburuz almaya. Hani ordan kısıcac şurdan borç alcağ mecburuz. (DE, 38 yaşında, boşanmış, tütün sarıp satıyor)

Yani nedenlerini ben kendi açımdan düşünüyorum. Zengin zenginliğine zenginlik katıyor bunun da farkındayım. Fakir daha yoksullaşıyor. Yani şöyle diyeyim

Robinhoodun tam tersine, fakirden alıp zengine, fakirden alıp zengine. Bu sistemle bu ülkede kaos çıkar, savaş çıkar. İnsanlar hayatta yaşamaktan soğudular yani, bıktılar. Benim zaten ekonomim dağılmış, yuvam dağılmış. Ben şu an hani ittire ittire gidiyorum. Kuru ekmeği yiyorum. (AS, 37 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Yoksulluğun oluşum nedenleri üzerine düşünmenin yoksullukla mücadeleye yönelik de stratejiler sunacağı beklenmektedir. Günümüzde çeşitli nedenlerle hayırseverliğin azalması nedeniyle yoksulluğun varlığını arttırması görüşü hak temelli perspektiften bir hayli uzaklaşıldığının da göstergesidir. Nitekim hak temelli anlayış kuramsalı üzerine şekillendirilen araştırma için hayırseverlik algısı önemli çıkarımlar sunmaktadır. Çünkü hak temelli politika, toplum olmak ve geniş bir dayanışma duygusu içinde yaşamak düşüncesinden hareket ederek devletin rolünü ikame edilemez olarak belirlemiştir. Bu anlayış, bireylerin başka hiçbir kurum, kuruluş ya da bireye karşı minnet duygusu hissetmeden sosyoekonomik güvence altında yaşamasını mümkün kılmaktadır (Başar Saripek, 2017, s. 94-95). Güvenceli bir yaşam sürmenin talep edilebilen bir hak olması, yasalarla güvence altına alınmış olmasına rağmen neoliberal politikaların etki alanı bulmasıyla devletin üstlendiği sorumluluk farklı pek çok aktöre devredilmekte ve bu durum toplumsal dayanışma/iş birliğini arttırmak şeklinde yorumlanmaktadır. Politika anlayışından vatandaşa değin aktarılan bu durum, düzensiz uygulamalar kadar minnet duygusunu da pekiştirecektir.

Bu kısımdan itibaren kadınlar yoksulluğun nedeni olarak mikro nedenlerde görüş birliğine varmıştır. Kadınlar tarafından insanların rahat yaşamayı sevmesi yoksulluğun nedenlerinden biri olarak ifade edilmiştir. Bu noktada kadınların gözünden işsizlik, yoksulluğun bir nedeni olarak anlam bulmazken insanların çalışma isteğinin olmaması yoksulluğu arttırıcı bir etken olarak gündeme getirilmiştir. Çalışma gayreti içerisinde olan ve çok çeşitli gündelik işlere giderek gelir etmeye çalışan GE ve TH yoksulluğun nedenini şu sözlerle aktarmıştır;

Şu pandemi zamanına kadar da hiç durmadım. Gündelik temizliğe gittim. Ofis temizliklerine gittim. Gittim yarım gün çaycılık yaptım, ofis bekledim. Ama insanlar artık iş bulsa da çalışmak istemiyor, rahat yaşamayı seviyorlar. Böyle olunca da yoksulluk devam ediyor. Ben de yardım alıyorum ama bu maaş değil elbet bir gün kesilecek yardım var diye ben oturmuyorum, her türlü işe gidiyorum ama insanlar öyle değil. (GE, 39 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Bilmiyom ama insanlar da çok rahata alıştı yani ama millet biraz iş beğenmemeye başladı herhalde ondan kaynaklı. (TH, 43 yaşında, evli, çalışmıyor)

Kadınların anlatımlarında yer alan iş bulma ihtiyacında olmamak yahut toplumdaki gelir getirici iş olanaklarını beğenmemek bir dizi sebep ile ilişkilendirilmektedir. Kadınların anlatımından yola çıkarak pasif yurttaşlık üzerinden yoksulluğun nedenlerinin sorgulandığı anlaşılmaktadır. Bu durumu sosyal politika anlayışı üzerinden ele alan Ergüneş (2012, s. 13), günümüzde insanların âtil hale getirildiği ve pasifleştirildiği sosyal politikaların kamu alanını daraltırken sosyal hizmetleri metalaştırdığını ifade etmektedir. Yoksullukla mücadelenin hak temelli anlayıştan uzak, kapitalizmin önceliklerine göre hizmet sunumu sağlaması, sosyal refah devletinin lütuf olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır. Sosyal yardımların, kendi kaderini tayin ilkesinden bağımsız olarak kendisine bağımlı hane halkları yaratması yoksulluğu sürdürülür kılmaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde özellikle çalışma istediğinde olmamanın yoksulluğa neden olan bir faktör olarak ele alınması bireysel çıkarımlar kadar politik süreçlere dair de bir sorgulama başlatmaktadır.

Görece daha az bir sayıya sahip kadınlar, yoksulluğun nedenini kaderi yaşamak olarak ifade etmiştir. Kadınların bu algıya sahip olmasının altında farklı nedenler yatmaktadır. Örneğin AÖ, yoksulluğu geçmiş evlilik birlikteliğinden arta kalan bir sorun olarak görmekte bu nedenle de kader olarak yorumlamaktadır. Benzer bir şekilde SG de sağlık sorunları nedeniyle kendisinin ve eşinin çalışamaz konumda olmasını kader olarak yorumlarken içinde buldukları yoksulluk yaşantısını bu şekilde nedenselleştirmektedir.

Yani ben kadere inanan bir insanım. Yoksulluğun nedenini kader olarak görüyorum ben. (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Kader diyorum ben, evet yani çalışabilirsen, ben de çalışsaydım eşim de çalışsaydı belki böyle düşünmezdim. Çalışsaydık iyi kötü yapardık değil mi? Ama sağlık olayınca ne iş var ne gelir var. E bu kader olmasın da ne olsun ki, bizim yoksulluğu ben kadere bağlıyorum ne diyim ki. (SG, 35 yaşında, evli, çalışmıyor)

Yoksulluğun nedenlerine ilişkin öncü çalışmalar yapan Feagin (1972) yoksulluğu üç boyuta ayırarak incelemiştir. Bunlar; kaderci, bireysel ve yapısal boyutlardır. Kaderci boyutta hastalık, engellilik, kötü şans, yoksul bir ailede doğmak, bu ailede büyüme;

bireysel boyutta sorumsuzluk, fırsatları değerlendirememeye, motivasyon eksikliği gibi kişisel çabaya dayanan nedenler ve yapısal boyutta yetersiz sosyal güvenlik sistemi, gelir dağılımı eşitsizliği, kadınlar için düşük ücretli güvencesiz işler gibi faktörler yer almaktadır. Araştırmaya katılan anneler tarafından da yoksulluğu kaderci bir bakış ile nedenselleştirmek yoksulluk yaşantısının kabulünü kolaylaştıran bir etken olarak yorumlanabilir. Çamur Duyan (2006, s. 95)'in 458 kadın ile gerçekleştirdiği araştırmasında da benzer sonuçlara ulaştığı görülmektedir. Öyle ki bahse konu araştırmada kadınların %64,8'i yoksulluğu kader olarak değerlendirmiştir. Araştırmacı tarafından *"içinde yaşanan koşulların değişmezliğine olan inancın, kadınların kaderci bir anlayışa sahip olmalarında"* etkili olduğu ve aslında yoksullukla baş etmede yol gösterici bir rolünün bulunduğu ifade edilmektedir.

Yoksulluğun nedenine ilişkin algıyı şekillendiren son bulgu bireysel nedenler şeklinde yorumlanmıştır. Kadınların çeşitli nedenler ile eğitim ve istihdam süreçlerine dahil olamaması, düzenli gelir getirici bir işe sahip olamamak yahut kök ailedeki yoksulluktan kurtuluşun evlilik ile sağlanabileceğine ilişkin yaşantılar kadınların yoksulluğun nedenini bireysel başarısızlıklarına yüklediğini ortaya çıkarmıştır. Konuya ilişkin BN ve UÖ'nün ifadeleri şöyledir;

Yoksulluğun nedenini ben biraz da aklımıza bağlıyorum. Gençliğimizde hatır hatır çalışsaydık şimdi emekli olsaydım çünkü yoksulluk herkesin başında değil. Rahat edenler de var. Herkes alamasa, herkes fakir olsa devletten diyebilirim ama işte herkes alıyo alamayan benim gibi salaklar kalıyo. Bu yaşa gelmişim, bak 47 yaşındayım hiçbir şeyim yok. Neden? işte koca bana ekmek versin diye uyanıklık yaptık gittik adama hizmet ettik. Tam çalışıp da bir şeyler koparıp yapma zamanında gittim adama yemek yaptım, adamın çamaşırını yıkadım, adamın hizmetini yaptım ne oldu ortada kaldım. Aklım olsaydı bunu yapmayacaktım. Aklım olsaydı çabalıcaktım, sigortamı ödeyecektim, kıyıya köşeye üç beş koyacaktım akıllı bir kadın olsaydım bu günleri yaşamayacaktım. Bu sıkıntıları yaşamayacaktım. (BN, 47 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, merdiven silme işlerinde çalışıyor)

Yoksulluğun nedeni kafasızlık başka bir şey değil. Ben kendim ettim kendim buldum. Ne güzel çalışıyodum, kimseye muhtaç olmuyodum. Buna gidem de bana baksın diye kimseye bakmıcan. Keşke hiç evlenmeseydim de direkt çalışıp böyle kendime baksadım. Hani şimdi diyoz ya kızlarımıza çalış kızım eline ekmeğini al öyle evlen. Ben şimdi kendi kızıma öyle diyom. (UÖ, 37 yaşında, boşanmış, dantel-oya yapıp satıyor)

BN ve UÖ'nün yaşantılarında kök aileden gelen bir yoksulluk deneyiminin olduğu bilinmektedir. Bireysel başarısızlıklarına anlam yükleyen kadınlar, eş ve ev içi sorumluluklarını yerine getirmek üzere eğitim hayatından koparılmış, kendisinden beklenen gibi erken yaşta evlilik yapmıştır. Nitekim evlilik, yoksulluğu bitiren değil kırılması zor bir döngüye dönüştürmüştür. Balay (2002, s. 253)'in çalışması da bu durumu destekler nitelikte olup kadınların yaşamlarının evlilik ve yoksulluk arasında sıkışıp kalan bir yaşantı olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Yoksulluk; işsizlik, çalışma ve gelir durumu, cinsiyet, kültürel, toplumsal, ekonomik, politik gibi çeşitli dinamikleri içerisinde barındırmaktadır. Şu hâlde yoksulluk, yaşamın her alanında deneyimlenen bir sosyal sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Yoksulluğun nedenlerinin araştırılması eski bir uğraştır. Çünkü yoksulluğun nedenini aramak, bireysel faktörler kadar zaman ve mekâna göre de önemli değişikliklere uğramaktadır. Alan yazınında yoksulluğun nedenlerine ilişkin sınıflandırmayı iki kategori şeklinde görmekteyiz. Wilson (1996)'un ifadesiyle; ilki “yoksulluğu kişilerin yetenekleri, disiplin anlayışı, tutumluluk derecesi ve gösterdikleri çaba gibi kendi kişisel özellikleriyle ilişkilendiren yani yoksulları yoksulluğun hem kurbanı ve hem de nedeni olarak gören” yaklaşımdır. İkincisi ise “yoksulluğu yoksulların dışında, başta ekonomi politikaları olmak üzere düşük ücretler, yetersiz eğitim ve istihdam olanakları, ayrımcılık gibi yoksulların kendi denetimleri dışındaki yapısal etmenlerle ve bütünüyle sosyoekonomik sistemle ilişkilendiren” yaklaşımdır (aktaran Şenses, 2001, s. 146). Araştırma kapsamındaki kadınların ifadelerinden her iki sınıflandırmaya ait aktarımların olduğunu ve bu aktarımların yoksulluk algısını oluşturduğunu görmekteyiz. Elbette hane halkının cinsiyet, yaş, eğitim ve göç durumu gibi özelliklerini içeren mikro nedenler, yoksulluğun deneyimlenmesinde farklıklara neden olan faktörler olmasına rağmen bu araştırma özelindeki özneler tarafından yoksulluğun nedenlerinin çoğunlukla yapısal faktörleri içeren makro nedenlerle ilişkilendirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yoksulluğa yapılan nedensel atıflarda yapısal faktörlerin ağırlıkta olduğu destekleyici sonuçları Bullock ve diğerleri (2003), Morçöl (2010), Baykal ve diğerleri (2021)'nin çalışmalarında da görmekteyiz.

İfade etmek gerekir ki yoksulluk algısının ortaya çıkarılması amacıyla sorulan yoksulluğun nedenleri sizce nedir? sorusunda kadınların çekingen bir tavır sergilediği gözlemlenmiştir. Kadınların büyük çoğunluğunun haneye giren tek gelir olma özelliği taşıyan SED hizmeti ile hizmet sunumunda aracı olan meslek elemanı karşısında özellikle yoksulluğun nedenlerinin yönetim erklerine yüklendiği algısında olan kadınların düşüncelerini beyan etmekten çekindikleri görülmüştür. Araştırmacı tarafından araştırmanın amacı ile gizlilik güvenilirlik konularına ilişkin yinelenen açıklamalar doğrultusunda görüşme süreci güven ilişkisi içerisinde sürdürülmüştür.

4.1.2. Yoksulluk Yok Edilebilir Mi? Nasıl Bir Mücadele Gerek?

Kadınların yoksulluk algılarına göre şekillenen bu temada, yoksulluğun olmadığı bir yaşamın olanaklı olup olmadığı üzerine tartışılmıştır. Katılımcı kadınların yarısı yoksulluğun olmadığı bir yaşamın var edilebileceğini düşünmekteyken kalan diğer kadınlar yoksulluğun olmadığı bir yaşamın var olmayacağını, yoksulluğun insan yaşamının merkezinde olan bir sistem haline geldiğini hatta yoksulluğun olmaması halinde yaşamın da duracağını ifade etmişlerdir. Katılımcı kadınlardan biri ise konu hakkında görüş bildirmemiştir. Yoksulluğun olmadığı bir yaşamın mümkün olmadığı görüşünde birleşen kadınlar için BÖ'nün aktarımı özet niteliğindedir.

Yoksulluğun olmaması mümkün değil. Çünkü o bir dengedir. Nasıl iyilik varsa kötülük vardır, kötülük varsa iyilik vardır hani bu dünyanın dengesidir. Yoksulluk ve zenginlik de bu dünyanın dengesidir. Yoksulluk hiçbir zaman kalkmaz kaldırılamaz. (BÖ, 36 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Yoksulluğun yok edilebileceği algısına sahip olan kadınlardan AÖ, DE, AS ve GE'nin ifadeleri ise şu şekildedir;

Yoksulluğun olmaması mümkün bence ya mesela şöyle bir şey olmasını isterdim mesela geçenlerde pazara gittim açgözlülüğü dönmüş diyem sana...Dedim geçen gün mantar alayım dedim çocuklar istedi mantar. O hafta baktım gözüme pahalı geldi alamadım yalan değil 20 liraydı. Geçen hafta gittim 26 lira olmuş pazarcı gelecek hafta 30 olacak dedi. Anlam veremedim, açgözlülüğün olmamasıyla bu yoksulluk kaldırabilir ya. (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Valla yoksulluk kaldırılabilir aslında. Ama insanların bu kadar açgözlü olması bizi yoksulluğa itiyor. İnsanlar bu kadar açgözlü olmayı bırakırsa fakirler de aynı şekilde. (DE, 38 yaşında, boşanmış, tütün sarıp satıyor)

Devlet yönetiminde mesela adaletin olduğu yerde bence yoksulluk yoktur diye düşünüyorum. Adaletin terazisi olur ya, terazinin uygulandığı yerde ne yoksulluk olur ne başka bir şey. (AS, 37 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Yoksulluk ortadan kaldırılmayacak bir şey değil ama kaldırılır mı o var. Çocuk yapmayacaksınız. Benim şahsi fikrim bu. Ben bakacak kadar çocuk isterim ki iki de bile zorlanıyorum. Az çocuk yapılacak. Doğum kontrolüne bakacaklar. (GE, 39 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Kadınlarla yapılan görüşmelerde yoksulluğun yok edilebilmesine yönelik yol/yöntem içeren ifadelerde buldukları görülmüştür. Öyle ki araştırma sorusunun yoksulluk algısı kadar yoksullukla nasıl mücadele edilmelidir sorusu gibi olması gerekene dair beklentileri de içinde barındırdığı gözlemlenmiştir. Nitekim yoksullukla mücadele programları üzerine düşünmenin öncelikle yoksulluk yaşantısına sahip kişilerin yoksulluk algısından hareketle yürütülmesinin anlamlı olacağı düşünülmektedir. Buradan yola çıkarak yoksullukla mücadelede beklenen/istenen konular üzerine bir değerlendirme yapmak olanaklıdır. Yoksulluğun nasıl yok edilebileceği üzerinden şekillenen yoksullukla mücadele beklentisi, kadınların aktarımlarından yapılan sınıflandırmaya göre üç başlık halinde ele alınmıştır. Bunlar hayırseverlik/yardımlaşma beklentisi, çocuğu olan kadınlara yönelik iş imkânı ve alım gücünün iyileştirilmesidir.

4.1.2.1. Hayırseverlik Yaklaşımı

Yoksulluğun nedenlerinin sorgulanması ile gündeme gelen hayırseverlik anlayışı bu alt temada da belirginleştirilmiştir. Kadınların ifadeleri üzerinden günümüzde yardımlaşmanın azalmış olması yoksulluğun devamına etki etmektedir şeklinde bir anlam üretmek mümkündür. Benzer bir anlam üreten DE açgözlülük meseleni dini bir temele dayandırmış, MS ise yoksullukla mücadele için hayırseverliğin önemine değinmiştir.

İnsanların bu kadar açgözlü olması bizi yoksulluğa itiyor. Diyelim ki ben çok zenginim. Allah belki de ondan vermiyor bana parayı. Ben zaten dağıtırım ki o parayı. Ben zengin olduğum zaman benim hani bir alt şeylere bakmam lazım. Bu peygamber efendimizden gelen bir şey. (DE, 38 yaşında, boşanmış, tütün sarıp satıyor)

Yoksulluk kalkmaz ne zaman kalkar biliyor musun? Ne zaman kıyamet kopar, dünya biter anca o zaman. Zenginın gözü doymadığı sürece fakir hep fakirdir bak önce zenginın gözü doycak. Zengin israf etmese zaten fakir olmayacak ki ülkede, zenginlerin israfında oluyor zaten. Başka ülkelerde niye fakir yok da biz de var? Başka ülkelerde ben fakir görmüyorum hepsi birbirini tutuyor, sahip çıkıyor. (MS, 38 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla ve temizlik işlerinde çalışıyor, örgü örüp satıyor)

Kadınlar, yoksulluk ile mücadelede hayırseverlik ve manevi duygular üzerinde dururken aynı konu çevresinde farklı görüşlerin varlığı dikkat çekmektedir. Öyle ki yoksulluğun olmadığı bir yaşamın olanaklı olduğuna inanan kadınların bir kısmı yardımlaşma ile yoksulluğun ortadan kaldırılabilceğini düşünürken, yoksulluğu yaşamın bir parçası olarak gören kadınların daha az olan kısmı günümüzde yardımlaşmanın görece azlığı, kişilerin bencilliğinin devam edeceğine olan inancı yoksulluğun artarak devam ettirileceğinin göstergesi olarak dile getirilmiştir.

Yoksulluk sorununun çözümü için olması gereken mücadele yolunun hayırseverlik olarak ifade edilmesi, bu kadınların yardımlaşmaya bağlı bir çerçevenin sınırları içerisinde yaşamaya çalışmalarıyla bağlantılıdır. Elbette deneyimlerin algıları yansıttığı göz ardı edilemese de hem algı hem de deneyimlerde hak temelli anlayışın kendine yer bulamaması tartışılmalıdır. Yoksulluk sorununun fedakâr bireyler arayıcılığıyla çözülebileceği algısı, yoksulluk sorununu haklar ve yükümlülükler alanının dışına itmektedir. Zengine gönüllü bir sorumluluk yüklemek, yükümlüğün yerine getirilmemesine de meşruiyet kazandırmaktır.

4.1.2.2. Çocuğu Olan Kadınlara Yönelik İş İmkânı

Üzerinde görüş birliğinin yoğun olduğu bir başka kısım ise çocuğu olan kadınlara yönelik iş ve istihdam olanaklarının artırılmasının kadın yoksulluğu ile mücadelede önemli bir beklenti olduğudur. Burada yardımlaşma yaklaşımının tam tersi niteliğinde devlete sorumluluk yüklendiği anlaşılmıştır. Çalışma gayretiyle kendilerine yeterli hale gelme isteğinde olan kadınların yoksullukla mücadelede en önemli beklentisi, ev içerisinde yapabilecekleri işlerden gelir elde etme yahut çocuklarının bakımlarını sağlayacak ücretsiz bir hizmet ile çalışma yaşamına dahil olmaktır. Bu yaklaşım kadınların sosyal

yardımlara yönelik algılarını da tartışmaya açarken GH, AN, AÖ ve GE'nin mücadele politikalarından beklentileri şu şekildedir;

Yani mesela ben şöyle bir şey isterdim; ben çocuklarımı okutayım hem evde çocuklarıma bakayım hem de evde işler yapayım ki 3 5 kuruş bi para kazanayım, çocuklarım rahat geçinsin, kiramı ödeyeyim, evimin eksiklerini alayım böyle bir şey isterdim. Mesela ben bugün bir fabrikaya gitsem benim çocuğuma kim bakar... Vardiyalı çalışıyorsun gece çalışıyorsun, gündüz çalışıyorsun. 3 tane çocuk yemek istiyor, okula gitmek istiyor bir de bir iki gün değil komşuya bırakıp gidemezsin işe girdi mi devamlı çalışman gerekiyor. Ben böyle bir şey isterdim yani evde çalışayım, haftalık olur aylık olur elime bi miktar geçsin öyle çoluk çocuğum muhtaç olmadan geçinmek isterdim. Şu an bir yerden bi gelirim yok, bi işim yok çok zorlanıyorum. O yüzden çocuklu annelere ve tek olan annelere böyle bir şeyler olsa. (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Yani herkese iş imkânı olmalı, küçük çocuğu olanlar da çalışabilmeli, ben yıllardır hep bununla savaştım. Hele bir de eş problemliyse çalışma imkânı olmalı ya ne biliyim ne olabilir ama olmalı, bir şeyler olmalı. Niye ben birilerinin eline bakayım ki, ben sizden de yardım almak istemem neden ben çalışabilirim demi elim ayağım tutuyor hamdolsun ama yok. Birinden bir şey beklemek çok zor. Allah bana sağlık versin iş versin kendi ekmeğimi kendim kazanayım. İşe giremem şu an da, sigortalı bir işe asla giremem çünkü küçük çocuklarım var, mecburum ben 12'de evde olmak zorundayım yani ne yapayım kime bırakayım. O yüzden yarım günlük, öğleden sonra işlere gidiyorum. (AN, 40 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Devlet mesela şöyle bir şey yapmasını isterdim tamam sahip çıkıyor Allah razı olsun arkamızda, kendim çalışmak isterdim. Ben çalışabilirim çok şükür bir hastalığım yok bir engelim yok ama işte çocuklarım olduğu için olmuyor onları kime bırakayım gideyim. Çocuklarımı emanet edebileceğim bir yer olsa ben kendi ayaklarımın üstünde dursam belki bu yoksulluğu yaşamayacaktım. (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Yardımlaşma ve sosyal yardım ikinci aşamada olacak şey. Önce bir kere iş alanlarının kadınlara açılması lazım. İş alanlarımız çok sınırlı. Toplumun boşanmış kadına bakış açısını değiştirmesi lazım. Kadın evde oturur. Bunu değiştirmemiz lazım önce. Erkek egemen toplumuz, kadın evde oturur, çocuk yapar, çocuğuna kocasına bakar. Kocasının ihtiyacını karşılar. Evde iç işleri bakanıdır, iç işlerini halleder. Kadın dışarda hiçbir şey yapamaz. Kadın başında adam olmadığı zaman kadın adamın da işlerini yapmak zorunda. Bu sefer ne oluyor, bir başkasıyla evleneyim. İki çocuk ondan yapayım. O da olmuyor başka iş bir bilmiyor ki, heveslendirecek sektör de yok. (GE, 39 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Kadınların genellikle tek ebeveynli aile yapısına sahip olması, boşanma sonrası hane ve çocuklarının temel gereksinimlerini karşılayabilecek bir gelirinin olmaması hali yoksulluğu arttırmaktadır. Geçmişten günümüze değin boşanmış kadınlar üzerinden yapılan araştırmalarda da benzer bir şekilde kadınların erkeklere oranla boşanmadan

ekonomik olarak daha fazla olumsuz etkilendiği ve yaşam standartlarında bir düşüşün meydana geldiği ortaya çıkarılmıştır (Arditti, 1997; Kalmijn ve Monden, 2006; Güçlü Ergin, 2008). Bir başka örnek olan Aktaş Akoğlu ve Küçükkaragöz (2018, s. 160-167)'ün 370 kişi ile yaptığı araştırmada boşanma sonrası %65,8 kadının ekonomik sıkıntı yaşadığı, çocuk sahibi olma ve karşılaşılan güçlükler arasındaki ilişki incelendiğinde ise çocuğu olan katılımcıların, olmayanlara göre daha fazla ekonomik sorun yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Benzer bir şekilde güncel TÜİK (2021) verilerine baktığımızda 2014 yılında tek ebeveynli hane halkının oranı %7,6 iken 2020 yılında bu oran %9,7'ye yükselmiştir. 2020 yılındaki bu oranın yalnızca %2,2'si baba ve çocuklardan, kalan % 7,5'i ise anne ve çocuklardan oluşmaktadır. Tek ebeveynli olan aileler içinde annelerin daha yüksek oranda olması, bu annelerin çocuklarının bakımını ve hanenin geçim sorumluluğunu üstlenmeleri, bu nedenle geçici işlerde çalışmaları yoksulluğu çok daha zorlu bir sürece sokmaktadır. Yine güncel TÜİK (2021) verilerine göre 2020 yılında 25-49 yaş grubunda olup hanesinde 3 yaşın altında çocuğu olan kadınların istihdam oranının %25,2, erkeklerin istihdam oranının ise %85,5 olduğu görülmüştür. Bir diğer veri de kadınların yoksullukla mücadeleden beklentilerinin gündeme getirilmesi gerektiğini yinelemektedir. TÜİK (2021) verilerine göre yarı zamanlı çalışanların istihdam içindeki oranı kadınlarda %19,5 iken erkeklerde %9,3'tür. Zaten sınırlı istihdam olanaklarına sahip olan kadınlar için tek ebeveynli olup çocuklarının bakım ve gözetim sorumluluğunu üstlenmek, düşük ücretle gündelik işlerde çalışarak yaşamda kalabilmek için mücadele etmeyi gerektirmektedir.

Çalışabilir konumdaki kadınların, sosyal yardımlardan faydalanmayı son çare olarak gördüğü anlaşılmıştır. Öyle ki sosyal yardımların geçiciliğinin bilincinde olan kadınlar, kendi kaderini tayin ilkesinden yola çıkarak yoksullukla mücadelede istihdamın artırılmasını önceliklemişlerdir. Yoksulluk yaşantısından kurtulmanın çocuklu kadınlara sağlanacak iş olanaklarına bağlı olması ifadelerinin ardından boşanmış kadın olmanın yarattı toplumsal baskıdan bahsedilmiştir. İfadesi yukarıda yer alan GE, kültür içerisinde şekillenen toplumsal cinsiyet rollerine ait deneyimlerinden yola çıkarken çalışma yaşamında da bu algıdan kaynaklı olarak sürdürülebilir bir iş yaşamının olmadığını bu

nedenle yoksulluğu bir döngü halinde yeniden yaşadığından bahsetmektedir. Şu halde yoksullukla mücadele politikalarının çok yönlü olarak yapılandırılması bir gerekliliktir. Bu çok yönlülüğe başka bir bakışı KS ve AS'nin ifadelerinde görmekteyiz.

Yani hak dediğimiz zaman bence bir kadın boşandığı zaman devlet o kadının yanında olmalı. Benimki de diyo nafaka vermem diyo. Vermicem diyo bana. Çünkü biliyo devlet alır mı benden diyo, bak açıkça söylüyo. Devlet alsın göreyim diyo, kimden almış benden alcak diyo. Çünkü biliyo o da biliyo benden iyi biliyo, kadın hakları yok diye. (KS, 38 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

O kadar korkak olduk ki. Korkağız aslında biz içimizde, dışarıya başka. Ama çoğu boşanmış arkadaşına bakıyorum diyom ki çok güçlü duruyon diyorum. O da bana diyor. Böyle durmak zorunda olduğumuzu biliyoruz, kendimize bir kalkan olarak kullanıyoruz biz bunu. E bi de bilirsiniz toplumda bekâr anne olmak daha da çok zor. Her şeyle zor. Ama ben diyom ki benim bi erkeğe ihtiyacım yok. Maddiyat olacaksa da olmasın. Kendim okuyayım, para kazanayım bir erkeğe muhtaç olmayayım. (AS, 37 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Burada kadın haklarının pratikteki anlamsızlığının yanı sıra nafaka ödesindeki yaptırımsızlıktan söz edilmektedir. Tüm aktarımlar kadın yoksulluğu kapsamında çok boyutlu politik süreçlerin uygulanmasının şart olduğunu göstermektedir.

4.1.2.3. Alım Gücünün İyileştirilmesi

Yoksullukla mücadelede olması gerekenin kadınların ortak görüşlerine göre şekillendiği son alan hanedeki gelirle fiyat artışları nedeniyle temel gereksinimlere dahi ulaşamama ve giderek yoksullaşma halidir. Bu noktada kadınların gözünden devlet müdahalesinin elzem hale geldiği anlaşılmaktadır. GH, yoksullukla mücadelede hayırseverlik yaklaşımını eleştirerek mücadelesini kişilerin vicdanlarından bağımsız olarak sürdürme istediğini aktarırken, TZ ve UÖ gelir düzeyi ile alım gücü arasındaki farkın giderilmesi yönde bir mücadele isteği olduğunu ifade etmektedir.

Yoksullukla mücadele ediyorsun evet bende ediyorum ama şimdi düşününce zengin istediğin kadar yardım etsin e o zaman da onun istediğine bağlı yoksullukla mücadelen. O yüzden biraz da devletin bu duruma el atması lazım. Sonuçta aynı ülkede yaşıyoruz, e biz de bu ülkenin bir vatandaşıyız. Ama ben alamıyorum, geçinemiyorum, iş bulamıyorum buna zengin nasıl el atsın ki o yüzden devlet eliyle bu yoksullukla mücadelede edilmesi gerek. Fiyatlar makul, herkesin ihtiyacını

alabileceği şekilde olsun isterdim. Önümde işim olsun isterdim. Evimin bütün ihtiyaçlarını karşılayım kimseye muhtaç olmadan böyle bir hayatımı sürdüreyim isterdim. (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Önce fiyatlar herkes için temel şeyleri alabilecek ücrete gelsin. Ben yemeklik malzeme alamadığım sürece yoksulluk nasıl bitsin ya da nasıl bununla mücadele edebilirim ki. Paranla yiyecek alamıyorsun hadi mücadele et istediğin kadar. Devlet olarak bu fiyatlara el atılması gerekir, baş olarak o engelleyemezse zaten insanlar acımasız. (TZ, 45 yaşında, eşi cezaevinde, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Bilmiyorum ki ben hiç sanmam yoksulluk ortadan kalksın. Ben bak önceden bi market alışverişine girirdim. Hani ilk bu daha maaşa başladığında 2 sene önce kadar. O zaman yağı, şekerimi alırdım hep o zamanlar çok uygundu bunlar ya. Temel şeyleri alırdım lazımlıkları yani ve alabilirdim hepsini 100 liraya alırdım. Şimdi bir teneke yağ alamıyon 100 liraya. Artık maaşlarda eskisi bile kadar yetmiyor. Alınan şeyler artık çok pahalandı. Ben en ucuz neyse onu almaya çalışıyorum gine yetmiyor gine yetmiyor. (UÖ, 37 yaşında, boşanmış, dantel-oya yapıp satıyor)

Burada dikkat çeken diğer bir konu ise gelir getirici bir işte çalışma halinde bile yoksulluğun var olduğunun düşünülmesidir. Alan yazınında çalışan yoksulluğu adı altında ele alınan bu konuya kadınların ifadelerinde de rastlanmıştır. Geriye döndüğümüzde yoksulluğun nedenine ilişkin verilen yanıtlarda işsizliğin, yoksulluğun nedeni olarak ele alınmadığı görülmüştür. Bu farkındalık, iş sahibi olmanın yoksullukla mücadelede yeterli olmadığına bir başka göstergesi şeklinde yorumlanabilir. Konuya ilişkin kadınların benzer ifadeleri şöyledir;

Asgari ücretli çalışsan da yettiremiyorsun çalışmasan da yettiremiyorsun. (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Yani hani asgari ücretle çalışmak isteyenler bile hiç yetmiyor, hiç. (KS, 38 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

İnsanların aldığı ne ödediği ne? Eve giren ne çıkan ne zaten yetmiyor ki. Asgari ücret alıyorlar ben bilmiyorum ne kadar ki ben onu bile alamıyorum, düşünün asgari ücret ile geçinmiyorlar ama benim kazandığım ne ki ben nasıl geçineyim yani? Biraz daha hayatı kolaylaştırmalı. Git gide zorlaşıyor. Her şey para bu devirde. Mutlaka tabi ki öyle olacak ama her şey makul olmalı. Neden, sadece zenginler mi yaşayacak ya bu ülkede? (AN, 40 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

İşsiz olmanın, hane halkının başka bir gelir kaynağı yoksa yoksulluk sonucunu doğurması olağan kabul edilmekteyken üretken ve bir istihdam alanına dahil olunmuş halde yaşanan yoksulluk, çalışan yoksulluğu olarak kavramsallaştırılmıştır. Araştırmaya katılan kadınların büyük çoğunluğu geçici gelir getiren işler yapmakta ve genellikle sosyal

yardımlar arayıcılığı ile geçim sağlamaktadır. Ancak yoksullukla mücadeleden beklenen/istenenler konusunda düzenli bir işte çalışıyor olmanın yoksulluğu önleyemeyeceği ve bir mücadele yöntemi kabul edilmeyeceği yönünde ifadelere rastlanmıştır. Kadınların mevcut görüşleri iki farklı tartışma düzlemi oluşturmaktadır. Birincisi sosyal yardımlarla gereksinimlerini giderebilmeyi amaçlayan kadınlar için, asgari ücret kazançlı çalışmanın sosyal yardımların kesilmesine etken olması, düzenli bir gelirin hanedeki yoksulluğu azaltıcı bir etki etmeksizin yoksulluk yaşantısında durağan bir duruş sergilemesi, iş sahibi olmak yerine sosyal yardımlardan faydalanmayı tercih edilebilir kılmaktadır. Şu hâlde çalışarak emek gücünü satışa çıkarmak yerine sosyal yardımlara bağımlı bir yoksulluk yaşantısına sahip olmak bir seçim olacaktır. İkincisi ise işgücü piyasası politikalarına yönelik eleştiridir. Güvencesiz istihdam, düşük ücret ile kısmi ve geçici çalışma özelliklerine sahip işgücü piyasası çalışan yoksulluğu ile yakından bağlantılıdır. Ülkemizdeki çalışan yoksulluğu ile ilgili çalışmalar yapan Gündoğan (2007), Türkiye’de çalışan yoksulların bireysel ve hane halkı özelliklerine göre ortaya çıkan profilini “yevmiyeli, ücretsiz aile işçisi, tarım ve inşaat işlerinde, eğitim ve nitelik düzeyi düşük işlerde, kayıt dışı, küçük ölçekli işletmelerde çalışanlar, kalabalık ailelerde yaşayanlar ve kadın çalışanlar” olarak belirlemektedir.

4.1.3. Mevcut Yaşamdan Beklenen Değişim ve Gelecek Algısı

Kadınların yoksulluk algısı ve yaşantılarından hareketle yoksulluğun olmaması halinde yaşamlarında nelerin değişeceği sorusu sorulmuştur. Mevcut yaşamlar üzerinden nelerin farklı olacağına yönelik düşünsel bir süreç başlatılarak yapılmak istenen ancak yoksulluk nedeniyle yapılamayan alanlar hakkında bilgi toplanmıştır. Ardından kadınların gelecek beklentileri ve hayalleri üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

4.1.3.1. Yoksulluk Olmadığında Değişen Yaşamlar

Kadınların ifadelerinden yoksulluk olmadığında yaşamlarında nelerin değişeceği iki temel alanda anlam bulmuştur. Bunlar ruhsal iyilik halinin sağlanması ve artan yapabilirlikler (çocuklarla vakit geçirebilmek, gereksinimlere erişebilmek, ev, eşya ve araba sahibi olabilmek) şeklinde ele alınmıştır. Yoksulluk olmadığında mevcut

yaşantıdan farklı olarak kadınların mücadele etmek için daha güçlü ve özgüvenli bir yapıda olacakları, gelecek kaygısında bir azalmasının sağlanacağı gibi ifadelere rastlanmıştır. Bu durum, yoksulluk olmadığında ruhsal iyilik halinin sağlanabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Konuya ilişkin BN, AS, GH ve AÖ'nün ifadeleri şu şekildedir;

Yoksulluk olmasaydı kendi özgüvenim olurdu hani daha bir çalışmaya daha bir dik durmaya... Hayata herhalde bağlı olurum. Hayatı severdim herhalde ne bileyim bir ölüyü bile kıskana biliyorsun bazen işte. Ben inanıyorum ki biraz kalkınabilseydim, durumum iyi olsaydı, parasal sıkıntı bu kadar çekmeseydim emin ol ben iş bulabilirdim kendime özgüvenim gelirdi. Yardım umudum yok, sevgim bir şeyim yok yani kendimde güç bulamıyorum. Kolum kanadım kırık isteksizim. Çalışsam da karnım doymuyor çalışsam da karnım doymadı yani. Yarı aç yarı tok gidiyorum. (BN, 47 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, merdiven silme işlerinde çalışıyor)

Bi kere insan psikolojik olarak kendine gelir, düzelir. Aile bağları güçlenir. Çünkü zaten tek sıkıntı o. Bu var mı alamıyom dediğinde mesela çıldırıyorsun. İnsanlar da birbirine karşı daha bence hani bu kavga, gürültü, kaos, savaş biter ya. (AS, 37 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Bugünden çok şeyler değişirdi yani en azından mesela yoklukla mücadele ediyom, psikolojim bozuluyo, kalmıyor en azından sağlık açım yerinde olurdu bi yokluk çekmezdim. (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Mesela yalan değil daha gecedem yarınımı düşünüyorum. İşte hep yarınımı düşünüyorum üzülüyorum hep. Acaba diyorum çocuklarım okuyabilecek mi, ben o imkânı verebilecek miyim diyorum, dersleri iyi diyorum yapabilecek miyim, maddi yönden onları kaldıracak miyim diyorum hep böyle. Senin dediğin gibi varlığım olsaydı yarını düşünmezdim. (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Kadınların yoksulluk olmadığında yaşamlarındaki değişim beklentilerini anlamının ilk adımı mevcut yaşantıyla bağlantılı alt metinleri okumaktır. Öyle ki geleceğe yönelik her bir beklenti mevcut yaşantının tersi içeriğine sahiptir. Yoksulluk nedeniyle yetersiz beslenme, barınma koşulları, erken evlilikler ve çocuk yaşta gebelik gibi sorunların içerisinde yaşayan kadınlar için elbette bedensel yıpranmışlık, duygusal boyutlarda da ağır hasarlar yaratmaktadır. Araştırmaya katılan kadınların büyük çoğunluğunun tek ebeveynli olup gündelik işlerde çalışmaları göz önüne alındığında ise ağır koşullarda sürdürülen çalışma yaşamı, elde edilen gelirle kendisi ve hanede bulunan çocuklarının gereksinimlerini giderememe kadınlarda; yaşam bağlarının kopma noktasına gelmesine, ölmeyi istemeye hatta bu duruma özenmeye, geleceğin belirsizliği içerisinde umutsuzluk, güçsüzlük ve yetersizlik gibi duygusal sorunlara neden olmaktadır. Burada dikkat çeken

diğer bir konu, kadınların yoksulluk yaşantılarını çocuklarıyla paylaşmalarının yüksek bilinciyle çocuklarının istekleri ve gereksinimlerini karşılayamamanın yarattığı yetersiz annelik hissidir. Bu durum kadınların stres seviyesini arttırarak ruhsal sağlık sorunlarına neden olmaktadır. Erdoğan (2016)'ın çalışmasında da benzer sonuçlara ulaşılarak kendilerinin yetersiz beslendiklerinin yanı sıra çocuklarının da yetersiz beslendiğinin bilincinde olan annelerin bir kez daha mağduriyet ve stres yaşadıkları ifade edilmiştir.

Kuşkusuz beden ve ruh sağlığı uyumunu bozan iki temel sosyal olay yoksulluk ve şiddet yaşantılarıdır. Görüşülen kadınların birçoğu sistematik şiddet örüntüsüne maruz kalmış hatta belki de hala maruz kalan kadınların varlığından bahsetmemiz mümkündür. Evlilik sürecinde, boşanma aşamasında, boşanma sonrası ve sayılamayan pek çok yaşam olayı içerisinde aşağılanma, taciz ve şiddete maruz kalan kadınlar için yaşam koşulları daha da ağır hale gelmektedir. Tüm bu olumsuz deneyimlerle mücadele eden kadınlar için ruhsal hastalıkların baş göstermesi kaçılmazdır. Nitekim görüşme yapılan kadınların birçoğu psikolojik tedaviye gereksinim duyduklarını, sıklıkla antidepresan ilaçları kullandıklarını öyle ki ilaçlara erişim sağlayamadıklarında yoksunluk yaşadıklarını, bazıları ise zorlu yaşamlarını sigara kullanarak bastırmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Yoksulluğun bedensel yakınma (hatta somatizasyon) ve hastalıkların yanı sıra kişilerde “yoğun stres, içe kapanma, öz saygı yitimi, depresyon ve davranış bozuklukları” gibi ruh sağlığı sorunlarına neden olduğu bilinmektedir (WHO International Consortium in Psychiatric Epidemiology, 2000). Şu hâlde kadınların yoksulluk olmadığında ruhsal iyilik hallerinin sağlanabileceği yönündeki beklentileri en anlamlı şeydir.

Kadınların yoksulluk nedeniyle yapmak isteyip de yapamadıkları alanlardan bir diğeri yapabilirliklerde bir artışın meydana gelme beklentisi şeklinde yorumlanmıştır. Öyle ki bu yapabilirlikler çocuklarının gereksinimlerinin, isteklerinin karşılanması ve bir mala (ev, eşya, araba) sahip olmak şeklinde ifade edilmiştir. Kadınlardan AÖ, yoksulluk olmadığında şimdiki yaşamlarından farklı olarak öncelikle çocuklarını beslenme yönünde destekleyeceğini, onları lüks olarak atfettiği lokantalara götüreceğini, SG artık markete çocuğu ile birlikte gidebileceğini, TH çocuklarını eğitimleri konusunda destekleyeceğini böylece çocuklarının üniversite okuyabileceğini, BÖ ise daha iyi bir anne olabileceğinden bahsetmektedir.

Neler değiştirirdi...Çocuklarıma her istediklerini gönül rahatlığıyla yarım değil de tam alırdım. Yani bu ay istediği gibi alırdım. Yani boyunları bükülsün istemezdim. Çocuğun istediği, çok sevdiği bir şey vardır, paran var mesela o gün yapamadın evde misal onu dışarıdan alma lüksüm olurdu en basitinden. Çocuklar seviyor şimdi hangi çocuk sevmez. Anne diyor çok güzel pizza koktu diyor, ben beklicez diyorum. (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Çocuklarımla her dediğini yerine getirirdim, her söylediklerini yerine getirirdim. Bir anne olarak çocuğunun istediği şeyleri yapamayınca çok üzölüyorsun. Bazen hani markete gidiyorum, çabucak çıkıyorum cebinde para olmadığı sürece ne alacaksın bir şey alamıyorsun. E yoksulluk olmasaydı ben markete çocuğumla giderdim. (SG, 35 yaşında, evli, çalışmıyor)

Kalan çocuklarımla iyi imkanlarla okutmaya çalışırdım yani istedikleri bölümleri falan hani ne istiyosalar oralara destek olurdu mesela eğitim için dershaneye yazdırabilirdim. (TH, 43 yaşında, evli, çalışmıyor)

Çocuklarla daha iyi ilgilenebilirim, en azından nedir kafam rahat çünkü cebimde param var, huzurum var. Çocuklarımla daha iyi zaman geçirebilirim, onlara daha verimli anne olabilirim. Daha iyi bir anne olduğum zaman çocuklar da daha iyi olur. (BÖ, 36 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Kadınlar kök ailelerinde, evlilik birlikteliklerinde yahut tek ebeveynli olarak sürdürdükleri yaşantılarında yaşadıkları yoksulluğu çocuklarına yaşatmamak için ayrı bir çaba içerisinde. Yaşam pratiğinde pek çok sorunun çözümü için kafa yoran kadınlar, çocuklarının refahı için yapamadıkları her şeyden suçluluk duymakta, annelik yeterliliklerini sorgular hale gelmektedir.

Kadınların yoksulluk olmadığına değişmesini beklediği son alan ise çoğunlukla bir ev, araba, eşya sahibi olmak şeklinde ifade bulmuştur. Konuya ilişkin kadınların anlatımları aşağıda sunulmuştur.

Her şey değişirdi yoksulluk olmasaydı, ne biliyim daha güzel bi evde otururdum mesela çocuklarımla istediği bi evde. Daha güzel eşyalar, onlar da istiyoyani. Her şey olurdu. (KS, 38 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

En kötü bir araba alırdım güzel şöyle, bir ev alırdım çocuklarımla güzel yaşayabilmesi için böyle sakin sessiz yeşillik içinde bir ev alırdım, onlara güzel bir bahçe yapardım. Ne bileyim arabayla gezdirirdim onları, bütün her yerleri keşfederdik. (MS, 38 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla ve temizlik işlerinde çalışıyor, örgü örüp satıyor)

Yoksulluk olmasaydı belki bir evim olurdu, açıkta kalmaktan korkuyorum. Hani düşünüyorum bazen Allah korusun ya bir şey olursa ben ne yaparım, dışarıda kalırım. (SG, 35 yaşında, evli, çalışmıyor)

Yoksulluk olmadığına şimdiki yaşamınızdan neler farklı olurdu sorusu bazı kadınlarda beklenilmeyen anlam arayışlarını da doğurmuştur. Görüşme esnasında doğan bu farkındalık TZ ve AS'nin ifadelerine belirgin bir şekilde yansımıştır.

...Ama işte biz yoksulluk diye diye kendimizi alıştırmaya çalışıyoruz. Kendi kendimize normalleştiriyoruz bu şeyi ama zorlandığımız halde normal diyoruz kendimize, öyle kabul etmeye çalışıyoruz. Çünkü çare yok. Hani yetişemediğimiz için kendi kendimizi avutuyoruz. (TZ, 45 yaşında, eşi cezaevinde, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Şu an onu hayal edemiyoruz düşünün yani siz sorduğunuzda ben onu hayal edemedim yani. Önce borçlardan sıkıntılardan, taksit taksit hayaller gidiyor. Önce bi sıkıntıları atlatalım sonra güzellikleri hayal edelim gibi. (AS, 37 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Yoksulluk olmadığına şimdiki yaşamınızdan neler farklı olurdu sorusu karşısında düşünerek cevap veren kadınlar, yoksulluğa alıştıklarını ve onu sıradanlaştırdıklarını bu nedenle soruya ilişkin daha önce hiç düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Bu durum yoksulluğun, gündelik yaşamın sıradan ve kanıksanmış bir pratiği olarak algılandığını göstermektedir.

4.1.3.2. Kadınların Gözünden Gelecek Beklentileri ve Hayalleri

Kadınların yoksulluk algılarına yönelik bir diğer bakış, onların gelecek beklentileri ve hayalleri üzerinden şekillendirilmiştir. Kadınların büyük çoğunluğunun çocukları üzerinden bir gelecek inşa etmiş olup en önemli beklentilerinin çocuklarına kendi yaşamlarından farklı bir yaşam sunmak, yoksulluğu miras bırakmamak için onları okutmak olduğu anlaşılmıştır. Tüm beklenti ve hayallerini yalnızca çocuklarının şimdiki yoksulluk yaşantısından farklı bir yaşantıya sahip olması yönünde kurgulayan kadınlar, yoksulluk döngüsünün eğitim ile kırılabileceği algısına sahiptir. Çeşitli nedenlerle eğitimlerini tamamlayamayan kadınlar tarafından gününbirlik işlerde çalışmak ve geçici gelir elde etmek eğitimsizlik sonucuna bağlanmıştır. Bu noktada çocukları üzerinden onların okula gitmesi ve bir meslek sahibi olması yaşamdaki en önemli beklenti

olmaktadır. Yine çocuklarının eğitimlerini sürdürmeleri için tüm çabayı gösteren yoksul kadınlar için çocuklarını okutabilmek bir başarı unsurudur. GH, AÖ, MS ve UÖ'nün ifadeleri şu şekildedir;

Gelecekte beklenilen çocuklarım iyi bir noktaya gelir, okurlar herkes mesleğini eline alır kendi ayakları üstünde durur. Hayattan beklenilen bu yani güzel bir gelecek olsun onlara yeter. Kendimle alakalı artık bir düşünce, bir beklenti yok. Ben nasıl olsa bir şekilde geçiniyorum gidiyorum onların hayatı güzel olsun. Hani demek istediğim okusunlar ki büyük adam olsunlar, kimseye muhtaç olmasınlar. (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Gelecekte beklenilen çocuklarımı okutabilmek. Onların dersleri çok iyi, hele büyük oğlum çok başarılı. O başarılı ama ben onu bu yoksullukta okutabilecek miyim onu düşünüp duruyorum. Tek istediğim onlar okusun, meslekleri olsun başka da bir şey istemem. Oğlum da maddi yönden onları okutup okutamayacağımı soruyor anne diyo oralarda okumak zor diyo nasıl okucam diyo. Okutcam oğlum diyorum, büyüyeceksiniz, ben işe gircem çalışcam bakcam dedim, Allah yardım edecek bize. (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Çocuklarım okusun, mesleklerini ele alsınlar ben başka bir şey istemiyorum. Ben onlarla gurur duyayım istiyorum. Yani çocuklarım benim gibi çekmesin hani çok iyi yerlerde onları göreyim. Herkes desin ki tek başına başardı hani nasıl baktı, büyüttü, başardı hani ne bileyim örnek olayım istiyorum. Kendilerini kurtarsınlar işte, benim gibi olmasınlar çünkü ben onlara bakıcam diye çok çırpındım. (MS, 38 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla ve temizlik işlerinde çalışıyor, örgü örüp satıyor)

Oğlumu büyütüp okutmak çok istiyorum, böyle benim oğlum demeyi çok istiyorum. Meslek sahibi olsun istiyorum, en azından diyom bana da bakar diyom arada. Bir mesleği olsun en azından çocuk benim gibi zahmet çekmesin hani böyle parasız kalıp aç kalmasın, kimseye de para versin diye gözünün içine bakmasın, kendi parasını kendi kazansın diyom. (UÖ, 37 yaşında, boşanmış, dantel-oya yapıp satıyor)

Beklenti ve hayallerini çocuklarının gelecekleri üzerinden kurgulayan kadınlardan bazıları, kendi eğitimleri üzerinden hayallerini ifade etmiştir. Nitekim kök ailesinde, evlilik sürecinde okuma fırsatı bulamamış kadınlar eğitimsizliğin bir yetersizlik olduğu, ev dışında düzenli bir işte çalışarak ekonomik özgürlüğe sahip olmanın eğitim ile mümkün olduğu, kendi kaderini tayin etmenin dahi eğitimle sağlanabileceği görüşünde birlik oluşturmuşlardır. Nadiren de olsa kadınların kendilerine yönelik beklenti ve hayalleri AÖ, BÖ ve AS'nin ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Kendim için nasıl diyim size eşimin yüzünden okuyamadım lise terk mezunuyum. 16 yaşında tanıştım eşimle, 18 yaşında evlendim ben. Ondan sonra lise sonda okulumu bıraktırdı gitmeyeceksin...O pişmanlığı yaşıyorum keşke diyorum devam etseydim. Hatta açık öğretim liseye yazıldım tamamlayıp böyle okuyayım diye sonra

kendini bırak çocuklarını okut dedim. Yalan değil kendim de istedim düşündüm 40ından sonra çok insan okumuş mesleğini almış o hayallerim var. Ben de okumuş olsam bir mesleğim olurdu diyorum, daha güzel bir hayatım olurdu diyorum. Çocuklarıma daha güzel bir hayat sunabilirdim diyorum yani bunları hep düşünüyorum. Başka hayallerim yok. Hayattan öyle lüks bir beklenti yok. (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Gelecekte beklediğim inşallah çocuklarımla okuması. Onları okutabilecek paramın olması. Ha şimdi niyetim oğlum 4-5 yaşında gelince, kendini toparlayınca en azından kurslara gidip MEB onaylı belge alıp öğretmen olmak istiyorum. Öğretmen olurken de hayatımı düzene sokmak istiyorum. (BÖ, 36 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Çok kuruyorum hayal. Hani bir gün her şeyin düzeleceğine inanıyorum. İnşallah çocuklarım okur, hani ben bunu yapamam ama ben de yapıcam onlarla birlikte. Ben lise sondan terkim bu arada. Ben ressam olacaktım. Öğretmenlerim peşimden çok koştı. Ben evliliği tercih ettim o zaman. Çok güzel resim çizdim. Senelerdir çizmedim. Geçen aldım elime hala çizebiliyordum onu gördüm. Yani hayallerimi tekrar yapabilirim onu düşünüyorum. (AS, 37 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Araştırmaya katılan kadınların sayıca diğer çoğunluğu ise geleceğe yönelik herhangi bir beklentilerinin olmadığını ifade etmiştir. Görüşme sürecinde kadınların yoksullukla mücadele ederken hayallerinden uzaklaştıkları, hayal kurmayı bıraktıkları ve umutsuzluk içinde oldukları anlaşılmıştır. Yaşamı yoksulluk döngüsü içerisinde geçmiş, fırsat ve haklara ulaşamamış, hayatta kalmak için mücadelesini sürdüren kadınlar için hayal kurmak, olmayacak bir şeyi istemek şeklinde yorumlanmıştır: “Ya olmayacak şeyin hayalini kurdurma bana. (MS, 38 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla ve temizlik işlerinde çalışıyor, örgü örüp satıyor)” Hayallerinden vazgeçen birkaç kadından AN, BN, KS ve DE'nin ifadeleri şöyledir;

Hiç hayal kuramıyorum artık. Bilmiyorum ki umutsuzluk herhalde (ağlamaya başlıyor) hep yaşam mücadelesi, geçim...Şu an da ben amaçsız yürüyorum biliyorsunuz yani hiç bi amacım yok benim. Çok param olsun, daha iyi bir yerde yaşayayım bir gram düşünmedim hiç hiç düşünmedim. (AN, 40 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Hiç hayalim yok...Onları yıllar önce kaybettim (ağlıyor) hayal yok sadece geçmişimde pişmanlıklarım çok. Niye bununla evlendim, niye durmadan çocuk yaptım. Bakamıyorum, kendime yiyecek ekmeği bulamazken niye çocuk yapıyorum hep bunlar pişmanlığım hiç hayal yok. (BN, 47 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, merdiven silme işlerinde çalışıyor)

Gelecekte hiçbir beklentim yok artık. Ruh gibi yaşıyorum ben hiçbir şey ne hayal ediyom ne bekliyorum. Çünkü hiç bi şeyin olmayacağını biliyorum. Hani bi yıl gittikçe geçen seneye insan şükrediyor ya aynen o çağda yaşıyoruz yani bu yıl bitti önümüzdeki

yıl daha kötü olacağını biliyorum. (KS, 38 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Valla gelecekte hiçbir beklentim yok. Ben gelecekle ilgili korkuyorum. Bazen geleceği göremişmişim gibi oluyo. Bir hayal kuramıyorum ki gelecekle ilgili şöyle olacak böyle olacak. Bu zamlar, bu sıkıntılar bu yoksulluk üzerinden gittiğim zaman sanki gelecek diye bir şey kalmayacak ortada. (DE, 38 yaşında, boşanmış, tütün sarıp satıyor)

Katılımcı kadınların birkaçı ise geleceğe yönelik beklenti ve hayallerini kendilerine ait olan bir eve ve varlığa sahip olmak şeklinde ifade etmiştir. SG, TZ ve AF'nin ifadeleri şu şekildedir;

İnsanın ister istemez bir hayali oluyor. Önce sağlık sonra huzur sonra da bir evim olmasını isterdim. Güzel bir hayatım olmasını isterdim öyle hayaller kuruyorum. Yine de vazgeçmiyorum yani inşallah olur. (SG, 35 yaşında, evli, çalışmıyor)

Gelecekte beklentilerim çocuklarımı okutayım, güzel mesleklere sahip olsunlar. Benim çektiğim zorlukları çekmesinler o hayalim. Kendim için de diyorum ki böyle rahat, geniş bir evim olsun. Öyle bir şey hayal ediyorum. Hep ev hayal ediyorum zaten hep evdeyim ben. (TZ, 45 yaşında, eşi cezaevinde, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Tek hayalim zengin olmak... Yatırım yaparım mesela, nasıl yaparım bilmiyorum ama kalan aklımı da yitirmezsem yaparım herhalde bir şeyler. İşte çocuklarımı alırım tatile çıkarız, hiç yaşamadıkları şeyleri yaşatmaya çalışırım valla bu şekilde hayal ediyorum. Öyle çok param olsaydı ilk evimi değiştirdim, eşyalarımı değiştirdim. (AF, 36 yaşında, boşanmış, örgü örüp satıyor)

Kadınlara geleceğe yönelik beklenti ve hayalleri sorularak mevcut durumlarına, yoksulluğa, değiştirmek istedikleri koşullara yönelik algılarını anlaşılır kılmak amaçlanmıştır. Görüşme sürecinde alınan gözlem notlarından hareketle bu sorular karşısında kadınların yoğun duygusal geçişler yaşadıkları, bir düşünme sürecinin ardından yanıt verebildikleri, kendileri adına yoksulluk yaşantısının değişmeyeceği ancak çocukları adına umut dolu oldukları gözlemlenmiştir. Bir hayali olmayan kadınlar ise çoğunluktadır. Bu durum kadınların kendi konularından duydukları mutsuzluk ve umutsuzluğun bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu nedendir ki kadınlar, gelecek planlarını ve hayallerini çocuklarının yoksul bir yaşam sürmemesini amaç edinerek kurgulamıştır. Gözlemlenen diğer bir durum ise kadınların hayallerini aktarırken geçmiş hayaller ve şimdiki zaman ile bir kıyas yaparak yanıt verdikleridir. Öyle ki kadınların genç yetişkinlik dönemi ve evlilik sürecindeki beklentileri çok daha umut doluyken

mevcut yaşamdaki hayalleri yalnızca yaşamı kimseye muhtaç olmadan sürdürebilmek gibi bir sınır çizgisindedir. Yoksul kadınların kamusal ve özel mekân ayrımı olmaksızın yaşamın her alanında yaşamda kalmak için mücadele etmesi beklenti ve hayallerden de feragat etmeyi getirmiştir.

4.2. KADINLARIN YOKSULLUK DENEYİMLERİ VE BAŞ ETME YÖNTEMLERİ

Günlük yaşam deneyimlerini çoğunlukla temel gereksinimlerini karşılama kaygısı ile sürdüren kadınların, benzer yönlerinin arasında birbirinden farklı yaşam deneyimlerinin de olduğu görülmüştür. Bir sosyal sorun olarak ele alınan yoksulluğun yaşamın her alanındaki olumsuz etkisine tanık olmak, konuya ilişkin hak temelli bakışı kuvvetlendirmiştir. Bu bölümde yoksulluğun bir hak ihlali olarak ele alınmasından hareketle, annelerin erişilemeyen hakları ve yoksulluğu hangi alanlarda nasıl deneyimledikleri beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve sosyal yaşam olmak üzere beş temel alanda aktarılacaktır. Kümbetoğlu (2005)'nin de ifadesiyle içsel deneyim açığa öznellik olarak çıkarılabilirken bu öznellik, belirli türden toplumsal koşulların ifadesi de olabilmektedir.

Bu bölümde kadınların beş temel alandaki haklara erişimleri kendi deneyimlerinden hareketle anlaşılmaya çalışacaktır. Yoksulluğun temel haklara erişimin önünde bir engel oluşu, kadınlar tarafından çeşitli baş etme yöntemlerini de ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla kadınların deneyimleri ele alınırken onların yaşamda kalma mücadelelerine ilişkin yol ve yöntemlerine yer vermemek olanaksızdır. Kadınların yoksulluk algısının incelendiği bir önceki bölümde 'yoksullukla nasıl mücadele edilmelidir?' sorusuyla olması gereken kadınların gözünden ifade bulmuştur. Bu bölümde ise kadınların mevcut yaşantıları ve kendi yoksulluklarıyla baş edişleri her bir başlık içerisinde ilişkisel bir şekilde incelenecektir. Böylece kadınların aktarımlarıyla olması gereken ve var olan durumlar arasında bir köprü kurulması amaçlanmıştır.

Şekil 4. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Çocuğu Olan Kadınların Yoksulluk Deneyimleri ve Baş Etme Yöntemleri Tema Haritası

4.2.1. Gündelik Yaşamda Beslenme

İlk olarak kadınların ve ailedeki diğer bireylerin gündelik yaşam içerisindeki beslenme örüntüleri ele alınacaktır. Kadınların ve bakım sorumluluğunu üstlendikleri çocuklarının, gündelik yaşam içerisinde ekonomik temelli nedenlerle temel haklara ulaşabilme halleri, yoksulluk deneyiminin ortaya çıkarılması bakımından önemlidir. Nitekim gündelik yaşam aktarımları, farklı pek çok alandaki deneyimleri aynı anda sunabilmektedir. Şahin (2018, s. 138)'in aktarımından verilen örnekte De Certeau (2009, s. 114)'nun “gündelik yaşamı olanla idare etmek, koşullara bağlı olsalar da sınırları aşan taktikler üzerinden okuduğu, tüm taktikleri, zayıf olanın sanatı olarak gördüğü” ifade edilmiştir.

Kadınların gündelik yaşam içerisindeki beslenme örüntülerini anlaşılır kılmak amacıyla kadınlardan kahvaltı öğününden başlayarak bir gün içerisindeki beslenmeye dair yaşantılarını paylaşmaları istenmiştir. Kadınların genellikle iki öğün şeklinde beslendiği, temel kahvaltılık malzemelere erişemedikleri bu nedendir ki her gün benzer besinler ile yetersiz şekilde beslendikleri, hepsinin genel olarak ‘evde ne olurlarsa onu pişirdikleri’ anlaşılmıştır.

Öyle bir şey ayırdığım yoktur ya Allah ne veriyse çok şükür diyoruz. Genelde iki öğün yiyoruz. Nefes alıyoruz buna şükür, yediğimiz zaten iki lokma bir şey. Sevip sevmediğimizi aramıyoruz ki. Çocukların sadece zeytin ekmeği yiyip okula gittiklerini biliyorum ben. Peynirin bir tarafı küflenmişti çok iyi hatırlıyorum. Anne

bu peynir küflenmiş diyor kızım. Yok kızım o otlu peynir ye onu sen çok faydalı falan dedim. Tabi şu an gülüyoruz ama o zaman zor zamanlardı. Şimdi kızın aklı basmaya başladı ya sen bana küflü peynir yedirmiştin diyor. (AF, 36 yaşında, boşanmış, örgü örüp satıyor)

Açlığın kabullenilmiş ve yetersiz beslenmenin şükür sebebi halini almış bir yoksulluk deneyimine sahip olan AF'nin ifadelerine benzer bir şekilde AS de gündelik beslenme sürecini şöyle aktarmıştır;

Çocuklar öğlen okuldan geldiği gibi öğle yemeği. Ama onda da kahvaltı. Aynı şeyi yiyoruz, aynı öğünü. Yemeği de genelde tek çeşit yapmaya çalışıyorum. İkinci çeşit hani ziyan olmasın şey yapmasın diye. Genelde sebze yedirmeye çalışıyorum, yapmaya çalışıyorum. En ucuzu da çorba ya. Hiçbir şey yoksa evde çorbalık malzemeyi her şeyden çıkartırım. En kötü unla sarımsak yapıyorum. Onları kavuruyorsun sarımsak atıyorsun yalancı paça çorbası gibi. İçinde et var diyorum kandırıyorum çocukları. Et var zannediyorlar. Onların da çok hoşuna gidiyor. Yani her şeyin yalancısını yapmayı öğrendim (Gülüyor). (AS, 37 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Üç çocuğu ile tek ebeveynli bir yaşam süren, çocuklarının bakım sorumluluğunu üstlenmesi nedeniyle çalışamayan, yalnızca SED hizmeti ile hane ve çocuklarının temel gereksinimlerini karşılamaya çalışan AS'nin devam eden ifadeleri derinden sarsıcıdır;

Geçen kış işte, doğalgazı yeni açtırdım. İşte annemin yüzüğünü bozdurduk geçen öyle açtırdım. Buranın ısı yalıtımı yok ondan çok fatura geldi bana. Oraya ver buraya ver para kalmadı. Bu sefer yemeye bir şey kalmadı. Ama çocukları da diyorum aç bırakamam. İşte tarhana çorbası yapıyorum, ekme alıcam param yok. Küflü ekme vardı üstünü şey... Ama o an ekme alacak durumda olmadığım için çöpteki ekmeği aldım, çıkardım işte üstünü şey yaptım çocuklar da aç. Tam da o sırada kuzenim geldi işte. Ağladı falan. Ben de dedim ya bunda bir şey yok bu ekmeği de yiyemeyebilirdim. Şey dedim, hani üzülüyorsam çocuklar için üzülüyorum. Hani onların vebaline giriyorum benim yüzümden. Keşke dünyaya getirmeseydim yani o zaman. Aç kalmak bir defa iki defa değil ki, oluyor. (AS, 37 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Ekonomik koşullarına bağlı olarak en ucuz malzeme ile en uzun süre beslenme ihtiyacını karşılayabilmek için geliştirdiği mücadeleyi aktarmaya devam eden AS şunları söylemiştir;

Yumurta, peynir işte çoğu kez alamıyoruz. Atıyorum mesela çikolata şimdi daha bereketli. Krem peynir daha bereketli. Ekmeğe ne sürülecekse yani atıyorum tık diye hemen tükenecek, bi günde bitecek bir şey değil de uzun süreli gidicek şeyler.

Mesela çikolatayı ekmeğe sürüyorsun bir ay bilemediniz 10-20 gün sryosunuz. Öbür türlü tükenecek bir Şey alsan hemen biter. Uzun ömürlü bir Şey almak önemli. Hem ocuklar seviyor hem ekonomik olarak beni rahatlatıyor. (AS, 37 yaşında, boşanmış, alıŐmıyor)

Yoksulluk ile beslenme arasında doğrudan bir ilişki olduğu aşikardır. Yaşam mücadelesini sürdürme yönünde tek ve en önemli destekçileri olan çocukları adına adeta yaşamda kalma savaşı veren kadınlr ‘tek gn’ olsa dahi yapabilirliklerini sergilemektedir. AF ve AS ile benzer bir Şekilde GH ve SG de gnbirlik gnleri kurtarabilecek kadar besin maddelerine eriŐebildiklerinden bahsetmiştir.

Yumurta peynir falan her zaman olmuyor ama almaya çalışıyorum. Zorlanıyorum tabiki mesela bir kilo alacağın yerde yarım kilo alıyorsun. Yarım kilo alacağın halde 3 gün kahvaltı edebileceğin Şekilde alıyorsun. Öyle geçiyor yani. Daha bi o kadar kötü duruma düŐmedik. Tek gn de olsa tek çeşit de olsa hep bir Şeyler yaptım yani. İlla o gün a kalmış bir durumumuz olmadı. Ne yapcan  tane ocuk var yani onlara bazı Şeyleri belli etmemeye çalışıyorum. Çok mesela insanın zorlandığı zamanlar oluyor. Şimdi çocuğuna her Şeyi alıp yedirmek istiyorsun bten yetmiyor buna. (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde alıŐıyor)

Valla Deniz Hanım gerçekten söylemek çok ayıp oluyor ama bazen insan almaktan çekiniyor hani...Durumları biliyorsunuz yumurta çıkmış 40 lira ama yine de dn aldım çocuklarımın için ne yapayım. Akşam geliyor ne piŐiricem diyorsun, neyi piŐiricem? Mesela bak herkes dışarıda akşam gelip yemek isteyecekler. Düşünüyorum ne yapayım nasıl yapayım. Kalkıyorum evde ne varsa onu piŐiriyorum Bazen yle oluyor ki dolapta bile hiçbir Şey kalmadığı zamanlar oluyor. (SG, 35 yaşında, evli, alıŐmıyor)

Yaşı küçük çocuğu ile birlikte yaşayan, haneye giren tek düzenli gelirin SED hizmeti olduğu ve oya yapıp satarak gündelik kazanç sağlamaya alıŐan U ise beslenme koşullarına ait geliştirdiği stratejileri Şu sözlere dkmŐtir;

MaaŐım (SED hizmeti) yattı mı ıkıyom burdan, taksitlerimi yatırıyom, 150 milyon para harcıyom bir aylık evimin erzağını, ihtiyaını alıyom. Bi sonraki aya kadar yetiyor bize. 1 ay yettiriyoruz onu biz, ne yapcan yeter bereket versin yok deyip de Şey yapmıcan hiçbir zaman ben onu biliyom. Mesela Şu an da benim evimde portakal var ama kendim olsa almazdım o portakal fuzuli yere bana. Ama oğlan küçük işte görünce istiyo pazarda her Şeyi istiyo. Sırf o istedi diye. Meyve bana lüks geliyo, çerez bana lüks geliyo bu zamanda yalan değil. Alırsam 3 tane muz dilip saklıyom buzlukta onları art arda yiyip bitirmesin diye, her gün bir tane koyuyom masanın üstüne tabağa. Uyandığında görüyo seviniyo. Keşke her gün yedirebilsem hani her gün tane yedirebilsem ama yapamıyom. Mesela el alem pazara gidiyor alıyo bir kilo, ben alırım 4 tane 5 tane hani tanele. Zaten ben yemiyom ben her türlü karnımı doyururum yani. (U, 37 yaşında, boşanmış, dantel-oya yapıp satıyor)

Kadınların ifadeleri doğrultusunda ele alınması gereken bir konu da et ve et ürünleri tüketimlerinin yardımlaşma ile dağıtım yapılan zamanlara bağlı olduğudur. Konuya ilişkin katılımcı kadınlar MS, AÖ ve BÖ şu ifadeleri kullanmıştır;

Ya bizim eve et girmez zaten. Balık girmez. Bayramdan bayrama da et yiyoruz yani onun dışında pek bir şey aramıyoruz. Ne bulursak biz ona şükrediyoruz ki şu an da. Alamıyoruz yetmiyor ki...Aç kaldığımız çok oldu ya, çok oldu. (MS, 38 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla ve temizlik işlerinde çalışıyor, örgü örüp satıyor)

Ettir balıktır mesela ya onlar çok uzak...Tüketmeyeli yemeyeli çok uzun olmuştur, inanın tarihini bile hatırlayamam ki. Mesela gidip bi tavuk alıyorum o tavuğu böldürüyorum ya da eve gelince kendim bölüyorum mesela üç çeşit yemek yapmak için ayırıyorum onun vitaminlerini alsınlar diye öyle. (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Kıyma falan almıyorum hiç. Kurban Bayramı'nda verilen etlerden kıymalar var, etler var. Yoksa ben gidip almam, alamam yani durumum yok. Hiç aç kalmadık çok şükür ama çevrem olduğu için. Oğlum pasta çok sever. Pasta görüyor pastanenin önünden geçerken. Anne biz ne zaman pasta alabilicez, büyük pasta yiyebilcez şöyle rahat rahat diyebiliyor. Diyorum oğlum inşallah ilerde. Alıyorum, almıyor değilim ama küçük alıyorum. Dilimlik alıyorum. (BÖ, 36 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Nitekim araştırma bulguları ile benzerlik gösteren bir sonuç da Şengül ve Ersoy (2000, s. 92)'un Ankara ili örneğinden kentsel yoksulluk ve geçinme stratejileri üzerine yaptıkları çalışmadan elde edilmiştir. Bahse konu araştırma sonucunda et gibi pahalı tüketim mallarını almamak, ev içinde ve yalnızca kendilerine ait tüketimi sağlayacak kadar gıda üretmek yoksul ailelerin yaygın stratejileri arasında yer almaktadır.

Ailenin yeme düzenlerini çocuklarının okul saatlerine göre ayarladıkları, kadınların sabah erken saatlerde kalkmalarına rağmen kahvaltı yapmayarak öğle yemeği yerine kahvaltı öğününü tükettikleri anlaşılmıştır. Ekonomik yetersizlik nedeniyle temel besin maddelerine ulaşmakta zorlanan kadınların öğün atlayarak hanedeki diğer bireylere yer açması, yoksullukla mücadelenin diğer bir alanıdır. Bedensel ve zihinsel varlığın devamlılığı olan ve en temel hak olarak kabul edilen beslenme koşullarına dair kadınların mücadeleleri şu şekilde ifade bulmuştur;

Ne yapayım kısıtlı, ay sonu gelmiş ya da gelmicek o yüzden yiyecekten de kısıyorum işte. Çocuklarım yesin yani şöyle bir laf var ya çocuklar doydu mu anne doyar. Çocuklar yedi mi doydu mu ben zaten... (ağlamaya başlıyor). (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Valla çocukları okula gönderdikten sonra ben kahvaltı yapmıyorum şahsen. Çocuklar ordayken anne hadi sen de yap, onun bi parçasını atıyorum ağzıma falan. Kahvaltıyla yemekle aram pek yok. Ben yaparım, çocuklar yerkene ben onlara baka baka ne biliyim doyuyo içim. (DE, 38 yaşında, boşanmış, tütün sarıp satıyor)

Aç yattığım çok oldu uyku uyuyamazdım. Gene kalkar bakardım acaba bir şey bulup da yirmiyim diye çok oldu yani. Bir kere karnım çok açıldı çocuğun cici bebelerini yiyip de yattıydım gece. Yok çünkü yok (ağlıyor). O yönden ben çok çektim, Bir kere o zamanlarda hiçbir yardım da alamıyordum ya bir yerden. Böyle erzak falan da gelmiyordu. Hani diyom ya eski halime göre şimdiki halime bin kere şükür olsun. (UÖ, 37 yaşında, boşanmış, dantel-oya yapıp satıyor)

Araştırma bulgularını destekleyen bir sonucu Çamur Duyan (2006, s. 117)'in yoksul kadınlar üzerinden yürüttüğü çalışmasında da görmekteyiz. Araştırmaya katılan yoksul kadınların %45,4'ünün düzenli yemek yemediği, bu kadınların düzenli yemek yememe sebeplerinin ise %61,9 ile yeterli besin malzemesinin olmaması, %11,9 ile de tasarruf etmek amacıyla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şu halde yoksulluk; kadınlar, çocuklar ve diğer aile bireyleri için beslenme hakkından mahrum olmak, vazgeçmektir.

Kadınların beslenme süreçlerine ilişkin aktardıkları deneyimlerde maddi olanaksızlıklar nedeniyle ulaşamadıkları besinleri aile, arkadaş, market sahiplerinin inisiyatifleri arayıcılığıyla sağladıkları görülmüştür. Yaşamda kalmanın beslenme ile, beslenebilmenin ise çoğunlukla kadınların yaratıcılığı ve yakın çevre desteği ile mümkün oluşu ortaya çıkarılmıştır. BN, yemek istediği ancak yoksulluk nedeniyle yiyemediği besinleri arkadaşları arayıcılığı ile tüketebildiğini şu sözler ile ifade etmiştir;

Ya pazara çok gitmiyorum da kuru gıdalar verdilerdi onları pişiyorum. Görüncem, arkadaşlarım ne biliyim böyle ev makarnası olsun, pirinç olsun bir şeyler getirip veriyorlar. Daha çoğunlukta da arkadaşlarım çağırıyo beni kahvaltıya. Allah razı olsun diyom ya çevrem çok iyi. Kahvaltıdan sonraki öğünüm hiç belli olmuyor. Onun saati suuti yok ya da akşam yemeğine kadar aç kalıyorum, öğlen yemeği diye bir şey yok. Geçen gün arkadaşım diyo bi şeyler yiyelim ne yiyelim falan...Valla benim canım çoktandır döner istiyor dedim. Arkadaşım hemen döner ısmarladı öyle denk gelirse (ağlamaya başlıyor) bu sıra değil (sessizlik). Geçenler de ekmek alacak param yoktu. Merdiven silmiştim kadından bekliyordum, 20 lira kimin için silersen o şekil alıyorum. Geçen mesela bir yumurta alalım vardı gittim on lira parala bakkala yumurta alayım geleyim diye bir baktım 10 tane yumurta 13 lira. Allaaah! kaldım böyle canım da çok yumurta istemişti...Oluyo, olmuyor değil yani almadan gelmiştim yumurtayı. (BN, 47 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, merdiven silme işlerinde çalışıyor)

Benzer bir şekilde kendisinin ve hanede yaşayan çocuklarının gıda gereksinimlerini komşuları vasıtasıyla sağlandığını ifade eden AN ve AÖ de deneyimlerini şu şekilde aktarmıştır;

Yani peynir epeydir almadım mesela. Zeytin de komşu falan yapmış o şekilde bana getirdi. Kuru bakliyat pişiririm genelde. Birkaç haftadır pazara gidemedim. (AN, 40 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Teyzelerim vardı mesela pazardan gelirlerdi (hıçkırarak ağlamaya başlıyor) camdan bakardım...Çocuklarım meyve isterdi, anne aldın mı diye, bakardım camdan teyzem oradan 3 tane çıkartıp versin de çocuklarım bi meyve yesin dediğim günler geçirdim yani. (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Yoksullukla mücadelede yakın çevre desteğinin beslenme ihtiyacını karşılamadaki işlevi ön plandadır. 1980’li yıllardan itibaren köyün erzak, çocuk bakımı gibi birçok konuda takviye edici kurum özelliğinin azalmasına rağmen kent yaşamındaki yoksul aileler için destekleri görece halen devam etmektedir. Burada sıklıkla karşılaşılan diğer bir deneyim ise kadınların beslenme ihtiyacını giderebilmek için aile içinde geliştirdikleri yöntemlerdir. Dışarıdan satın alınamayan temel gıda malzemelerinin yaz mevsiminde kolay ulaşılabilir olması bu yönde hane içi yöntemlerin geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Yoksullukla başa çıkmak ve beslenebilmek için geliştirilen kısa dönemli baş etme yöntemleri kadınların ifadelerine şu şekilde yansımıştır;

Ya aldığımız da oluyo alamadığımız da oluyo ama biz köye gidiyoruz ya. Salça yapıyoruz, yazın zaten domates, biber geliyor. Çok destek oluyo annem, kayinvalidem. Köyden malzemeler geliyor, öyle takviyeleri oluyo yani. Olmadığı zamanlarda işte hani buzluğa bi şey atabildiysem sebze yazdan fasulye falan oluyo. Eskiden falan fırsat buldukça alıyoduk çok pahalandı. Hep pahalı geliyor. Ekmek alamadığım oldu. Annem mesela bulgur yollardı bize böyle bulgur pilavı yapmıştım çocuklara. O da olmasa nolcaktı bilmiyom yani Allah bi taraftan illa bi şey verir. (TH, 43 yaşında, evli, çalışmıyor)

Oğlanın babaannesi köyde yaşıyor çok zengin bir insan değil ama yardım ediyor bize, bak geçenlerde yollamış komşudan bana salça, köy makarnası, turşu, reçel neler. Onlar bana o kadar iyi geldi ki. Bu kış yeter, 3 ay yeter e iki kişiyiz yeter yeter. (UÖ, 37 yaşında, boşanmış, dantel-oya yapıp satıyor)

Bir de çok iş vardı yazın. Ben yazın çok işe gittim. Kırmızı kapyra biberi, yeşil fasulye konserve yaptım bayağı dolabımı doldurdum bu sene. (KS, 38 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Yoksullukla mücadelede kadın emeğinin yeri yadsınamaz. Araştırmaya katılan kadınların aktarımlarına destekleyici bir bulgu da Şahin (2012)'in araştırmasından elde edilmiştir. Bu araştırma sonuçlarına göre kadınlar tarafından geliştirilen ve kendi aileleri üzerinde uygulanan yaygın stratejiler; pazardan daha ucuza daha çok gerekli olanı almak, mevsimsel olarak fiyatı daha uygun olan ürünü seçmek, yazdan kış için erzak hazırlamak, iş dışındaki zamanlarda toplu tarhana, salça, konserve, erişte yapmak, et, süt gibi ürünlerin ikamesini bulmak (Şahin, 2012, s. 246) şeklinde ifade edilmiştir.

Kadınların temel haklar bağlamındaki beslenme durumları ve diğer alanlardaki yoksulluk yaşantılarında çocuklarını merkeze koydukları, çocuklarının beslenmesi için gerekli olan temel besin maddelerine kısıtlı olan bütçelerinden pay ayırdıkları, bütçenin yetmediği zamanlarda ulaşabildikleri her kanalı değerlendirdikleri, çocuklarının gereksinimleri söz konusu olduğunda yokluktan var edebildikleri deneyimlere sahip oldukları anlaşılmıştır. Tüm kadınların aktarımları bu gözlemlerin oraya çıkmasını sağlasa da DE ve MS'nin aktarımlarına ayrıca yer verilmelidir.

Daha eşimle boşanmamışım evliyim. İki çocuğum var birine de hamileyim. Bi gün öyle bi şey oldu ki evde ekmek yok zaten mama falan yok. Bende süt yok ki ben yemek yememişim süt olsun. Eşimi arıyorum hani eve para getirsin de ekmek alalım. Ya ekmek olsa bile yetcek o çocuğa. Ama yok. Evde pişirilcek hiçbir şey de yok. Allah razı olsun bir komşu ninem vardı. Gittim dedim bana bir avuç un verir misin dedim. Ben eve geldim un çorbası yaptım onu. Azıcık kavurdum, su koydum, tuz koydum. Çocukları öyle doyurdum. Ben yiyemedim, hani bi şey de olmadı yani. Sıkıntı yok ama yani en azından çocuklar açım demedi yani. Çünkü onlar açım dedikçe benim içim acıyo. (DE, 38 yaşında, boşanmış, tütün sarıp satıyor)

Mama yapamıyordum, param yoktu alamıyordum o zamanlar yani komşudan un istiyordum, ya insaf ya un bu yani mama yapıcım şeker atıcım içine şekerli un çorbası yapıcım çocuğuma. Kadın bana bir un veriyordu yıllanmış içinde kurtçuklar yeşil yeşil. Ben napıyordum biliyor musun o kurtları onlardan ayıklayıp çocuğuma mama yapıyordum o undan. (MS, 38 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla ve temizlik işlerinde çalışıyor, örgü örüp satıyor)

Son olarak yaşamın devamlılığı için şart olan gıda maddelerine erişimi kısıtlamak, kadınların yoksullukla mücadeledeki deneyimlerinde görünür olmuştur. Son çare olarak görülen besin maddelerinden kısmak SG, AÖ ve MS'nin ifadelerinde şöyle yer bulmuştur;

Markete gitmemeye çalışarak direniyorum, ben her şeyden kısıyorum, yiyeceklerden olsun az yaparım kalmasın ziyan olmasın dökmüyorum. Ben hiçbir şeyi fazladan yapmıyorum. (SG, 35 yaşında, evli, çalışmıyor)

150 lirayla kendimi çok çok sıkarsam bi ekmek parası bir de çocuklara harçlık parası verirsem ancak ay sonunu getirebiliyorum. Markete çıkmadan evde olan kuru baklagillere dönüyorum mesela, yemekleri tek çeşide düşürüyorum. Yemeseler bile artık yapacak bir şeyim yok yani. (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Beslenmeden kısamamızdan ziyade standart şeyler yiyoruz zaten onun dışında kısacak bir şey yok ki...Bizim için ne uygunsa biz o şekilde geçinmeye çalışıyoruz. (MS, 38 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla ve temizlik işlerinde çalışıyor, örgü örüp satıyor)

Kuru bakliyat tüketmeye çalışmak, tek çeşit yemek yapmak, marketlere olabildiğince az gitmek, yalnızca temel besinleri satın alarak devamlı onları tüketmek kadınların ifadelerindeki beslenme örüntülerinden birkaçıdır. Kuşkusuz ekonomik yetersizlik, yaşam devamlılığı için gerekli olan sağlıklı ve yeterli beslenmenin önünde büyük bir engeldir. Bu noktada kadınlar yoksullukla mücadele ederken her alandaki tasarruflarını gıda maddelerine ulaşmak için kullanmaktadır.

4.2.2. Gündelik Yaşamda Barınma

Hak temelli yaklaşım, her bir bireyin kişi özgürlüğü ve güvenliğinin temel alındığı yeterli standartlarda yaşama hakkının varlığını savunmaktadır. Gıda ihtiyacını karşılayabilme, sağlık hizmetlerine erişim gibi insan yaşamını sürdürülebilir kılan barınma olanaklarına da sahip olmak bir yaşam hakkıdır. Buradan hareketle hak temelli anlayış, hakların kullanımlarını engelleyen yoksulluk, adaletsizlik gibi sorunlarla mücadeleyi hedeflemektedir. Bu bölümde SED hizmetinden faydalanan çocuğu olan kadınların barınma koşulları, bu koşullara ilişkin yaşantıları, yaşadıkları yerden memnunluk durumları ve nasıl bir yerde yaşamak istedikleri ele alınacaktır.

Kadınlar, barındıkları yerden bahsederken geçmiş yaşam deneyimlerinden yola çıkarak bir sentez yapmışlardır. Öyle ki göç ve boşanma süreçleri ailelerin barınma durumlarını şekillendiren en önemli yaşam olaylarıdır. Araştırmaya katılan annelerin büyük çoğunluğu farklı göç süreçleri ile Biga ilçesine geldiklerini ifade ederken bir kısmı da göç deneyimi yaşamadığını ifade etmiştir. Çeşitlilik gösteren göç deneyiminin nedenlerinin

ise evlilik birlikteliği ve eşin Biga ilçesinde iş bulması, boşanma süreci ve sonrasında evi ayırmak olarak sınıflandığı görülmüştür. İç içe geçmiş, ayrı yaşam olayları olarak sınıflandırılmayan bu büyük değişiklikler, kadınların barınma koşullarını ve dolayısıyla konuta ilişkin yaşantılarını etkilemektedir. TH, evlenerek İstanbul ilinde yaşamaya başladığını ancak burada yaşadıkları geçim sıkıntısı nedeniyle Biga ilçesine göç ettiklerini ve iki farklı mekândaki konut durumunu aktarırken benzer şekilde Şanlıurfa'da yaşayan TZ, evlilik birlikteliği ve eşinin Biga ilçesinde iş bulmasıyla mevcut konutlarına gelme sürecini şöyle ifade etmiştir;

Evlendim İstanbul'a gittim, İstanbul'da da çok ev değiştirdik. Ufak çocuğum da 1 yaşındaydı yani geçim sıkıntısından dolayı geldik. Arnavutköy'de otururkene yani çok mağdurdum, yakacak yoktu yani sobalıydı. E gidiyoduk çıkıyoduk sokağa mesela alıyodum kovayı hani yanmış bitmiş yanmıyordu ya kömürler onları döküyodular yanmayan kömürleri toplayıp getiriyodum yani napcaksın yok sarılacak kimsen yok. Şimdi burada 1 seneyi geçti, kayınpederimin evi, iki odalı ev ama biz altı kişi yaşıyoruz. (TH, 43 yaşında, evli, çalışmıyor)

Biga'ya gelişim eşim burda çalışıyor diye biz geldik. Evlenmeden önce yani burda yaşıyordum. Mesela ailesi de burda herkes burda. O evlendikten birkaç ay sonra cezaevine girdi Çanakkale'de. Eşim yokken önceleri kaynanamla oturuyordum. 5 yıl oturduk kaynanamda Biga'da. Sonra kaynım evlenince biliyorsun insan 2 şey oldu mu birbiriyle geçinemez. Sonra ailem bana bu evi tuttu.4 yıldır bu evde yaşıyorum. Eşyalar, hani ben evlendiğimde böyle yataklarım vardı çeyizim vardı hani baba tarafım yapmıştı ya. Televizyonu kaynım aldı. (TZ, 45 yaşında, eşi cezaevinde, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Yoksullukla mücadelede barınma alanında geliştirilen baş etme yöntemlerinden bazıları aile ile birlikte yaşayarak barınma giderlerini azaltma, kök aileye ait mülkleri bedelsiz kullanma ve kira bedelinin karşılanamadığı hallerde sık sık konut değiştirmedir. Araştırmaya katılan kadınların büyük bir kısmı kirada, diğer kadınların ise bir akrabasının evinde ikamet ettiği ve mevcut konutlarında en az 2 ay en çok ise 5 yıldır yaşamakta oldukları düşünüldüğünde barınma alanında geliştirilen söz konusu baş etme yöntemleri desteklenmektedir. TH ve TZ'nin anlatımında görüldüğü üzere yoksulluk ve beraberinde getirdiği yakın çevre desteği arayışı göçü zorunlu kılmaktadır. Bu durum yeni bir barınma ihtiyacını doğurmaktadır.

Boşanma, var olan barınma koşullarından kopup yeni bir gereksinim haline gelen düzen kurma arayışını içerir. Tek ebeveynli bir kadın olmak, iş gücüne katılamamak ve düzenli

gelire sahip olamamak yoksulluğu tetiklediği gibi bir kriz durumu da yaratmaktadır. Eşinin kendisi ve üç çocuğunu terk etmesi üzerine yaşadığı ekonomik sıkıntılar ve aranan sosyal destek ihtiyacı AÖ'yü Biga ilçesinde yeni bir düzen arayışına sokmuştur.

Dört yıl oldu eşimden ayrılalı eşim bizi terk edip gitti. İstanbul'dan buraya geldim. 1,5-2 yıla kadar İstanbul'da üç çocuğumla yaşadım ondan sonra ailem burda Biga'da yaşıyo, İstanbul gibi büyük şehirde tek başına bırakmak istemiyoruz seni dediler. İstanbul'da da böyle kurumlardan yardım aldım sağ olsunlar onlarla geçiniyordum. Sonra işte böyle buraya geldik iki yıl oldu. Evi eşyalı tuttum. Ben getirdim televizyonumu getirdim. Benim de İstanbul'da sonuçta bi düzenim vardı evliydim çeyizliğimi getirdim. Ama koltuk takımları, beyaz eşya vs. ev sahibine ait. Halıları buraya gelince annem aldı öyle başka bir şeyim yok yani. (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Benzer bir yaşam deneyimine sahip olan MS evlilik, boşanma ve ekonomik sebeplerle pek çok ev değiştirdiğini ifade ederken boşanma sonrası barınma koşullarına ilişkin de karşılaştırmalı bilgiler aktarmıştır. Aynı zamanda mevcut durumdaki ev içi mekânın çocuklar üzerinde ifade ettiği anlamlara değinmiştir. Evin inşası ve gündelik pratiklere etkisi, ekonomik koşullar ile doğrudan bağlantılıdır.

Tek odalı bir ev tuttum, fareler her şey vardı içinde İstanbul'da. O kadar bakımsızdı ki. Ben orayı tuttum ama eşyam yoktu. İkinci elciden bir tane çekyat aldım. Konfeksiyondan defolu kumaşları getirip kendime halı yaptım. Çocuklarım taşa basmasın diye. Yani böyle defolu kumaşlar oluyordu onları çuvallara doldurup zaten imha ediyorlardı ben onları her akşam sırtımda çuvala evime taşıyordum. Yerlere sercem de çocuklar üşümesin diye, yani bir tane çekyatta yatıyorduk çocuklarımla. Bu fakirliğin tam dibi işte burası. Gerçekten bak fakirliğin tam dibi. Daha önce iki oda bir salon sobalı bir evde yaşıyorduk. Bütün kış hepimiz bir yatağın içinde sobanın başında hep böyle geçti hep soba. Ama dedim artık yeter artık dedim ya (gülüyor). Neyimiz eksik hadi dedim gidiyoz toplanın dedim ben size evde tutcam, eşya da alıcam sizi yaşatıcam dedim çocuklarıma. Onlar çok üzülüyorlardı çok üşüyorlardı kışın. Yani yerler fayanstı, ev bakımsızdı, her yerden rüzgâr giriyordu. Ay buraya da geldiler o kadar mutlular ki... Hani sabah erkenden kalkıp kendileri giyiniyorlar, çantalarını düzenliyorlar. Yani hayatları düzene girdi. Diğer evde hiçbir şey yapmak istemiyorlardı. Yorganın altından çıkmak istemiyorlardı çocuklar. İyi oldu yani onlara hayatı sundum, dediğim gibi yatmadığımız yer kalmadı burası bana saray geliyor gerçekten. Şu 8-9 aydır çok rahatız. (MS, 38 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla ve temizlik işlerinde çalışıyor, örgü örüp satıyor)

Ev, kadın emeği ile yeniden inşa edilirken gerek evde vakit geçirme gerekse dış mekân alanlarıyla kurulan ilişkinin şeklini de etkilemektedir. İnsan yaşamına uygun barınma koşullarına sahip olmak yalnızca maddi bağlamlarda değerlendirilemez. Öyle ki barınma

özelinde ev, fiziki yeterliliğin yanında güvenlik, rahatlık, aidiyet gibi duygusal ilişkileri de barındırmaktadır. Bu noktada barınma koşulları ve etkilediği yaşantılar birbiriyle ilişkili dinamik bir süreç olup duygusal, kültürel ve politik anlamları da içermektedir.

Konutun çocukların okullarına yakınlığı, alışılmış sosyal çevre içerisinde yer alıp güven duyulan alanda yer alması, ısınmasının kolay sağlanabilir olması ve temel eşyaların varlığı yaşanan yerden hoşnut olma da belirleyici olmuştur. Sayılan faktörlerin ekonomik koşullara göre değişkenlik gösterdiği aşikârdır. Nitekim yoksulluk; yetersiz, sağlıksız ve güvencesiz barınma ortamının oluşmasında en önemli etmendir. AN ve BN boşanma sürecindeki konut arayışlarını şu sözlerle anlatmıştır;

Ben üç senedir ev arıyorum. Yani bana hiç kimse ev vermedi. Çünkü artık duyuldu benim ev kiramı ödeyemediğim. Bu muhitte ev aramak zorundayım çünkü okul burda hani çevrem iyi kötü burda yani başka bir yerde çırılçıplak kalırım, konu komşusuz da olmaz. Çünkü en azından bir çocuğumu emanet edebilmeliyim bir yere çünkü sürekli dışarıdayım, o şekilde. Sonra işte burası oldu. Bi teyze vardı o yardımcı oldu tanıyormuş işte. Aradı etti işte kaç para 400 lira, aaay gözlerim açıldı valla dedim 400 lira çok iyi ne ki iki gün işe gider öderim kiramı biriktirmem o şekilde işte sonra ben evi topladım, bu evi tuttum üç gün içinde falan apar topar. (AN, 40 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

2-3 ay oldu ben bu eve geleli. Ben 1,5- 2 senedir boşanma işiyle uğraşıyorum. Zaten bu evi bulmamızın sebebi yakın ev aradık çok aradık illa yakın ev olsun, çok büyük olmasın, ısıtması kolay olsun gibisinden. (BN, 47 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, merdiven silme işlerinde çalışıyor)

Evlilik, boşanma gibi yaşam olayları ile barınma değişikliklerine yönelik deneyimlerin ardından, kadınların barınma koşullarına ilişkin yaşantıları ele alınacaktır. Kadınların barınma koşullarına ilişkin aktarımlarında temel eşyaların bulunmayışı ön plana çıkmıştır. Araştırmaya katılan kadınlar tarafından hanedeki bireylerden en az birinin yatağının, koltuğunun ve dolabının olmadığı hatta kadınların yatak odası olarak salonu gösterdikleri, ısınma koşullarına bağlı olarak ve tasarruf etmek amacıyla tüm aile üyelerinin bir ara yattığı, odaları bulunan çocukların ise bu odalarda en az 2 çocuktan oluşacak şekilde kaldıkları gözlemlenmiştir. SED hizmetine başvuru sürecinde sosyal inceleme yapmak amacıyla haneye gelen sosyal hizmet uzmanının hanede yatağın bulunmadığına ilişkin soru sorması ile farkındalığa varan BN, kanıksamış olduğu durumu aktarırken KS, AS ve TZ de barınma koşullarına ilişkin şu ifadelerde bulunmuştur;

Sosyal hizmet uzmanı yatak yok mu dediği zaman çok dikkatimi çekti. Dedi yatağınız yok mu? Benim yatağım 13 seneden beri yok. Böyle çekyat üstünde yatıyorum ben yıllardan beri. Yatağınız yok mu deyince ay dedim hakket bizim hiç yatağımız olmadı ki, aramıyorum farkında bile değilim. (BN, 47 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, merdiven silme işlerinde çalışıyor)

Pek eşyam yok. 2 çekyat var yan odada, kullanmıyoruz orayı kapattım peteğini. Yatak odam yok zaten. Ben çekyatta yatıyorum. Çocukları yerde yatıyorum. Burada hep birlikte yatıyoruz. (KS, 38 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Mesela yatak odası yoktur benim. Onu satarak zaten evi tutabildim, doğalgazı açtırdım. Yatak odasını sattım doğalgazı elektriği, hepsini öyle açtırdım. Çocukların odası vardır benim yatağım burası (oturduğumuz koltuğu gösteriyor). Ama hani diyeceksiniz ki mutsuz musunuz, hayır değilim. Bazen eşyaların hiçbir anlam ifade etmediğini öğrendim, anladım. (AS, 37 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Çocukların yatağı yok, yer yatağında yatıyorlar. Bizim de böyle eski bir divanımız var orda yatıyoruz. Önceden bende yer yatağında yatıyordum. Çocukların dolabını da ev sahibi bırakmıştı, onlar kullanıyor o dolabı. Böyle işte yer yatağında yatıyoruz, yer yatağında oturuyoruz (gülüyor). (TZ, 45 yaşında, eşi cezaevinde, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Barınma koşullarına ilişkin ifadelerde elbette hanede eksik olan temel eşyalar yalnızca yatak, koltukla sınırlı değildir. Gündelik yaşamı idame ettirebilecek çoğu eşyalardan yoksunluk, kadınların yaşantılarında mevcuttur. Pek çok evde kullanılan eşyaların ikinci el olduğu, yeni bir eşya/malzeme alınmadığı, alınabilenin ise özellikle vurgulandığı gözlemlenmiştir.

Buzdolabım zaten yok. Bir çamaşır makinem var, bir televizyonum var, işte bir de bu iki koltuğumla sobam var. Şu an alamıyom yenisini de alamıyom, ikinci elini de alamıyom. Çocukların odası var ama şu an soğuk olduğu için bir de rutubet aldığı için odalarında yatıramıyom. Sobayı buraya kurduğumdan beri burada birlikte yatıyoz. Çekyatları açıyorum, yer yatağı yapıyoruz kendimize orada yatıyoruz. (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Eşyalar hep toplama biliyonuz mu (gülümsüyor) yani böyle biri koltuk veriyor, mesela bunları biri atıyordu aldım o şekilde. Yani her şeyi yavaş yavaş edindim. Öyle yani çok yeni bir şeyim zaten yok. (AN, 40 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Şu televizyonu da (küçük bir TV'yi gösteriyor) hep söylerim 1TL taksitle aldım bunu. Bildiğin bir lirayla taksitle ama nasıl aldım arkadaşım yok mu onların merdivenlerini siliyordum 60 liraydı. Ben diyordum bu arkadaşım ben oradan parayı almayayım siz kredi kartıyla bunu geçirin bir milyon ben sana vereyim dedim bir milyon vere vere aldım bu televizyonu. (BN, 47 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, merdiven silme işlerinde çalışıyor)

Kadın sığınma evinde 4 ay yaşadktan sonra çocukları ile Biga ilçesine gelen AF, tanıştığı bir yardım grubu sayesinde ev eşyasına sahip olduğunu şöyle ifade etmiştir;

Evi daha yeni tutmuşum işte elektriği açık değil, evin içi bomboş zaten 4-5 ay oldu ben bu evi turalı. Bir yardım grubu var o grubu tesadüfen buldum. Televizyonu biri getirdi, çekyatları biri getirdi. Mesela evde eşya yokken biri çaydanlık getirdi, biri tabak-çanak getirdi. Gardırop yoktu onu da hallettim çok şükür. Biri atmak istiyormuş, ben de dedim kullanırım yeter ki dolap olsun. Böyle el birliği ile evimi düzdüler. Eski de olsalar ben mutluyum... Bir tek süpürgeyi sıfır aldım. O da zaten baş köşede olmayı hak ediyor (salonun en başında duran süpürgeyi gösteriyor). Oğlum bile dedi anne ilk defa evimize sıfır bir şey girdi diye. Çocukların odası var ayrı benim odam burası (salon). (AF, 36 yaşında, boşanmış, örgü örüp satıyor)

Bu kısımdan itibaren kadınların yaşadıkları yerden memnuniyetleri ve nasıl bir yerde yaşamayı hayal ettikleri ele alınacaktır. Kadınlara yaşadıkları konut durumundan memnuniyetleri sorulduğunda kadınların çoğunun yaşadığı mekândan memnun olduğu bilgisi edinilmiştir. Barınma koşullarından memnun olan kadınların daha kötü koşullarda yaşam deneyimine sahip olması nedeniyle var olanla yetindikleri, mevcut duruma şükrettikleri gözlemlenmiştir. Bu gözlem SYDV tarafından sağlanan TOKİ konutlarında cüzi bir kira bedeli ile tek ebeveynli olarak yaşayan UÖ, diğer kadınlar SG ve MS'nin ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Yine bu evde yaşamak isterdim, ben evimi çok seviyorum. Küçük felan der miyim demem önceden bu da yoktu ya. Çünkü bana ölcen desen inanırdım da boşandıktan 4-5 sene sonra ev sahibi olcan deseler katiyen inanmazdım. (UÖ, 37 yaşında, boşanmış, dantel-oya yapıp satıyor)

Ya çok şükür, ne diyim, buna da şükür ne diyim? Evet dört dörtlük bir evimiz, eşyamız yok, hayat dediğimiz böyle değil siz de biliyorsunuz ama çok şükür. Ben de isterdim yani dört dörtlük bir hayatım olsun, her şeye muhtaç olmayayım isterdim. (SG, 35 yaşında, evli, çalışmıyor)

Ya önceki hayatıma bakarak burası bana saray geliyor gerçekten bak. A diyorum ben burda mı oturuyorum yani başardım mı? (MS, 38 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla ve temizlik işlerinde çalışıyor, örgü örüp satıyor)

Barınma koşullarından memnun olmayan kadınların ise birden fazla çocuğun aynı odada kalması, odaların kullanılmış ve eski eşyalarla düzenlenmiş olması, yaşanan konutun hane halkı sayısına yeterli gelmemesi, evin fiziki özelliklerinin uygun ve yeterli şartları taşımaması kadınların halihazırdaki yaşam alanlarından memnun olmama nedenleridir.

Nitekim İlik (1992)'in gerçekleştirdiği araştırmada da yoksul bireylerin yaşadığı konutların fiziki ve alt yapı açısından ciddi sorunlar içerdiği ifade edilmektedir. Şu hâlde barınma koşullarından memnun olmadığını ifade eden kadınlardan AF, BN, TH ve AS'nin aktarımları şu şekildedir;

Çocukların odası böyle biraz da sevimli olsa daha hoşuma giderdi hani. Mesela dün dolaplar geldi bende odalarını düzenledim. Oğlum okuldan geldi ben de yüz ifadesine bakıyorum odayı gördüğünde ne yapacak falan. Şöyle bir tepkisiz kaldı. (AF, 36 yaşında, boşanmış, örgü örüp satıyor)

Valla rutubet yapmaya başladı ev, çeşmeler bozuluyor, işler ters gidiyor. Bildiğin gibi değil, bu evi tutarken çok sevinçli tutum öbür evime göre kat kat kat çok güzel ama burada da ters gidiyor anlamadım. (BN, 47 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, merdiven silme işlerinde çalışıyor)

Biraz daha geniş bir yerde yaşamak isterim tabi. Çocuklarım biraz kalabalık olduğu için. Yani ev bi yerde yetmiyor ama yine de çok şükür, kira vermiyoz (kayınpederinin evi) bi şey yapmıyoz hani öyle işte. (TH, 43 yaşında, evli, çalışmıyor)

Ya aslında tabii ki de ben böyle bir evde hiç yaşamadım, açıkçası aile yanında maddi olarak hiç sıkıntı çekmemiştim ben. Evliliğimde çok sıkıntı çektim ama küçük de olsa temiz, güzel herkesin istediği gibi güzel bir binada yaşadım. Ama diyeceksiniz burası eski işte şey. Çok misafir kabul etmiyorum zaten. Utandığım için değil ama öyle bi şey oldu. Ama huzurum var. (AS, 37 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Kadınların barınma koşullarından memnurluk durumlarıyla ilişkili olarak nasıl bir yerde yaşamayı hayal ettikleri sorulmuştur. Soruyu yanıtlayan kadınların en azı hayal ettiği evde yaşadığını, bir kısmı konuya ilişkin hayalinin olmadığını ve büyük çoğunluğu hayal ettiği barınma koşullarının özelliklerini aktarmıştır. Yaşamak istedikleri yerin özelliklerini aktaran kadınlar; kendilerine ait bir ev, bahçeli müstakil bir ev, eşyalarını kendilerinin seçebileceği, çocukları için yatak, dolap gibi yeterli eşyaların olduğu bir ev şeklinde hayallerinin olduğunu ifade etmiştir. BÖ, KS ve TZ'nin hayalleri şöyle anlam bulmuştur;

Deniz kenarında kutu gibi bir ev ama ev kendime ait olacak. Böyle küçük, beyaz, mavi pencereler. Üstüne duvarlarda mavi boncuklar nazar boncukları. Kendime ait, kendim tasarlayacağım, kendim yapacağım. Böyle bir hayalim var. (BÖ, 36 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Bahçeli, müstakil bir evde. Çünkü daha rahat oluyor, bahçesi oluyor, çocuklar oynar. İnsanın kendi evi gibisi olmaz yani kendine ait. Küçük bi ev böyle ne biliyim sade.

Çocukların odası olsun istiyorum, yerde sünger üstünde yatacaklarına yatakları olsun geniş istiyorum. Oğlum da büyümüş ya istiyor zaten odam olsun diyor. (KS, 38 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Hani ben eşime diyorum ben kendime öyle bir ev hayal ediyorum ki evimi düzeyim güzelce her bi odam böyle düzenli, kullanışlı, büyük hani büyük bir mutfakım güzelce düzeyim... Ama eşimin zoruna gider diye ben diyorum iyi evimiz, koltuğumuz olmasa da boş ver yerde otururuz minderde. Hani şey ona zorluk çıkartmamaya çalışıyorum, o da etkilenmesin. Sonuçta erkektir, getiremez diye gücüne gitmesin diye, kendi kendime dönmeye alışmışım ya çok şey istemiyorum. (TZ, 45 yaşında, eşi cezaevinde, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Yoksulluk ve barınma koşullarının ilişkiselliği kadınların deneyimlerinden hareketle değerlendirilmiştir. Son olarak kadınların yoksullukla mücadelesinde barınma koşullarına ilişkin baş etme yöntemleri ele alınacaktır. Daha önce bahsedildiği gibi kök aileyle aynı mekânda yaşamak, kök ailenin konutunu bedelsiz kullanmak, daha ucuz kira bedeli için sıklıkla konut değiştirmek, ulaşım masraflarını en aza indirebildiği ve yakın çevre desteğinin ulaşılabilir olduğu mekânlardan konut aramak kadınların barınma koşullarına ilişkin baş etme yöntemlerinden bazılarıydı. Burada da elektrik, su, ısınma tüketimlerinde kısıtlamaya gitmek bütün kadınların aktarımlarındaki baş etme yöntemlerindedir. Bunlardan yalnızca birkaçı BN, KS ve GE'nin ifadelerinde şöyledir;

Bak doğalgazımı bile açmıyorum, burada çekyatta yatıyoruz. Akşamları eve gelsen ev çoğunlukla karanlık...Kızım çok yakma, kızım çok açma diye diye...Arkadaşlarım bazen diyor ki geçtik de sen evde yoktun. Evdeyim kapıyı vursanıza diyom, televizyon açıktı onun ışığı ile oturuyorduk. Akşamları biz ışık yakmıyoruz, televizyonun ışığı yetiyor. Bazen televizyonu bile doğru düzgün açmıyorum aman diyorum çok elektrik gitmesin. (BN, 47 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, merdiven silme işlerinde çalışıyor)

Mesela çamaşırı biriktiririm. En azından her iki gün açacağıma üç günde bir dört günde bir açıyorum makinayı. Ondan tasarruf edebiliyorum mesela. Öyle bi gün süpürüyorum bi gün süpürmüyorum. Doğalgazı da çok soğuk böyle çok çok soğuk olduğunda açıyorum. Kısıtlıyorum dediğim gibi işte idare ediyoz. (KS, 38 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Elektrik faturamı düşürüyorum. Su faturamı düşürmeye çalışıyorum. Tasarruf işte ampuller falan. Çünkü ben henüz iş bulamadım. Sobanın altını üstünü kısıyorum, çok cehennem gibi kür kür yakmıyorum. Elektrikli battaniyeleri var. Onun önlemini de o şekilde aldım, buz gibi yatağa girmesinler diye. (GE, 39 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Kadınların barınma hakkına ilişkin yaşantıları ve barındıkları mekâna ilişkin görüşleri çeşitli bağlamlarda ele alınmıştır. Yoksulluğun bir hak ihlali olarak

değerlendirilebileceğinden yola çıkan bu araştırma, kadınların ifadelerinden edinilen bilgiye göre destekleyici veriler sunmaktadır. İnsan hakları, insanın yaşamsal varlığını devam ettirebilme koşullarını talep etmeyi ve bu koşulları güvenceye almayı içerir. İnsanın yaşamsal varlığını etkileyen barınma koşulları da haklardan bağımsız düşünülemez. Öyle ki kişilerin barınma ihtiyacını karşılayan konut yalnızca biyolojik gereksinimlerinin giderildiği bir mekân değil aynı zamanda psikolojik olarak güvende olma ihtiyacına yönelik de bir alandır. Çok yönlü bu gereksinimlerin karşılanması ise elbette ekonomik süreçlere bağlıdır. Yoksul kadınların ve beraberindeki diğer aile üyelerinin barınma koşulları fiziksel özellikler, yetersiz eşya, kısıtlanan hane giderleriyle insan yaşamı için uygunsuz koşullar taşımaktadır. Yoksulluğun temel haklara erişmek ve bu hakları kullanmanın önünde engel olduğundan yola çıkarak incelenen beslenme ve barınma deneyimlerinin ardından bir sonraki bölümde temel haklar içerisinde yer alan eğitim hakkına erişim deneyimleri analiz edilecektir.

4.2.3. Eğitim Hakkına Erişim

Yoksulluk ve haklara erişimin temel alındığı bu çalışmada incelenmek istenen bir diğer konu, hanedeki çocukların ekonomik nedenlerle eğitim hakkına erişimindeki mevcut yaşantıların kadınların gözünden aktarılmasıdır. Araştırmaya katılan kadınların çocuklarının SED hizmetinden faydalanmakta oldukları, bu kapsamda ilgili hizmetten faydalanma koşulunun eğitim yaşamına devam eden ya da edemeyen çocuklar üzerinden farklı ücret oranlarıyla sağlandığı göz önüne alındığında sosyal yardım miktarının eğitime devam eden çocuklar üzerinden belirlenmesi, çocukların eğitime düzenli katılımlarında tetikleyici olmaktadır.

Şu hâlde katılımcı kadınlardan hanede eğitimine devam edemeyen çocuğun bulunmadığı ancak ekonomik yetersizlik nedeniyle eğitime düzenli devam konusunda erişim sıkıntılarının yaşandığı bulgusu edinilmiştir. Bu kapsamda yoksulluk nedeniyle eğitim yaşamına düzenli devamın önündeki engellerin kırtasiye-kıyafet gibi okul masraflarının karşılanamaması, okul için gerekli olan beslenme hazırlığının yapılamaması ve bütçeden okul harçlığına pay ayrılamaması olduğu anlaşılmıştır. Araştırmaya katılan kadınların çocuklarından birinin okul öncesi gelişim çağına olup henüz eğitim yaşamına

başlamadığı, görece daha azının eğitimine düzenli devam edemediği ve büyük çoğunluğunun zorluklarla eğitimlerini sürdürebildiği bilgisi edinilmiştir.

Yoksulluk nedeniyle eğitim yaşamının bir kısmından mahrum kalan çocuklara yönelik deneyimler DE, AS ve KS'nin ifadelerinde şöyle yer bulmuştur;

Anasınıfını tamamlayamadı benim oğlum mesela. Anasınıfının yarı dönemine kadar gitti, yarı döneminde gitmedi. Yarı döneminde de bi gitti bi gitmedi. Neden çünkü biz onun doğru dürüst okul malzemelerini alamadık. Almak için elimdeki telefonu sattım hani karşılamak için. Sonra da zaten devamsızlıklarla şeylerle hani götüremedim. Çünkü biliyorsunuz öğretmen bir şey istiyor karşılamıyorsunuz, o zaman çocuğu okula göndermiyorsunuz. Niye? Çünkü orda çocuk mahcup kalacak. Üzülcek ağlıyacak. Orda üzülüp ağlıcağına göndermiyorsunuz. (DE, 38 yaşında, boşanmış, tütün sarıp satıyor)

İşte bu dönem başında ben alamıyordum hiçbir şeyini kitabını da önlüklerini formalarını da. Gönderemeyecektim, alamayacaktım. Okula 3-4 gün gidemedi zaten forma olmadığı için. Ağlaya ağlaya kızım da artık ağladı babası nerden aldı etti bilmiyorum alıp getirdi. O kadar mutlu oldum ki gelince. (AS, 37 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Okul tarafından istenen beslenme hazırlığını yapamayan KS, çocuğunu okula göndermemeyi çözüm bulurken benzer bir şekilde gündelik işlere gittiğinde de çocuğunu bırakabileceği bir kişi/yer olmadığından çocuğunu okula gönderemediğini şu şekilde ifade etmiştir;

Haftada bir gün bazen işe çağırıyorlar oraya gidiyorum. Kızımı o zamanlarda okula göndermiyorum, ona çok iyi bakıyorlar orada kendimle birlikte götürüyorum. Bazen tam gün olarak çağırıyorlar. Kızımın mesela beslenmesi bi gün bize ait bi gün okula ait, bize öğretmen şey yazıyo hep böyle ıslak kek yanında süt, poğaça hep böyle şeyler yazıyo listede. Geçen ay mesela kek vardı, evde malzemem yoktu sadece yumurtam vardı, süt yoktu, yağım çok azdı göndermedim. O gün göndermedim. Yok, göndermek istemiyom bazen göndermiyom çok kabarık şey olduğu zaman. (KS, 38 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Beltekin ve Çete (2019, s. 31)'nin aday öğretmenler üzerinden yürüttüğü araştırmasında 381 aday öğretmenin eğitim hakkı ihlallerine ilişkin yaptığı sıralamanın ilk 5 maddesi içerisinde maddi yetersizlik/yoksulluğun da yer aldığı görülmektedir. Hanede bulunan çocukların eğitime erişimlerinde çoğunlukla okul masraflarının karşılanamaması ve beslenme hazırlığının yapılamaması nedenleriyle zorluk yaşanmasının yanı sıra aile

bütçesinden okul harçlığına pay ayrılamaması da yoksulluğun eğitim hakkı üzerindeki bir diğer etkisidir. Konuya ilişkin AÖ ve BN'nin ifadeleri şöyledir;

Kendimi ayarlıyorum işte 3 ona 5 ona öyle kıdem harçlık veriyorum. Mesela kantinler kapalıydı bu pandemiden dolayı yeni açıldı. Büyük oğluma 6 lira veriyorum ona vermek zorundayım o büyüdü, diğerlerine de vermek zorundayım ama o içeriyor anne diyor herkes yerken ben bakıyorum diyo öyle diyince içim yanıyor ya... Mesela okula ayran alacam alamadığım günler oldu, harçlık da veremedim okulda aç kalacaklardı, koltuk altlarında paralar aradığım oldu (ağlayarak konuşmaya devam ediyor) çocuklar düşürüyor ya yerlere belki yine düşürmüşlerdir diye çocuklarla yerde para aradığımız oldu, ayran parası tamamlamak için. (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Ben çocuğu okula gönderemezdim bak ne kitap alabilirdim ve harçlık verebilirdim. Benim kızımı anasınıfına bahsettiğim arkadaşlarım gönderdi, parasını onlar ödüyorlardı. Hala çocuğun okul harçlığını komşum veriyor. Dün akşam bile kocasıyla bir yere gidiyordu kızıma dur dedi al okul harçlığı dedi çıkarttı harçlık verdi. (BN, 47 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, merdiven silme işlerinde çalışıyor)

Yoksulluk yaşantısına sahip kadınların çocuklarının okula devam edebilmesi için de çeşitli baş etme yöntemleri geliştirdikleri anlaşılmıştır. Nitekim kadınlar ekonomik yetersizlik durumlarını okuldaki yetkili kişilerle konuşarak destek sağlamakta, SYDV tarafından sağlanan kırtasiye/kıyafet, şartlı eğitim yardımı gibi hizmetlerden faydalanmakta, komşu, arkadaş ve akrabalarından maddi destek sağlamaktadır. Konuya ilişkin AF, TZ ve BÖ'nün ifadeleri şöyledir;

Kızımın öğretmeni demiş ki hani test kitabı alamayanlar olursa bana bildirsin, durumu kötü olanlar falan. Benim kızım da demiş hocam bizim durumumuz sıkıntılı. O da biraz irdeleyince durumumuzu öğrenmiş, öğretmenler kendi aralarında para toplamışlar, beni aradılar işte okula gittim. Telaşla gittim tabi bir şey mi oldu acaba diye. İşte konuşma yaptılar, parayı verdiler, çok garibime gitmişti mesela. (AF, 36 yaşında, boşanmış, örgü örüp satıyor)

Okullar açıldığında ben kıyafet falan alamıyordum yine vakıfa başvurmuştum o zaman 300 lira kıyafet parası verdi. Ben onunla gidip kıyafet aldım hani forma vs. (TZ, 45 yaşında, eşi cezaevinde, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Bak daha bu sabah bi dokuz lira defter parası. Haftada bir ben defter alıyorum oğluma. Ayda ne eder, 36 lira. Hani dicesin 36 lira mı? Ama yok o kadar bile paramız yok sen anla. Herkesten borç alırım, para alırım, herkesin yakasına yapışırım çocuklarım için, tek okusunlar da kendilerini kurtarsınlar işte. (BÖ, 36 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Hak sahibi olmak, bir şey yapma yetki ve gücünde olmayı yahut bir şeyi talep etmeyi içerir (Hırş, 1996'dan aktaran Özsoy, 2004, s. 68). Dolayısıyla hak, gereksinimlerin karşılandığı asgari bir yaşamı talep etmektir. Benzer şekilde Özsoy (2004, s. 68), hakkın ancak karşılanan bir talep olduğu andan itibaren anlamlı olduğunu ifade etmiştir. Eğitimin bir hak olarak kabul görmesi de kişinin özgürleştirilmesi mantığından süregelmektedir. Eğitime bir fırsat bakışıyla yaklaşmak doğum ile başlayan süreçte eğitimden kendine düşen paya razı gelmek ile eşdeğerdir. Oysa eğitim, herkesin yeteneklerinin çok boyutlu gelişim ihtiyacından doğan bir haktır. Bu kavrayış ile eğitime erişim, insanlar arasındaki eşitsizliklerden ve doğal farklılıklardan bağımsız olarak yükümlülük içermektedir. Eğitimin herkes için ve parasız olması da hak kavramı tanımının gereğidir. Ancak burada ele alınan eğitim hakkı tartışmasında, eğitimi bir hak olarak tanımlamamıza rağmen farklı gelir düzeyine göre bu hakka erişimin sınırlanması ve yoksulluğun eğitim hakkı üzerinde bir ihlale neden olması hak kavramını baltalamaktadır.

4.2.4. Sağlık Hizmetlerine Erişim

Sağlık hizmetlerine erişimin bir insan hakkı olarak ele alınmasının başlangıcı, 1948 yılında yayımlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile olmuştur (Sachs, 2012). Sağlık hizmetlerine erişimin bir insan hakkı olarak değerlendirilmesine rağmen cinsiyet, eğitim durumu, kültürel ve sosyoekonomik nedenlerle çok sayıda kişinin bu hizmetlere erişimde sorun yaşadığı 2011 yılında OECD tarafından açıklanmıştır. Hak temelli anlayış ile yola çıkılan bu araştırmada, yoksulluk yaşantısına sahip kadınların ve hanedeki diğer bireylerin sağlık hizmetlerine erişim deneyimleri incelenmiştir. Bu bağlamda temel bir hak olarak kabul gören sağlık hizmetlerine erişim bir hizmet kullanımını değil, sosyal ve ekonomik durumlarına bakılmaksızın gereksinim duyulan sağlık hizmetlerine ulaşılabilir olmak şeklinde ele alınmıştır. Gelir durumu düşüklüğü, sağlık güvencesine sahip olmama ile sağlık hizmetlerine erişim arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı araştırma sonuçlarında yer almıştır (Assari ve Hani, 2018; Anık, 2019). Yine desteklenen bir diğer bulgu ise yoksul kadınların sağlık hizmetlerine erişimlerinin görece daha zor olduğu yönündedir. Dünya genelindeki tüm yoksul kesimin %70'ini kadınlar oluşturmaktadır (Ecevit, 2003, s. 85). Gelir düzeyi düşük koşullarda istihdam edilen kadınlar çalışma koşulları, hane içi sorumlulukları ve ekonomik yetersizlik nedeniyle "sağlığı koruma davranışlarını

sürdürememe ve tedavi hizmetlerine erişim zorluğu gibi” sebeplerle sağlık sorunlarından daha fazla etkilenmektedir (Şener ve Başer, 2019).

Yoksulluğun her alanda olduğu gibi sağlık hizmetlerine erişimi de sınırlandırdığı kadınların ifadelerinden anlaşılmıştır. Bu kapsamda araştırmaya katılan kadınların yalnızca ikisi sağlık hizmetlerine sorunsuz ulaşabildiklerini ifade ederken diğer tüm kadınlar maddi yetersizlikler nedeniyle hasta olmamaya ayrıca dikkat ettiklerini, hasta olduklarında ise sağlık hizmetleri yerine kendi tedavi yöntemlerini uyguladıklarını, çocuklarının hasta olmaları halinde ise sağlık hizmetlerine mutlaka erişim sağladıklarını fakat bu durumda da ekonomik yetersizlik nedeniyle ilaçları temin edemediklerini ifade etmişlerdir. Kadınların kendileri ile diğer aile bireylerinin sağlık hizmetlerine erişim deneyimleri, üç farklı kategori şeklinde incelenmeyi gerektirmiştir. Bunlardan ilki kadınların sağlık hizmetlerinden faydalanma durumları, ikincisi ilaç temininde yaşanan sorunlar, üçüncü olarak tüm bu sorunlar kapsamında geliştirdikleri alternatif yollardır. Konuya ilişkin TZ, GH, AÖ, BÖ ve KS'nin ifadeleri şu şekildedir;

Hasta olunca maddiyat durumumuz olmadığı için korkuyoruz, bir şey gerektiği zaman hani yüksek bir şey olacak diye korkuyorsun hani karşılayamayacam diye. Sağlık hizmetlerine ulaşabiliyorum hani mesela ulaşım şeyinde zorlanıyorum. Belediye otobüslerine binip gidebiliyorsun, bazen öyle oluyor otobüse binecek paran olmuyor yalan değil. İşte yeşil karttan dolayı yararlanabiliyoruz muayene olarak. Şu anda ben hiç hastaneye gitmedim kendim hastalanmadım. Kendi kendimizi tedavi etmeye çalışıyoruz. Mesela çocuklar öksürünce pekmezdir filan süt öyle geçiriyoruz. Her yerde para... (TZ, 45 yaşında, eşi cezaevinde, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Biraz da uğraşyoz hastalanmamaya (gülüyor) hastalandıklarında da hastaneye gidebiliyoz, hastaneye gidemezsek aile hekimine gidiyoruz. (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Evet hastaneye gidip muayene olabiliyoruz ha bazen yol parası verecek şeyimiz olmazsa gidemiyoruz tabi...Ben genelde hasta olmamaya çalışıyorum hatta ne zaman hasta olduğumu bile hatırlamam. Olmamak için uğraşıyorum işte hasta oldum diyelim kendim bitki çayıydı, karışımlarla kendimi iyileştiririm hastaneye gitmemek için. Ama çocuklar hasta olduğunda tabi ihmal etmiyorum ya illa götürürüm hastaneye. İlaçların da işte bazısını... (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Ben babamdan sigortalıyım o yüzden sıkıntım yok bu bir. İkincisi zaten hastalansam da hastaneye gitmeyi hiç istemiyorum. Çocukları yalnız bırakamam. Hep evde geçiriyorum. Yani şu an inanır mısınız böbrek sancısı çekiyorum ben. Şu an hastaneye gitmem lazım. Şu an ciddi anlamda sancı çekiyorum bakmayın böyle durduğuma. (BÖ, 36 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Ben pek işte daha çok kendi yöntemlerimle kendimi iyileştirmeye çalışıyorum ben pek gitmiyorum, çok mecbur kaldığımda aile hekimine gidiyorum. Vitamin, meyve, limonlu çay böyle. Kendimi terlemeye çalışıyorum bir şekilde iyileşiyorum ama çocukları ihmal etmiyorum. (KS, 38 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Kadınların ifadelerinden yola çıkarak farklı yollarla da olsa sağlık hizmetlerine ulaşarak muayene olabildikleri ancak yoğunlukla gereksinim içerisinde olmalarına rağmen ekonomik nedenlerle sağlık hizmetleri yerine kendi tedavileri ile iyileşme çabası içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Öyle ki kadınlar tarafından ulaşım ücretini karşılayamamanın, çocuklarının gözetimini sağlayabilecek bir desteğe sahip olmamanın sağlık hizmetlerine ulaşmaya engel oluşturduğu anlaşılmaktadır. Kadınların bakım sorumluluğunu üstlendiği çocuklar söz konusu olduğunda ise daha hassas bir şekilde hizmetlere erişim çabalarının bulunduğu görülmüştür. Bir sosyal güvenceye veya genel sağlık sigortasına sahip olmak kadınların sağlık hizmetlerine ulaşmalarında belirleyici olmaktadır.

Sağlık hizmetlerine erişimde yoğunlukla dile getirilen ikinci kısım, ilaç temin etmekte yaşanan ekonomik yetersizliktir. Kadınlar tarafından zorlu süreçlerle sağlık hizmetlerine erişim sağlanabildiği ifade edilirken özellikle ilaç alımında maddi sıkıntılar yaşandığı sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan önemli bir etken olarak ifade bulmuştur. BN, AÖ, UÖ, MS ve TH'nin konuya ilişkin deneyim aktarımları şöyledir;

Daha yeni başıma geldi. İdrar yolu enfeksiyonum var benim. Gittim tahlil yaptırdım aile hekimliğinde. Bir tane antibiyotik yazdı, bir tane fitil yazdı. Antibiyotik 73 küsur gibi bir şeydi, param yok zaten fitil de 28 lira. Sonra gittim doktora tekrardan dedim ki sizde ilaç var mı didim, hani işime yarayacak bir antibiyotik var mı didim. Çıkarttı bana bir antibiyotik verdi dedi bundan biraz kullan fitil ama yok dedi. Geldim fitili de borç aldım, ondan sonra bir merdiven sildim götürdüm verdim. Bir de başka ihtiyaçlarım olduğu zaman arkadaşım bana bir tane defter açmış. Kaç para lazım 100TL lazım, veriyor ben ordan ekmeçlerimi alıyorum işte kaç para lazım şu lazım. Yeşil kartımı da kullanamadım faaliyete geçmedi yeşil kart. (BN, 47 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, merdiven silme işlerinde çalışıyor)

Muayeneye parasız diyoruz, giriyoruz ama ilaçlar öyle değil ki. Eczaneye bir gidiyorsun ilaç alınacak hali kalmamış. Ama çocuklar için olunca mecbur ya yazdırıyorum ya borç buluyorum bazen kardeşlerime söylüyorum ancak öyle... Bence ilaçların da parasız olması gerek bazı insanlara. E muayene olduk tamam da ilaç alamadıktan sonra o hastalık nasıl iyileşecek. Bilmiyorum yani Allah hasta etmesin bizi. Bak çocuklar hasta olmasın diye kombi yakıyorum napıyım...İlaça

versem de çok para doğalgaza versem de çok para öyle işte. Keşke ilaçlar da ücretsiz olsa sağlık bu sonuçta. Bir ağrı kesici olmuş sana kaç para, 20 30 lira. (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Yok ki valla hastalanmak sıkı mı hastalancan (gülümsüyor) hastalanmamaya çok dikkat ediyom çünkü çok pahalı ilaçlar. Geçenlerde şey oldu, aile hekimine çıktım bi ilaç sadece 48 milyon devlet karşılamıyomuş içime o kadar kötü koydu ki acısı, tam bi de ay sonu ya böyle elinde kalmıyor, ucu ucuna yetiştiriyon anca her şeyi, ayın sonunu getiriyon Allah'ım alsam... Almasam daha kötü, canım yanıyor almam lazım, hani sordum ben bunu almasam kendiliğinden geçer mi, olmaz dedi sen bunu alcan tedavisini yapcan dedi doktor. O 48 milyon içime oturdu böyle. Ama mesela şey yapıyom komşu ablamdan ay çıkacağına yakın böyle 10 gün bir hafta kala borç alıyom, benim elimde hiç param kalmıyo şimdi ne yalan atem. (UÖ, 37 yaşında, boşanmış, dantel-oya yapıp satıyor)

İşte ama bu ilaç ücretleri çok sıkıntı hani ilacı normal parayla almışım veya yazdırıp almışım hiçbir fark yok. 80 TL ödüyorum 2 tane astım ilacına, çok pahalı. İlaçları alamadığım zaman var tabi olmaz mı şu an da 2 tane ilacım var alınacak. (MS, 38 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla ve temizlik işlerinde çalışıyor, örgü örüp satıyor)

Ya hastaneye sağlık ocağına gidiyoz genelde hani çocuklar hasta olduğu zaman. Geçmişte ilaçları alamadığım çok oldu hala da oluyor. Şimdi de bazen şey yapıyoz yani denkliyoz bi şekilde hani arkadaşşımdan borç alıyorum bazen. Hani kuzenlerim diyorom ya onlar şey yapıyolar. (TH, 43 yaşında, evli, çalışmıyor)

Sağlık hizmetlerine erişimde kadınların üzerinde durduğu en büyük sorun ekonomik nedenlerle ilaç temini sağlayamamaktır. Hatta daha önce belirtildiği üzere kadınlar, muayene sonrası ilaç alacak paraları olmadığı için nadiren hastaneye gittiklerini belirtmişlerdir. Kadınların genelde kendileri ve çocuklarının ilaçlarını alabilmek için tanıdık eczanelere borçlandıkları, arkadaş, akraba çevresi gibi ulaşabildikleri tüm yakın çevrelerinden gelen maddi destekler ile gerekli olan sağlık hizmetlerine ulaşabildikleri anlaşılmıştır. Konuya ilişkin BÖ ve GH'nin ifadeleri özet niteliğindedir;

Benim bir çocuğum otizmli, hastaneye gidemediğim ya da ilaçları alamadığım oluyordu, hani elimden geleni yaptım ama ben çocuklarımı asla aksatmadım. Arkadaşılarımdan istiyorum yani borç istiyorum. Yapcak bir şey yok. Ailemin yakasına yapışıyorum, arkadaşlarıımın yakasına yapışıyorum. Yeğenlerinin, dayılarının yakasına yapışıyorum. (BÖ, 36 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Ya bir de şimdi biz buralı olduğumuz için eczaneler, maketler tanıdıkız ya param olmasa da alıyom param olduğunda ödüyom. Burda değil de başka bir yerde yaşamış olsaydık ne bileyim çoğu günler aç kalmış da olurduk, ilaç alamadığımız günler de olurdu. Çok olurdu yani ben buna eminim. Şimdi ben doğduğum, büyüdüğüm köyde olduğum için biraz daha rahatım diyeyim yani. Dışarıda bir yere olaydık, çok zor bi geçimimiz olurdu. Mesela şimdi ben bir şehirde olmuş olsam üç ay kira vermesem

ev sahibi beni dışarı atardı şu an öyle bir durumumuz yok en azından. (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Son olarak üçüncü kısımda yoksulluk nedeniyle ulaşamayan haklar ile mücadelesini sürdüren kadınların, sağlık hizmetlerine erişebilmek için geliştirdikleri çeşitli baş etme yöntemleri ele alınmıştır. Hanedeki tek bir çocuğu sağlık hizmetlerinden faydalandırıp alınabilen ilaç ile tüm ailenin iyileşmesini sağlamak, muayene ücreti ödememek için hastaneye gece gitmek, hanedeki yeşil kartlı (Genel Sağlık Sigortası-GSS) birey üzerinden sağlık hizmetlerine erişmek söz konusu baş etme yöntemlerinden bazılarıdır. Sıklıkla ifade edilen yaşamda kalma stratejileri SG, AS ve TZ'nin deneyim aktarımlarıyla şöyledir;

İlaçları alamadığımız zamanlar oluyor. Yani bazen çocuklar hastalandığında bir kişiyi doktora götürüyorum. Bir kişiyi götürüyorum hani doktora da anlatıyorum durumu 'hocam evde çocuklar var, onlarda hasta ona göre ilaç yazar mısınız'. Anlıyorlar hepsi yazıyorlar Allah razı olsun. Onlar yazıyor da biz parayla alamıyoruz ki... (SG, 35 yaşında, evli, çalışmıyor)

Devlet her şeyi karşılıyor da keşke çocukların ilaçlarını da karşılasa. Bizim değil, çocuklarımızın. Muayeneye ben ücret veriyorum. Zaten benim sosyal sigortam olmadığı için ücret veriyorum. Çocuklar muayene oluyor, onlarda sıkıntı yok. O yüzden ben genelde hasta olduğumda gecedem acile gitmeyi seçiyorum. O zaman para almıyorlar. Diyorum ki en azından minibüs fiyatı daha uygun diyorum. Atla minibusse git burdan. (AS, 37 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Eşim yeşil karttan faydalanmıyor onun ilaçlarını alamıyoruz. Adamın ilacı 60 lira mı ne tuttu, adam dedi almayalım ya boş ver. Dedim alalım sen hastasın. Sonra ben eczaneye dedim ilacı benim üzerime yazdırsak yapıyoruz böyle. Ben kendi üzerime yeşil kartın üzerine yazsam diyorum o parayı alabilir miyiz, o da alabilirsiniz diyor. Sağlık ocağına gidiyoruz Allah aile hekimimizden razı olsun, yani doğruyu söylüyorum ben, işte eşim böyle böyle diyorum, eşimin ilacını yazabilir misiniz diyorum yazarım diyor. Yoksa öyle olmazsa geçinemeyiz. Mesela bi ilaç yeşil karta geçmediğinde işte biz o ilacı alamıyoruz. (TZ, 45 yaşında, eşi cezaevinde, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Yoksulluk ve sağlık bir döngü halinde ilişkilidir. Nitekim yoksulluk nedeniyle yeterli düzeyde beslenememe, olumsuz barınma koşullarına sahip olma, sağlıklı olmayan çevre koşullarında yer alma, temel gereksinimleri sağlayamamanın yarattığı ruhsal çöküntü pek çok sağlık sorularını doğurmaktadır. Yine yoksulluk nedeniyle en fazla gereksinim duyulan haklardan biri olan sağlık hizmetlerine erişememe biyo-psiko-sosyal sorunları pekiştirmektedir. Kök aileden gelen yoksulluk yaşantısına sahip kadınların aynı zamanda

çalışma yaşamında yer almaması bir sosyal güvenceye de sahip olunmamasını doğurmaktadır. Bütün bu hususlar bir araya geldiğinde sağlık hizmetlerine erişim için mücadele şart olmaktadır. Benzer bir şekilde Kardam ve Yüksel (2004, s. 64)'in kadınların yoksulluğu yaşamaya biçimleri araştırmasında da kadınların sağlık gibi temel gereksinimlerini karşılamak için *“başkalarının yeşil kartını kullanmak, kişisel ilişkiler veya televizyon programlarından edinilen bilgilerle tedavi sağlamaya çalışmak, sağlık sorununu belli bir sınıra dayanana dek ertelemek, yani yok saymak”* faaliyetlerinde buldukları sonucuna ulaşılmıştır.

4.2.5. Gündelik Sosyal Yaşam

Araştırmanın genelinde yoksulluk yaşantısına sahip kadınların beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve sosyal yaşam alanlarındaki deneyimlerinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Böylece yoksulluğun yaşamın her alanında kısıtlılık ve mücadeleyi beraberinde getirdiğinin anlaşılması amaçlanmıştır. Kuşkusuz gündelik yaşam içerisinde yoksulluk nedeniyle kısıtlanan bir diğer alan da toplumsal yaşama katılımıdır. Yoksulluğun aile yaşantısını hangi alanlarda nasıl etkilediğini ortaya koymayı amaç edinen bu çalışmada, kadınların sosyal yaşama katılım ve bu yöndeki yaşantıları yoksulluğun görünümünü daha da belirginleştireceği düşünülmektedir. Bu amaç ile kadınlara ev dışındaki yaşantıları, boş zaman aktiviteleri ve eğlenmek denildiğinde nelerin anlaşıldığı sorulmuştur. Kadınların sayıca az olan bir kısmı boş zamanlarının olduğunu, bu zamanlarda çoğunlukla çocuklarıyla vakit geçirdiklerini, sınırlı sayıdaki kadın ise arkadaş/akraba çevresi ile görüştüğünü, kadınların tamamına yakını ise boş zamanlarının olmadığını, gereksinim içerisinde olmalarına rağmen yakın çevreleriyle görüşemediklerini ifade etmiştir. Bu durumun hem maddiyat hem de toplumsal cinsiyet temelli olduğu anlaşılmıştır.

Boş zaman aktivitelerinin kamusal ve özel mekân ayrımından hareketle iş ve ev dışındaki zamanı nitelmesi beklenmiştir ancak kadınlar için boş zaman, ev temelli aktivitelerle ön plana çıkmıştır. Bu aktivitelerin televizyon izlemek, gelir elde etmek amacıyla el işi yapmak, çocuklarla ev içerisinde bir arada olmak, arkadaş/akraba ile ev içerisinde bir araya gelmek şeklinde olduğu ifade edilmiştir. Bu perspektif, sosyal yaşama katılımın

ekonomik boyuta göre şekil almasının yanında toplumsal cinsiyet boyutuyla da ele alınmasını gerektirmektedir. Boş zamana sahip kadınların bu zamanı nasıl değerlendirdikleri GE, UÖ, BN ve MS'nin ifadelerinde görülmüştür.

Boş zamanım oluyor, olmuyor değil. Yaratıyorum zaten olmasa da. Çocuklarla beraber yürüyüşe çıkarım. Boş vaktimi, yani kendime kalan vaktimi oturup kendimi dinlerim, o da geceleri herkes yattıktan sonra bir iki saat daha geç yatarım, rahat ederim. Böyle oturayım, konuşayım, gideyim, geleyim öyle bir arkadaş çevrem yok. Çocuklar benim arkadaşım, ben onların arkadaşayım. Genelde yani yüzde doksan dokuz birlikte yaparız yaptığımız şeyi. (GE, 39 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Benim öyle dışarı çıkmışlığım gezmişliğim hiç yok ki. Çocuğu yazın arada götürüyom parka, onu da şimdi doğruya doğru çocuk yoktan anlamıyo. Kimin elinde ne görürse benimkisi istiyö. Olmuyo her zaman çıkaramıyom hani. Bir şey ister de alamam diye. İşte ne derler ona para olmayınca ne sosyal faaliyetin oluyo ne dışarı millete uyup çıkabiliyon. Millet böyle kafelere gidiyo ben daha hiç gitmedim öyle yerlere gidemem de zaten öyle yerlerde giyecek benim çok güzel eşyam da yoktur, öyle ayak uydurmaya bir şeyim yok yani. Ne çocuğuma giydirmeye çok yeni bir şeyim var ne de benim... Benim evde toplanıyoz biz, benim evde adam yok ya bende toplanıp el işlerimizi yapıyoz. (UÖ, 37 yaşında, boşanmış, dantel-oya yapıp satıyor)

Boş kalmıyorum, çok arıyorlar bi ordan çağırıyolar bi ordan, oturup biriyle kahvaltı yaparken bir başkası arıyor yani çok çok böyle benim arkadaşlarımin hepsi benim akrabam. Allah bin kere razı olsun. Ev, dışarlarda değil evlerde görüşüyoruz. Çok öyle dışarısı mışarısı yok evlerde. Diyorum ya yiyeceğini de alır gelirler. 3.75'ti ben buraya taşınmadan önce kahve aldığımda, bir gittim kahveye bir baktım 10 milyon lira kahve, şu anda da 13 lira mı ne olmuş. Alamıyorum ben kahve napım diyorum içeceğinizi de alın gelin. Getirir hiç esirgemezler. (BN, 47 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, merdiven silme işlerinde çalışıyor)

Hiç arkadaşım yok, güvenmiyorum kimseye. Genelde çocuklarla beraberiz. Dışarıda gezdiriyorum, dolaştırıyorum sıkılmasınlar diye, eskiden oynadığımız oyunları oynatıyorum onlara, hani ben çocukken oynayamadığım içimde böyle... E nolacak hep çalıştık çalıştık ondan sonra da zaten evlilikte çocukluğumda yapamadığım mesela cevizlerin içini çıkartıp kapağının altına boncuk koyup sonra saklayıp onu buldurmak falan böyle. Satraç oynuyoruz, her şeyi yapmaya çalışıyoruz, top bile oynuyoruz burada evin içinde. (MS, 38 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla ve temizlik işlerinde çalışıyor, örgü örüp satıyor)

Çocuk sayısı, hanedeki çocuğun gelişim dönemi gibi faktörlere bağlı olarak boş zamanın varlığının değişmekte olduğu gözlemlenmiştir. Yine araştırmanın genelinde değinilen yakın çevre desteği, kadınların sosyal yaşama katılımlarında da belirleyicidir. Arkadaş/akraba ile kurulan ilişki, yoksulluk yaşantısında sağlanan bir destek niteliğindedir. Boş zaman aktivitelerinde ev içi mekânın varlığı ekonomik yetersizlik ile doğrudan bağlantılıdır ancak bağlantılı olduğu bir diğer konu toplumsal cinsiyet

temellidir. Zira kadınlar, erkeklere kıyasla boş zamanı değerlendirmek için ev dışı mekânlardan farklı kamusal mekânları deneyimleme konusunda dezavantajlı konumdadır. Bu konum kadının ev içindeki bakım sorumluluğu ve ev işlerini üstlenmesinden kaynaklıdır. Dolayısıyla boş zaman aktiviteleri ve boş zamanın değerlendirilmesi “*farklı mekânsal kullanımlarının cinsiyetlendirilmesine*” yol açmaktadır (Demirci, 2020, s. 120). Sosyalleşme ve boş zamanı yoksulluk bağlamında yeniden ele aldığımızda Deniz ve diğerleri (2016, s. 1085)’nin ifadesiyle toplumdaki sosyal aktivitelerde yer almanın tüketimle mutlak iş birliği içerisinde olduğunu görmekteyiz. Boş zamanın tüketimle ilişkisi üzerinden kadınların taktiği olarak evde zaman geçirdiği anlaşılmıştır.

Sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisi pek çok açıdan inceleme ve araştırma konusu olmuştur (Kılmurray, 1995; Levitas ve diğerleri, 2007). Sosyal dışlanmayı yoksulluğun bir sonucu olarak görmek yanlış olmayacaktır. İkisinin temelinde de sosyal eşitsizlik ve adaletsizlik bulunmaktadır. Yoksulluğun merkezinde gelir yetersizliği, sosyal dışlanmanın ise topluma katılamama, sosyal ilişkiler/ destekler gibi maddi olmayan temalar bulunmaktadır. Kuşkusuz birbiriyle yakından ilişkili bu dinamik bağlamlar, kadınların ifadelerinde de kendisine yer bulmuştur. Ev dışında gelir elde çabası ile çalışma gayretinde olan kadınlar, arta kalan zamanlarda ev içerisinde çocuklarının ve hanenin gereksinimleri ile ilgilenmektedir. Bu nedenle öncelikle boş zamanın varlığı ele alınarak ev dışındaki yaşam anlaşılmalı istenmiştir. Nitekim kadınların içinde olduğu yaşantılarda topluma katılım sağlayamama oldukça belirgidir. UÖ AÖ, TZ, GH ve DE’nin aktarımları şöyledir;

Dışarıyla ilgili hiç bi sosyal şeyim yok. Yani yapamam da. Şimdi üç tane çocuğum var onlarla yapmak istiyorum. Geçenlerde sinemaya götürdüm yani kısıtlıyor bütçemi. Çocuklar istiyor anne bir film gelmiş okulda arkadaşları anlatıyor, hadi dedim hep birlikte gidelim e hadi gittik 100 lira tuttu bilet. E orda gidince işte yok dondurmaydı yok anne mısırdı e o zaman bütçem zorlanıyor. Kıyamıyorum da onlar da görsün bir sosyalleşme bir hayat diyorum (ağlamaya başlıyor) bilmiyorum işte böyle. (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Hiçbir yere karışamıyon para olmayınca. Mesela bak size bir şey anlatem mi? Dışarıda oturuyoruz biz bi gün dediler evde yimeyelim de dışarıdan döner söyleyelim dediler getiriyorlar ya hani. Ben oğlanı uyutcam dedim içeri girdim. Yok ki öyle döner yemeye... İşte diyom ya ondan bunlar bana lüks. Oğlanın uyku saati geldi

dedim şimdi gidem uyutem da dedim öylecene eve geldim. (UÖ, 37 yaşında, boşanmış, dantel-oya yapıp satıyor)

Yok valla benim bi arkadaşım. Sürekli evin işini yapıyorsun, çocuğu gönderiyorsun, diğeri kalkıyor onunla ilgileniyorsun, yemek yapıyorsun hiç dışarı çıkmıyorum. Dışarı çıkmaya ihtiyacım olduğunda marketten ihtiyaçlarımı almaya gidiyorum. Hayat şartları benim içimi karattığı için mi...ekonomik durumlardan dolayı da... işte zorluk insan çekince insanın hevesi gidiyor yani (ağlamaya başlıyor). Zaten boş vakit de olmuyor illa bir iş oluyor kadının evin içinde öyle işte. (TZ, 45 yaşında, eşi cezaevinde, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Zaten çoluk çocukla ilgilenmekten hiç vakit kalmıyor ki insana. Şöyle diyim size yazın boş vaktim olmuyodu, çalışıyodum sabah gidiyodum akşam geliyodum. Akşam geldiğimde de yemekle ilgileniyodum ev işleriyle, çocuklara bakıyodum pek boş vaktim olmuyodu. Şu an şurda 3 aydan beri boş vaktim oluyo. Çocuklar okula gittikten sonra da yemek yapıyoz, temizlik yapıyoz ne biliyim hava iyi olursa biraz parka çıkartıyom çocukları. Dışarıda bi hayatım, bi sosyal bi şeyim yok. (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Ya ben genelde evdeyim. Bi ev dışında gittiğim yer tütüncülerdir. O da gidip malzeme bırakıyorum, malzeme bırakırken de bir çay söylüyorum bi çay içiyorum malzeme alıp geliyorum. Hani nasıl diyim bir arkadaşım var oraya oturmaya gideyim vesaire yok. (DE, 38 yaşında, boşanmış, tütün sarıp satıyor)

Yoksulluk, kadınları yaşamın her alanında zorluklarla karşılamaktadır. Tek ebeveynli olmak, çocukların bakımını üstlenmek, iş aramak sürdürülebilir bir mücadele ile yaşamda kalmayı getirmektedir. Bu yaşam mücadelesinde sosyalleşmeye vakit ayırmak elbette lüks olacaktır. Kişisel gereksinimler ihmal edilecek, bir diğer günü kurtarmak için çabalarken yalnızlık üretilecektir. Bu koşullarda kadınlar için boş zaman faaliyetleri zaman ve mekânsal olarak muğlaktır ve sosyal dışlanma kaçınılmazdır.

Kadınların toplumla bütünleşmeyi içeren sosyal faaliyetlere katılım hallerini incelerken eğlenmek kavramından hareketle kadınların bu kavramdan neler anladığı ve en yakın deneyimlerinden bahsetmeleri istenmiştir. Bu soru karşısında kadınların tamamına yakını uzun zamandır eğlenmediğini hatta ne zaman eğlendiklerini dahi hatırlamadıklarını, bir kısmı eğlenmenin çocuklarıyla vakit geçirmek olduğunu, kalan kadınlar ise daha bireysel yanıtlar vermiştir. Bu yanıtlar gündelik yaşamlarında tüketemedikleri yemekleri yemek, televizyon izlemek, 24 saat uyumak ve kadın sığınma evindeki sosyal yaşantının onlar için eğlenmek anlamına geldiğidir.

Katılımcı kadınların büyük çoğunluğu uzun zamandır eğlenmedikleri için eğlenmenin zihinlerinde hiçbir şey canlandırmadığını ifade etmiştir. TH, GH ve AÖ'nün ifadeleri şu şekildedir;

Yani uzun zamandır öyle eğlenmiyorum. Hiç hatırlamıyorum öyle. Genelde evde, hep evdeyim yani evde. Arada bi işte öyle çarşıya dolanır gelirim. (TH, 43 yaşında, evli, çalışmıyor)

Ne bileyim hep sanki birilerinden utanıyom gibi geliyor bana. Böyle bir insan içine girmek istemiyorum açıkçası. 1,5 senedir bir topluma girmedim. Bayramlarda da annemler burda, bir anneme bir abime kadar gidiyom başka da hiçbir yere çıkmıyom. Eğlenmek diyince hiçbir şey canlanmıyor açıkçası. Hayata küstüm desem yeri var yani. Hiç eğlenmek aklıma bile gelmiyor. (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Eğlenmek...O bana çok uzak ya (ağlamaya başlıyor). Anlatabileceğim, eğlendiğim falan bir anım yok. Ha köyde yazın düğünler gelir denk çıkarsa oynarsak oynardık öyle yani. Kendi arkadaş ortamım olsun öyle gezmelerdi yok. Hep gittiğim yerlere çocuklarımla giderim. Eğlenmek dediğin şeye çok uzağım... (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Çocuklarıyla vakit geçirmenin onlar için eğlenmek anlamını oluşturan kadınların bu cevabı verirken düşüncelere daldıkları, yanıtlayabilecek bir anı aradıkları gözlemlenmiştir. Konuya ilişkin DE, AN ve KS'nin aktarımları şöyledir;

Valla aklıma ne geliyor bilmem ki. Ne geliyor, pek boş zamanlarım olmuyo. Yani parka gideriz mesela havalar güzel olduğunda. Basket oynarız onlarla beraber. Ben de tabii onlarla beraber oynarım. (DE, 38 yaşında, boşanmış, tütün sarıp satıyor)

Ne zaman eğlendiğimi bile hatırlamıyorum... yani yine de... yani...Çocuklarla tabiki eğleniyoruz bu sofrada olsun hani güleriz eğleniriz o şekilde. Zaten onlarla eğlenmek zorundayım onlar benim şükür sebeplerim hani... işte içim... ruhum yalnız sanki çok, çok yalnız hissediyorum kendimi. Evet kalabalıkım, çevrem var, çocuklarım var ama yani yalnızım içimde bir yerlerde bir şeyler eksik.... (AN, 40 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Aslında daha doğrusu hiç ben bu yaşadıklarımından dolayı hiç böyle eğlenme falan şey olmuyo yok. Hep çocuklarımı daha çok mutlu etmeye çalışıyorum. Evde oyun oynuyoruz (gülüyor) yap-bozlar var, kızım okulda öğrendiği oyunları yaptırıyo bize, oturuyoz işte etrafımızda geziyo el satalım bal satalım onu oynatıyor bize. (KS, 38 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Araştırmaya katılan kadınların sayıca en az olanları ise eğlenmek denildiğinde zihinlerinde canlananlara ve deneyimlerine ilişkin çoğunluktan farklı yanıtlar vermiştir.

BN televizyon izlemenin ve gündelik yaşamda her an tüketemediği yiyeceklere sahip olmanın onun için eğlenmek olduğunu, TZ akrabalarının düğünü olduğunda eğlendiğini, AF bu soruya kadın sığınma evi deneyimden yola çıkarak, AS ise bu yaz yaşadığı bir tatil anısından bahsederek yanıt vermiştir. Kadınların bu aktarımlarının yoksulluk ve sosyal yaşam bağlamında önemli çıkarımlar sunacağı düşünüldüğünden AF ve AS'nin ifadeleri aşağıda verilmiştir;

(Gülerek) Eğlenmek neydi ki? Şu yaşıma kadar en çok nerede eğlendin diye sorarsanız kadın sığınma evi derim ya. Mesela benim doğum günüm kutlanmıştı. Ömrü hayatımda unutmayacağım tek doğum günüm odur herhalde. Çok güzel oldu ya oradaki herkesin senin için bir şeyler yapmış olması...Pastayı bile kendileri yapmışlar. En çok orada mutlu olmuşum ben. Özlüyorum orayı ya. Yaralı insanlar birbirlerine tutunuyorlar işte çünkü en iyi birbirimizi anlarız. (AF, 36 yaşında, boşanmış, örgü örüp satıyor)

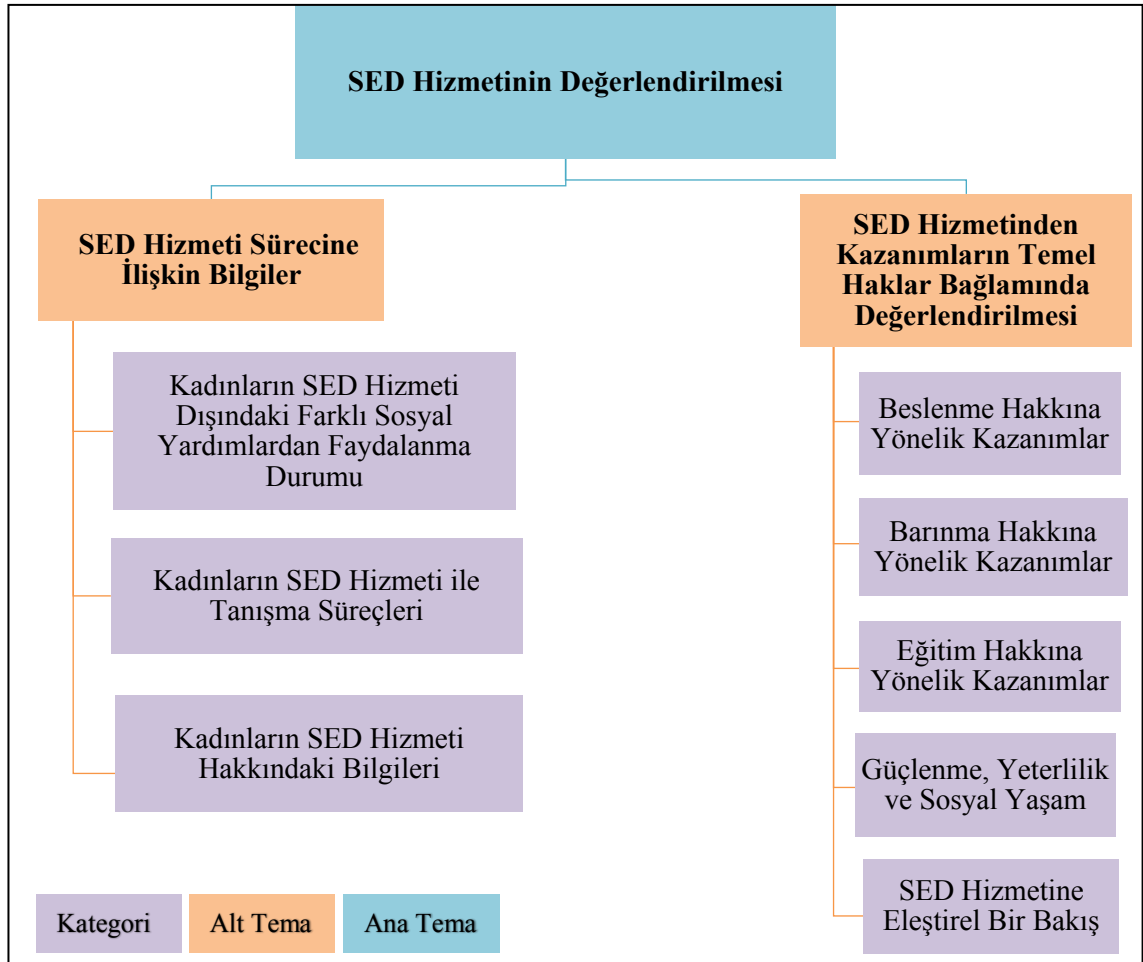
Ben ilk defa bu yaz gerçekten eğlendiğimi hissettim. Ama onda bile kendimi ne kadar kötü hissettim anlatamam eğlendiğim için. Çocuklar yaz tatilinde babalarındaydı, kuzenim de beni tatile götürdü. Benim cebimde para yok tabi anladılar onu. Ben bu kadar sıkıntının içinde milletin tasarladığı tatili yapıyorum düşünün yani ben Çeşme'deyim. Ben tatildeyim. Hani inanamıyorum. Kendimi üvey anne gibi hissettim. İnanın mutlu olamadım. Tekrar yaşamak ister misin, istemem. Sorumluluklarımdan kaçıp gitmek bana çok zor geldi. Yani hain hunharca hayatımı yaşıyordum gibi hissettim. O parayı bana harcayacağına o parayı bana versen ben çocuklarıma daha güzel şeyler yaparım. Derdim oydu yani. Oralar çok pahalı. Gittiğimiz her yerde şu kadar hesap ödüyor, onlar ödedikçe benim içim... Aslında onun parası benim değil. Ama o parayı harcayıp beni mutlu etmek yerine çocuklara bir şey yaparak mutlu edebilirdi ya da bize, hepimize. (AS, 37 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Yoksul kadınların temel haklara erişimleri, onların algı ve deneyimlerinden yola çıkarak beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve sosyal yaşam olmak üzere dört ana temada değerlendirilmiştir. Sosyal yaşama katılım ile toplumsal uyumun incelendiği son bölümde kadınların sosyal yaşama katılımlarının ekonomik yetersizlik nedeniyle ev içi mekânda kalmak, toplumsal cinsiyet temelli olarak çocukların ve hanenin gereksinimleri ile ilgilenmek, dolayısıyla boş zaman ifadesi ve aktivitelerinin kadınların gündelik yaşamında yer bulamaması, boşanma ile artan yoksullaşmanın kadınlar üzerinde yarattığı ruhsal bunalım ve güvensizlik hissinin sosyal yaşama dahil olamamayı doğurduğu anlaşılmıştır. Boşanmış, yoksul ve kadın olmanın bir yerde toplandığı yaşantılarda toplumdan ayrılmak, yalnızlaşmak zorunlu bir tercih olmaktadır ve ekonomik yetersizlik buradaki en büyük faktördür.

4.3. SED HİZMETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmanın bu bölümündeki ilk alt temasında Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğüne haklarında korunma kararı olmaksızın bir yıl ve uzun süreli SED hizmeti ile aile yanında desteklenen çocuğu olan kadınların faydalanmakta oldukları hizmet sürecine ilişkin deneyimleri değerlendirilecektir. Ardından ikinci alt temada SED hizmetinden faydalanma halinin temel haklar bağlamındaki kazanımları ve kadınların bahse konu hizmete ilişkin eleştirel değerlendirmeleri tartışılacaktır.

Şekil 5. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Çocuğu Olan Kadınlar Tarafından SED Hizmetinin Değerlendirilmesi Tema Haritası

4.3.1. SED Hizmeti Sürecine İlişkin Bilgiler

Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğünce SED hizmeti ile aile yanında desteklenen çocuğu olan kadınların farklı kurum ve kuruluşların sosyal yardımlarından faydalanma durumları, kadınların bu hizmet ile tanışma süreçleri ve SED hizmetinin kullanıcı olan kadınların hizmete ilişkin bilinen/bilinmeyenler hakkındaki değerlendirmeleri incelenecektir.

4.3.1.1. Kadınların SED Hizmeti Dışındaki Farklı Sosyal Yardımlardan Faydalanma Durumu

Yoksulluk içerisinde olup aile bütünlüğünü sağlamak, çocuklarını korumak ve kendilerine yeterli hale gelmek için çaba gösteren kadınlar, yoksullukla mücadelesini toplumda var olan kaynaklara ulaşmaya çalışarak sürdürmektedir. Kadınların SED hizmeti dışındaki farklı kurum ve kuruluşların sosyal yardımlarından faydalanma durumları incelendiğinde görüşmeye katılan kadınların tamamına yakınının farklı sosyal yardımlardan faydalanmakta olduğu görülmüştür. Öyle ki tüm katılımcı kadınlar içerisindeki yalnızca üç kadın SED hizmeti dışında hiçbir sosyal yardımdan faydalanmamakta ve yine sadece üç kadın SED hizmeti dışında yalnızca bir sosyal yardımdan faydalanmaktadır. Araştırmaya katılım sağlayan diğer kadınların tamamı SED hizmeti dışında farklı pek çok sosyal yardımdan aynı anda faydalanmaktadır. Kadınların farklı sosyal yardımları nereden aldıkları incelendiğinde büyük çoğunluğunun SYDV tarafından sağlanan hizmetler olduğu, yalnızca dört kadının ise ilçede var olan farklı derneklerin (Kızılay, Atma-Ver Derneği) yardımlarından faydalandığı anlaşılmıştır. SYDV tarafından sağlanan yardımlarda ise en fazla gıda yardımı, elektrik-su faturası desteği ile diğer aile yardımı adı altındaki sosyal yardımlardan faydalanıldığı bulgusu edinilmiştir. Bu bağlamda anlaşılmaktadır ki kadınlar, SED hizmeti dışında sağlanan farklı kurum ve kuruluşlara ait ayni ve nakdi yardımlara da gereksinim duymaktadır. BÖ, BN ve SG farklı sosyal yardımlara duyulan ihtiyacı şu şekilde ifade etmiştir;

...işte ben ne bulduysam abanıyorum yani çocuklarım için... (BÖ, 36 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

O alt kattan (SYDV) yararlandım işte. Yararlanmasam hiç duramayacaktım. Ben kirayı ordan aldım 400 lira aldım, 200 lira da arkadaşımından aldım ondan kirayı ödedim. Kıyafet de aldık kızımın kıyafeti yoktu. (BN, 47 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, merdiven silme işlerinde çalışıyor)

Kömür yardımı geliyor. SYDV'den elektrik desteği ve su desteği alıyoruz hani faturaların yarısını ödüyorlar ya o. (SG, 35 yaşında, evli, çalışmıyor)

Hanenin gereksinimlerini gidermekle sorumlu olan kadınlar, yoksullukla mücadelede sosyal yardımlara başvuru yapmayı bir baş etme yöntemi olarak kullanmaktadır. Çamur Duyan (2006, s. 130)'ın da ifade ettiği üzere bu tür sosyal yardım kurumlarını kullanabilme kadınlar için idare edebilme sanatıdır. Kadınlar yönlendirildikleri, haberdar oldukları ve toplumda var olup ulaşabildikleri çeşitli sosyal yardımlara başvurmaktadır. Tek başına yoksulluk sorununun çözümü için yeterli olmayan sosyal yardımlar, buna karşın yoksulluk içerisindeki bireylerin “kısa vadede en büyük desteği” olmaktadır (Dilik, 1987'den aktaran Uçar, 2011, s. 60). Kadınlar ile yapılan görüşmeler neticesinde çoğunluğunun tek ebeveynli aile yapısına sahip olup çocuklarının bakımı doğrultusunda düzenli gelir getirici işlerde çalışamayan, SED hizmeti ve günübirlik işler dışında gelire sahip olmayan kadınlar için sosyal yardımların önemli bir geçim stratejisi halini aldığı gözlemlenmiştir. Kadınların faydalandıkları farklı sosyal yardım/destek bilgilerine ulaşmak için yöneltilen sorularda SED hizmetinden faydalanan kadınların başka sosyal yardımlara ulaşmakta zorluk yaşadıkları fark edilmiştir. Bu fark ediş DE, AÖ, UÖ ve TZ'nin aktarımlarında şöyle anlam bulmuştur;

Başka yardım almıyorum yok. Başvuru yaptım da bilmiyom reddedildi diyo. (DE, 38 yaşında, boşanmış, tütün sarıp satıyor)

Bana Kaymakam Bey gelmişti ondan sonracıma geçen yaz konuştum aynı şekilde anlattım. Bizden her ay düzenli erzak yardımı alabilirsin dedi ama ben bu erzakı aradım öyle bir şey yok diyorlar bana. İki defa yararlandım sadece. Almakta çok zorlanıyorum erzak işte, erzak kolisi o 15 güne kadar yetiyor her şey var içinde. (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Bir de kıyafet yardımına başvurduğum sosyal yardımdan ama ondan da bu ev var diye olmadı dedile. Senin adına TOKİ evi çıkıyo abla dedi onun için olmuyo dedi. (UÖ, 37 yaşında, boşanmış, dantel-oya yapıp satıyor)

Mesela vakıftan da eşim cezaevinden çıkmadan önce böyle 300-400 tek seferlik alıyordum. 3 ayda bir veriyorlardı. Mesela beyaz eşya başvurduğum ilk eve girdiğimde, oradan çocuğa maaş çıktığından dolayı biz karşılamıyoruz dediler reddedildi. Mesela sosyal hizmet uzmanı beni bir tane derneğe yönlendirdi ona da başvurduğum ama hiçbir

şey çıkmadı. Yani başvurduğum her yere ama olmadı bir şey. (TZ, 45 yaşında, eşi cezaevinde, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Kadınların, hane içerisinde yaşayan kişilere ait beslenme, barınma, giyim ve eğitim gibi temel gereksinimleri SED hizmeti ile sağlamakta zorlandıkları bu nedenle diğer sosyal yardımlara sıklıkla başvurdukları ancak bu başvurularının çeşitli nedenler ile reddedilmesinden kaynaklı olarak sorunlar yaşadığı anlaşılmıştır. Kadınların anlatımından SED hizmetini öncelikle barınma koşullarını garanti altına almak için kira ve faturalar ile pay ettikleri, bu nedenle gıda kolisi, yakacak gibi yardımların kendilerini rahatlatığı anlaşılmıştır. Bu kapsamda sosyal yardımların çeşitliliği ve kadınların birden fazla hizmete erişimlerinin sağlanması onların yoksullukla mücadelesinde önemli bir araçtır. Aynı zamanda SED hizmeti dışında farklı sosyal yardımlardan faydalanamama hali tartışılması gereken başka bir alanı daha doğurmuştur.

4.3.1.2. Kadınların SED Hizmeti ile Tanışma Süreçleri

Kadınların SED hizmeti ile tanışma süreçlerini anlamak amacıyla bu hizmeti nasıl öğrendiklerine dair sorular yöneltilmiştir. Kadınların anlatımlarından yola çıkarak SED hizmetine dair daha önce bir bilgilerinin olmadığı, hizmetin öğrenme şekillerinin ise enformel ve formel dayanışma ağları sayesinde olduğu anlaşılmıştır. Bu kanallar arkadaş/komşu ve diğer kurumlar (cezaevi, adliye, okul müdürü, belediye, muhtar, SYDV, hastane ve kolluk kuvvetleri) şeklinde sıralanmıştır.

Cihan Dündar (2022)'ın aktarımıyla “toplumsal etkileşimlerin yönlendirici saiklerine vurgu yapan sosyolog Simmel (2009), bireyin içinde bulunduğu sosyal ağların onun sosyal sermayesini oluşturduğunu” ifade etmektedir. Bu durum yoksul aileler için düşünüldüğünde sosyal ağları yaşamsal bir konumda durmaktadır. “Sosyal ağlar akrabalık, arkadaşlık ve komşuluk gibi bireyleri çevreleyen dinamik sosyal ilişkilerin yapısal bileşenleri şeklinde tanımlanırken sosyal destek ise, bu sosyal ağların işlevselliğini yansıtmaktadır” (Geens ve Vandenbroeck, 2014). Enformel ağlar ile başvuruya yönlendirilen UÖ, AF ve AN SED hizmetiyle tanışma sürecini şöyle aktarmıştır;

Ben hiçbir şey duymadım bilmiyodum. Ben böyle yardımların olduğunu dahi bilmezdim hiç. Hani derler ya bilinçsiz insan tam bi köylü diye aynı öyle hiç bilmiyordum hiç. Hani öyle devlet para verirmiş, yardım yaparmış hiç bilmezdim. Benim A. dediğim arkadaşım o zamanlar oğluma bir şey alamazdım, babası da zaten bir şey almazdı o da üzülürdü hani, yarın işten ben gelince hazırlan doğru sosyal hizmetlere götürcem ben seni dedi. Ne yapcaz ya orda biz dedim. Ya oğluna ya sana du bakam dedi öyle ihtiyaç sahiplerine devlet para veriyor dedi gidelim yazılalım dedi olur mu olur be arkadaşım gidelim yazılalım dedik en azından ona boyun bükmezsın dedi. Gittim anlattım sonra işte biz size haber vercez dediler a dedim ben de şans yok ki dedim olmaz herhalde dedim bana çıkmaz dedim. Ondan sonra evime geldiler onlar benim baktılar. Çıktı o da. (UÖ, 37 yaşında, boşanmış, dantel-oya yapıp satıyor)

SED hizmetini kadın sığınma evinden ayrılan bir arkadaşım vardı, o da iki çocuğu ile İstanbul'da yaşam mücadelesi veriyor. O bana bahsetmişti çocuklara işte böyle yardımda bulunuyorlar falan diye. O şekilde geldim yani ben size. SED hizmetinin ne olduğunu bilmiyordum. (AF, 36 yaşında, boşanmış, örgü örüp satıyor)

Yani tesadüf oldu arkadaşlar söyledi o şekilde. Sosyal hizmetlere gidip destek alabileceğim söyledi ben de o şekilde size geldim. (AN, 40 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Katılımcı kadınların bazıları ise formel kaynaklar sayesinde hizmet ile tanışmıştır. Paydaş kurumlardan olan ve yoğun etkileşimde bulunulan SYDV, okul, kolluk gibi kurumlar da formel dayanışma ağlarındandır. GH, GE, DE ve TH hizmete yönlendirilme kaynaklarını şöyle aktarmıştır;

Eşimin bu olayı olduğunda (kardeşinin eşiyle kaçması) burdan karakol komutanı çağırılmıştı beni. Bana dedi ne yaptı eşin döndü mü dedi. Ben de dedim dönmedi gitti. Nasıl geçiniyorsun dedi bana ben de o ara bibere gidiyordum biber topluyordum e dedim biber işi olduğunda bibere gidiyorum dedim öyle geçiniyorum. O da bana dedi bunlar sezonluk işler biber bir hafta sonra bitcek 3 tane çocukla sen geçinemezsin dedi sosyal hizmete git sen bi müracaat et dedi sana yardımcı olsunlar dedi. Oraya gittim işte okuldan çocukların okuduğuna dair belgeler istediler bir iki imza istediler. Orda bir abla vardı ben seni yardıma yazdım artık her ay yardım çıkacak sana dedi hesabına yatacak dedi artık onu alırsın dedi. Bu hani eşinin olmadığı süreçte sana bi destek olacak dedi. Ondan sonra bir ay sonra falan çıktı o yardım. Yani sağ olsun karakol komutanı yönlendirdi öylelikle aldım yoksa bilmiyordum yani. (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Ben sosyal yardımlaşmaya gidiyordum daha çok. Orada her yıl okullar başlarken kızıma bir eğitim desteği veriliyordu ben ona başvuruyordum. Daha önceden eşim olduğu için oradaki memurlar beni tanıyordu muhtemelen zaten. Dedim eşimden boşandım, bana bakacak bir adamım yok, çocuklarıma ve kendime ben bakmak zorundayım artık diye. Çünkü hakikaten karşı taraf için de benim için de çok zor bir durum, eş varken başında yardım istemek. Bir de artık bitmişim, hem eski eşimin en azgın olduğu zamanlardı her fırsatta saldırıyordu. Gece vardiyasında çalışıyordum, gündüzüm hiç yoktu. Ne çocuklarımla vakit geçiriyordum, artık çok

yorulmuştum. Güneşi bir yıl boyunca neredeyse hiç görmüyorsunuz düşünsenize. Bir doğarken bir batarken. Ben böyle devam ettirdim ama bir süre sonra artık psikolojik olarak teklemeye başladım. Benim o halimi de görünce oradaki memur beni yönlendirdi. Benim hiç haberim yoktu SED'ten. (GE, 39 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

GE, SED hizmeti ile SYDV çalışanlarının kendisini yönlendirmesi üzerine tanışmıştır. Ancak GE'nin anlatımlarındaki çarpıcı taraf, toplumsal cinsiyet perspektifinin aktarımlarına yansımadır. Erkeğin üstlendiği rol olan evin geçimini sağlama, evlilik sürecinde bu yükümlüğün yerine getirilmemesinden kaynaklı olarak aksatmakta, hem ev içi hem de ev dışı geçim sorumluluklarını üstlenen kadının bedensel ve ruhsal iyilik halini kaybedişiyle sürmektedir. Gündüz, çocuklarının gereksinimlerini gideren ve ev içi sorumluluğunu üstlenen kadın, gece ise gelir getirici bir işte çalışmaktadır. Eşinin kendisi ve çocuklarına yönelik psikolojik, ekonomik ve fiziksel şiddeti ile mücadele ederken bir yandan da yoksulluğun aile üyelerinde yaratacağı çözülmeyi engelleyici bir çaba içerisinde. Toplumdaki ve ailedeki konumları öncelikle eş ve anne olarak belirlenen kadınların çoğu, iş gücü piyasasından yoksun bırakılmaktadır. Bu nedenle GE, evliyen bir sosyal yardımdan faydalanmayı 'çok zor bir durum' olarak nitelendirmektedir. Kadın için en uygun yer ve iş, çocuklarına bakmak ve kendi işlerini yapmak olan ağırlıklı kültürel değerler (Kayacıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2004, s. 31-32) kadının tek ebeveynli bir aile yapısına sahip olmasıyla derinden sarsılmaktadır.

Bir başka kadın TH ise okula devam edemeyen çocuğunun sosyal hizmet uzmanı tarafından fark edilmesiyle SED hizmetinden haberdar olurken, DE ise boşanma sürecinde nasıl karşılaştığını bilmediği sosyal hizmet uzmanı sayesinde hizmetten faydalandırıldığını aktarmıştır.

C. Bey bize geldi TOKİ'ye biz böyle tanıştık 'e çocuk okula da gitmiyomuş dedi' e yok ki dedik yok. Öylelikle tanıştık sonra bilmiyodum da böyle boşanan kadınları falan duydum ama bilmiyodum bilseydim daha önce başvururdum hani çocuklara en azından okul harçlığını alırdım yani aç gidip geliyolar, kalemini kitabını alcak imkân sağlardım diyom. (TH, 43 yaşında, evli, çalışmıyor)

Valla ben hiç duymadım hiç de bilmiyodum hani hiçbir şeye başvurmadım. Ondan sonra, T. Hanım nasıl buldu beni bilmiyorum. Boşanma davası açtığımda o buldu beni. Allah razı olsun iyi ki öyle bir şey var. Ben şu an bir düzen kurduysam, evime biraz eşya aldıysam, geçinebiliyosam burda... Zaten o SED hizmeti kesilse ben

geçinemem ki, ben o SED hizmetinden gelen parayla kıt kanaat geçiniyorum. O da kesilse hiç geçinemem. (DE, 38 yaşında, boşanmış, tütün sarıp satıyor)

Görüldüğü üzere meslek elemanlarının yönlendirmesi, kadınların güçlenmesine katkı sağlamıştır. Zira bağlantı kurucu ve vaka yöneticisi rolleri bulunan sosyal hizmet uzmanları, müracaatçının durumu ve kaynaklarını değerlendirirken hizmet sunumu sistemleri arasında bağlantı kurar ve müracaatçının gereksinim duyduğu kaynaklara yönelimini sağlar (Sheafor ve Horejsi, 2015).

Yapılan alan yazını incelemesinde bahse konu hizmetin öğrenme şekillerinin genellikle aile, arkadaş ve komşular arayıcılığı ile olduğu gözlemlenmiştir. Ancak bu araştırma için annelerin SED hizmetinden faydalanma süreçlerinin çoğunlukla farklı kamu kurumlarının (adliye, okul, kolluk kuvvetleri, belediye vb.) yönlendirmesiyle öğrendiği oraya çıkmıştır. Hizmeti öğrenme ve hizmetten faydalanma sürecinin annelerin kişisel ilişkilerine bağlı dinamik bir yapı olmasının yanı sıra çeşitli kamu kurumlarıyla iş birliği içerisinde hizmet sunan Sosyal Hizmet Merkezlerinin de SED hizmetine yönelik farkındalık yarattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Kadınların SED hizmetini öğrenme süreçleri kadar bu hizmete başvuruda bulunurken neler hissettiğine dair ortak bağlamlar bulunmaktadır. Katılımcı kadınların tamamına yakını SED hizmetine başvuruda bulunurken utanıp çekindiğini ifade ederken bir kadın bu hizmete olan mecburiyeti nedeniyle olumsuz herhangi bir duygu hissetmediğini ifade etmiştir. Hizmete başvuruda bulunurken utanıp çekindiğini ifade eden pek çok kadından UÖ AN, GE ve AF'nin ifadeleri şöyledir;

Çok utandım. O kadar utandım ki ordan bir çıktım ne bilem. Bugüne kadar ben kimseden para yardımı almadım ki, kimseden bi para görmedim öyle hani bi şeyi yapmadan bi işini yapmadan onun bi hani şimdi bi dantel bi el işi, bi yevmiyeye gidersen, mesela ben temizliğe giderdim, bahçe kazmaya da gittim önceden hani bel küreğinen hani bahçe bellemene giderdim hiçbi iş yapmadan para almadım. Ordan bi çıktım sanki herkes bana bakarmış bu karı yardım isteye gitmiş gibi bi utandım bi utandım. Sonra dedim çalmadım çırpmadım. (UÖ, 37 yaşında, boşanmış, dantel-oya yapıp satıyor)

Ben hiçbir yere gitmem normalde, böyle yerlere istemeye gidemem yani. Destek almaya utanırım, çekinirim. Daha çok ihtiyacı olanlar alsın derim halbuki benim de

çok ihtiyacım vardır ama bilmezler söylemem. Çekindim o yüzden. (AN, 40 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Çekindim. Şey diyorsunuz, girdiğiniz yer zaten devlet kurumu. Önünüzü bir ilikliyorsunuz. Bize öğretilen odur. Devlete saygı göstermek gerekir. Korku değil ama çekinmek gerekir. Başta çekindim, anlatamadım da zaten kelimeleri yutarak...sesim içime kaçtı sanki. T. Hanım anladı zaten. Neden korkuyorsun şu an çok tedirginsin, rahat olman lazım aslında. Sen yardım istiyorsun dedi. (GE, 39 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Çekindim öncelikle tabiki. Öyle hemen de gelmedim. Her gün bir erteledim. Hadi yarın giderim, bugün oldu yine yarın giderim. Ben biraz utanıyorum yani, birine bana yardım edin falan demek insana ağır geliyor ya. Mesela bir şey lazımdır, bir şey yiyeceksindir onu yemezsin kimse yiyip yemediğini bilmez ama istediğin zaman olmadığını herkes öğrenir. Üzülüyor insan niye bu durumdayım diyorsun, hani niye böyle oldu, böyle olmamalıydı... (AF, 36 yaşında, boşanmış, örgü örüp satıyor)

Gönüllü katılımcı kadınların sosyal yardım talep etme süreçlerinden bahsederken “destek istemek” ifadesinden ziyade “yardım isteme”, “devlet kapısına gitme” gibi ifadelerde buldukları gözlemlenmiştir. Ataerkil toplumsal sistem içerisinde özel alandan çıkışları ve kamusal mekânlardaki görünürlükleri engellenen kadınlar için bir devlet kurumuna gitmek, uygun bir dille gereksinimlerini aktarmak, yabancı bir kişiyle hanedeki yoksulluğu paylaşmak gündelik deneyimler arasında değildir. Elbette bu deneyim yabancı ve bir o kadar örseleyici bir nitelik kazanmaktadır. Özellikle AF'nin ifadesinden, hane içerisindeki yoksulluğun sosyal yardımlardan faydalanma ile gün yüzüne çıktığı hatta yoksulluğun neden ve sonuçlarına dair bir sorgulama yarattığı anlaşılmaktadır. Öyle ki kadınların aktarımlarında yardım talep etme; özel alana dair bir yaşantı olan yoksulluğun itiraf edilmesi, paylaşılmak zorunda kalması hatta bu yoksulluğun belgelendirilerek kanıtlanması eylemlerinden oluşmaktadır. En temelinde ifadesel olarak da “yardım” istemenin boyun eğdirici niteliği kadınlar için muhtaçlık yaratmakta, süreç utanma ile başlayıp devletin sınırlı olan kaynaklarını kullanmaktan duyulan mahcubiyet ile devam etmektedir. O halde hak sahibi olmak ve devletin kaynakları üzerinde eşit söz sahibi olmak boyutlarından oldukça uzak olan algıların varlığı gün yüzüne çıkmaktadır. Politika üzerinden baktığımızda ise devletin bir yaşam standardı sağlaması yurttaş için “talep edilen” bir noktada yer almaktadır. Oysa sosyal politika uygulamalarının hak temelli bir anlayış ve toplumsal cinsiyet eşitliği üzerinden talebe bağlı olmaksızın sunulması pek çok sorunun çözümü olacaktır.

Kadınların SED hizmeti başvuru sürecindeki duygu durumları çoğunlukla utanç, çekinme olarak bulgulanmış ise de bu duyguların altında yatan sebepler birbirinden ayrılmaktadır. Kimi kadın meslek elemanlarına yaşadıklarını aktarmaktan utanırken kimi hak temelli bakış açısından uzak, yardımın emeksiz elde edilen bir ücret olarak yorumlamasından kaynaklı utanç duymaktadır. Kimi de yardım almanın sosyal çevresi tarafından ayıplanabilir olmasından dolayı utanç yaşamaktadır. Bu durumu AS ve BÖ şu şekilde ifade etmektedir;

Çok çekindim çok utandım... Dedim yani keşke imkânım olsa da geri ödesem. Ya da benim durumum düzelsin benim yerime umarım ihtiyacı olan bi insana gider dedim. Benim dayımın kızının durumu çok iyi. Durumu çok iyi olmasına rağmen ‘iyi ya işte bizim vergilerle sana para çıkacak’ dedi. Çok zoruma gitti günlerce ağladım. Sonra araştırdıktan sonra benim babam da vergi ödedi sonuçta onun vergisiyse dedim. Kendimi böyle avuttum. (AS, 37 yaşında, boşanmış, çalışmıyor).

Tabi çok utandım. Ablam öğretmen bak dickerler ki öğretmen kardeşi. Ama onun da bi hayatı var e şimdi kalkıp da bana her ay 2 bin 3 bin lira veremez. Ama insanlar o şekilde düşünmez diye çok utandım, sıkıldım. Müracaat etsem mi etmesem mi ayıplarlar mı? Çevreden, ablamdan. Bak sen öğretmensin, kardeşin yardım alıyor nasıl insansın diyip ablama laf gelir mi diye. Hani ailemi düşünerek hareket ettiğim için çok utana sıkıla geldim. (BÖ, 36 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Bu noktada tartışılması gereken konu sosyal yardımlar ve hak ilişkisinin toplumsal algıda kendine yer bulamamasıdır. Kadınların neredeyse tamamının yardım arayışında olup bir devlet kurumundan yardım talep etmesinin kendisinde utanç yaratması, üzerinde durulması gereken bir konudur. Elias (2016, s. 376-378) “utanma duygusunun toplumsal alanda bir denetim mekanizması işlevine sahip olduğunu ve sosyal alçalmadan duyulan korkuyu” simgelediğini ifade etmiştir. Elias (2016)’ın devam eden aktarımları ise oldukça önemli çıkarımlar sunmaktadır.

“Yetişkinlerde ortaya çıkan utanma duygusu, bir taraftan savunmasız ve korku içinde olan kişinin üst-beniyle, bağımlı olduğu erk ve üstünlük sahibi tarafından gelecek olan üstünlük jestlerinin çakışmasından duyulan korkudur. Bu korku kişinin kendi kendini yenik saymasıyla yüzleşmek istememesinden kaynaklanmaktadır ki kişi bu noktada tamamen savunmasız haldedir.”

Bu durum kadınların yardım arayışında karar vermek, ertelemek, harekete geçmek gibi psikolojik süreçler yaşadığını göstermektedir. Aynı zamanda katılımcı kadınların ifadeleri, sosyal yardımların bir ‘yurttaşlık ‘hakkı’ olup devletin kendilerine sunması

gereken bir hizmet olarak algılanmasından oldukça uzak olduğunu da göstermektedir. Saygı Doğru (2016)'nın yoksul kadınlarla yaptığı görüşmelerde de sosyal yardımlara başvuru sürecinde yaşanan utanma duygusu, araştırma sonuçlarıyla benzer şekildedir. Öyleyse sosyal yardım düzenlemelerinin hak temelli, devletin yerine getirmesi gereken zorunlu bir görev ve devletin bir vatandaşı olmaktan gelen bir hak olarak algılanması hem politik hem de halk arasında oturtulması gereken bir algıdır. Güneş (2012, s. 156)'in ifadesiyle *“sosyal riskler karşısında çareler üretmesi beklenen sosyal devlet yaklaşımında yurttaşlık, yapılacak sosyal yardıma hak kazanmanın tek koşuludur. Ayrıca elde edilen gelirden, yurttaşın sisteme yaptığı katkıdan ya da onun mesleki konumundan önemli ölçüde bağımsızdır.”*

Kadınların aktarımlarından doğan bir başka sonuç ise kadınların yaşantılarının bir kısmını aktarmak, dinlenilmeyi ve anlaşılmayı beklemek hizmete başvuru sürecinde karşılaşılan durumlardandır. Söz konusu beklentilere rağmen yoksul kadınlar için devlet-vatandaş ilişkisinin hiyerarşik bir düzleme sahip olması ve devlet kavramının himaye edici ve üstenci yaklaşımı yardım arayışında yaşanan olumsuz duyguların bir diğer gerekçesi olabilmektedir.

SED hizmetine başvuruda bulunurken hissettikleri çoğunluktan farklı olan AÖ'nün aktarımları şöyledir;

Çekincem yok, olmadı. Çünkü çocuklarım vardı mecburdum. Ben kendi başıma olsam tabiki böyle bir şey yapmam. Elim ayağım tutuyor çalışırım, taşı sıksam suyunu çıkartırım sonuçta genciz yani ama çocuklarım için hiçbir şeyden korkmam, çekinmem yani. Başvuru yapmaya çocuklarım için karar verdim. Çocuklarımın geleceği için, çocuklarımın hayatı onlara daha iyi bir hayat sunmak için. Bu yardıma başvuruda bulunmaya mecburdum. (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Aile içerisindeki yoksulluğun derinliği alınan sosyal yardımların kadınlar için önemini açıklamaktadır. Başvuru sürecinde çeşitli nedenlerle ortaya çıkan olumsuz duygular yerini bir gerekliliğe ve mecburiyete bırakmıştır. Kadınların düzenli gelir getirici bir işte çalışmamasının en büyük nedeni bakıma muhtaç çocuklardır. Kendisinden ziyade çocukları için her türlü mücadelede etkin rol alan kadınlar yine çocukları için her türlü hizmet modeli arayışındadır.

4.3.1.3. Kadınların SED Hizmeti Hakkındaki Bilgileri

SED hizmetinin çocukları adına aktif kullanıcısı olan kadınlara bu hizmetin içeriği, kapsamı, süresi, kullanım amacına dair sorular sorulmuştur. Görüşme yapılan kadınların en az 6 ay ve en fazla 6 yıldır SED hizmetinden faydalanmakta oldukları göz önüne alınarak kadınların hizmet hakkındaki bilgi düzeyleri anlaşılacak istenmiştir.

Kadınların hizmetten faydalanmalarına rağmen çoğunun, hizmet hakkında yeterli bilgilerinin olmadığı anlaşılmıştır. Faydalanmakta oldukları hizmet hakkında bildiklerini aktaran kadınlardan bazıları; SED hizmetinin kadınlar ve çocuklar için verilen bir hizmet, çocukların gereksinimlerinin karşılanması için verilen bir hizmet, okuyan çocuklar için verilen bir hizmet ve ekonomik yetersizlik nedeniyle verilen bir hizmet olduğunu bildiklerini ifade etmişlerdir. Hizmetten aktif olarak faydalanmalarına rağmen hizmet hakkında yeterli bilgilerinin olmadığını ifade eden çoğunluktaki kadınlardan birkaçı olan MS, AN ve UÖ'nün ifadeleri şöyledir;

Destek dediği zaman işte hani sıkıntı çekmeyelim diye mi yani ne için tam da bir bilgim yok. (MS, 38 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla ve temizlik işlerinde çalışıyor, örgü örüp satıyor)

Çok bilmiyorum açıkçası, zor durumda olanlara herhalde yardım amaçlı oluyor yani aslında çok zor durumda insan var bilmiyorum ki... (AN, 40 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Hiç bilmiyom. SED hizmeti aldığımı da ben sizden duydum. Bir de ben nedir ne değildir bir şeyi çok araştırıp soramam. O zaman daha ilk geldiklerinde anlattı bana, ben şimdi bakamıyom çocuğa durumum yok ya, anne olarak hani sen bak diye veriyorlar bu yardımı ben öyle biliyom. (UÖ, 37 yaşında, boşanmış, dantel-oya yapıp satıyor)

Araştırmaya katılan kadınların büyük bir kısmı, SED hizmetinden faydalanmakta olmalarına rağmen bu hizmetin içeriği hakkında bir bilgilerinin olmadığını ifade etmeleri bir eksiklik olarak yorumlanmıştır. Kadınların SED hizmetine başvuru sürecinden itibaren ilgili meslek elemanları tarafından bu hizmetin içeriği, kullanım amacı, süresi ve yükümlülükleri hakkında rehberlik edilmesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu yöndeki eksikliğin giderilmesinin, SED hizmetinin amacına uygun kullanımını da arttırabileceği düşünülmektedir. Araştırmaya katılan kadınların çoğu SED hizmeti hakkında bildiklerini;

tek ebeveynli kadınlara teşvik, çocuklarının eğitim yaşamına katılımlarını sağlayan bir destek, ekonomik yetersizlik nedeniyle sağlanan bir yardım gibi farklı algılara sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Bunlardan birkaçı TH, AÖ ve DE ve TZ'nin ifadelerinde görünür kılınmıştır.

Ee çocuklara işte eksik kalmasın, daha iyi okuması için hani eğitim hayatlarını görmesi için yani o şekilde. (TH, 43 yaşında, evli, çalışmıyor)

Bu okuyan çocuklara bi yardım, bir de ailenin bütçesini hafifletsin yani. Nasıl anlatsam sana çocuklar büyüene kadar anneye destek olsun diye yapılan bir yardım. Kullanım süresi bildiğim kadarıyla çocuklar büyüene kadar ama ben çalışabilirsem kesilecek. Öyle bir fırsatım olsa keşke. Hem de kendi parayı kazanmak insanın daha başka bir şeydir. (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Hani böyle kadınlara, özellikle hani kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan kadınlara bi yardım etmeleri, gerçekten onları desteklemeleri. Nasıl diyim sana, onlar bizi teşvik ediyolar yani. Teşvik ediyolar derkene hani kimsesiz değilsiniz, başarabilirsiniz gibi teşvik ediyolar. (DE, 38 yaşında, boşanmış, tütün sarıp satıyor)

Pek bilmiyorum sadece eşim cezaevinde olduğu için çocuklarıma yardım çıktığını biliyorum. Benim çocuklarım yurda yuvaya düşmesin diye, çocukların ihtiyaçları karşılansın diye çocuklar etkilenmesin diye. (TZ, 45 yaşında, eşi cezaevinde, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

SED hizmetinin muhtaçlık kriteri, çocuğun yüksek yararı ilkesi temel alınarak oluşturulmaktadır. Dolayısıyla ekonomik yetersizlik kaynaklı sağlıklı beslenme şartlarına sahip olamayan, eğitim yaşamına katılamayan, sağlık hizmetlerine erişemeyen çocukların SED hizmeti ile aile yanında desteklenmesi amaçlanmıştır. Kadınların SED hizmetine ilişkin farkındalıkları ve algılarındaki farklılığın, hizmeti kullanım deneyimlerinden hareketle şekillendiği anlaşılmıştır. Görülmektedir ki SED hizmeti yalnızca ekonomik temelli olarak temel gereksinimlerin karşılanmasını değil, çocukların aile yanında bakım ve güvenliğinin sağlanması, bu konuda kadınlara sosyal ve ekonomik olarak teşvik edici rolünün bulunması, eğitim çağında olan çocukların eğitim süreçlerine aktif katılımlarının sağlanması amacıyla aileye ön ayak olan ve belirli aralıklarla takiplerinin yapıldığı bir sosyal yardım modelidir. SED hizmetinin temelinde çocuğun yüksek yararı bulunmasına rağmen çocuk adına ailesine yapılan maddi yardım aile çözümlerinin önlenmesi, tek ebeveynli kadınların güçlendirilerek kendilerine yeterli hale gelmelerinin sağlanmasında da önemli bir faktördür.

4.3.2. SED Hizmetinden Kazanımların Temel Haklar Bağlamında Değerlendirilmesi

Kadınlardan SED hizmetinden önceki ve sonraki yaşamları üzerinden bir değerlendirme yapmaları istenmiştir. Kadınların tamamı SED hizmeti ile çocuklarının ve hanenin temel gereksinimlerini karşılayabilecek minimum yeterliliğe sahip olduklarını ifade etmiştir. Ancak kadınların hizmetten kazanımlarının farklı alanlar üzerinden ifade bulması, temel haklara erişim bağlamında bir değerlendirme yapılmasını gerekli kılmıştır.

Kadınların beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve sosyal yaşam olmak üzere beş temel alandaki gündelik yaşam deneyimleri incelendiğinde yoksulluğun temel haklara ulaşılmasında ve insan onuruna layık bir yaşam sürdürülmesinde yetersizliğe neden olduğu bulgusu edinilmiştir. Bu kapsamda SED hizmetinin kullanıcısı olan kadınlar, erişilemeyen haklara yönelik SED hizmetinin yaşamın bir kısmına da olsa önemli katkısının olduğunu vurgulamıştır. Kadınların bu hizmetten kazanımları, hizmetin temel hakların kullanımına sağladığı fayda/faydasızlık üzerinden ele alınmıştır. SED hizmetinin aktif kullanıcısı olan kadınların üzerinden şekillenen bu bakış SED hizmetinin yaşamlara dokunuşunu, yoksulluk yaşantısına etkisini ve hizmetin işlevselliğine yönelik de bir çerçeve sunması beklenmiştir.

4.3.2.1. Beslenme Hakkına Yönelik Kazanımlar

Kadınların yoksullukla mücadelesinde beslenme ihtiyacından kısıtlamaya gidilmesinin diğer alanlara göre daha sınırlı yahut son çare olarak belirlenen bir yol olduğu anlaşılmıştır. Bu bölümde de kadınlar, SED hizmetinin kazanımlarını öncelikle temel gıda maddelerine erişim ve çocuklarının istedikleri gıda maddelerini temin edebilme bağlamında değerlendirmişlerdir. Konuya ilişkin GH, UÖ, SG ve AF'nin ifadeleri şöyledir;

Bana çok faydası oldu olmaz mı Allah razı olsun mesela şu an benim o SED yardımı olmasa ben çocuğuma harçlık veremem, evimi geçindiremem, çocuklarımın istediği bir şeyleri alıp yazdırıyom demiştim ya güvenip ben onu yazdıramam markete çünkü ödeyecek durumum olmaz. Çok faydası oluyor hani yetmese de bir miktar idare

ediyor diyeyim. Zaten eve gelen tek gelirimiz o yani. En azından diyom ki ya bi yardımımız var. Çocuğun canı bir şey mi çekti marketten alıyorsun parayı aldığında gidip ödüyorsun yani. Ama o yardımda olmasa hiçbir şeye ulaşamazsın. Biraz değil yani baya bi faydası oluyor. (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Öncesi sonrası arasında çok fark var benim. Ha ben şu anda da zahmet çekiyom ama bin şükür gene ben bu parayı almadan çok aç yattığımı biliyom ama bu yardımı aldığımdan beri öyle zır ekmeksiz hiç kalmadım. Önceden ama çok biliyom aç aç ağlayarak uyduğumu. Ben bu parayı aldığımdan beri açım açım diyecek kadar hiç aç kalmadım. Ha tamam varla yok arası geçiniyoz ama çok şükür. Hayatım çok değişti değişmez mi? Hani diyom ya sadece salçalı ekmeğe yerdim bak gerçekten, ben şimdi market market geziyorum hanginde indirim varsa her şeyimi azar azar almaya uğraşıyom. (UÖ, 37 yaşında, boşanmış, dantel-oya yapıp satıyor)

Öncelik çocuklarımızın ihtiyacı, mesela bu ay yardım yatınca köfte alacağız. Hatta dün benim büyük oğlan anne canım çok köfte çekiyor dedi. İşte eşimle konuştuk bu ayki maaşımı alınca çocuklara köfte alalım. (SG, 35 yaşında, evli, çalışmıyor)

Mesela çocuklar bir şey istiyorlar ‘annee döner alsana bugün’ ben de diyorum ki ne döneri makarna var onu yiyeceğiz ama onu kayıt altında tutuyorum. İşte o yardım geldiğinde hemen diyorum çocuklara hadi gidin döner ekmeğe alın gelin. Tabi kahvaltılarında da değişiklik oldu. Her zaman yumurta yiyorlardı, zeytin yiyorlardı. Şimdi arada sucuk alıyorum falan mutlu oluyorlar. Tabiki fark olmaz olur mu. (AF, 36 yaşında, boşanmış, örgü örüp satıyor)

SED hizmetinin kadınların yoksullukla mücadelesinde, çocuklarının aile yanında bakım ve güvenliğinin sağlanmasında destek olduğu anlaşılmaktadır ancak kadınların ifadelerinde dikkat çeken bir diğer konu SED hizmetinin hanedeki yoksulluğu azalttığı değil durağan hale getirdiğidir. Kadınlar genel olarak, SED hizmeti öncesinde hiçbir temel gereksinimlerine erişim sağlayamadıkları için SED hizmeti sonrası yaşantılarını bir iyileşme olarak değerlendirmektedir. SED hizmetinin bazı aileler için tek gelir kaynağı olduğu göz önüne alındığında önemle vurgulamak gerekir ki insan onuruna layık bir yaşam standardı üzerinden baktığımızda bu hizmetin hanedeki yoksulluğu azalttığına dair bir değerlendirme yapmak mümkün değildir.

4.3.2.2. Barınma Hakkına Yönelik Kazanımlar

Kadınların hizmetten kazanımlarına ilişkin ifadelerinde belirgin olan diğer kısım, hizmetin barınma ihtiyacına yönelik destek sağlanmasıdır. Öyle ki barınabilecek bir mekâna sahip olmak, temel eşyaları satın alabilmek, konutun giderlerini karşılayabilmek, beslenme ihtiyacından sonraki en önemli payı oluşturmaktadır. Yine kadınların hizmeti

kullanım şekillerine baktığımızda, bütün kadınların SED hizmetiyle öncelikle kira, faturalar gibi zorunlu gereksinimlerini giderdikleri anlaşılmıştır. Konuya dair BN, DE, MS ve TZ'nin ifadeleri şu şekildedir;

Kafamdaki plan hemen ev kirası ve fatura. Faturalardan 200 lira da açığım var geçen aydan. Bak o zaman kendine şöyle güveniyorsun sanki ev benimmiş gibi. Hani ev kirası ödenince, fatura ödenince ev sahibi kapına çat çat gelmeyecek ya sanki kendi evin varmış gibi hissetcen. Bir senedir sanki benim evim olmuş gibi işte. Ben kafayı yemiştım, merdiven arıyom merdiven bulamıyorum, okul açılmış, çocuk kitap diyo defter diyo para diyo...Böyle çıldırmış durumdaydım. Şeytan bana diyordu her şeyi bırak git. Artık daha da sabredemiyorum, kadın halimle baş edemiyorum yani altından kalkamıyorum baya bi psikolojim bozulmuştu, ilaç içiyordum. İlacı kendi kafama göre arttırıyordum. Sonra çok büyük bi destek oldu bana bu yardım. En azından ev sahibime, kirama, faturama bir destek üstüne kalırsa bir de gıda olsa çok şükür al sana işte bu benim çıkış yolum oldu. (BN, 47 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, merdiven silme işlerinde çalışıyor)

Ben boşanmış dul kadın olduğum halde SED hizmetinden yararlanarak daha iyi durumdayım. En azından bak sıcak bi ortamda durabiliyorum. Biz eskiden mesela ben hatırlıyorum battaniyeyle sarılıp çocuğumu ısıtmaya çalışıyordum soğuk evde. Mesela ben bu eşyaları boşandıktan sonra kendim aldım. SED hizmetiyle hani ordan 100 lira burdan 100 lira kısıp aldığım eşyalarım bunlar benim. Çocuklarım büyüyorlar iyi kötü arkadaşları oluyo, çevreleri oluyo, arkadaşlarını getirdiğinde utanmasınlar, mahcup olmasınlar diye aldım ben onları. (DE, 38 yaşında, boşanmış, tütün sarıp satıyor)

Barınmamız zaten o sosyal desteğe bağlıydı, bu evi tuttuk, zaten mesela o sayede ben ev tuttum o amaç için başvuru yaptım. Sonra evi tuttum, ailem yardım etti. Şimdi kendi evimdeyim öyle işte. (TZ, 45 yaşında, eşi cezaevinde, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Eşya aldım, çocuklarımın her şeyini almaya çalıştım hani bu para olmasa neye güvenip eşya alıcam ki ya da ben bu evde nasıl oturucam. (MS, 38 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla ve temizlik işlerinde çalışıyor, örgü örüp satıyor)

Evlilik ve boşanma gibi önemli yaşam olayları yeni bir düzen kurma arayışını da beraberinde getirir. Kadınlar için öncelik, barınabilecekleri güvenli bir alan inşa etmektir. SED hizmetinin bu alanın inşasında temel bir destek olduğu görülmüştür. Kadınlar sıklıkla SED hizmetini düzenli bir gelir olarak gördüklerini ve bu sayede bir güvence duyarak yaşam alanlarını düzenlemeye yönelik yeni bir eve çıkma, borçlanarak eşya satın alma gücü sağladıklarını ifade etmişlerdir.

4.3.2.3. Eğitim Hakkına Yönelik Kazanımlar

SED hizmetinin temel amacı çocukların aile yanında temel gereksinimlerinin karşılanmasıdır. Gıda gereksinimi, barınma giderleri gibi öncelikli harcama kalemlerinin ardından okul çağındaki çocukların eğitim masraflarına yönelik planlamalar mevcuttur. Kadınların temel haklara erişimleri hakkında sorulan sorularda çocuklarının eğitim giderlerini karşılamakta zorlandıkları hatta bu nedenle eğitim süreçlerinde aksamalar meydana gelen ailelerin olduğu öğrenilmiştir. Örneğin AF, çocuğunun okula gidebilmesi için yol parası veremediğini ancak SED hizmetinden sonraki süreçte bu harcamaya da bütçe ayırabildiğini şu şekilde ifade etmiştir;

Kızım yürüyerek okula gidip geliyordu artık günlük parasını veriyorum hani minibüse binip okula gidiyor. (AF, 36 yaşında, boşanmış, örgü örüp satıyor)

Benzer bir şekilde GE, AÖ ve TH de çocuklarının eğitimlerine devamı için bu hizmetin önemli bir destek olduğunu aktarmıştır.

Şunu da yapamam kızım dediğim hiçbir şey olmuyor, olmadı. Kızım çizim bölümüne gideceğim anne dedi. İstedığı çizimleri hep ücretli, normal bir tablet alamıyorsunuz, yardım parasıyla yazılımlarını bile koydurduk. (GE, 39 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Çocuklarımla bir geleceği gibi görüyorum ben bu yardımı, çocuklarımla hayata tutunması. Ben şöyle diyim, iyi ki varmış yani devlet iyi ki böyle yalnız tek kadınlara, çocuklarına sahip çıkma olanağı var. Okutamazdık bile yani yalan değil. (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Çocukların eksiklerini alıyoz, kitaplarını alıyoz yani ne eksikliği varsa mesela harçlığını veriyom. Oğlum diyor zaten benim parama ellemeyin, ben onla okuyacam diyor (gülüyor). E çocuğa bile özgüven geldi yani devlet bana sahip çıkıyor diye çok çalışıyor, okula gitcem yarın neyle gitcem ne yiycem ne icecem düşünmüyor e ben şimdi o parayı alıp da onu para vermeden okula yollar mıyım, yollarsam o zaman o paralar haram olur öyle değil mi? Devlet de verse yani çocuklarımla için veriyom. (TH, 43 yaşında, evli, çalışmıyor)

SED hizmetinin çok boyutlu amaçlarının arasında en görünür olanı ailenin maddi kaygılarını gidermektir. Öyle ki yoksulluk çocuğun bedensel, zihinsel ve ruhsal sağlığı için tehdit oluştururken çocuğun korunma altına alınmasını, ihmal ve istismara uğramasını, suça sürüklenmesini ve erken yaşta çalıştırılması gibi sorunları yaşama

risklerini de arttırmaktadır. Bu koşulda çocukların iyilik hali öncülüğünde sağlanan bu hizmetin kazanımları, doğrudan çocuğa yansıyan yönünü de ortaya koymak bakımından önemlidir. Elbette beslenme, barınma haklarına erişim kadar hizmetin çocuğun eğitimini sürdürebilmesi için de aile bütçesine katkı sunması kadınların anlatımlarında yer almıştır. SED hizmeti ödemesinden çocuğun eğitimine de pay ayırabilmek, gelecek beklentileri bölümünde incelendiği üzere kadınların, yoksulluk yaşantısından kurtulmanın eğitimle mümkün olabileceği algısını da desteklemektedir.

4.3.2.4. Güçlenme, Yeterlilik ve Sosyal Yaşam

SED hizmetinin kazanımlarına yönelik yapılan değerlendirmelerden beklenen, en somut hali ile ekonomik boyuttur. SED hizmetinin temel gereksinimler alanındaki desteğinin yanı sıra ruhsal iyilik halinin sağlanması, aile ve sosyal çevre ilişkileri, güçlendirme ve yeterlilik gibi boyutlarda da kadınlara kazanım sağladığı anlaşılmıştır. Bu sonuç, araştırmacı tarafından beklenmeyen bir durumdur. Oysaki tıpkı yoksulluğun gelir-gider ilişkisi gibi tek boyutlu olmaması, yoksulluğu her alanda deneyimleyen kadınların da hizmetten kazanımlarının yalnızca maddi bağlamlarda analiz edilmeyeceğini göstermiştir.

Bu yardım bizim evimize gelir oldu. Benim evimin tek geliri bu. Bir anne ne ister mesela bi hayatta çocuklarına tabiki de istediğini yapabilme edebilme gücü olsun, çocuğu mağdur olmasın yani benim de şöyle bir güvenim var; çocuklarıma bir para geliyor, çocuklarıma yapabiliyorum, alabiliyorum. Öbür türlü (ağlamaya başlıyor) pişiremiyordum, yapamıyordum. Ben İstanbul'dan buraya geldiğimde araştırmaya girdim ya bağlanmadı 1-2 ay yardım. İşe gitsem gidemedim kızım çok küçük, part time mı ne diyorlar ya ona gideyim dedim e çocuğu çocuğa mı emanet edeyim gideyim. 20 gün doğalgazsız kaldım, yemek pişiremedim, küçük tüp aldım işte makarna yaptık kaç gün onu yedik. Ama bu para gelince anne olarak güçlendirdi. Öbür türlü ağlamaktan helak ediyordum kendimi, göz yaşlarım dinmiyordu. Diyordum ki yapamıyorsun sen ne biçim annesin, kendimi suçluyordum. (AÖ, 33 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Katılımcı AÖ, SED hizmeti ile annelik ve yapabilirlik kavramlarına değinerek ebeveynlik yeterliliklerini sorgular hale gelmiştir. AÖ için bu hizmet bir güven, bir gelecek olarak nitelendirilmekte ve yoksulluk sürecinin yarattığı başarısızlık hissi ile baş edebilmesini

sağlamaktadır. Benzer ifadelerde bulunan diğer kadınlar AS, AN ve BÖ'nün aktarımları da şöyledir;

Biraz daha özgür hissettim kendimi. En azından derler ya bankada şu kadar param kalmıştı öyle. Kimsenin kapısını çalmadan...O bana kimsenin kapısını çaldırtmıyor hani. Hiç nefes alamıyordum bize nefes oldu. (AS, 37 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Şu an onun geleceğini bilmek bile beni o kadar çok rahatlattı ki anlatamam size yani şu an da ona bi güveniyorum açıkçası çünkü yani dedim ya çıkmaz sokaktayım o benim az da olsa ışığım oldu çünkü mecburuz yani bu hayatta kalmak için para şart. Her gün iş çıkmıyor bana, iş çıkmasa bile streslere girmeyeceğim her yerim kabardı stresten, ne yapıcım demekten. En azından hani benim çalıştığım evime gidecek en azından. Onu yapmaya çalışayım, kira yapmaya çalışayım demiyeceğim. Ordan gelen kiram, faturam, çocuklarımın eksikleri... Bir şekilde gelecek var derim en azından şu gün gelecek derim bilirim yani. İşlerim esnese bile kafam yine rahat olur. (AN, 40 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

En azından kendime bir güvenim geldi. Dedim ki ben başarabilirim. Yapabilirim. Hani o küçük bir adım beni bu noktalara getirdi. O destek olmasa ben yapamazdım. Ben çoktan bitmişim. Çünkü ben napıcımı şaşırılmışım. Dicesiniz çok mu para, çok paradan değil. Destek olması. (BÖ, 36 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

SED hizmetinin haneye giren düzenli bir gelir olarak görülmesi özellikle 'başkalarına muhtaç olma' durumuna engel olmuş, kişilere bağlı sosyal çevre desteğine tercih edilmiştir. Nitekim bu durum kadınların bireysel yapabilirliklerine ve kendi ayakları üzerinde durmalarına önemli bir katkıdır. SED hizmetinin kazanımlarına yönelik kadınların ifadeleriyle anlam bulan diğer husus aile içi ilişkilerin düzenlenmesi, yoksulluk nedeniyle aile çözülmesinin engellenmesi ve sosyal yaşama katılım için bütçe ayırabilmek olmuştur. TH ve GE'nin aktarımları şu şekildedir;

O para bana yatıyor tamam çocukların adına yatıyo ama eşime karşıda bi ezikliğim kalmadı, o getirirse yiyoduk getirmese aç oturuyoduk ama şimdi benim bi güvencem var iyi kötü, baktı oda gördü hani "ben gidersem buna sahip çıkacaklar." Bunların eşime de etkisi oldu yani toparlanmasına etkisi oldu. Benim evim kurtuldu diyebilirim size bu parayla yani evlilik hayatım. E çocuklarım falan mutlu oldular yani o da şimdi evi çekip çevirmeye destek oldu. (TH, 43 yaşında, evli, çalışmıyor)

Çocuklarımın sosyalliği yoktu. Bu hizmet ile bir kere birlikte bir şeyler yapmaya başladık. Sosyal hizmet uzmanımız bize birlikte sinemaya gidin diyordu mesela. Birlikte bir şeyler yapmayı unutmmuşuz. Sıfır sosyal hayattı. Okul ve benim işim, hayat bundan ibaretti. Sonra birlikte vakit geçirmeye başladık yavaş yavaş. Birbirimize yabancı olmuşuz, birbirimize alışmaya başladık. Aslında sorunların çoğu da ondan çıkıyormuş zaten. İletişimsizlik. Çünkü siz yorgun ve sinirlisiniz. Çocuklar da sizinle vakit geçiremediği için sınırlı. Zaten bizim babamız yok, e sen

de yoksun, biz kimsesiz miyiz? Onlar da kötü etkilendiler. Psikolojik destek de aldık uzmanımızdan. (GE, 39 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

SED hizmetinin yaşamlara dokunuşu her kadın için farklı algı ve deneyimlerle ifade edilmiştir. Haklara ulaşamayan, yaşamları sınırlandırılmış ve mücadele yüklü yaşantılar için SED hizmeti, ekonomik boyutuyla hanedeki bireylerin gereksinimlerinin karşılanmasına, psiko-sosyal boyutuyla da annelik, yapabilirlik, güçlenme gibi bağlamlarda öncü olmuştur. Bu bakış hizmetin hanedeki yoksulluğa etkisini sorgulamayı başlatmış, hizmetin yoksulluk üzerindeki etkisi anlaşılacak istenmiştir. Kadınların konuya ilişkin yanıtları iki farklı kategoride toplanmıştır. Araştırmaya katılan kadınların büyük çoğunluğu SED hizmetinin hanedeki yoksulluğu azalttığını düşünürken, görece daha az sayıdaki kadın hizmetin hanedeki yoksulluğu azaltmaya yetmediğini ifade etmiştir. SED hizmetinin hanedeki yoksulluğu azalttığını düşünen büyük çoğunluktaki kadınlardan GE, TZ, TH ve BÖ görüşlerini şöyle aktarmıştır;

Çok büyük oranda azaltıyor. Ben yetişemedim. Bu pandemi döneminde, iş kıtlığında kimse evini temizletmek için eve birini sokmuyor. Ben bunların hiçbirine erişemedim, çok rahatlattı beni. (GE, 39 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Tabi ki yoksulluğumuzu azaltıyor. Mesela yardımı almasam nasıl alsam nasıl. Ben o sayede ayakta durmaya çalıştım, kendi çabamla işte ettirmeye çalıştım. (TZ, 45 yaşında, eşi cezaevinde, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Ha hayır olur mu öyle çok etkisi oluyor, bunlar nankörlük olur yani mesela bak maaş yattığı zaman hemen gidip çocuğun mamasını alıyorum, şeyini alıyorum ben yoksa nereden alacaktım ki onları, çocuklara bakamazdım ben. (TH, 43 yaşında, evli, çalışmıyor)

Aynen aynen yardımın yoksulluğu azalttığını düşünüyorum tabi. Çok etkisi var. Şu an en azından evimin kirasını ödüyorum, doğalgazını ödüyorum. Bu da bana yetiyor. Bi de hiç onların olmadığını düşününce, az para değil. Yeterli değil ama en azından hiç yoktan iyidir diyorsunuz. (BÖ, 36 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Kadınların büyük çoğunluğunun SED hizmetinin yoksulluğu azalttığına yönelik değerlendirmeleri, karşılanamayan gereksinimlerin karşılanabilir hale gelmesi üzerinden şekillenmektedir. Oysaki gereksinimlerin karşılanması düzensiz bir seyre bağlıdır. SED hizmetinin devamlılığı süresince temel gıda maddeleri asgari düzeyde alınabilirken, bir çocuğun okul masrafları minimum düzeyde giderilebilirken ya da hane kullanım

giderlerinin yarısı karşılanabilirken hizmetin yoksulluk yaşantısı üzerindeki etkisi yoksulluğu günübürlük yatıştırılmaktadır.

SED hizmetinin hanedeki yoksulluğu azaltmadığını ifade eden kadınlardan AS, GH ve KS'nin görüşleri ise şu şekildedir;

Şimdi ne desem nankör de gelmek istemiyorum inanın. Azaltmıyor sadece karnımız doyuyor öyle diyebilirim. Karnını doyuruyorsun, barınacak yer gibi düşün. Onu bile hani elektrik su olarak karşılamıyor yani hepsini hesaplıyorsan karşılamıyor. Yani işte bu ay evin hesabını karşılıyorsa bi dahaki ay diğer temel ihtiyaçlarımızı. Hani yüzde elli mi diyim. (AS, 37 yaşında, boşanmış, çalışmıyor).

Azaltmıyor, en azından bi güvencem var diyorsun ama işte yoksulluğu azaltıyor mu dediniz ya inanın azaltmıyor. (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Hani o yardımla çocuğa ayakkabı mı alsam, boğazlarına mı versem, gittim müdüre dedim oğluma mont çıktı, ayakkabı çıktı. Hani demek istediğim ben biraz daha çabalasam böyle, kendimi ben her yola atıyorum. Bu sefer ben yıpranıyorum bak hani gerçekten bak ben çok çökmüşüm, çok yıpranmışım, çok yorgunum. Ben o ilaçları kullanmadığım zaman ayakta duramıyorum, açıkçası ben çalışmak zorundayım yani. Çalışmam lazım. Bu yardım geçici, sadece belirli süreliğine kendimi toparlama açısından. (KS, 38 yaşında, boşanma sürecinde-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Kadınların ifadeleri, SED hizmeti özelinden yola çıkarak genel bakışla sosyal yardımların yoksulluğa etkisini tartıştırmaya yönlendirmiştir. Öyle ki 2012 yılından itibaren ASHB bünyesindeki sosyal yardım harcamaları, bu yardımların yoksullukla mücadelede önemli bir araç olduğunu göstermektedir. Konuya ilişkin alan araştırmalarından yola çıkarak Sarısoy ve Koç (2010), 2002-2007 yılları arasındaki dönemi içeren sosyal transfer harcamalarının yoksulluğu azaltmadaki etkilerini incelemiş, bu etkilerin cinsiyet, çalışma grubu ve eğitim durumu gibi demografik değişkenler üzerinden bir değerlendirmesini yapmıştır. Sonuç olarak, erkeklere yapılan sosyal yardımların kadınlara oranla yoksulluğu daha fazla azalttığı ve sosyal harcamaların yoksulluğu azaltabileceği fakat yoksulluğu bitirme noktasında işlevsel olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Benzer sonuçlar Özdemir ve İnce (2021, s. 2654)'nin çalışmasında da görünür haldedir. Bu çalışmada, Türkiye'nin de dahil olduğu 36 OECD ülkesinin 2000-2018 yılları arasındaki sosyal yardımlar ve yoksulluk ilişkisi analiz edilmiştir. Araştırmanın analiz verilerine göre 2000-2018 yılları arasında Türkiye'de sosyal harcamaların yoksulluğu iyileştirici etkisi %1,42

oranındadır ve bu oran diğer 36 OECD ülkeleri ile kıyaslandığında sosyal yardımların yoksulluğu azaltmada etkili olmadığını ortaya çıkarmıştır. En temel bakışla sosyal yardımlar, asgari gelir güvencesiyle yoksulların yaşam standardı üzerindeki politika ve harcamaları ifade eder. Ancak temel alınan asgari gelir, halihazırda bir ailenin günlük yaşam idamesini sağlayabilecek miktarda değildir. Sosyal yardımların ise yoksulluk üzerinde kısa dönemli bir iyileşme sağlayabileceği, uzun dönemde bu durumun mümkün olmayacağı anlaşılmaktadır ki bu bakış, kadınların ifadeleriyle yakından ilişkilidir.

Sosyal yardımların mevcut yoksulluk haliyle ilişkisi, sosyal çalışma alanıyla da yakından ilişkiseldir. Bu konuda sosyal çalışma, eleştirel bir perspektif ile “bireyin yoksulluğunu geçici bir süreliğine ‘pansuman’ ederek sistemin devam ettirilmesini değil, bireyin yaşadığı yoksulluk sorununun kendisi dışında, içinde yaşadığı sistemin yapısal eşitsizliklerinden kaynaklandığı gerçeğini görmesini amaç edinir” (Saygı Doğru, 2016, s. 52). İnsan hakları ve sosyal adalet ilkesini merkeze alıp sosyal değişimi, iyilik halini, özgürleştirme ve güçlendirmeyi sağlamak üzere müdahalede bulunan bir meslek olan sosyal çalışma, makro boyutta sosyal yardım sisteminin, yoksullukla ilişkili politika ve uygulamalarının yakın şahidi olarak sistem üzerindeki sorgulamasını sürdürmektedir. Bu sorgulama, iyileştirme ve geliştirmenin üstlenildiğinin de bir göstergesidir.

4.3.2.5. SED Hizmetine Eleştirel Bir Bakış

Bu bölümde SED hizmetinin kullanıcısı olan kadınların gözünden hizmetin eksik ya da yeterli yönlerine yönelik bir değerlendirme yapılmıştır. Böylece hizmetin daha işlevsel hale getirilebilmesi yönünde bir analiz yapılması hedeflenmiştir. Bu konuda SED hizmetini miktar olarak yeterli bulmayan, hizmete ilişkin herhangi bir eksiklik bildirmeyen ve hizmeti her anlamda yeterli bulan farklı görüşlerdeki kadınların var olduğu görülmüştür. Hizmeti yeterli bulan kadınlar için, haneye giren tek gelirin SED hizmeti oluşunun bu duruma etken olduğu düşünülmektedir. SED hizmetine eleştirel perspektiften yaklaşan kadınların görüşleri ise şöyledir;

Ha ilk almaya başladığım maaşla daha rahat geçinirdim. Daha uygundu, şimdi her şey 3 kat zamlandıği için bu sefer hiçbir şeye yettiremiyoruz. Bir de ben el işi

yapmasam geçinemem. Hani çember yapıyorum, dantel yapıyorum, oya yapıyorum evde oturup hiçbir şey yapmadan durmuyom zaten o zaman yetmez işte iyi kötü 100 lira da olsa kira, en azından onu çıkarıyorum. (UÖ, 37 yaşında, boşanmış, dantel-oya yapıp satıyor)

Yani günümüz koşullarında tabii ki yeterli gelmiyor. Çünkü hani ben kendi evimde olsam, elektriğimde suyumda zaten sıkıntı olmasa ben o aldığım parayla çocukların okula verdiğim harçlığıyla yeme içmesini anca karşılayabilirim. Şöyle düşünün, asgari ücretle üç aile çocuğu düşünün ben asgari ücretin yarısını alıyorum. Sadece bi tane erkek yok evde yani. Ben de bi aileyim. Burası benim evim, ben burası dışında çalışmıyorum. Küçük çocuğum. Çalışmadığım için de mecburen benim buna ihtiyacım var. Tamam sağ olsunlar bana böyle bir olanak sağladılar. Bu çocuklar okul dönemine başladığı zaman ben zaten kendi ayağımın üstünde durucam. (AS, 37 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Yettiremiyorum açıkçası. O yüzden şu döneme göre biraz daha fazla olmasını istedim, en azından bir ay bize yetecek bir miktar istedim. (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

SED hizmetinden faydalanan kadınlar, bu hizmetin yanı sıra ev ortamından gelir elde edebilecekleri işler arayışındadır. Çocuklarının korunma ve bakımını üstlenen kadınlar aynı zamanda çalışma gayreti içerisinde olup kendilerine yeterli hale gelebilecek ekonomik güce sahip olmayı amaçlamaktadır. Çocuklarının yaş, okul durumu gibi faktörlere bağlı olarak iş arayışında olan kadınlar, yeterli istihdam alanlarına sahip olmadıklarını bu nedenle yalnızca SED hizmeti ile bir ailenin hayatta kalmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir. Benzer bir durum evli olup eşlerin çalıştığı ailelerde de görülmektedir. Haneye giren asgari ücretli gelir ve SED hizmetinin toplamıyla hanedeki üyelerin temel gereksinimlerinin ancak asgari düzeyde karşılanabildiği anlaşılmıştır. Hizmetin eksik yönlerinden bahseden kadınlar, hizmetin daha iyi nasıl sunulabileceğine ilişkin öneriler bildirmiştir. Kadınlardan hizmete yönelik gelen öneriler ise şu başlıklar altında toplanmıştır: yardımın net, belirgin bir zamanda ödenmesi, ödenecek tutara ilişkin mevsimsel değişiklikler yapılması, talep değil arz odaklı hizmetin sunulması hizmetin bilinirliğinin artırılmasıdır. SED hizmetinin yatırılmasının belirli bir tarih değil de tarih aralığını içermesi bir eksi yön oluşturmaktadır. GH konuya ilişkin düşüncelerini şöyle aktarmıştır;

Eksik yönleri mesela şöyle diyeyim bazen tam gününde yatmıyor o gününü sen planlıyorsun mesela ya borçlanıyorsun ya o güne alacak bir şeyin oluyor. Gününde yatmayınca sıkıntı çekiyoz biraz. Mesela ayın 15'inde para gelecek ben çocuğum okuldan bi eksigi var 15'inde alırım diyorum o para yatmayınca o da aksiyor öyle oluyor yani. (GH, 35 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

SED hizmetinden faydalanan kadınların birçoğu el işi yapıp satma, temizlik işlerine gitme gibi günlük işlerde çalışmaktadır. Kış mevsimiyle birlikte günlük işlerin azalması, barınma giderlerinin artması gelir gider dengesizliğine neden olmakta ve bu dönemde aileler temel gereksinimlerini yalnızca sosyal yardımlar ile karşılayabilmektedir. SED hizmetine ilişkin TZ'nin önerisi bu bağlamda ele alınmıştır.

Bu ekonomik durumdan da habersizdik. Böyle uçacak diye bilmiyorduk. Mesela beklentim kışın çalışma gücümüz daha azalıyor, iş alanı daha dar oluyor. Kışın belki fiyat arttırılırsa daha iyi olurdu. Ama bir lüksümüz yoktur diye biz şey yapmıyoruz. (TZ, 45 yaşında, eşi cezaevinde, mevsimlik tarla işlerinde çalışıyor)

Hizmete eleştirel perspektiften yaklaşan bir diğer kadın AN, kendi deneyimlerinden yola çıkarak SED hizmetinin arz odaklı olarak yürütülmesi ve hizmetin bilinirliğinin artırılması yönündeki görüşü şöyledir;

Daha çok aileye ulaşılması lazım o zaman hani müracaat edilmese bile çünkü gidemeyenler var. Mesela ben de gidemedim, gidemeyebilirdim ben de çok zor şartlarda geldim bildirmeye. Ne biliyim bir evde neler oluyor bilinmiyor bunlar madem ki yoksul aileler, en azından yeşil kartlı aileler demek ki yoksul aile, onlara da gidilip bakılabilir. Bir de bence bu SED hizmetinin bilinirliği de az, ben hiç duymamıştım şimdiye kadar, hiç bilmiyordum. Ben size geleceğimi, ne için geleceğimi bile bilmedim. Beni arkadaşlarım Kaymakamlığa bildirmişler hani şurdan bekliyorlar şuraya çıkın o şekilde ben gittim. (AN, 40 yaşında, evli-ayrı yaşıyor, temizlik işlerinde çalışıyor)

Hanede yaşanan yoksulluğun hanede kaldığı, bu nedendir ki arz odaklı bir hizmet sunumu ile daha fazla yoksul aileye hizmet götürülebileceği kadınların deneyimlerinden çıkan sonuçlar arasındadır. Bir sosyal yardım modeli olan SED hizmetinin yoksullukla mücadelede etkin rol alması ve geliştirilebilecek yönlerinin bulunması, bu hizmetin kullanıcılarının gözünden yapılan eleştirel bakışla daha da anlamlı hale gelmiştir.

5. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. SONUÇ

Sosyal bilim, yaşantılardaki pratikleri teorik ilişkilerle ele alırken yoksulluk kavramını da bireylerin yahut toplumların yaşamlarını sürdürme biçimleri ve deneyimleri üzerinden incelemektedir. Bu konuda daha çok ‘erişememe’ üzerine odaklanan ve çözüm arayışında sosyal politikalarla yakından bağlantılı olan sosyal hizmet disiplini, yoksulluğun yarattığı dezavantajlı bireyler ile yakın ortaklık içerisindedir. Dolayısıyla tez çalışmasına ilişkin yoksulluk, sosyal hizmet, hak temelli yaklaşım ve ilişkiyel bağı bulunan sosyal yardımlar ile SED hizmeti özelinde bir sonuç yazmakla başlamak uygun olacaktır.

Yoksullukla mücadele amacıyla gerçekleştirilen uygulamaların sosyal adalet ve insan hakları bağlamındaki işlerliği sosyal hizmet disiplininin tartıştığı temel alanlardan biridir. Nitekim sosyal hizmet insan yaşamını etkileyen her uygulamada insan onurunu ve iyilik halini gözeterek sürdürülebilir bir insani ve toplumsal gelişim yaratma çabasıdır. Dolayısıyla hak ihlalleriyle karşılaşan ve gereksinim içerisinde olan bireyler, sosyal hizmet müdahalesinin öznesi konumundadır. Bu hak ihlallerinin döngüsel olarak devamlılığına neden olan yoksulluk, hak temelli yaklaşım ile yapısal bir sorun olarak ele alınır. Öyle ki yoksulluk, gelir ya da kaynak eksikliği tanımlamalarına dayalı ekonomik bir kavram olmasının yanında yaşanılabilir bir barınma yerine sahip olamama, yeterli düzeyde beslenememe, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişememe, toplumsal yaşama dahil olabilecek aktivitelerde yer alamama gibi çok boyutlu değerlendirmelere tabidir. Nitekim maddi yetersizlik, fizyolojik gereksinimlerin karşılanmasını engellerken temel haklara erişim ve kullanım özgürlüğünden de kişiyi yoksun bırakmaktadır.

Hak temelli yaklaşım, hak olarak algılanan her durumun aynı zamanda yükümlülük içerdiğini kabul eder. Bu yükümlülüklerin yoksullukla mücadeledeki en somut hali sosyal yardımlardır. Sosyal yardımların bu mücadelede anlamlı sonuçlar elde edebilmesi,

mevcut koşulları değiştirme gücüne bağlıdır ki yoksulluğun hak temelli yaklaşımla ele alınması bu gücün açığa çıkarılmasında önem teşkil etmektedir. Şu hâlde yoksulluğu yaşamının her alanında derinden yaşayan ve mücadelesini çeşitli sosyal yardımlar arayıcılığı ile sürdüren, bu kapsamda da SED hizmetinden faydalanan çocuğu olan kadınların yoksulluk algı ve yaşantıları ile SED hizmeti sürecine yönelik değerlendirmelerini hak temelli yaklaşım kapsamında ele almak amaçlanmıştır. Nitekim araştırma sonuçları, yoksulluğun yarattığı hak ihlallerini ve kadınların ürettiği mücadele yöntemlerini onların gözünden sunmaktadır.

Yoksulluğun pek çok sosyal sorunla iç içe olması, yoksullukla mücadele politikalarının da çok yönlü olmasını gerektirmiştir. Bu gelişimsel süreçte ekonomik büyüme ve kalkınmanın temel alınmasının eşit ve adil bir gelir dağılımı yaratacağı ve yoksulluğu azaltıcı bir rol üstleneceği kabul görmüştür. Büyümenin getirdiği faydaların her nüfus grubu için eşit dağıtımının toplumsal özelliklere bağlı olarak değişmesi, devletin müdahalesini gerekli kılmıştır. O halde bu müdahalenin temelini sosyal hizmetler ve yardımlar oluşturmaktadır. Günümüze gelindiğinde yoksulluk ve çocuk koruma anlayışını aynı düzlemde birleştiren SED hizmeti ile yoksulluk nedeniyle çocuklarının bakım ve korunmasını sağlayamayan ailelerin maddi destek ile ekonomik boyutta, rehberlik ve yönlendirmeye de sosyal boyutta gelişimi desteklenmektedir. Tıpkı yoksulluğun sosyal ve ekonomik boyutta çok yönlü sorunlara neden oluşu, SED hizmetinin de çok boyutlu mesleki müdahalesini gerekli kılmıştır. Mesleki müdahalenin planlayıcısı, uygulayıcısı ve takipçisi olan meslek elemanları, ekolojik bakışla aileyi sosyal çevresi içerisinde değerlendirip ailenin temel gereksinimlerinin karşılanması, çocuğun ailesi yanında desteklenmesi, aile üyelerinin beslenme, eğitim, sağlık ve toplumsal ilişkilere aktif katılımını öngören haklara ulaşmasında bir aracı konumundadır.

SED hizmetinin faydalanıcıları çocuklar olmasına rağmen çocukların korunması amacıyla sağlanan ekonomik desteğin kullanıcıları aile bireyleridir. Bu kapsamda yoksulluğu deneyimleyen tüm aile olsa da yoksullukla başa çıkmada sosyal yardımlar dahil farklı yolları aktif olarak kullanan aile üyesi çoğunlukla kadınlardır. Toplumsal cinsiyet rollerinin sonucu olarak ev içi ve kamusal alanlarda yoksulluğu çok yönlü deneyimleyen kadınların yoksulluğa yönelik algıları, yaşantıları ve hizmet süreci

değerlendirmeleri araştırmacı için merak unsuru olmuştur. Görüşmeler boyunca psikososyal risk altındaki ailelerin düşük eğitim düzeyi, işlevsiz aile örüntüleri, kronik yoksulluk ve çoklu sosyal yardımlardan faydalanma ile karakterize olduğu görülmüştür. Bu noktada araştırmanın analiziyle ulaşılan üç ana temaya ilişkin sonuçlara geçmeden önce araştırmaya katılım sağlayan kadınların demografik özelliklerinden bahsedilecektir. Kuşkusuz kadınların kök aile yaşantıları, eğitim ve çalışma tarihçeleri, evlilik ilişkileri, şiddete uğrama durumları ve boşanma süreçleri algı ve deneyimlere ilişkin sonuçlardan bağımsız düşünülemez.

5.1.1. Kadınların Demografik Özelliklerine İlişkin Sonuçlar

Kök Aile Yapısı: Görüşülen kadınların kök ailelerinin genellikle kırsal alanlarda yaşadığı ve bu kadınların erken çocukluk dönemlerinden itibaren yoksulluğu deneyimlediği gözlemlenmiştir. Bu deneyimler erken yaşta niteliksiz alanlarda çalışarak gelir elde etme kaygısı, bu kaygıyla eğitim yaşamlarını sürdürememe ve erken yaşta evliliklerdir. Ayrıca kök ailelerdeki aile yapısının şiddet, alkol bağımlılığı gibi olaylarla sarsıldığı ve bu ailelerin toplumsal cinsiyet kalıplarına göre şekillenerek kadının daha fazla sorumluluk üstlendiği anlaşılmıştır. Çalışmanın kök ailelere dair sonuçları, evlilik ve mevcut aile yaşantısına ilişkin önemli çıkarımlar sunmaktadır. Kök aile kadınların mevcut evlilik süreçlerinde kolaylaştırıcı yahut engelleyici bir konumda olabilmektedir ki bu durum, kadınların sosyal sermayesini oluşturmaktadır. İletişim sorunlarının yaşandığı, aile içi şiddet öyküsünün bulunduğu, ebeveyn kayıplarının olduğu bu nedenle aile içinde ebeveynleştirilmiş çocuk konumunda olan kadınların sosyal sermaye eksikliği mevcut evlilik hikayelerine dair ilişkisel sonuçlar sunmaktadır. Bu sonuçların en önemlisi kadınların evlilik nedenlerini, kök aileden kaçış ve bir özgürleşme yolu olarak ifade etmesi olmuştur.

Tek Ebeveynli Aile Yapısına Sahip Kadınlar: Kadınların medeni durumlarının genellikle boşanmış olduğu yahut resmi olarak evli olmalarına rağmen fiilen eşlerinden ayrı yaşadıkları gözlemlenmiştir. Görüşülen kadınlar içerisinde evli olup birlikteliklerini sürdüren kadınların oranı oldukça azdır. Bu durum yoksulluğun boşanmayla ve boşanmanın da yoksullaşmayla ilişkisini doğrudan sunmaktadır. Nitekim kadınların

sosyal yardım arayışları ve SED hizmetinden faydalanma durumları boşanma sonrası süreçle yakından ilişkilidir. Burada ortaya çıkan bir diğer sonuç ise boşanmaya giden süreç içerisindeki aile ilişkileri ve aile içi çatışma durumlarıdır. Babaların eş ve ebeveyn olarak sorumluluklarını üstlenmediği, kazanılan gelirin aile ve çocukların gereksinimleri yönünde kullanılmadığı bu nedenle de çocukların ihmal edilmesine neden olan davranışlarda bulunmaları boşanma sebeplerinin başında gelmektedir. Bahse konu davranışların altında yatan sebeplerin ise genellikle alkol ve madde bağımlılığı ile aldatma olduğu ortaya çıkmaktadır. Evlilik süreci hatta sonrasında kadınların hepsi şiddetin her türüne maruz kalmış ancak boşanmayı geciktiren etmenlerin kadınlar üzerindeki etkisiyle evlilik birlikteliği bir müddet daha sürdürülmüştür. Kadınlar üzerindeki bu etmenler; çocukları için dayanma, kök aile desteğini alamama, ekonomik sebeplerle kendisi ve çocuğunun yaşamını devam ettirememeye korkusu, boşanmış kadın olmanın yarattığı toplumsal baskı ve şiddet örüntüsüne devam eden eşin tehditleri şeklinde sıralanmıştır. Boşanma sonrası kadının yaşadığı damgalanma, davranışlarının kısıtlanmasına neden olmakta ve bu kısıtlılık baş etme yöntemi şeklinde dile getirilmiştir. Nitekim kadınlar, aile üyeleri ve yakın çevreleriyle, özellikle evli akranlarıyla, görüşmemeyi bu yöntemler arasında saymaktadır.

Boşanmış kadınlar üzerinden ele alınması gereken bir diğer sonuç ise boşanmanın ardından 2 ve daha fazla evlilik yaşayan kadınların fazlalığıdır. Kadınlar tarafından bu durumun sebepleri boşanma sonrası toplumun olumsuz tutumu ve ön yargısı şeklinde tanımlanmıştır. Konuya ilişkin katılımcı bir kadının ifadesi şu şekildedir;

Toplum bir kere boşanmış kadına bakış açısını değiştirmesi lazım. Boşandığının ertesi günü oturdum yatağa ağlamaya başladım. Ben şimdi ne yapacağım diye. Bakın benim elimde imkân varken, ben çalışırken, ben tüm bunları yaşamışken oturdum ağladım ne yapacağım diye. Boşandım ya, onun algısı var çünkü kafamda. Ben boşandım. Alnımda yazıyor şimdi artık. Zamanla bunu takmamayı öğrendim. Dul mu diyorlar, dulum ne yapayım? Ben ömür boyu o adamı mı çekseydim? Kızıyorum. (GE, 39 yaşında, boşanmış, çalışmıyor)

Diğer bir sebep ise boşanma sonrası yaşanan ekonomik yetersizlik halidir. Kök ailelerinde eğitimlerini sürdüremeyen bu sebeple nitelikli istihdam alanlarına dahil olamayan, gündelik işlerle kendisi ve çocuklarının geçimlerini sağlayamayan kadınlar, sorunlarıyla baş etmek üzere evlilik denemelerini sürdürmektedir.

Kadınların Eğitim ve Çalışma Durumları: Görüşülen kadınların büyük çoğunluğunun eğitim seviyesi ilkokuldur. Takiben ortaokul ve lise şeklindeki oran azalarak devam etmektedir. Burada kadın olmak, yoksulluk ve eğitim hakkına erişim ilişkisi yorumlanmalıdır. Eğitim düzeyinin düşüklüğüne bağlı olarak yoksullaşma artarken, yine yoksulluk nedeniyle eğitimi sürdürme azalmaktadır. Kadınların evlilik, ev içi roller ve kök aileden gelen yoksulluk yaşantısıyla eğitimlerine devam edememeleri beklenen bir durumdur. Benzer olarak Erdem (2003, s. 89)'in belirttiği şekliyle “*öğrenim durumunun düşüklüğü sosyal hareketliliğe engel olarak yoksulluğun devam etmesine neden olmaktadır. Yoksulluk ise eğitime yapılacak yatırıma engel olduğu için kendisinin doğurucu ve devam ettiricisi olarak durmaktadır.*” Yoksul kadınlar üzerinden yürütülen araştırmalarda da benzer sonuçlara rastlanmıştır (Demiröz, 1996; Şengül ve Ersoy, 2002; Tamkoç, 2017; Cihan Dünder, 2022).

SED Hizmetinden faydalanan kadınların çalışma durumlarına baktığımızda kadınların bir kısmı düzensiz, günübirlik kazanç elde ettikleri işlerde çalışırken, kalan diğer kadınlar çalışmamaktadır. Bu nedenledir ki haneye giren tek düzenli gelir SED hizmeti olmaktadır. Öznelerin büyük çoğunluğunun tek ebeveynli olması, kendisi ve bakım sorumluluğunu üstlendiği çocuklarının gereksinimlerini karşılamak için temizlik işlerine gitmek, örgü, dantel, oya yapıp satmak, mevsimlik tarla işlerinde çalışmak gibi düşük ücretli, kayıt dışı, sosyal güvencesi olmayan işlerde istihdam alanı bulmaktadır. Evli olan kadınların çalışan eşlerinin ise inşaat ve fabrika işçisi olarak gelir elde ettikleri anlaşılmıştır. Herhangi bir işte çalışmayan kadınlar ise genellikle yaşı küçük çocuklarının gözetimlerini sağladıkları ve onları emanet edebilecekleri yakın çevre desteklerinin bulunmaması nedeniyle çalışmamaktadır. Şu hâlde kadınlar ve diğer aile bireylerinin sosyal yardımlarla yaşamda kalabildikleri anlaşılmıştır. Kadınların eğitim durumları ve çalışma koşullarıyla bağlantılı olan gelir durumu ile 2,3 ve daha fazla çocuklu olan aile yapısı düşünüldüğünde haneye giren gelire bir ailenin asgari seviyede bir yaşam sürmesi mümkün olmamaktadır. Bu durum SED hizmetinin devamlılığına duyulan ihtiyacı arttırmakta, sosyal yardımlarla birey arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisini sürdürülebilir hale getirmektedir ki bu en tehlikeli boyuttur. Canbulut (2015, s. 113)'un ifadesiyle “*asgari memnuniyet hedefiyle kapısı çalınan yoksul, o kapının arkasında kapıyı her zaman devlete açmaya hazır hale getirilmektedir.*” Oysaki bu durum sosyal hizmetin hak

temelli refaha ulaşma, kendi kaderini tayin ve ekonomik desteğin bireyin güçlendirilmesi amacıyla sunularak sosyal yardımı sadece bir araç olarak kullanma hedeflerinden uzaklaştığını gösterir.

5.1.2. Kadınların Yoksulluk Algılarına İlişkin Sonuçlar

Yoksulluğa Yüklenen Anlam: Haklarında korunma kararı olmaksızın bir yıl ve uzun süreli SED hizmeti ile aile yanında desteklenen çocuğu olan kadınların yoksulluk algılarını görünür kılmak amacıyla kadınların gözünden yoksulluk kavramına ilişkin ürettikleri anlam anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu kapsamda kadınların yoksulluğu nasıl tanımlandığı, yoksulluğun yarattığı duygu durumları ve yoksulluğun nedenleri üzerinden bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Yoksulluğun insan yaşamının her alanına etki etmesi, bu kavramın tanımlanma zorluğunu da beraberinde getirmiştir. Burada önemle üzerinde durulan nokta, yoksullukla hem özel hem de kamusal mekânlarda ilişki içerisinde olan kadınların bu kavrama yükledikleri anlamdır. Geçmiş yaşam deneyimleri ve mevcut yaşam koşullarıyla farklı algı ve deneyimlere sahip olan kadınlar, yoksulluk kavramının tanımlanmasında ortak görüşlere sahiptir. Nitekim tanımlamalarda görülen ilk ortaklık ‘temel gereksinimlerin karşılanamaması’ paydasında birleşmiştir. Bu bakış temel gereksinimlere yönelik algıyı da beraberinde sunarak hak temelli yaklaşım perspektifine daha fazla yaklaşılmasını sağlamıştır. Beslenme, barınma, giyim gibi insan yaşamının devamlılığı için şart olan unsurların karşılanamaması, yoksulluğun en belirgin sonucudur. Kadınlar tarafından yoksulluğa atfedilen anlamın ekonomik kökenle en temel gereksinimleri dahi karşılayamamak olması, yoksulluğun bir hak ihlali olarak kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur. Her ne kadar anayasal çerçevede devletin muhtaç haldeki bireylerin temel hak ve özgümlüklerini güvence altına alma sorumluluğu var olsa da sosyal politika uygulamalarında görünür olan bu varlığın uygulanabilir olmadığıdır. Keza kadınların yoksulluk algısının, gündelik yaşam deneyimleriyle ifade edilmesi bu bakışı kuvvetlendirmektedir. Benzer şekilde yoksulluk tanımlamalarında ortaya çıkan bir diğer anlam sosyal dinamiklerden de yoksul olma şeklindedir. Eğitim düzeyleri düşük olan kadınlar güvencesiz, sağlıksız, düşük ücretli enformel sektör çalışanlarının başında gelmektedir. Üretici- yapıcı emek güçlerini yitiren ve işgücü piyasasında söz hakkı bulamayan yoksul kadınlar için uzun çalışma saatlerini, düşük ücret yapılanmasını ve

kayıtsız işçi olarak çalışmayı kabul etmek, kendileri ve beraberindeki aile üyelerinin yaşamda kalmaları için bir zorunluluk halini almıştır. Bu durum kadınlar üzerinden ele alındığında ise sosyal ve ekonomik sermayenin eşitsiz dağıtımı, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle birleşince insani bir var oluş sergileyememe, yalnızlık ve çaresizlik hali psikososyal sorunların doğuşunu hızlandırmaktadır. Dolayısıyla derinleşen yoksulluk kendisini sosyal dışlanma ile yeniden üretmektedir. Öyle ki kadınların çoğunun toplumsal aidiyetten uzaklaşmış, ‘ölmeyi istemeye’ değin tanımlamalarda bulunduğu görülmüştür. Zaten tüketim yoluyla toplumsal yaşama dahil olamayan kadınlar bir de boşanmış kadın olmak, çocuklarının varlığı ile düzenli gelir getirici istihdam alanlarında yer alamamalarıyla dışlanmayı en üst seviyede yaşamaktadır. Mahrumiyet ve yalıtılmışlık hali içerisinde bir yaşam sürdürmeye çalışan kadınlar, kent yaşamı içerisinde yetersiz olan sosyal ve ekonomik sermayelerini halen küçük bir alanda bulunan geleneksel dayanışma ağlarıyla sağlamaya çalışmaktadır. Bu mücadeleyle yaşamda kalmaya odaklanan kadınlar için toplumsal yaşamda görünür olmak olanaksızdır. Her biri birbiriyle bağlantılı şekilde gereksinim duyulan gelirden yoksunluk ve dışlanma hali, kadınlar için yoksulluğu kalıcı hale getirmektedir. Dolayısıyla kadınların yüksek sesle hak talep etmeleri ve seslerini duyurmaları söz konusu değildir.

Yoksulluğun Yarattığı Duygu Durumları: Yoksulluğun yıkıcı etkileriyle şekillenen algılar, duygu durumlarından bağımsız olarak düşünülemez. Ortaya çıkan sonuç ise yoksulluğun olumsuz pek çok duyguyu aynı anda yaşamak olduğudur. Çaresizlik, yetersizlik, yalnızlık ve öfke kadınların yaşadıkları duygu durumlarından yalnızca birkaçıdır. Bu duyguların altında yatan alt metinler ise farklılaşmaktadır. Kadınlar için yaşama nedenleri olan çocuklarının gereksinim ve isteklerini karşılayamamak, devlet ve toplum tarafından görünmez olmak, mahrum bırakılmanın yapabilirliği zedelemesi söz konusu olumsuz duyguların nedenleri olarak ifade bulmuştur ki ortak olan tek nokta yoksulluğun bedensel, zihinsel ve sosyal olarak tüm yaşamı insanlık dışı şekilde etkilediğidir. Kadınların mutlu bir yaşam için tüm olanaklardan yoksun olması, aile bireyleri adına başarılabilen her durumda kendilerini değersizleştirdikleri sonucunu ortaya çıkarmıştır. Öyle ki bütün kadınların, çocuklarının daha iyi şartlarda yaşaması ve kendileri gibi dışlanmaya maruz kalmaması için barınma, beslenme ve giyimden feragat ettikleri görülmüştür. Nitekim tek ebeveynli aile yapısında olan kadınlar, hanede yaşayan

en yoksul kişi konumundadır. Bakım ve hane işi geçim sorumluluğunun kadın üzerinde olması, kadınların yoksulluk nedeniyle geręekleřtirilemeyen her durum için kendini suçlama, ebeveynlik becerilerini sorgulama, bu sebeple kendilerine dönük kin ve öfke hissetme durumlarının olduğu görölmüştür. Çıkan bu sonuç araştırmacı üzerinde yoksul kadınların kendilik değeri algılarını düşünmeye itmiştir. Kendilik değeri, kişinin geçmiş yaşantısından gelen ve sosyal yaşantısıyla birlikte kendisine yani ben'e olan bilgisini işleyen bilişsel bir yapıdır. O halde kök aile deneyimlerinde ilgi ve sevgi yoksunluğu yaşayan, erken yaşta başlayan başarısız evlilikler sonucunda yeniden olumsuz şema geliştiren kadınlar için ebeveyn rolleri üzerinden geliştirilen kendilik algısı da değersizleştirici ve suçlayıcı bir noktada yer almaktadır. Satir ve Baldwin (1983) ile Yılmaz ve diğerleri (2018)'nin kendilik algısı üzerine yaptıkları çalışmalar konuya ilişkin destek niteliğindedir. Nitekim yoksul kadınların yaşadıkları sağlık sorunlarının başında psikolojik rahatsızlıkların gelmesi, yoksulluğun yarattığı ruhsal/duygusal yıpranmanın bedene yansımalarıyla yakından ilişkilidir.

Yoksulluğun Nedenselleştirilmesi: Yoksulluk içerisinde gündelik yaşamlarını bir başka güne uyanabilmek amacıyla geçiren kadınların gözünden var olan durumun nedenlerine yönelik bir sorgulama başlatılmak istenmiştir. Kadınların gözünden yoksulluğun nedenlerine dair mikro ve makro ölçekte açıklamalar mevcuttur. Kadınların büyük çoğunluğu temel haklarına erişim sorunlarını alım gücü yetersizliğiyle politika temelli değerlendirirken görece az bir çoğunluk ise geleneksel dayanışma ağlarında yaşanan çözümler, kader ve bireysel nedenler gibi mikro bir algıyla değerlendirmiştir. Kadınların çoğunluğunun makro bir algıyla devlet ve politika temelli bir sorgulama içerisinde olmaları şaşırtıcıdır. Beklenen bir durum olmasa da kadınların hak taleplerini yönetim araçlarını sorgulayarak dile getirme çabasınında olduğu sonucuna varabiliriz. Öyle ki günümüzde yüksek enflasyon karşısında sürekli artış gösteren mal ve hizmetler, günöbirlik gelir sağlayan hane halkları için yoksulluk seviyesini aşılmaz hale getirmektedir. Bu noktada devreye giren sınırlı yoksulluk yardımları, hak kavramından bağımsız, düzensiz ve yetersizdir. Çünkü kadınların mevcut durumları geçici bir yoksulluk hali değildir. Görüşülen pek çok ailede haneye giren tek gelir SED hizmeti ve yanındaki çoklu sosyal yardımlardır. Dolasıyla ailelerin, fiyat artışlarıyla yarışabilen bir gelir durumunun olmaması, faydalandıkları sosyal yardımların da yaşamda kalmak için

yeterli olmaması kadınların yoksulluğu sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel boyutların her birinde yaşamalarına neden olmaktadır. Bu durum kadınlarda yoksulluğun kanıksanmış halinin ve ‘para kazansam da yetmeyecek’ gibi olumsuz algıların ön plana çıkmasına neden olmuştur. Son olarak sosyal devlet figürü, ekonomik kriz tehdidiyle istikrarı sağlama misyonu almış, dolayısıyla refah anlayışı sosyal yardımlara indirgenmiş hale gelmiştir. İçinde yaşadığımız dönem, sosyal yardımları merkeze koyan politik alanla telafi edilmesi zor eşitsizlikler ve içinden çıkılmaz yoksunluklar bırakacaktır. Mevcut sistem üzerinden yoksulluğun derinleşerek sürdürülmesi hak edilen şeyin ne olduğu yönünde bir sorgulama başlatmıştır. Bu sorgulamayı Standing (2012, s. 20) şu şekilde ifade etmektedir; “eğer bir şeyi hak etmek için x, y, z ve a, b, c şartlarını yerine getirmeniz gerekiyor ise bir hakkınız yok demektir. Böyle bir hak, hak değildir.”

Yadsınamayacak orandaki diğer kadınlar ise ‘zenginlerin doyumsuzluğuyla hayırseverliğin azalması’ ve eğitimsizlik, evlilik, kader gibi bireysel faktörlerle içinde buldukları yoksulluk halini anlamlandırmıştır. Bu algı, hak temelli anlayış kuramsalı üzerinden sunulan araştırma için önemli sonuçlar doğurmuştur. Kadınlar yoksullukla mücadelesini sosyal yardım arayışıyla sürdürürken, sosyal yardımların alım gücünü iyileştirmeyerek yoksulluğun süreğenliğine neden olması farklı arayışları doğurmuş, bu arayış dayanışma ağlarından doğan beklentilerle karşılanmıştır. Akraba, komşu gibi yakın çevre destekleri, yoksul kadınların yaşamlarının büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Hak temelli hizmet sunumu minnet duygusu olmaksızın güvenceli bir yaşam sağlama yükümlüğünü devletin ikame edilemez konumu olarak kabul etmektedir. Oysa kadınların yoksulluk nedenleri bu perspektiften oldukça uzak, vicdani bir rasyonalite yaratırken devletin sorumluluğunu hayırseverler gibi farklı aktörlerle bölüşülmesi bakışını ortaya çıkarmıştır.

Yoksullukla Nasıl Bir Mücadele Gerek?: Yoksul kadınların gözünden yoksulluğun nedenselliği üzerine düşünme ortamı yaratılarak mevcut algıdan hareketle mücadeleye yön verilebilecek öneriler sunmak amaçlanmıştır. Nitekim yoksulluk algısı ana temasıyla ele alınan ikinci alt temada beklenen/istenen mücadele biçimleri kadınların nedensellikleriyle yakından bağlantılı sonuçlar sunmuştur. Yoksulluğun olmadığı bir yaşamın olanaklı olup olmadığı kadınlar tarafından bir ikilem yaratmıştır ki kadınların

yarısı yoksulluğun yok edilebilir olduğunu düşünürken kalan yarısı aksi bir görüş sunmuştur. Yoksulluğun yok edilebileceği görüşünde olan kadınlar bunun nasıl yapılabileceği üzerinden beklentilerini de dile getirmiştir. Yardımlaşmanın artırılması, çocuklu kadınlara yönelik istihdam olanakların artırılması ve gelir ile alım gücü düzeylerinin eşitlenmesi yoksul kadınların mücadele beklentileri olmuştur. Bu yöndeki istihdam beklentisi, çalışma gayretiyle kendilerine yeterli hale gelme çabasındaki kadınların sosyal yardımların geçiciliğinin bilincinde olduğunu göstermektedir ki bu sonuç SED hizmetine dair alan yazınından farklılaşmaktadır.

Yoksulluk Olmadığında Mevcut Yaşamdan Beklenen Değişim: Yoksulluk algısı kapsamında ele alınan son kısım ise yoksulluk olmadığı kadınların yaşamlarında nelerin farklı olacağına değin başlatılan düşünsel süreçtir. Bu sürecin devamında kadınların gelecek beklentileri ve hayalleri üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. İlk olarak yoksulluk nedeniyle yapılmak istenen ancak yapılamayan alanlar hakkında bilgi toplanmıştır. Bu bağlamda ekonomik temelli karşılanamayan gereksinimlerin giderilebilir olması beklenen bir cevapken kadınların büyük çoğunluğu yoksulluk olmadığı ruhsal açıdan sağlıklı, özgüvenli, geleceğe umutla bakabilen kişiler olabileceklerini ifade etmişlerdir. Bu sonuç bir kez daha yoksulluğun yalnızca maddi temelde değerlendirilemeyeceğini aynı zamanda kadınların her alanda yaşadıkları yetersizlikle mücadeleyi içeren zorlu bir yaşam yaşadıklarını göstermiştir. Kadınların yapabilirliklerinin çocukları üzerinden şekillendiği ve yoksulluk olmadığı onlara daha iyi bir yaşam sunabilmeyi arzuladıkları görülmüştür. Öyle ki çocuklarını markete, lokantaya götürmek, eğitimlerine destek olmak, çocukları için konforlu bir barınma alanı yaratmak ve bir mal sahibi olmak şeklinde basit gibi görünen ancak onlar için umut edilen alanlar ifade edilmiştir.

Kadınların geleceğe yönelik beklenti ve hayallerinin ise çocukları üzerinden şekillendiği, kendilerine yönelik bir beklentilerinin olmadığı anlaşılmıştır. Çocuklarına yoksulluğu miras bırakmamak ise en önemli beklentidir. Bunun eğitimle sağlanabileceği gibi bilinçli bir algıya sahip olan kadınlar, çocuklarını okutarak onların bir meslek sahibi olduklarını görmenin, yaşamlarındaki en büyük başarı olacağını aktarmıştır. Göz ardı edilemeyecek orandaki diğer kadınlar ise hiçbir hayal ve beklentilerinin olmadığını ifade etmiştir ki bu

algı, yoksulluğun hayallerden dahi vazgeçilmesine neden olan çaresizliği yarattığının bir göstergesidir. Öyle ki bu kadınlar için daha işlevsel bir geleceğe ve mütevazi hayallere dahi ulaşmak mümkün değildir. O halde bu durum yoksulluk içindeki mevcut yaşantının kabullenişidir.

5.1.3. Kadınların Yoksulluk Deneyimleri ve Baş Etme Yöntemlerine İlişkin Sonuçlar

SED hizmetinden çocukları adına, hane ve çocuklarının temel gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla faydalanan kadınların gündelik yaşam içerisinde beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve sosyal yaşam olmak üzere 5 temel hak olarak sınıflandırılan alanlardaki deneyimleri incelenmiştir. Kadınların deneyimlerini hak temelli bakış açısıyla öğrenme istediğinin temel gerekçesi gündelik yaşam, yoksulluk ve sosyal yardımlar ilişkilerini aynı düzlemde anlaşılır kılmaktır. Öyle ki sosyal yardımlar gelir yetersizliğine bağlı olarak yetersiz beslenme, barınma, eğitim ve sağlık gibi öncelikli alanlardaki temel hizmetlere erişilebilmesinde ve asgari insani gereksinimlerin giderilebilmesinde çözüm arayışdır. Şu hâlde sosyal yardımlardan temel haklara erişim ve insani bir yaşam standardı yaratmak üzere faydalanan yoksul kadınların gündelik yaşam deneyimleri ve haklara erişimleri nasıldır sorusu, sorun alanını oluşturmuştur. Çünkü temel haklara ulaşabilme hali, yoksulluk deneyiminin ortaya çıkarılması bakımından önemlidir.

Görüşülen ailelerin birbirine benzeyen psikososyal risk faktörlerine rağmen önemli farklılıklarının da var olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim aile yapısı, çocuk sayısı ve eğitim durumları, geçmiş kök aile ve evlilik deneyimleri, yaşanan stres durumlarının özellikleri ve baş etme yöntemleri söz konusu farklılıkları somut halde göstermiştir. Gündelik yaşam deneyimleriyle yoksul kadınların yoksulluğu hangi alanlarda nasıl deneyimledikleri pek çok farklı sonuç sunmuştur. Birbirinden ayrılan ve benzeşen yönleriyle ele alınan bu deneyim ve baş etme yöntemleri, aslında toplumsal koşulların da ifadesi konumundadır.

Gündelik Yaşamda Beslenme: İlk olarak kadınlar ve hanedeki diğer bireylerin gündelik yaşam içerisindeki beslenme örüntüleri incelenmiştir. Bu kapsamda kadınlardan kahvaltı

öğününden başlayarak bir gün içerisindeki beslenmeye dair yaşantılarını paylaşmaları istenmiştir. Kadınların genellikle iki öğün şeklinde beslendikleri, temel kahvaltılık malzemelere erişemedikleri, çocukları için sağlanan kahvaltı öğününün kendileri için atıldığı ve öğle yemeği üzerinden ilk besinlerini tükettikleri, temel besin maddelerine erişim sıkıntılarından dolayıdır ki her gün benzer besinler ile yetersiz şekilde beslendikleri ortaya çıkmıştır. Yoksullukla mücadelede mümkün olduğunca beslenmeden kısıtlamak farklı şekillerde gelişmiştir; küflü ekme ve peynirleri temizleyerek tüketmek, en ucuz malzemeyle en uzun süre beslenmeye çalışmak, sabah öğünlerinde sürekli yumurta tüketmek, ki bunu alamayan aileler de mevcuttur, kadınların yapabilirliklerini sergiledikleri en görünür alandır. Akşam öğünlerinde ise tek çeşit yemek, genellikle çorba ile geçiştirmek, birkaç gün yetebilecek sebzeleri seçmek ve kuru bakliyat tüketmek hane içi stratejilerdendir. Et ve et ürünlerinin tüketimi ise yalnızca yardımlaşmayla dağıtım yapılan zamanlara bağlıdır. Bu ürünler tek seferde kullanılmamakta yalnızca tat alabilecek düzeyde bir besin maddesi haline getirilmekte yahut ikamesi bulunmaktadır. Şu halde yoksulluk kadınlar, çocuklar ve diğer aile bireyleri için beslenme hakkında mahrum olmak, vazgeçmektir. Elbette bu vazgeçiş kadınların besin maddeleri üzerindeki yaratıcılıkları ve sosyal çevre destekleriyle tamamlanmaya çalışılmaktadır. Ekonomik yetersizlik, yaşam devamlılığı için gerekli olan sağlıklı ve yeterli beslenmenin önünde büyük bir engeldir. Bu noktada kadınlar yoksullukla mücadele ederken her alandaki tasarruflarını gıda maddelerine ulaşmak için kullanmaktadır ki kadınlar üzerinden bu tasarruf çoğunlukla aç kalarak sağlanmaktadır. Nitekim açlığın kabullenildiği ve yetersiz beslenmenin şükür sebebi halini aldığı bir yoksulluk deneyimi söz konusudur.

Gündelik Yaşamda Barınma: İkinci olarak kadınlar ve hanedeki diğer bireylerin barınma koşullarına ilişkin deneyimleri incelenmiştir. Hak temelli yaklaşım, her bireyin kişi özgürlüğü ve güvenliği esasıyla insan yaşamını sürdürülebilir kılan barınma olanaklarına sahip olmasının bir yaşam hakkı olduğunu savunur. Oysa yapılan görüşmeler neticesinde ailelerin barınma koşullarının ısınması sağlanamayan, rutubetli, gündelik yaşam için gerekli asgari eşyadan mahrum olan olumsuz koşullarda olduğu görülmüştür. Nitekim kış mevsiminde kadınların ikamet adreslerinde gerçekleştirilen görüşmelerde; evlerin büyük çoğunluğunun aşırı soğuk olduğu, hanedeki bireylerden en az birinin yatağının, koltuğunun ve dolabının olmadığı, yatak odaları hatta yatakları olmayan kadınların

olduğu, diğer eşyaların oldukça eski olduğu, konut giderleri ödenemeyen evlerde ısınmadan tasarruf etmek amacıyla tüm aile üyelerinin aynı odada kaldığı gözlemlenmiştir. Bu koşullara rağmen kadınların büyük çoğunluğunun yaşadıkları olumsuz barınma koşullarından memnun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Barınma koşullarından memnun olan kadınların daha kötü koşullarda yaşam deneyimine sahip olması nedeniyle var olanla yetindikleri, mevcut duruma şükrettikleri gözlemlenmiştir. Temel haklar bağlamında ele alınan sağlıklı ve güvenceli bir konuta sahip olamama yoksulluğun yarattığı hak ihlallerini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Barınma koşullarında değinilmesi gereken bir diğer konu ise geliştirilen hane içi baş etme yöntemleridir. Kadınların tamamına yakını kirada oturmaktadır ve haneye giren tek düzenli gelir olan SED hizmetiyle öncelikle kira ve faturalar gibi zorunlu ödemeler gerçekleştirilmekte arta kalan para beslenme ve eğitim masraflarına pay edilmektedir ki bu pay ediş insan üstü bir çabayla sağlanmaktadır. Diğer baş etme yöntemleri çoğunlukla yakın çevre destekleri tarafından atılmak üzere olan eski eşyaları toplamak ve kullanmak ya da çeşitli yardım kuruluşlarından eşya talep etmek, doğalgaz, elektrik, su gibi tüketimlerde kısıtlamaya gitmek, kış mevsimi olsa dahi kombi ya da soba yakmamak, akşam karanlıkta oturmak yahut TV ışığını kullanmak, elektrikli su ısıtıcı ile duş almaktır.

Eğitim Hakkına Erişim: Üçüncü olarak temel haklar bağlamında hanede bulunan çocukların eğitim haklarına erişiminde ekonomik süreçlerin etkisi kadınların gözünden ele alınmıştır. Hanede bulunan bütün çocuklar eğitimlerini sürdürmektedir ki bu durum SED hizmetinin koşul ve ücret oranlarıyla yakından bağlantılıdır. Eğitimine devam edemeyen çocuk bulunmamasına rağmen yoksulluk nedeniyle eğitime düzenli devamın sekteye uğradığı çocuklar bulunmaktadır. Bu durumun temel sebeplerini ise kırtasiye-kıyafet gibi okul masraflarının karşılanamaması, okul için gerekli olan beslenme hazırlığının yapılamaması ve bütçeden okul harçlığına pay ayrılamaması oluşturmaktadır. Eğitim giderlerini karşılamayan kadınlar sıklıkla çocuklarının akran grupları içerisinde etiketleneceği hatta dışlanacağı korkusuyla çocuklarını okula göndermekten çekindiklerini ifade etmiştir. Kadınların, çocuklarının eğitimlerine devamlılığı konusunda oldukça hassas davrandıkları ve çeşitli baş etme yöntemleri geliştirdikleri görülmüştür. Bunlar; hanedeki yoksulluğu okuldaki yetkili kişilerle paylaşarak maddi destek sağlamak, SYDV tarafından sağlanan aynı ve nakdi yardımlardan faydalanmaktır. Yine ortaya

çıkmiştir ki herkes için ve parasız olan eğitim hakkı, gelir düzeyiyle bağlantılı olarak ihlale uğramaktadır.

Sağlık Hizmetlerine Erişim: Dördüncü olarak kadınların gündelik yaşam içerisinde sağlık hizmetlerine erişim deneyimleri incelenmiştir. Temel bir hak olarak kabul gören sağlık hizmetlerine erişim, gereksinim duyulan hizmetin herkes için ulaşılabilir olması şeklinde ele alınmıştır. Kadınların büyük çoğunluğu hasta olmamaya ayrıca dikkat etmekte, hasta olmaları halinde sağlık hizmetlerinden ziyade kendi tedavi yöntemlerini uygulamakta ve sağlık sorununu belirli bir sınıra gelene dek ertelemektedir. Sağlık hizmetlerinden faydalanmama nedenlerinin ise ulaşım ücretini karşılayamamak, çocuklarının gözetimini sağlayabilecek bir desteğe sahip olmamak, muayene olabilseler dahi maddi yetersizlik kaynaklı ilaç teminini sağlayamamak olduğu ortaya çıkmıştır. Kadınların, çocuklarının sağlık hizmetlerine erişim gereksinimleri konusunda kendilerine nazaran çok daha titiz davrandıkları görülmüştür. Bu yönde geliştirilen baş etme yöntemleri ise kendileri ve çocuklarının ilaçlarını alabilmek için tanıdık eczanelere borçlanmak, hanedeki tek bir çocuğu sağlık hizmetlerinden faydalandırıp alınabilen ilaç ile tüm ailenin iyileşmesini sağlamak, muayene ücreti ödememek için hastaneye gece gitmek, hanedeki genel sağlık sigortası bulunan birey üzerinden sağlık hizmetlerine erişmektir. Yoksulluğun neden olduğu yetersiz beslenme, sağlıksız barınma koşulları, sosyal çevreden dışlanma, tek ebeveynli olarak hane ve çocuklarının gereksinimleri karşısında yetersiz kalma gibi durumlar kadınların biyolojik, psikolojik ve sosyal sorunların artmasına neden olurken yine yoksulluk nedeniyle gereksinim halindeki sağlık hizmetlerini yeterli düzeyde kullanamama bahse konu sağlık sorunlarını pekiştirmektedir. Hak, talep edilmeden uygulanabilir olandır fakat anlaşılmıştır ki kadınlar haklarına erişebilmek için ayrı onları kullanabilmek için ayrı mücadelelere tabidir.

Gündelik Sosyal Yaşam: Beşinci ve son olarak kadınların gündelik yaşam içerisindeki sosyal yaşam deneyimleri incelenmiş, bu bağlamda kadınların ev dışındaki yaşantıları, boş zaman aktiviteleri ve eğlenmek denildiğinde anlaşılana yönelik sorular sorulmuştur. Boş zaman aktivitelerinden beklenen kamusal ve özel mekân ayırımından hareketle iş ve ev dışındaki zamanı nitelmesi beklenmişse de sonuç bu yönde olmamıştır. Kadınların genellikle boş vakitlerinin olmadığı, yaratılan boş vakitlerde ise çocuklarıyla vakit

geçirmeyi tercih ettikleri, vakit geçirilen mekânın ekonomik yetersizlik nedeniyle ev olduğu ve ev içi aktivitelerin ön plana çıktığı, kadınların büyük bir gereksinim içerisinde olmalarına rağmen yakın çevreleriyle görüşmedikleri görülmüştür. Bu sonuç sosyal yaşama katılımın toplumsal cinsiyet boyutuyla da incelenmesini gerektirmiştir. Nitekim kadınların gündelik yaşamları çocuklarının bakımı, ev işlerinin üstlenilmesi, gelir getirici işlerde çalışma gayreti arasında geçmektedir. Yalnızca bir kadın Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğüne düzenlenen sosyal aktivitelere sıklıkla katıldığını ve bu durumdan oldukça memnun olduğunu ifade etmiştir.

Yoksul kadınların arkadaş çevre ilişkisi değişkenlik göstermektedir. Sosyal çevre desteğinin yoğun olduğu kadınların yanı sıra bu desteğin hiç bulunmadığı kadınlar da vardır. Yakın çevre desteği, yoksul kadınlar için yaşamsal bir konumda durmaktadır ki temel gereksinimlerin bu destekler sayesinde giderildiği defalarca dile getirilmiştir. Dolayısıyla ekonomik kökenli sosyal çevre, sosyalleşmek için de kullanılmaktadır. Hiçbir sosyal desteği bulunmayan kadınlar ise bu durumun geçmiş yaşam deneyimlerinden gelişen güvensizlikle, ekonomik yetersizlik nedeniyle toplumsal mekânlarda yer alamamaya ve boşanmanın getirdiği toplumsal dışlanmayla bağlantılı olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla hareket etme özgürlüğü ile sosyal ağlar ve sermayeler inşa etmeleri sınırlanan kadınlar için boş zaman faaliyetleri zaman ve mekânsal olarak muğlaktır ve sosyal dışlanma kaçınılmazdır.

Kadınların toplumla bütünleşmeyi içeren sosyal faaliyetlere katılım hallerini incelerken eğlenmek kavramından hareketle kadınların bu kavramdan neler anladığı ve en yakın deneyimlerinden bahsetmeleri istenmiştir. Bu soru karşısında uzun süren sessizliklerin ardından yanıtlar verildiği, deneyimlerin arasından eğlenmeye dair bir ipucu arandığı gözlemlenmiştir. Nitekim kadınların tamamına yakınının uzun zamandır eğlenmediği, böyle bir deneyimin olup olmadığının dahi hatırlanmadığı görülmüştür. Kimi kadınlar için ise eğlenmek kavramının çocuklarıyla vakit geçirmek, gündelik yaşamda tüketilemeyen yemekleri yemek, 24 saat uyumak gibi anlamlara geldiği anlaşılmıştır. İfade etmek gerekir ki yoksul ve kadın olmanın bir yerde toplandığı yaşantılarda toplumdan ayrılmak, yalnızlaşmak zorunlu bir tercih olmaktadır ve ekonomik yetersizlik buradaki en büyük faktördür.

Toplumsal yaşama katılımında sınırlanmalar yaşayan kadınlarla görüşmelerin gerçekleştirilmesi araştırmacı için de zor anların yaşanmasına neden olmuştur. Kadınların iletişim kurma, bir nevi ‘dertleşme ihtiyacı’ içinde olması çoğu zaman araştırma amaçları dışında uzun konuşmaların geçmesiyle ve kadınları görüşme yönergesindeki sorulara yönlendirmenin güçlüğüyle karşılaşmıştır. Araştırmanın genel çerçevesinin de ötesinde veriler elde edilmiştir. Kadınların kendilerini tanıtılmalarının istenmesiyle başlayan süreç çocukluk yaşantıları, evlilik ilişkileri, bu ilişkilerde karşılaşılan taciz, tecavüz, şiddet örüntüleri ve yoksulluk, devamında süregelen boşanma anlatımları ve yeni bir yaşam inşasına yönelik örseleyici yaşam aktarımları zaman zaman araştırma bağlamından uzaklaşmasına neden olmuştur. Benzer bir şekilde beş temel hak üzerinden deneyimlerin incelenmesi ve aile yaşam döngülerine dair yoğun anlatımların varlığı birden fazla alana yoğunlaşılmasını gerektirmiştir. Bu anlamda birbiriyle bağlantılı her bir yaşam olayı ve hak deneyiminin farklı sorun alanlarını içermesi araştırmanın analiz ve yorumlama aşamasını güçleştirmiştir. Böylece gelecek araştırmaların tek bir sorun alanını (Ör. SED hizmetinden faydalanan çocuğu olan boşanmış kadınların sosyal yaşam deneyimleri) örneklem kabul ederek veri inşa sürecine başlanması derinlemesine bir analizi de kolaylaştıracaktır.

5.1.4. Kadınların SED Hizmetine İlişkin Değerlendirme Sonuçları

Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğüne haklarında korunma kararı olmaksızın bir yıl ve uzun süreli SED hizmeti ile aile yanında desteklenen çocuğu olan kadınların SED hizmeti hakkındaki değerlendirmeleri incelenmiştir. Bu kapsamda kadınların SED hizmeti dışındaki farklı sosyal yardımlardan faydalanma durumu, bu yardımları hangi kurum ve kuruluşlardan aldıkları, SED hizmetiyle tanışma süreçleri, faydalandıkları hizmet hakkındaki bilgileri ve SED hizmetinden kazanımlarının temel haklar bağlamında değerlendirilmesi ele alınmıştır. Son olarak kadınların SED hizmetine ilişkin eleştirel bakışları incelenerek bu hizmetin işlevselliği hakkında bir analiz çalışması yürütülmüştür.

Kadınların SED Hizmeti Dışındaki Farklı Sosyal Yardımlardan Faydalanma Durumları:
Yoksullukla mücadelesini toplumda var olan her türlü kaynağa ulaşma çabasıyla sürdüren kadınların SED hizmeti dışında birden fazla yardımdan aynı anda faydalandıkları

görülmüştür. Bu yardımların büyük bir kısmı SYDV tarafından sağlanan ayni ve nakdi yardımlardır. Çalışma kapsamındaki kadınlar tarafından faydalanmakta oldukları SED hizmetinin, SYDV tarafından sağlanan diğer sosyal yardımlara ulaşmanın önünde engel oluşturduğu sıklıkla ifade edilmiştir. Burada şu iki nokta dikkat çekmektedir: ilk olarak bir ya da birden fazla sayıda alınan sosyal yardım yoksul bireylerin kısa vadede en büyük destekçisiyken çoğunluğu tek ebeveynli aile yapısına sahip kadınlar için bu yardımlar önemli bir geçim stratejisi olmaktadır. İkinci olarak ise farklı pek çok sosyal yardıma duyulan gereksinim, SED hizmetinin miktar olarak yeterliliği ile hanelerdeki yoksulluğun derinliğini tartışmaya açmaktadır. Bu tartışma, kadınların hizmet sürecine ilişkin eleştirel değerlendirmeleri kapsamında incelenmiştir.

Kadınların SED Hizmeti ile Tanışma Süreçleri: Hizmetle tanışma süreci çoğunlukla akraba/arkadaş/komşu gibi enformel dayanışma ağları sayesinde olmaktadır. Göz ardı edilemeyecek sayıda kadınlar ise okul, cezaevi, muhtar, kolluk kuvvetleri gibi formel kaynaklar sayesinde hizmetle tanışmıştır. Bu durum farklı kurum ve kuruluşlarla iş birliği içerisinde olan Sosyal Hizmet Merkezlerinin SED hizmetine yönelik farkındalık yarattığını ortaya çıkarmıştır.

SED hizmetiyle tanışma ve başvuru sürecinin utanma ve çekinme duygu durumlarıyla başladığı anlaşılmıştır. Kadınlar için yardım arayışı olumsuz duygu yükleriyle gerçekleştirilmiştir ki bu durum sosyal yardım arayışı ve hak ilişkisinin toplumsal algıda kendine yer bulamadığının bir göstergesidir. Elias (2016) utanma duygusunun sosyal alçalmadan duyulan korkuyu simgelediğinden bahsetmektedir. Nitekim sosyal politika uygulamalarında mutlak yoksulluk sınırına odaklanan dar bir bakış açısıyla gerçekleştirilen sosyal yardımların, yoksul kişilerin kendi potansiyellerini ortaya çıkarabilen mekanizmalardan bağımsız işlemesi, kişilerin devlet tarafından etiketlenme ve utanmayla yaşam mücadelelerine devam etmesine neden olmaktadır.

Kadınların SED Hizmeti Hakkındaki Bilgileri: SED hizmetinden en az 6 ay ve daha fazla süredir faydalanmakta olan kadınların hizmet hakkındaki bilgi durumları incelenmiştir. Bu inceleme, hizmetten aktif faydalanan kadınlar için hizmetin hangi amaçla kendilerine sağlandığının bilincinde olup olmama durumlarıyla yakından bağlantılıdır. Araştırma

kapsamında kadınların hizmet hakkında yeterli bilgilerinin olmadığı, hizmetin sosyal yönünden ziyade ekonomik yönüne odaklandıkları görülmüştür. Aslında bu sonuç hizmet sunumunda hizmetin sosyal yönünün ihmal edildiğinin de bir göstergesi olabilmektedir. Dolayısıyla hizmet temel amacından saparak nakit transfer yapılan bir destek halini almaktadır. Bu sapmanın yaşanmasında elbette personel azlığı, vaka yükü, kadınların nakit gereksinim temelli arayışta olmaları ve hizmetin algılanmasında ve aktarılmasında sosyal yönünün ihmal edilmesi gibi etmenler etkili olmuştur.

Kadınların gündelik yaşam içerisindeki beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve sosyal yaşam olmak üzere beş temel hak alanına ait deneyimlerinde yoksulluk nedeniyle hak ihlalleri yaşadıkları görülmüştür. Bu konuda kadınlardan SED hizmetinden önceki ve sonraki yaşamları üzerinden bir değerlendirme yapmaları istenmiştir. Nitekim mikro ölçekte SED hizmeti özelinden başlamak üzere daha makro bir bakış açısına doğru sosyal yardımların işlevselliği ve yoksullukla hak temelli mücadelenin olup olmadığına dair bir değerlendirme sunabilmek amaçlanmıştır. Dolayısıyla kadınların aktarımlarından yola çıkarak bu hizmetten kazanımlar ve hizmetin temel hakların kullanımına sağladığı fayda/faydasızlık üzerinden bir değerlendirme yapılmış, aynı zamanda sosyal yardımlar insan haklarını gerçekleştirilebilir bir konumda mı yoksa eşitsizlikleri pekiştiren bir işleve mi sahip sorusuyla yola çıkılmıştır.

Beslenme Hakkına Yönelik Kazanımlar : Kadınların SED hizmeti ödemesini öncelikle gıda temini sağlamak amacıyla kullandığı bilgisine ulaşılmıştır. Öyle ki beslenme açısından kazanım ‘hiç aç kalmamak’ ile eş değer tutulmaktadır. Burada fark edilen bir diğer konu da SED hizmetinin hanedeki yoksulluğu azalttığı değil durağan hale getirdiğidir. Hizmetten faydalanmadan önce hiçbir temel ihtiyacını gideremeyen kadınlar için bu hizmet elbette yaşantılarındaki bir iyileşmedir ancak bu iyileşme zaruri gereksinimlerin en az seviyede giderilebilmesiyle eş değerdir.

Barınma Hakkına Yönelik Kazanımlar: Kadınların hizmetten kazanımlarına ilişkin ifadelerinde belirgin olan diğer kısım barınma ihtiyacına yönelik destek sağlanmasıdır. Giderleri karşılanabilen bir barınma alanına sahip olmak, beslenme ihtiyacının ardından SED hizmetinin pay edildiği en önemli alandır. İnsan yaşamının devamlılığı için ve bu

nedenle bir hak olarak kendine yer bulan beslenme ve barınma, SED hizmetiyle minimum düzeyde sağlanabilmektedir. Kira ve fatura giderlerinin ödenebildiği bir konut, kadınlar için hizmetin en büyük kazanımı ve çoğunlukla bir güvence olarak nitelendirilmektedir.

Eğitim Hakkına Yönelik Kazanımlar: Gıda gereksinimi, barınma giderleri gibi öncelikli harcama kalemlerinin ardından okul çağındaki çocukların eğitim masraflarına yönelik hizmetin faydasından bahsedilmiştir. Ancak fark edilmiştir ki eğitim masraflarından kasıt çocuğun kırtasiye, kıyafet gereksinimlerinin yanı sıra, daha çok çocuklara okul harçlığı verebilmek şeklinde aktarılmıştır. Keza kadınların SYDV tarafından sağlanan eğitim yardımlarından sıklıkla faydalanıyor oluşu bu durumu desteklemektedir. Çocukların eğitimlerine devamı açısından bu hizmet onların bir geleceği olarak görülmektedir. Demek oluyor ki kadınlardan bazıları, SED hizmetinin hiç sonlanmayacak olduğu algısına sahiptir. Böylelikle bağımlı kitlelerin yaratıldığı ön plana çıkmıştır.

Güçlenme, Yeterlilik ve Sosyal Yaşam: SED hizmetinin sağladığı bir başka kazanım, kadınların ruhsal iyilik halinin sağlanması, güçlenme ve yeterlilik alanlarındaki katkısının ifade edilmesidir. En somut hali ile hizmetten beklenen aileye ekonomik boyuttaki katkısıdır. Fakat kadınlar, bu hizmet ile yoksulluğun neden olduğu başarısızlık haliyle mücadele edebildiklerini, özgürlüğe kavuştuklarını, yaşamlarındaki yoğun stres faktörlerinin azaldığını, hanedeki eşe karşı ekonomik ve sosyal boyutta bir güçlenme sağladıklarını, aile çözülmesini engelleyebildiklerini beyan etmişlerdir. Hizmetin kadınlar üzerindeki bu etkisi onun maaş olarak nitelendirilmesinden doğan bir sonuç olarak değerlendirilmiştir. Aylık şeklinde devamlı bir nakit ihtiyacının sağlanması kadınların yapabilirliklerine de katkı vererek bir güvence oluşturmaktadır.

SED Hizmetine Eleştirel Bir Bakış: Son olarak hizmetin faydalanıcılarının gözünden hizmete yönelik eleştiriler değerlendirilmiştir. Kadınların hizmet sürecinin eksik ya da yeterli yönlerine dair yaptıkları değerlendirmelerle hizmetin nasıl daha işlevsel hale getirileceği yönünde bir sonuç elde etmek mümkündür. Kadınların yarısından fazlası hizmeti, miktarın yetmemesi üzerinden eleştirirken diğer çoğunlukta kadınlar hizmete ilişkin herhangi bir eksiklik bildirmemiştir. Hizmeti miktar olarak eleştiren kadınlar gelir-gider ilişkisine bağlı bir yorumlama yaparak mevcut miktar ile fiyat artışlarının orantılı

olmadığını ve asgari insani gereksinimlerini en az seviyede karşılayabildiklerini ifade etmişlerdir. Bu durumda kadınlar SED hizmetine bağlı kalmaksızın çalışma gayreti içerisinde iş arayışlarına devam etmektedir. Mevcut durumda haneye giren düzenli gelir ve sağlanan SED hizmeti toplamıyla bir aile ancak temel gereksinimlerini yeterli düzeyde karşılayabilir hale gelebilecektir ancak kadınlar için çocuklarının bakımı, nitelikli istihdam alanlarında yer alamama hali SED hizmetine bağımlılığı arttırmakta ve yoksulluk yaşantısının bir döngü halinde devamına neden olmaktadır.

Kadınların haklara erişimleri bağlamında incelenen beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve sosyal yaşam deneyimleri kapsamında sosyal yardımların işlevselliği ve SED hizmeti özelinde bir değerlendirme yapılmasını sağlamıştır. Sosyal yardımların ekonomik eşitsizlik merkezli temel hizmetlere erişim sorunları ve asgari insani gereksinimlerin giderilmesindeki çözüm arayışı hedefinin ne derece gerçekleştirildiği bahse konu deneyimlerle gün yüzüne çıkmıştır. Çoklu sosyal yardımlar ve SED hizmetinden faydalanmakta olan kadınların yaşamlarını idame ettirebilecek minimum yeterlilikte bir yaşam sürdürdükleri, bu nedenle farklı baş etme yöntemleriyle mücadelelerine devam ettikleri araştırma sonuçlarıdır. Burada sosyal yardımların niceliği ve niteliği sorgulanmaktadır ki bu, yardımların bireylerin yalnızca beslenme ve barınma gibi zaruri gereksinimlerin giderilmesinde bir araç olarak kullanıldığını göstermiştir. Öyleyse sosyal yardım sunumları, hak temelli yaklaşımın belirlediği idealden epey uzaktır. İnsan haklarını bir bütün olarak okuyabilmek, en temelde ekonomik ve sosyal haklarını kullanmaktan yoksun bireyleri hakları ihlal edilmiş insanlar olarak kabul edilmiş başlamaktadır. Sosyal politikalarla yönetim erklerine yüklenen sorumluluk ise özünde yoksul bireylerin sosyal ve ekonomik haklarını doğrudan kullanabilen, savunabilen bireyler olarak toplumsal yaşamda yer edinmesini sağlamaktır. Kuşkusuz bu sorumluluğun kamu hizmetlerini piyasalaştırmadan, gönüllü sektörlere devretmeden ve yardımlaşma eksenli olmaksızın uygulanabilir olması gerekmektedir ancak olması gerekenin yokluğu kadınların algı ve deneyimlerinden çıkan sonuç ile görünür olmaktadır.

Sosyal hizmet bağlamında bir değerlendirme yapılacak olursa sosyal yardımların eşitlik ve adaleti sağlama kökenli, birey üzerinde ‘güçlendirici’ bir nitelik üstlenmesi gereklidir

ki birey kendi yaşamı üzerinde söz sahibi olabilsin ve/veya geleceğini yönlendirebilsin. Ancak yoksul kadınların deneyimlerinden hareketle bir kadın sosyal yardımlar arayıcılığı ile kendine yeterli hale gelebilmesinden ziyade çocuğunu yedirebilen, giydirebilen, barındırabilen, okutabilen bir kişi olarak nesneleştirilmektedir. Bu nedenle sosyal yardımlardan faydalanan bir aile ancak en çok ihtiyacı olanın (çocuk, engelli, yaşlı gibi) en zorunlu ihtiyacını giderebilmektedir.

Bir özet niteliğinde olan Atatanır (2016, s. 324)'ın araştırmasında yer verdiği sonuç, bu araştırma için de geçerliliğini korumaktadır; Türkiye'de yoksulluk algısı ve yoksullukla mücadele anlayışı hak ihlalleri üzerinden değil toplumsal birliğin ve beraberliğin bir gereği olarak şekillendirilen, kalıcı, sürekli ve alıcısını memnun eden sosyal yardımlarda bulunma amacı güden bir anlayışa sahiptir.

5.2. ÖNERİLER

Çalışmanın bu bölümünde hizmetten faydalanan aile bireylerinin güçlendirilmesi ve SED hizmetinin uygulanma sürecine ilişkin öneriler yer almaktadır.

5.2.1. Hizmetten Faydalanan Aile Bireylerinin Güçlendirilmesine İlişkin Öneriler

Yoksulluk, aile yapısını ve her aile bireyini farklı düzeylerde olumsuz etkilemektedir. Bu araştırma genelinde kuşkusuz en önemli etkiyi çocuklar ve kadınlar yaşamaktadır. Yoksullukla mücadelesini sosyal çevre desteği ve kamusal yardımlarla sürdüren kadınların kendi yaşamları üzerinde egemen olabilmesi, aile işlevselliği ve çocuğun esenliği kapsamında önem teşkil etmektedir. Nitekim yoksulluğun neden olduğu hak ihlallerini önleyebilmek, kadın ve çocuk yoksulluğunun azaltılmasıyla doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla ebeveyne veya çocuğun bakımını üstlenen kişiye yardım edilmedikçe çocuğun iyilik hali sağlanamaz. Bu kapsamda yoksul kadınların psikososyal sorunlarının ve taleplerinin giderilmesi amacıyla ele alınan öneriler, kadınların güçlendirilmesi ve çocuklarına daha iyi bir yaşam sunulabilmesi üzerinden ele alınmıştır.

Eğitimin Sonu İş Fırsatları: Görüşülen öznelerin çoğunluğu ilkokul mezunudur. Eğitim düzeyiyle yakından bağlantılı olan istihdam sürecinin düzensizliği ve bu durumun yoksulluğa etkisi yapılan görüşmelerde de ortaya çıkmıştır. Öyle ki çalışabilen kadınların hepsi gündelik işlerle gelir elde etmektedir. Bir kısım kadın da düzenli bir gelir elde etmenin eğitim düzeyiyle olan yakın ilişkisinin bilinciyle, farklı yollarla eğitim süreçlerine dahil olmak istemekte ancak ekonomik yetersizlik nedeniyle kendileri ve çocuklarının eğitimleri arasında bir seçim yapmaya zorlanmaktadır. Bu kapsamda kadınlar, eğitim süreçlerine dahil olabilecekleri açık lise, açık öğretim gibi alanlarda bilgilendirilmeli, teşvik amacıyla eğitim materyaline kadar ücretsiz bir sistem sağlanmalıdır. Aynı zamanda kadınların kendilerini gerçekleştirebileceği, yetenek ve kapasiteleri doğrultusunda yapabilirliklerini arttırabilecekleri farklı meslek alanlarına yönelik eğitimler sunulmalı, sertifika programları ilçeler genelinde yaygınlaştırılmalıdır. Kadınların bu eğitimlere ücretsiz katılımları sağlanarak düzenli devam etmelerini teşvik etmek amacıyla eğitim programını başarıyla tamamlayan kadınlara yönelik istihdam alanları yaratılmalıdır. Böylece kadınların temizlik gibi gündelik işlerden ziyade verimli olabilecekleri ve düzenli kazanç sağlayabilecekleri istihdam alanlarının oluşturulması sağlanarak hem eğitim hem de istihdam birlikteliğiyle ekonomik ve psiko-sosyal sorunlara karşı kadının güçlendirilmesi sağlanacaktır. Buradaki en büyük adım eğitim sürecine dahil olan kadının bu eğitim sayesinde iş sahibi olacağı bilincinde olduğu bir sistemin elde edilmesidir.

Ücretsiz Gündüzlü Çocuk Merkezleriyle Çocuklar Eğitime, Kadınlar İş Gücüne: İstihdam süreciyle yakından bağlantılı bir diğer konu kadınların çalışmak istemesine karşın bakım sorumluluğunu üstlendiği çocukları nedeniyle iş gücüne dahil olamamalarıdır. Öyle ki okul öncesi gelişim çağındaki çocuklu tek ebeveynli kadınlar çalışamaz konumda, diğer kadınlar ise çocuklarının yaş ve okul durumuna göre bir istihdam alanına dahil olabilmenin beklentisi içerisindedir. Bu beklentinin karşılanamadığı kadınlar için sosyal yardımlara bağımlılık artmakta ve yoksulluk aşılabilir bir konumda durmaktadır. Görüşme sağlanan öznelerin çoğu sosyal yardımların geçiciliğinin bilince olup iş arayışındadır fakat bu arayış çocuklarını emanet edebilecekleri kişi ya da kurumun olmamasıyla sekteye uğramaktadır. Bu kapsamda çalışma gayreti ve isteğinde olan kadınlara yönelik çocuklarını bırakabilecekleri

gündüzlü çocuk merkezlerinin açılması sağlanabilir. Kadınlar, çocuklarını bu kurumlara bırakarak çalışma yaşamına dahil olabilecek, çocuklar da ev içi mekândan çıkarak gönüllü yahut uzman kişiler arayıcılığıyla eğitimlerinin desteklendiği, temel gereksinimlerinin (yemek, temizlik gibi) giderilebildiği, akran ve arkadaş gruplarıyla sosyalleşebildikleri ortamlarda vakit geçirebileceklerdir. ASHB tarafından sağlanan ücretsiz kreş hizmeti olmasına rağmen bu kreşlerin kontenjan doluluğu ve gereksinim içerisindeki ailelerin fazlalığı düşünüldüğünde, hizmet yeterli gelmemektedir. Ücretli okul öncesi hizmetlerde ise özellikle yoksul aileler bu ücretleri ödeyemedikleri için çocuklarını okul öncesi eğitime gönderememektedir. İlkokul çağına gelene değin bir çocuk, ailenin yoksulluğu nedeniyle ev içi mekânda vakit geçirmekte, ebeveyninin verebildikleriyle yetiştirilmekte ve sosyal çevre etkileşimi yetersizleşmektedir. Dolayısıyla il ve ilçe bazında yaygınlaştırılması mümkün olan ücretsiz gündüzlü çocuk merkezleriyle çocuklar eğitim ve sosyal aktivite içerisinde olurken tek ebeveynli kadınlar da işgücü piyasasına dahil olabilecektir.

Evlilik Öncesi Eğitim Programlarının Güncellenerek Yaygınlaştırılması: Sağlıklı bir aile yapısının sağlanması en temelde sağlıklı bir evlilik birlikteliği ile mümkündür. Evlilik bazen kök aileden kaçış, bazen de yoksulluğun bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle evlilik ilişkilerindeki kalitenin artırılması amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sağlanan evlilik öncesi eğitim programının ülke genelinde yaygınlaştırılması, özellikle bu alandaki bilinç ve farkındalığa yönelik yapılacak çalışmaların aktif bir ekip tarafından gerçekleştirilmesi amacıyla kurumlara mesleki personel desteğinin sağlanması gereklidir. Aynı zamanda evlilik öncesi eğitim programına dahil edilen üniteler içerisinde özellikle kadınların evlilik içerisinde sürdürdükleri toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin farkındalığın geliştirilmesine yönelik yeni eğitimler eklenmelidir. Ek olarak sıklıkla karşılaşılan ‘imam nikahlı birlikteliğe’ ilişkin kabul, ayrılmayla başlayan yasal süreç için önemli bir engeldir. Toplumda var olan algıya yönelik toplumsal kontrolün sağlanabileceği çalışmaların yapılması değişimi de beraberinde getirecektir.

Ebeveyn Eğitimleri Aileyi Güçlendirir: Görüşülen kadınların büyük çoğunluğunun boşanmış olduğu ve yine çoğunluğunun ebeveynlik sorumluluğunu tek başına üstlendiği

görülmüştür. Bu durum kadınların stres durumunu arttırmakta, sağlıklı bir ebeveyn-çocuk ilişkisinin kurulmasını engellemektedir. Yoksulluk nedeniyle çocuklarının temel gereksinimlerini karşılamakta yetersiz kalan kadınlar, bir de onları yönlendirme, destekleme, rehberlik gibi becerilerden yoksundur. Şu hâlde aile içi iletişimin sağlanması ve ebeveyn bilgi-becerilerinin artırılması için eğitim programlarının düzenlenmesi şarttır. Bu eğitim programları ile sağlıksız ve işlevsiz ana-baba tutumlarını değiştirilebilecek, algı ve eylemlerde yaratılacak değişim ile sorun çözme becerisi geliştirilebilecektir. Çocuk yetiştirme, çocukla iletişim gibi aile içi faktörler ebeveynin eğitimi, kültürü, yaşadığı coğrafya gibi pek çok değişkene göre farklılık göstermektedir. Keza tek ebeveynli bir aile için olumlu rol ve sorumlulukları yerine getirmek daha da güç olmaktadır. Dolayısıyla benzer özellikteki aileler ile grup çalışması şeklinde yapılacak olan ebeveyn eğitimleri tek ebeveynli aileler başta olmak üzere aile yapısını kuvvetlendirici bir hale getirilebilir.

Araştırma kapsamında dikkat çeken bir diğer nokta tek ebeveynli ailelerde görülen baba eksikliğidir. Bu durum kadınların sorumluluklarını arttırmakta ve yeterliliğinde sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Ebeveynlik içerisinde anne ve babanın farklı sorumlulukları ve çocuğa yönelik farklı işlevleri bulunmaktadır. Boşanma sonrasında çocuklarıyla olumlu etkileşimlerin sürdürülmesi noktasında babaların da katılımlarının desteklendiği ebeveyn eğitimlerinin kurgulanması oldukça önemlidir. Boşanma sürecinden itibaren annelerin çocuğa yönelik bakım ve gözetim sorumluluğunu daha sağlıklı sürdürmesi, babanın da çocuğun yaşamında aktif rol almasını içeren konuların bu eğitimlerde verilmesi etkili olacaktır.

Şiddet Mağduru Kadınlara Terapötik Müdahale Merkezleri: Görüşme sağlanan kadınların geçmiş ve şimdiki yaşamlarında şiddet öyküsü bulunmaktadır. Evlilik sürecinde ve boşanma sonrası süreçte devam eden şiddet karşısında kadınlar, yaşadıkları korku nedeniyle kısıtlanmaya maruz kalmıştır. Görüşme boyunca kadınların ilk olarak şiddet geçmişinden başladığı gözlemlenmiş olup anlatma ve paylaşma ihtiyacı içinde oldukları değerlendirilmiştir. Bu kapsamda kadınlar mevcut şiddet durumlarını gizlemeyi, itaat etmeyi baş etme yöntemleri olarak benimsemiştir. Bu kadınların hiçbirinin herhangi bir kurum desteği almadığı düşünüldüğünde bir ihtiyacın varlığı

dikkat çekmektedir. Özellikle ilçe bazında Bakanlık tarafından kurulan bir merkez tarafından şiddet mağduru kadınlarla yapılacak olan bireysel ve grup terapilerinin kadınların ruh sağlığı açısından iyileştirici ve güçlendirici olacağı düşünülmektedir. Bu merkezlerin Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM)'nin bir alt birimi şeklinde taşra alanlarda yaygınlaştırılması mümkündür. Bir yandan sosyal hizmet uzmanı, klinik psikolog gibi alanında uzman meslek elemanları tarafından sağlanacak psikososyal hizmetlerin istihdam alanı yaratacağı bir yandan da mağdur kadınların gereksinimleri doğrultusunda faydalanabileceği bir kurum desteğinin olmasının olumlu gelişmeler yaratacağı düşünülmektedir. Benzer bir şekilde farklı kurumlardan hizmet alan kadınların şiddet öyküsüyle karşılaşan meslek elemanlarının bu kadınları yönlendirebileceği kurumların varlığı çok boyutlu müdahaleyi güçlendirecektir.

Nafaka Ödemelerinde Denetim Mekanizmaları: Çoğunluğu tek ebeveynli aile yapısına sahip olan kadınlar tarafından sıklıkla boşanma sürecinde karara bağlanan nafaka ödemesinin yapılmadığı ve bu durumun hiçbir hukuki sonuca maruz kalmadığı ifade edilmiştir. Özellikle çocuk bakımı nedeniyle çalışamayan tek ebeveynli kadınlar için nafaka ödemesi, sosyal yardımlardan sonra haneye giren tek gelir olma özelliği taşımaktadır. Bu durumda nafaka ödemesinin yapılmadığı hallerde yasal ve caydırıcı bir yaptırım sürecinin uygulanmasının elzem olduğu görülmüştür.

5.2.2. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinin Uygulanma Sürecine İlişkin Öneriler

Nitelikli Bir Hizmet Sunumu İçin Daha Fazla Mesleki Personel, Daha Fazla İş Birlikçi Kurum: Araştırmanın sonuçları kapsamında değerlendirilmesi gereken ilk alan hizmetin sosyal ve ekonomik bağlamıdır. Ailelerin müracaat nedenleri ve bu hizmeti değerlendirme biçimleri ekonomik kökenlidir. Öyle ki çoğu katılımcı kadın için haneye giren tek düzenli gelir SED hizmetidir ve bu hizmet ile beslenme, barınma ve eğitim gibi en temel gereksinimler asgari düzeyde giderilmektedir. Hizmetin ekonomik bağlamı ailelerinin yaşamlarında kayda değer iyileştirmeler sağlamaktadır lakin hizmetin sosyal bağlamı bu noktada ihmal edilmektedir. Kişi başına düşen vaka sayısı fazlalığı, Sosyal Hizmet Merkezlerindeki personel yetersizliği, farklı pek çok birimin iş yükü dağıtımının

sağlanamaması gibi faktörler hizmet sunumunda yer alan meslek elemanlarının temel sorunlarını oluştururken, müracaatçılara sosyal yönden desteği içeren mesleki görüşme sürelerinin azaltılması bu yönün ihmalindeki en önemli nedenlerdir. Bu noktada meslek elemanı müracaatçının sorununu ve talebini anlayan, hizmet sürecine karar veren ve sağlanan hizmetin amacına uygun kullanımını denetleyen bir çerçeve üzerinden kendine hareket olanağı sağlamaktadır.

Bir diğer neden ise kişileri sosyal yönden destekleyebilecek ve yönlendirmenin sağlanabileceği kurumların ilçe bazında eksikliğidir. Tek bir kurumun ve hizmet modelinin ailenin karmaşık gereksinimlerini karşılamakta yetersiz kalacağı kabul edilmelidir. Ailenin güçlendirilmesine ilişkin bahsedilen önerilerin koordineli şekilde yürütülmesi için duyulan destek ağı gereksinimi STK ve kamu kurumlarının iş birliği ile giderilmelidir. Meslek elemanları tarafından rehberlik hizmeti uygulanabilir bir konumdayken özellikle aile bireylerini yönlendirebilecek bir kurumun olmayışı bu süreci zorlaştırmaktadır. Araştırma süresince görülmüştür ki, kadınlar yoksulluktan en fazla etkilenen nüfus grubudur ve yoksulluk nedeniyle temel hakları ihlal edilmiş bireyler olarak ekonomik yardım kadar sosyal desteğe de gereksinim duymaktadırlar. Kadınların güçlenmesi, çocukların esenliği ve aile işlevselliğinin sağlanabilmesi amacıyla yeterli uzman personel istihdamı, çeşitli kamu ve özel kurum koordinasyonu ile nitelikli hizmet sunumları gerçekleştirilebilir.

SED Hizmetinin Sosyal Yönüne Vurgu: Söz konusu hizmetin ekonomik desteği içermesinin yanı sıra sosyal desteği de içerecek şekilde oluşturulması bu hizmet modelini diğer sosyal yardımlardan ayırıcı bir konumda tutmaktadır. Öyle ki çocukların aile yanında yaşam haklarını öncelikleyen ve bu bağlamda ekonomik olarak temel ihtiyaçların giderilmesine destek sağlamayı amaç edinen bu hizmet, sosyal yönden de aile birliğinin güçlendirilmesini ve aile bireylerinin sosyal işlevselliğini sağlamayı hedeflenmektedir. Bu hedef, salt bir ekonomik müdahalenin iyilik halini sağlamada yetersiz oluşunun bilinçliliğini göstermektedir. Dolayısıyla fizyolojik ihtiyaçların karşılanmasıyla eş güdümlü şekilde sosyal, duygusal, psikolojik sorunların da çözüme kavuşturulmasının önemini içermektedir. İdeali arayan, sosyal hizmetin temel amaç ve misyonu ile örtüşen sosyal ve ekonomik destek hizmeti, daha önce de bahsedildiği üzere uygulama açısından

hizmetin sosyal yönünün ihmal edildiği pek çok etkeni de içinde barındırmaktadır. Bu nedenle en temelde bir “bakış açısı” olarak hizmetin sosyal yönünün vurgulandığı çalışmalara ihtiyaç olduğu gözlemlenmektedir. Bu ihtiyacın giderilebilmesi kapsamında hizmetin işlevselliğinin artırılmasına yönelik yapılan çalışmalarda hizmetin sosyal yönünün de vurgulandığı bilgi ve bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Aynı zamanda ülke genelinde hizmetin sosyal yönünün uygulandığı çalışmaların yaygınlaştırılması ve mevcut uygulama örneklerinin meslek elemanlarıyla paylaşıldığı çalışmaların yapılması önem arz etmektedir.

SED Hizmeti Miktarı ve İşlevine İlişkin Düzenlemeler: Katılımcı kadınların SED hizmetine yönelik eleştirel değerlendirmelerinden yola çıkarak SED hizmetinin niteliği kadar niceliğinin de müracaatçının lehine düzenlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Hizmetin miktar olarak yeterliliği, günümüz ekonomik koşulları göz önüne alınarak belirlenmelidir ki tatminkâr bir miktar elde edilmiş olsun. Benzer bir öneri SYDV tarafından sağlanan nakdi yardımlar için de geçerlidir. SED hizmetinin aktif kullanıcıları tarafından sunulan bir diğer öneri de oldukça anlamlı bulunmuştur. Söz konusu öneri, hanedeki yoksulluğun derecesinin mevsimsel olarak değişkenlik göstermesi ile ilgilidir. Öyle ki özellikle günübirlik gelir sağlayan kadınlar için kış mevsimi, düşük gelir ve fazla gider arasında sıkışmaktır. Keza SED hizmeti talebinin kış mevsiminde artış göstermesi bu durumu somutlaştırmaktadır. Bu kapsamda SED hizmetinden faydalanan ailelere yönelik kış mevsimini kapsayacak bir ücret artırımının yapılması değerlendirilebilir.

Araştırma kapsamında hizmetten faydalanmakta olan kadınların hizmetin amacı, işlevi, süresi, yükümlülükleri hakkında birbirinden farklı görüşlerinin olduğu gözlemlenmiştir. Meslek elemanları tarafından müracaatçılar ile yapılan ön görüşmede hizmet hakkında detaylı bilgilendirmeler yapılmalıdır. Böylece hizmetin, kullanıcılarına yüklediği sorumlulukların farkındalığı artacak aynı zamanda hizmetin amacına uygun kullanımı sağlanabilecektir.

Kadınların sosyal yardım talebinde bulunurken utanç yaşadıkları bilgisi edinilmiştir. Sosyal yardım talep etmenin bir aile için son çare oluşu ve bu süreçten duyulan utanç, hak temelli yaklaşımdan ne denli uzak bir algının varlığını göstermiştir. Sosyal

yardımların lütuf bağlamında değerlendirilmesi de bahse konu varlığı desteklemektedir. O halde haklar konusunda hak savunuculuğu rolünü üstlenen sosyal hizmet uzmanları ve/veya bu alandaki diğer yetkin kişiler tarafından yoksul kadınlar başta olmak üzere her aile bireyini kapsayacak bilgi ve bilinçlendirme faaliyetleri sağlanmalıdır.

Hak Temelli Bir Hizmet İçin Süpervizyon Çalışmaları: Hizmet faydalanıcılarının hak algısı kadar bu hizmetin uygulayıcısı olan meslek elemanlarının da hak temelli yaklaşım değerlendirmeleri hizmet sunumu açısından kritik öneme sahiptir. Öyle ki Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Yönetmeliğinde belirtildiği üzere muhtaçlık kriteri, çocuğun üstün yararı ilkesi göz önüne alınarak meslek elemanları tarafından belirlenir. O halde bir meslek elemanın hak anlayışına ve mesleki değerlendirmelerine göre bir ailenin muhtaçlık kriteri ve sosyal yardımlardan faydalanma durumu değişiklik gösterebilir. Uygulamada ikililik yaratmaya oldukça müsait olan bu alan, meslek elemanlarının yoksulluk ve hak kavramlarına ilişkin mevcut algılarıyla yakından bağlantılıdır. Örneğin bir meslek elemanı asgari ücretle çocuğunun temel gereksinimlerini asgari düzeyde karşılayabilen bir aileyi SED kapsamında değerlendirmezken bir başka meslek elemanı ise çocuk üzerinden asgari düzeyde karşılanan ihtiyacın bir hak ihlali yaratacağı bakışıyla hizmet talebini olumlu değerlendirebilmektedir. Bu kapsamda meslek içi eğitimlerin ve çeşitli vaka paylaşımlarının yapılabileceği çevrimiçi alanların oluşturulması sağlanabilir. Aynı zamanda insan yaşamına doğrudan müdahale eden sosyal hizmet mesleği için süpervizyon çalışmaları çok önemlidir. Bu kapsamda Bakanlık ve üniversitelerin iş birliğiyle süpervizyon çalışmalarının başlatılması daha nitelikli bir hizmet sunumu ve çalışana destek sağlanması açısından elzemdir. Gelecek araştırmalara yön vermesi açısından ise, sosyal hizmet desteği sağlayan profesyonellerin hak temelli yaklaşımla değerlendirildiği araştırmaların yapılmasının farkındalık yaratacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Acar, H. (2002). İnsan Haklarının Uygulanması, Küreselleşme ve Engelli Hakları. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1), 91-101.
- Açıkalın, N. (2007). Enformel Sektör ve Yoksulluk: Kentsel İşgücü Pazarı Üzerine Etkileri, İstanbul ve Gaziantep Örnekleri. *Sosyoekonomi*(2), 43-62.
- Açıkgöz, Ş., Yusufoglu, Ö. Ş. (2012). Türkiye’de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 76-117.
- Adaman , F., Keyder, Ç. (2006). *Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*. İstanbul: Avrupa Komisyonu'nun Çalışma, Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Raporu.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB). (2015). *Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik*.
- Aksan, G., Topçuoğlu, A. (2014). Türkiye’de Yoksullukla Mücadele, Sosyal Yardımlar ve Kadınlar. D. Alptekin , A. Topçuoğlu, G. Aksan, *Yoksulluk ve Kadın içinde* (s. 129-163). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aktan, C. C. (2002). *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu.
- Aktaş Akoğlu, Ö., Küçükkaragöz, H. (2018). Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlüklere İlişkin Bir Araştırma: İzmir İli Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(1), 153-172.
- Alaca Aytış, Ü. (2019). *Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti Kapsamındaki Ailelerin Sosyo-Demografik Yapısının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Aile Danışmanlığı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Alcock, P., May, M., Wright, S. (2016). *The Student's Companion to Social Policy*. USA: Wiley Backwell Publishing.
- Anık, K. (2019). *Kadınların Yoksullukla Mücadelesi: Sosyal Yardımlaşma Kurumlarının Rolü*. Erzurum Teknik Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı. Erzurum.
- Arditti, J. (1997). Women, Divorce and Economic Risk. *Family Courts Review*, 35(1), 79-89.
- Arpacıoğlu, Ö., Yıldırım, M. (2011). Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), 60-76.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB). (2021). *2020 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara: Strateji Geliştirme Başkanlığı.

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB). (2022). *Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Yıl Sonu Verileri*. <https://www.aile.gov.tr/media/87499/kurumsal-istatistikler.pdf>
Erişim: 02.5.2022
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB). (2022). *Türkiye'de Kadın*. Ankara: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Assari, Ş., Hani, N. (2018). Household Income and Children's Unmet Dental Care Need; Blacks' Diminished Return. *Dentistry Journal*, 6(2), 1-10.
- Atatanır, H. (2016). *Türkiye'de Yoksulluk, Sosyal Yardım ve Sivil Toplum: Hak Temelli Yaklaşım Açısından Bir Değerlendirme*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Atatanır, H., Karataş, K. (2019). Yoksulluğa Hak Temelli Yaklaşım. *İnsan&İnsan*, 6(21), 453-475.
- Attepe Özden, S., Pak, M. D., İçağasioğlu Çoban, A. (2017). Sosyal Hizmette İyilik Hali Kavramı. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 88-104.
- Attepe Özden, S., Tekindal, M., Gedik, T. E., Ege, A., Erim, F., Tekindal, M. A. (2022). Nitel Araştırmaların Rapor Edilmesi: COREQ Kontrol Listesinin Türkçe Uyarlaması. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*(35), 522-529.
- Aybars, A. I., Beşpınar, F. U. (2013). *Erken Yaşlarda Çocuk Refahı ve Kadın İstihdamı*. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı & UNICEF.
- Aydoğdu Boğa, Ş., Yardım, M. (2021). *7 Ekim Dünya Yoksullukla Mücadele Günü(2021)*. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı. Ankara.
- Aynı Nakdi Yardım Yönetmeliği. (28.09.1986). Resmi Gazete.
- Balay, B. (2002). *Bir Başka Yoksulluk: Kadın Yoksulluğu Üzerine*. 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokyumu. Ankara: Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama.
- Bales, K. (2002). *Kullanılıp Atılanlar- Küresel Ekonomide Yeni Kölelik*. (P. Ögünç, Çev.) İstanbul: Çitlembik Yayınevi.
- Başar Saripek, D. (2017). "Hak Temelli" Sosyal Politikadan "Hayırseverlik Temelli" Sosyal Politikaya Geçişte Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü. *İnsan&İnsan*, 4(11), 81-99.
- Baulch, B. (September, 2006). The New Poverty Agenda: A Disspute Consensus. *IDS Bulletin*, 37(4), 82-90.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*. (Ü. Öktem, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınevi.

- Bauman, Z. (1999). *Küreselleşme-Toplumsal Sonuçları*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baykal, B., Köse, S., Özsoy Özmen, A., Ayhan, E. E. (2021). Yoksulluk ve Servete ilişkin Nedensel Atıfların Demografik Değişkenler Bağlamında İncelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 19(1), 198-214.
- Beltekin, N., Çete, U. (2019). Eğitim Hakkını Yeniden Tanımlamak. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 27-39.
- Bildirici, Z. (2011). *Avrupa Birliği'nde Yoksullukla Mücadele ve Türkiye'nin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Avrupa Birliği Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Bilen, M., Şan, M. (2006). Yoksulluk Kültürü ve Türkiye'de Yoksulluk Sorunu. *Sivil Toplum*, 4(13), 167-178.
- Bora, A. (2016). *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Buğra, A. (2005). *Yoksulluk ve Sosyal Haklar*. İstanbul: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM).
- Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A. (2008). *Yoksullukla Mücadeleden Ne Anlıyoruz?* İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Bullock, H. E., Williams, W. R., Limbert, W. M. (2003). Predicting Support for Welfare Policies: The Impact of Attributions and Beliefs About Inequality. *Journal of Poverty*, 7(3), 35-56.
- Burhan, N. (1984). İhtiyaç Kavramı Üzerine Düşünceler ve Kamu Ekonomisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 38(3-4), 18-34.
- Burkett, P. (1990). Poverty Crisis in The Third World: The Contradictions of World Bank Policy. *Monthly Review*, 42(7), 22-23.
- Butler, J. (2014). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Alt Üst Edilmesi*. (B. Ertür, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Castells, M. (1998). *The Information Age: Economy, Society, and Culture Volume 1-The Rise of The Network Society*. USA: Wiley Blackwell.
- Cılga, İ. (2004). *Bilim ve Meslek Olarak Türkiye'de Sosyal Hizmet* (Cilt 16). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları.

- Cichon, M. (1996). Avrupa Refah Devletini Gelecekte de Finansa Ediebilir mi? Avrupa'da Sosyal Koruma Değişimi ve Sorunlar. A. Bosco, M. Hutsebaut (Der.), *ETUC-ETUI Konferansı* içinde (s. 75-100). Brüksel: Avrupa Sendikalar Enstitüsü, Harb-İş Sendikası.
- Cihan Dündar, Ü. (2022). *Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) Alan Ebeveynlerin Aile Süreçlerinin İncelenmesi: Elazığ Örneği*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı. Ankara.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Los Angeles: USA: Sage Publication.
- Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk. *Sosyal Siyaset Konferansları*(59), 89-132.
- Çamur Duyan, G. (2006). *Sosyal Hizmet Bakış Açısından Yoksul Kadınlar: Altındağ Örneği*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı. Ankara.
- Dansuk, E. (1997). *Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi*. Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Ücretler ve Gelirler Dairesi Başkanlığı. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT).
- Davidoff, L., Westover, B. (1986). *Our Work, Our Lives, Our Words: Women's History & Women's Work*. UK: Mcmillan Education.
- Davis, P. E., Sanchez-Martinez, M. (2014). A Review of The Economic Theories of Poverty. *National Institute of Economic and Social Research*(Discussion Paper No. 435), 1-65.
- De Certeau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi I*. (L. Arslan Özcan, Çev.) Ankara: Dost Yayınları.
- Demiral, N., Hakan, E., Demiral, B. (2007). *Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Küresel Yoksulluk*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. Çanakkale: IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Küresel Yoksulluk Bildiriler Kitabı.
- Demirci, S. M. (2020). Kent ve Boş Zaman: Bir İade-i İtibar Denemesi. S. Buz, T. E. Gencer, C. Bolgün (Ed.), *Kentsel Sosyal Hizmet içinde*. Ankara: Nobel.
- Demirhan , Y., Kartal, N. (2014). Turgut Özal Dönemi Yoksullukla Mücadele Politikaları ve Günümüz Yansımaları. *Journal of Business Economics and Political Science*, 3(6), 119-137.
- Demiröz, F. (1996). *Evli Kadınlara Yönelik İstismar ve Kadınların Sığınmaevleri Hakkındaki Düşünceleri*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı. Ankara.

- Deniz, Ç. A., Hülür, B. A., Ekinci, Y. (2016). Göç, Strateji ve Taktik: Suriyeli Sığınmacıların Gündelik Hayat Deneyimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1077- 1087.
- Denli , Ö. (2015). Bir İnsan Hakları Meselesi Olarak Küresel Yoksulluk. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 113-130.
- Deringil, S. (2015). *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Dey, I. (1993). *Qualitative Data Analysis: A User-friendly Guide for Social Scientists*. New York, USA: Routledge.
- Dilik, S. (1987). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu. *Çimento İşveren Dergisi*, 2(1).
- DPT. (2001). *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu*. Ankara: DPT Yayınları, Yayın No: 2599-ÖİK:610.
- Ecevit , Y. (Şubat 2010). İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği El Kitabı. 1-19. Pelin Ofset Matbaacılık. <https://105386-Isgucu-piyasasinda-toplumsal-cinsiyet-esitligi-el-kitabi>. Erişim: 28.04.2022
- Ecevit, Y. (2003). Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Kurulabilir? *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 83-88.
- Elias, N. (2016). *Uygarlık Süreci: Sosyo Oluşumsal ve Psiko Oluşumsal İncelemeler* (8. Baskı). (E. Özbek, Çev.) İletişim Yayınları.
- Erbay, E., Çalış, N. (2021). Türkiye’de Koruyucu Aile Hizmetlerine Yönelik Uzman Görüşleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(40), 439-462.
- Erdem , T. (2003). *Yoksulluk Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma "Ankara Kent Yoksulları"*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı. Ankara.
- Erdoğan, N. (2016). Yok-Sanma: Yoksulluk-Mâduniyet ve “Fark Yaraları”. A. Bora, K. Can, A. Çiğdem, Ö. Laçiner, E. Ocak, M. Şen (der.), *Yoksulluk Halleri içinde* (s. 29-47). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ergüneş, N. (2012). Sosyal Politikada Dönüşümün Etkilerini Biz Kadınlar Nasıl Yaşıyoruz. İzmir: 7. Karaburun Bilim Kongresi. 1-13.
- Feagin, J. R. (1972). Poverty: We Still Believe That God Helps Those Who Help Themselves. *Psychology Today*, 6(6), 101-129.
- Ferkiss, V. (2000). Globalization: Myth, Reality, Problems. *America*. 182(5),19.
- Frank, F. (1983). *The Minimum Wage*. London: Policy Studies Institute.

- Geens, N., Vandenbroeck, M. (2014). The (Ab)Sense of a Concept of Social Support in Parenting Research: A Social Work Perspective. *Child&Family Social Work*, 19(4), 491-500.
- Gökdayı, İ. (2003). *Türkiye'de Kırsal Yoksulluk ve Anamas Yöresi Örneği*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Güçlü Ergin, N. (2008). *Evli ve Boşanmış Kişilerin Evlilik Uyumu ve Cinsiyetçilik Açısından Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı. Ankara.
- Gündoğan, N. (2007). *Yoksulluğun Değişen Yüzü Çalışan Yoksullar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Gündoğan, N. (Ocak/Şubat 2008). Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele. *Ankara Sanayi Odası*, 42-56.
- Güneş, M. (2012). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Bir Kamu Yönetimi Politikası Olarak Sürdürülebilirliği. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(24), 149-184.
- Hacımahmutoğlu, H. (2009). *Türkiye'de Sosyal Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi*. Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Hattatoğlu, D. (2002). Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu ve Bir Başa Çıkma Stratejisi Olarak Ev Eksenli Çalışma. Y. Özdek (Ed.), *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları içinde* (s. 303-316). Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları ve Derleme Merkezi.
- Hinsch , W., Stepanians, M. (2005). Severe Poverty as a Human Rights Violation-Weak and Strong. A. (ed.) Follesdal, T. Pogge içinde, *Real World Justice*. Dordrecht , The Netherlands: Published by Springer.
- Hirş, E. (1996). *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*. (S. Baran Veziroğlu, Çev.) Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.
- Holland , S., Scourfield , J. (2015). *Social Work: A Very Short Introduction*. UK: Oxford University Press.
- IFSW & IASSW. (2014). *Global Definition Of Social Work*. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> Erişim: 22.03.2022
- International Labour Organization (ILO). (2018). *Küresel Ücret Raporu*. https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_651796/lang--tr/index.htm Erişim: 13.04.2022

- International Labour Organization (ILO). (2018). *Cinsiyete Dayalı Ücret Farkının Ölçümü Türkiye Uygulaması*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_756659.pdf
Erişim: 20.05.2022
- İlik, B. (1992). *Yoksulluğun Genel Belirleyicileri*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- İncedal, S. (2013). *Türkiye’ de Yoksulluk Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları*. Ankara: ASPB Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü.
- Kalmijn, M., Monden, C. W. (2006). Are the Negative Effects of Divorce on Well-Being Dependent on Marital Quality? *Journal of Marriage and Family*, 68, 1197-1213.
- Kanbur, R. (2007). Attacking Poverty: What is the Value Added of a Human Rights Approach? *Notes for an Expert Seminar on Human Rights and Poverty, Organized by the United Nations Commission on Human Rights*, 1-5. https://www2.ohchr.org/english/issues/poverty/expert/docs/Ravi_Kanbur.pdf
Erişim: 07.01.2022
- Kanca, O. (2012). 1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 47-63.
- Karataş, K. (2002a). İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet. K. Karataş (Der.), 5. *Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı: Değişen Türkiye’de İnsan Hakları Açısından Sosyal Hizmetler içinde*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkez Yayını No:5.
- Karataş, K. (2002b). Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Yoksulluğa Karşı Küresel Tavır. K. Karataş (Der.), 5. *Ulusal Sosyal Hizmetler Konferansı: Değişen Türkiye’de İnsan Hakları Açısından Sosyal Hizmetler*. içinde Yayın No:5, s. 150-156. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkez Yayını.
- Karataş, K. (2003). Yoksulluk, Yoksullukla Savaşmada Sivil Toplum ve Etik Boyut: Bir Sosyal Hizmet Yaklaşımı. A. Bilgili, İ. Altan (Ed.), *Yoksulluk I.Cilt içinde*. İstanbul: Deniz Feneri Yardımlaşma Derneği.
- Kardam, F., Yüksel, İ. (2004). Kadınların Yoksulluğu Yaşama Biçimleri: Yapabilirlik ve Yapabilirlikten Yoksunluk. *Nüfusbilim Dergisi*(26), 45-72.
- Katsui, H. (2008). *Downside of the Human Rights- Based Approach to Disability in Development*. Helsinki: Institute of Development Studies Helsinki University.
- Kayacıoğlu, S., Rittersberger-Tılıç, H. (2004). *Evlerimizdeki Gündelikçi Kadınlar/Cömert Ablaların Sadık Hanımları*. Ankara: Su Yayınları.
- Kaynak, M. (2007). *Kalkınma İktisadı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kesgin, B. (2013). *Kamu Sosyal Politikalarında Sosyal Yardım* (2. Baskı). Açılım Kitap.

- Kılımmurray, A. (1995). Beyond The Stereotypes A Widening Gap? The Poverty of Policy. *Social Exclusion, Social Inclusion, Democratic Dialogue* (Report No:2), 33-38.
- Kırlıoğlu, M. (2015). *Sosyal ve Ekonomik Destek Alan Ailelerde Yoksulluk, Sağlık ve Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi: Konya rneği*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Konya.
- Kızıler, N. (2017). Türkiye'de Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Transfer Harcamaları. *Journal of Life Economics*, 4(1), 77-100.
- Koray, M. (2007). Sosyal Politika: Nereye Doğru? E. B. Ataman (Ed.), *Cahit Talas Anısına: Güncel Sosyal Politika Tartışmaları içinde*. Ankara: Sosyal Politika Araştırma ve Uygulama Merkezi. 445-475.
- Koray, M. (2012). *Sosyal Politika* (4. Baskı). Ankara: İmge Yayınevi.
- Körükmez, L. (2008). Kent Yoksulluğu İle Mücadelede Kadınların Geliştirdiği Stratejiler ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini. N. Oktik (Ed.), *Türkiye'de Yoksulluk alışmaları içinde*. İzmir: Yakın Kitabevi. 207-244.
- Kuçuradi, İ. (1996). *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuş, E. (2012). *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri, Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri-Nitel mi? Nitel mi?* Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kut, S. (1988). *Sosyal Hizmet Mesleği: Nitelikleri, Temel Unsurları, Müdahale Yöntemleri*. Ankara.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Levitas, R., Pantazis, C., Fahmy, E., Gordon, D., Lloyd, E., Patsios, D. (2007). *The Multi-Dimensional Analysis of Social Exclusions*. Bristol Institute for Public Affairs University of Bristol. Department of Sociology and School for Social Policy Townsend Centre for the International Study of Poverty.
- Lewis, A. (2001). The Issue of Perception: Some Educational İmplications. *Educare Journal of the Faculty of Education*, 30(1+2), 272-288.
- Lewis, O. (1965). *İşte Hayat (La Vida): Yoksulluk Kültürü İçindeki Bir Porto Riko'lu Aile Üzerine İnceleme*. (V. elikbaş, ev.) İstanbul: E Yayınları.
- Lipton, M. (1997). Poverty are here Holes in the Consensus? *World Development*, 25(7), 1003-1007.
- London, J. (1973). *Uçurum İnsanları*. (Y. Yavuz, ev.) İletişim Yayınları.
- Marshall, T. H., Bottomore, T. (2006). *Yurttalışlık ve Toplumsal Sınıflar*. (A. Kaya, ev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Metin, B. (2014). Yoksullukla Mücadeleye İnsan Hakları Açısından Bakmak: Amartya Sen'in Kapasite (Capability) Yaklaşımı Temelinde Bir Değerlendirme. *Journal of Yasar University*, 9(36), 6261- 6380.
- Metin, O. (2011). Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 28, 179-200.
- Mies , M., Bennholdt-Thomsen, V., Von Werlhof, C. (2018). *Son Sömürge: Kadınlar*. (Y. Temurtürkan, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Morçöl, G. (2010). Lay Explanations for Poverty in Turkey and Their Determinants. *The Journal of Social Psychology*, 137(6), 728-738.
- Neuman, L. W. (2014). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. Pearson Education Limited.
- Odabaşı, F. (2009). *Yoksullukla Mücadelede İstihdamın Rolü*. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). (2004). *United Nations Human Rights Annual Report*. Geneva.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2021). *Education at a Glance 2021*. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b35a14e5en/index.html?itemId=/content/publication/b35a14e5-en#section-d1e1820> Erişim: 25.04.2022
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2021). *Pay Transparency Tools to Close the Gender Wage Gap*. <https://data.oecd.org/earnwage/gender-wage-gap.htm>. Erişim:21.05.2022
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2011). *Health at a Glance 2011*. OECD Publishing.
- Özdemir, A., İnce, G. D. (2021). OECD Ülkelerinde Sosyal Yardımların Yoksulluk Üzerine Etkisi. *Çalışma ve Toplum*(4), 2633-2657.
- Özel, H. (2007). İnsan Haklarına Yönelik Bir Tehdit Olarak Yoksulluk. İ. Kuçuradi (Der.), *Yirmibirinci Yüzyılın Başında İnsan Haklarını Korumada Karşılaşılan Sorunlar*. içinde İstanbul: Maltepe Üniversitesi İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Özerkmen, N. (2004). Küreselleşen Dünya'da ve Türkiye'de Eşitsizlikler . *V IV. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Değişen Dünya ve Türkiye'de Eşitsizlikler içinde*. Sivas: Sosyoloji Derneği Yayını No: 13.
- Özsoy, D. (2019). *Türkiye'de Yoksullukla İlgili Sosyal Politikalar: Bir Değerlendirme Çalışması*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.

- Özsoy, D., Karataş, K. (2020). Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Uzmanların Gözüyle Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 989-1004.
- Özsoy, S. (2004). Eğitim Hakkı: Kendi Dilini Bulamamış Bir Söylem. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 2(6), 58-83.
- Padır, A. B. (2020). *Yoksulluk Sorunu ve İstanbul’da Yaşayan Bireylerin Yoksulluk Algısı Üzerine Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi , İktisat Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Sachs, J. D. (2012). Achieving Universal Health Coverage in Low-Income Settings. *The Lancet*, 380(9845), 944-947.
- Sarısoy, İ., Koç, S. (2010). Türkiye’de Kamu Sosyal Transfer Harcamalarının Yoksulluğu Azaltmadaki Etkilerinin Ekonometrik Analizi. *Maliye Dergisi*(158), 327-348.
- Satir, V., Baldwin, M. (1983). *Satir Step by Step: A Guide to Creating Change in Families*. Palo Alto: Science and Behavior Books.
- Saunders, P. (2004). Towards a Credible Poverty Framework: From Income Poverty to Deprivation. *Social Policy Research Centre (SPRC)*. SPRC Discussion Paper No. 131, 1-20.
- Saygı Doğru, E. (2020). Yoksulların ve SYDV Görevlilerinin Kendi Deneyimleri Çerçevesinde Bir Utanç ve Mücadele Meselesi Olarak "Yoksulluk ve Sosyal Yardım". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75(3), 925-945.
- Saygı Doğru. (2016). *Eskişehir’de Sosyal Yardım Sisteminin Yoksulların ve SYDV Çalışanlarının Gözüyle Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı. Ankara.
- Sheafor, B. W., Horejsi, C. J. (2015). *Sosyal Hizmet Uygulaması: Temel Teknikler ve İlkeler*. (D. B. Çiftçi, Dü.) Ankara: Nika Yayınevi.
- Shue, H. (1996). Temel Hakların Evrenselliği. İ. Kuçuradi (Ed.) *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri içinde*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Sipahi, E. B. (2006). Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk:Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk. *SE İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 172-189.
- Söylemez, S. (2013). Yoksullukla Mücadelenin İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(38), 217-226.
- Spicker, P. (25-27 September 2000). Cross-National Comparisons of Poverty. *The Year 2000 International Research Conference on Social Security*. Helsinki: International Social Security Association (ISSA). 1-20.

- Streeten, P., Burki, S. J. (1978). Basic Needs: Some Issues. *World Development*, 6(3), 411-421.
- Şahin Taşgın, N. (2017). *Yoksulluk, İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Şahin, H. (2012). *Küreselleşme Sürecinde İşçilerin Direnme ve Hayatta Kalma Stratejileri: Denizli Tekstil İşçileri Örneği*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Şahin, H. (2018). Yoksulluğun Gündelik Hayat Üzerinden Analiz Edilmesinde Anahtar Bir Kavram: Hayatta Kalma Stratejileri Üzerine Yapısal Bir Çalışma. *Yönetim ve Ekonomi*, 25(1), 133-153.
- Şahin, M. (2005). Küreselleşme Kaynaklı Yoksulluk ve Yolsuzluk. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(25), 124-134.
- Şener, Ü. (2010). *Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikaları*. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV).
- Şener, Y., Başer, M. (2019). Küreselleşme ve Yoksulluğun Kadın Sağlığı Üzerine Etkileri. *ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6(2), 6-10.
- Şengül, T., Ersoy, M. (2000). *Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri: Ankara Örneği*. Ankara: ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı Stüdyo Çalışması.
- Şengül, T., Ersoy, M. (2002). *Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri: Ankara Örneği*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Yayınları Yayın No:4.
- Şenses, F. (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk* (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenses, F. (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk* (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şirin, M. (2021). *Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Yararlanan Bireylerin Aile İşlevleri Üzerine Bir İnceleme: Karadeniz Ereğli Örneği*. Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı. Karabük.
- Şişman, Y. (2017). Türkiye’de Sosyal Politikanın Dünü, Bugünü: Hayırseverliğin Kurumsallaşması mı? Gelişim mi? *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1-22.
- Talas, C. (1977). *Sosyal Ekonomi* (4. Basım). Ankara: S Yayınları.

- Tamkoç, B. (2017). *SED (Sosyal ve Ekonomik Destek) Hizmetinden Yararlanan Çocukların Özelliklerinin İncelenmesi ve Hizmet Sürecinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı. Ankara.
- Tarık , T., Tekin, H. H. (2021). *Sosyal Hizmet Mesleği'nin ABC'si*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Taşpınar, M., Karataş, K., Gelişli, Y., Ege, A., Terzi, Ş., Tezel Şahin, F. ve diğerleri (2014). *Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetlerinin Değerlendirilmesi Projesi Araştırma Sonuç Raporu*. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Tekindal, M., Attepe Özden, S., Gedik, T. E., Ege, A., Erim , F., Tekindal, M. A. (2021). Nitel Araştırmaların Raporlanmasında Standartlar: SRQR Kontrol Listesinin Türkçe Uyarlaması. *OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(42), 5425-5443.
- Tepe, H. (2009). *Sosyal Haklar ve İnsan Hakları: Sosyal ve Ekonomik Haklar Olmadan İnsan Hakları Korunabilir mi?* Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiri Kitabı.
- Topaloğlu, M. (2007). Çocuk Koruma Kanununda Tedbirler Sorunu. *İstanbul Barosu Dergisi*, 81(4), 1647-1660.
- Trak, (Buğra) A. (Kış 1980). İhtiyaçlar Üstüne. *Toplum ve Bilim*(12).
- Tufan, B., Sayar, Ö. Ö., Koçyıldırım, G. (2009). Sosyal Bir Hak Olarak Sosyal Hizmet. *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu*. Antalya: Belediye-İş Sendikası Yayını. 76-86.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2008). *Yoksulluk Çalışmaları*. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (03 Mart 2022). *Tüketici Fiyat Endeksi*. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (4 Mart 2022). *İstatistiklerle Kadın, 2021*. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (6 Mayıs 2021). *İstatistiklerle Aile, 2020*. Ankara.
- Uçar, C. (2011). *Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede Sosyal Politika Araçları ve Etkinlikleri*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Uğur Çinal, T. (2019). *Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Bireylerde Yoksulluk Algısı: İzmit Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Kocaeli.
- Uğur, Ç. (2018). *Türkiye'de Çocuk Koruma Politikaları: Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinin Rolü*. Uzmanlık Tezi, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. Ankara.

- United Nations Development Programme (UNDP). (1990). *Human Development Report 1990*. New York, USA: Concept and Measurement of Human Development.
- United Nations Development Programme (UNDP). (1997). *Human Development Report 1997*. New York, USA: Human Development Eradicate to Poverty.
- United Nations Development Programme (UNDP). (2000). *Human Development Report 2000*. New York: Oxford University Press.
- United Nations Development Programme (UNDP). (2001). *Making New Technologies Work for Human Development*. Geneva: Oxford University Press.
- United Nations Development Programme (UNDP). (2003). *Poverty Reduction and Human Rights-A Practice Note*.
- United Nations Development Fund for Women (UNIFEM). (2005). *Progress Of The World's Women*. New York.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2009). Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek. *Çalışma ve Toplum Dergisi*(2), 25-40.
- Ünverdi, H., Erdin , H., Arıcan, B., Altınörs, A., Yörür, N. (2008). Varlık-Yokluk Ekseninde Bir Deneyim Alanı: Onur Mahallesi Örneği. *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları içinde*. N. Oktik (Der.). İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları. 245-264.
- Wagle, U. (2002). Rethinking Poverty: Definition and Measurement. *International Social Science Journal*. 54(171), 155-165.
- WHO International Consortium in Psychiatric Epidemiology. (2000). Cross-National Comparisons of The Prevalences and Correlates of Mental Disorders. *Bulletin of the World Health Organization*, 78, 413-426.
- Wilson, G. (1996). Toward a Revised Framework for Examining Beliefs About The Causes of Poverty. *The Sociological Quarterly*, 37(3), 413-428.
- World Economic Forum (WEF). (2021). *Global Gender Gap Report*. ISBN-13: 978-2-940631-07-0
- Yalçın, M. (2021). Covid-19 Pandemisinde Kadınlarda Kayıt Dışı İstihdam Durumu. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 359-372.
- Yalman, G. (2007). *Yerel Yönetişim Yoluyla Yoksulluğun Azaltılması*. İstanbul: Friedrich Naumann Vakfı.
- Yay, S. (2014). Tarihsel Süreçte Türkiye'de Sosyal Devlet. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(9), 147-161.
- Yeşilçayır, C. (2020). İnsan Haklarında Kuşaklar Tartışması ve Bir Çözüm Denemesi. *Temaşa Felsefe Dergisi*(13), 73-85.

- Yetim, B., Çelik, Y. (2020). Sağlık Hizmetlerine Erişim: Karşılanamamış İhtiyaçlar Sorunu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 423-440.
- Yıldız, E. (2003). Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışabilir? *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 83-88.
- Yılmaz, H., Ülker, M., Yılmaz, A. S. (2018). Kadınlarda Ebeveynlik Rollerine İlişkin Kendilik Algısı'nın Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 414-431.
- Zengin, O., Altındağ, Ö. (2016). Bir insan Hakları Mesleği Olarak Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 179-190.

EKLER

EK 1: ARAŞTIRMAYA KATILAN ÖZNELERİN TANITIMI

UÖ: 37 yaşında, ilkokul mezunudur. Çiftçilik yapan ailesiyle birlikte köyde yaşamaktayken annesinden gördüğü şiddete dayanamayarak 17 yaşında kaçarak evlenmiştir. İlk evliliğinden 2 çocuğu bulunmaktadır. Evlilik sürecinde eşinin çalışmaması nedeniyle gündüz tarla işlerine giderek gece de dantel ve el işi yapıp satarak geçimini sağlamaya çalışmıştır. Eşinin çalışmaması, madde kullanımı ve kendisini aldatması sonucu boşanarak kök ailesinin yanına dönmüştür. Bu süreçte babasının çocuklarını istememesi üzerine ilk evliliğinden olan iki çocuğu ile hiç görüşmemektedir. 29 yaşında dul kalması, köy yaşamında bu durumun normal karşılanmaması ve annesinin kendisi ile yaşamasını istememesi üzerine hiç bilmediği Biga ilçesine kaçarak bir fabrikada işçi olarak çalışmaya başlamıştır. Burada tanıştığı kişi ile resmi bir birliktelik olmaksızın duygusal ilişki yaşamış, bu birliktelikten 2018 doğumlu bir çocuğu olmuş, bu esnada kişinin evli olduğunu öğrenmiştir. Çocuğun doğması üzerine işten ayrılmış, ailesinin kendisini reddetmesi üzerine onlarla hiç görüşmemiş ve birlikte olduğu kişinin duygusal, fiziksel, ekonomik ve cinsel şiddetine maruz kalmıştır. Öyle ki çocuğuna bez, mama alabilmek için çocuğun babası ile zorla cinsel birliktelik yaşamak durumunda kaldığını ifade etmiştir. Bu süreçte arkadaşı vasıtasıyla TOKİ konutlarına müracaat etmiş ve SED hizmetiyle tanışmıştır. Mevcut durumda TOKİ konutlarında tek çocuğu ile yaşamakta, 5 yıldır SED hizmetinden faydalanmakta, dantel ve oya yaparak gündelik gelir elde etmektedir. Haneye giren aylık gelir 1400TL'dir. Tek düzenli gelir ise okul öncesi gelişim çağındaki çocuk için sağlanan SED hizmetidir.

KS: 38 yaşında, ilkokul mezunudur. Babası İran kökenli, annesi Vanlıdır. Annesi vefat etmiş, babası da trafik kazası sonucu engelli durumuna gelmiş ve engelli maaşı almaktadır. Ablasının Gaziantep'te evli olması nedeniyle kendisi de bu ilde yaşamış, babasının bakımını üstlenmiş ve 17 yaşında atölyelerde terzilik yaparak gelir sağlamıştır. Ablasının eşinin kendisini istememesi üzerine evlenerek Biga ilçesindeki bir köye yerleşmiştir. Evlilik sürecinde fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalmış, eşinden ayrılması halinde gidebileceği bir yakın çevresinin olmaması nedeniyle uzun süre bu evliliğe

katlanmış ve evlilikten iki çocuğu olmuştur. Oğlu 10, kızı ise 5 yaşındır. Boşanma davası devam etmekte olup çocukları ile ayrı yaşamaktadır ve uzaklaştırma kararı vardır. Çocuklarının bakım sorumluluğu nedeniyle yalnızca gүнübirlik temizlik işlerine giderek kazanç elde etmekte, kayınpederi çocuklar adına maddi destek sağlamakta yanı sıra 11 aydır SED hizmetinden faydalanmaktadır. Haneye giren aylık gelir 2200 TL'dir. Tek düzenli gelir ise bir çocuk adına sağlanan SED hizmetidir.

MS: 38 yaşında, ilkokul 5. Sınıfa kadar babaannesi arayıcılığı ile eğitimine devam etmiştir. Kendisi 12 yaşındayken ailesiyle birlikte konfeksiyonda çalışmak üzere İstanbul iline göç etmişlerdir. Babasının sopa, kemer ve borularla kendisini döverek işkence yapmasından kaçarken yoldan geçen birinin kendisini arabaya almasıyla kaçırılmıştır. 16 yaşındayken bir yıl bodrum katında kendisini kaçırın kişi ile yaşamış ve kurtarılmayı beklemiştir. Burada tecavüze uğramış ve 17 yaşında hamile kalmıştır. Çocuğu doğduktan sonra eşinin, kız kardeşiyle olan birlikteliğini görmüş ancak hiçbir yakın çevresinin olmaması nedeniyle gayri resmi evlilik birlikteliğini sürdürmüştür. İlk çocuğuna kimlik çıkartmak amacıyla kişi ile resmi nikahlı olarak evlenmiş hemen ardından boşanma davası açmıştır. Bu esnada ikinci çocuğuna hamile olduğunu öğrenmiştir. Bir müddet daha evlilik birlikteliğini sürdürmesinin ardından boşanmıştır. Bu süreçte İstanbul SYDV arayıcılığıyla ev tutmuş, SED hizmeti ile tanışmıştır. Yaklaşık 10 yıldır SED hizmetinden faydalandığını ve bu hizmet sayesinde çocuklarını büyüttüğünü belirtmiştir. İstanbul'da yaşadığı mahallede şimdiki eşiyle tanışmış ve evlenerek Biga ilçesine göç etmiştir. Bu evlilikten de iki çocuğu bulunmaktadır. Halen evli olmasına rağmen eşinin başka bir kadın ile kaçması nedeniyle ayrı yaşamaktadır. İlk evliliğinden olan büyük kızıyla hiç görüşmemekte, halihazırda üç çocuğu ile birlikte yaşamaktadır. Hanede yaşayan çocukların yaşları sırasıyla 18, 14 ve 8'dir. Anne mevsimlik tarla işlerine ve temizlik işlerine giderek kazanç sağlamakta yanı sıra SED hizmetinden faydalanmaktadır. İstanbul ilinde faydalandığı SED hizmeti haricinde Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğüne 5 yıldır hizmetten faydalanmaktadır. Haneye giren aylık gelir 3.354 TL'dir. Tek düzenli gelir ise iki çocuk adına sağlanan SED hizmetidir.

AN: 40 yaşında, ortaokul mezunudur. 5 kardeşin en büyüğüdür. Babası kanyon şoförü, annesi ev hanımıdır. Ailesiyle köyde yaşamaktayken babası kanserden vefat etmiş ve

ailede yaşanan maddi sıkıntılar nedeniyle geçim sorumluluğunu kendisi üstlenmiştir. Böylece 14 yaşında bir gıda fabrikasında çalışmaya başlamıştır. Fabrikada çalışmaktayken eşiyle tanışıp 22 yaşında evlenerek başka bir köyde yaşamaya başlamıştır. Burada eşinin alkol sorunu, düzenli çalışmaması, köyde iş olanaklarının az olması ve kendisinin de iş bulamaması nedenleriyle Biga ilçesine göç etmişlerdir. Burada eşi kalorifer işi yaparken kendisi de hasta bakıcılığı, temizlik personeli olarak çalışmıştır. Eşinin hane ve çocuklarının gereksinimlerine destek olmaması, düzenli bir işte çalışmaması ve yaşanan ekonomik zorlanmalar nedeniyle eşinden boşandığını ancak eşinin kendisini ikna etmesi üzerine yeniden evlendiğini belirtmiştir. Süreç içerisinde benzer olayların yeniden yaşanmasının ardından hâlihazırda eşinden ayrı olarak dört çocuğuyla birlikte yaşamaktadır. Çocukların yaşları sırasıyla 17,15, 7 ve 5'tir. Anne gündelik temizlik, merdiven silme işlerine giderek kazanç sağlamaktadır. Arkadaş ve akraba çevresinin maddi desteklerinin yanı sıra 6 aydır SED hizmetinden faydalanmaktadır. Haneye giren aylık gelir 2400 TL'dir. Tek düzenli gelir ise bir çocuk adına sağlanan SED hizmetidir.

DE: 38 yaşında, ilkokul mezunudur. Hayvancılıkla uğraşan ailesiyle birlikte köyde yaşamaktayken ilkokul eğitimi sırasında gündelik tarla ve hayvancılık işlerinde yevmiyeli olarak çalışmış ardından fabrikada işçi olarak çalışmaya devam etmiştir. Çalıştığı yerde eşiyle tanışmış ve kaçarak evlenmişlerdir. Bu evlilikten dört çocuğu olmuştur. Çocukların yaşları sırasıyla 16,13, 11 ve 7'dir. Evlilik sürecinde eşinin alkol kullanması, şiddet uygulaması ve kendisini aldatmasına rağmen aile ve çevre baskısı nedeniyle bir süre dayanmış fakat ekonomik sıkıntılar, 'sizi benzin döker yakarım' gibi tehditler ve şiddetin artmasıyla boşanmıştır. Mevcut durumda tütün sarıp satarak gelir elde etmektedir. Yanı sıra köyde yaşayan ailesinin erzak desteğinden, nafaka ödemesinden ve 6yıdır SED hizmetinden faydalanmaktadır. Haneye giren aylık gelir 4.466 TL'dir. Tek düzenli gelir nafaka ödemesi ile iki çocuk adına sağlanan SED hizmetidir.

TH: 43 yaşında, ortaokul mezunudur. Ortaokulu açık öğretim arayıcılığı ile bitirmiş olup lise eğitimini de sürdürmek istemektedir. Annesi işitme engelli, babası ise kendisi küçük yaşta vefat etmiştir. 17 yaşında evlenerek İstanbul iline göç etmiştir. Evlilik birlikteliğinden 4 çocuğu olmuştur. Çocukların yaşları sırasıyla 25, 23, 18 ve 11'dir.

İstanbul'da yaşamaktayken en büyük çocuğun evden kaçması, madde kullanımı, cinsel birliktelikleri ve sıklıkla hamile kalıp doğan çocukları kurum bakımına verme süreci başlamıştır. Bu süreçte eşinin sabit bir işte çalışmaması ve yaşanan maddi sıkıntılar nedeniyle ailesi ile birlikte Biga ilçesine göç etmiş fakat büyük çocuk İstanbul'da kalmıştır. Burada eşinin borçlarını ödeyebilmek için temizlik ve merdiven silme işlerine giderek kazanç sağlamıştır. Büyük çocuğun madde kullanımı nedeniyle İstanbul ilinde psikolojik tedaviye başladığı süreçte ilgili personeller tarafından Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğüne dosya takibinin sağlanması talep edilmiştir. Kurum çalışanlarından sosyal hizmet uzmanı aile ile görüşmelere başlamıştır. Bu süreçte TH, kızının yeni doğan çocuğunu kendisine bırakarak gittiğini, bir daha kızından haber alamadığını, torununu kurum bakımına vermekte kararlıyken sosyal hizmet uzmanı tarafından desteklendiğini ve bu sayede SED hizmetiyle tanıştığını belirtmiştir. Mevcut durumda hanede 5 kişi yaşamakta olup baba fabrikada işçi olarak çalışmakta, anne ise çalışmamaktadır. Haneye giren aylık gelir 5.368 TL'dir. Aile, bir çocuk ve bir torun olmak üzere iki çocuk adına sağlanan SED hizmetinden 5 yıldır faydalanmaktadır.

SG: 35 yaşında, ilkokul 4. Sınıfa kadar eğitimine devam etmiştir. Van/Erciş'te 9 kardeşli bir ailede büyümüştür. Kendisi küçük yaşta annesi vefat etmiş, babası felç geçirmiş ve babasının bakımını üstlenmiştir. Memleketinde eşiyle tanışarak 23 yaşında evlenmiştir. Bu evlilikten 3 çocuk olmuştur. Çocukların yaşları sırasıyla 9, 8 ve 5'tir. Van depremi sonrası ve inşaat işçisi olan eşinin bu ilde iş bulamaması nedeniyle ailesi ile birlikte Biga ilçesine göç etmiş, 7 yıldır bu ilçede yaşamaktadırlar. Baba akciğer kanseri nedeniyle çalışmamaktadır, anne de rahim ağzı kanseri nedeniyle tedavi görmekte ve çalışmamaktadır. Ailenin, yakın çevre desteği bulunmamakta, aile sosyal yardımlar ve 4 yıldır sağlanan SED hizmetiyle geçim sağlamaktadır. Haneye giren aylık gelir 3.354 TL'dir. Tek düzenli gelir ise iki çocuk adına sağlanan SED hizmetidir.

GE: 39 yaşında, lise mezunudur. 2 yıllık üniversite kazanmış ancak ilk yılında babasının maddi yetersizliği nedeniyle okulu bırakmak zorunda kalmıştır. Anne ve babası boşanmış, üç kardeşi bulunmaktadır. Çocukluğunda annesi tarafından şiddete maruz kalmış, huzursuz bir aile ortamında büyüdüğünü belirtmiştir. Aile ortamından kurtulmak amacıyla 23 yaşında evlenmiştir. Bu evlilikten 2 çocuğu olmuştur. Çocukların yaşları

sırasıyla 15 ve 9'dur. Evlilik sürecinde eşi çalışmasına engel olmuş, çalıştığı zamanlarda ise eşinin sorunlar çıkarması nedeniyle işlerden ayrılmak zorunda kalmıştır. Evliliği boyunca duygusal, fiziksel, cinsel ve ekonomik şiddete maruz kalmıştır. Eşinin kendisini odaya kilitleyerek '*beni seveceksin*' '*boşanırsan seni öldürürüm*' tehditlerinin ardından kardeşinin de desteğini alarak bir boşanma planı hazırlamış ve uygulamıştır. Boşanmış olmasına rağmen tehdit ve şiddet örüntüsü devam etmekte, uzaklaştırma kararı bulunmakta ve karara bağlanan nafaka ödemesini alamamaktadır. Anne boşanma sürecinde SED hizmetiyle tanışmış ve tek çocuk adına 4 yıldır bu hizmetten faydalanmaktadır. Yanı sıra vefat eden babasından ölüm aylığı almakta ve gündelik temizlik işlerine giderek kazanç sağlamaktadır. Haneye giren aylık gelir 4.424 TL'dir.

AS: 37 yaşında, ortaokul mezunudur. İstanbul'da doğup büyümüştür. Babası Biga ilçesinin yerli bir esnafı olduğu için kök ailesinde hiç maddi sıkıntı yaşamadığını belirtmiştir. Ailesinin İstanbul ilinden Biga ilçesine taşınmasının ardından babasının yanında çalışan bir kişiyle tanışmış ve 19 yaşında evlenmiştir. Bu evlilik birlikteliğinden üç çocuk olmuştur. Çocukların yaşları 17, 8 ve 4'tür. Evlilik sürecinde eşinin düzenli çalışmaması ve alkol kullanması nedeniyle başta ekonomik olmak üzere zorluklar yaşamış, fiziksel şiddete maruz kalmıştır. Mevcut durumda boşanmış, çocuklarıyla birlikte yaşamaktadır. Çocuklarının bakım sorumluluğunu tek ebeveynli olarak üstlendiği için çalışmamaktadır. Boşanma sürecinde SED hizmetiyle tanışmış ve 4 yıldır bu hizmetten faydalanarak geçim sağlamaktadır. Haneye giren aylık gelir 4.424 TL'dir. Tek düzenli gelir ise bir çocuk adına sağlanan SED hizmetidir.

TZ: 45 yaşında, ilkokul mezunudur. Şanlıurfa'da doğmuş ve burada yaşamıştır. Dedesi tarafından nüfusa 10 yaş büyük yazdırıldığını belirtmiştir. 27 yaşında evlenmiştir. Evliliğinden sırasıyla 8 ve 3 yaşlarında iki çocuk olmuştur. Evlendikten hemen sonra eşinin inşaat işiyle uğraşması sonucu Biga ilçesine göç etmişlerdir. Bir hafta sonra ise eşi cezaevine girmiş, cezaevinde 5 yıl kaldıktan sonra cezaevinden kaçmış bu nedenle de ceza süresi uzamıştır. Hâlihazırda iki çocuğu ile birlikte yaşamakta, eşi halen cezaevindedir. Aile desteğinin yanında tütün sararak, mevsimlik tarla işlerine giderek kazanç sağlamak ve 6 yıldır SED hizmetinden faydalanmaktadır. Haneye giren aylık gelir 2000 TL'dir. Tek düzenli gelir ise bir çocuk adına sağlanan SED hizmetidir.

BÖ: 36 yaşında lise mezunudur. 3 başarısız evlilik süreci olmuş, 3. evliliğinden eşinin kendisini aldatması ve kendisine şiddet uygulaması nedeniyle boşanmıştır. Bu evlilikten 7 ve 3 yaşlarında iki çocuğu bulunmaktadır. Eski eşinin kızı da olmak üzere hanede 4 kişi yaşamaktadırlar. Küçük çocuğuna otizm teşhisi koyulmuştur. Çocuklarının bakım ve gözetimini tek ebeveynli olarak sağladığı için çalışmamaktadır. Akraba çevresinin maddi desteklerinin yanı sıra 2 yıldır SED hizmetinden faydalanmakta ve sosyal yardımlarla geçim sağlamaktadır. Haneye giren aylık gelir 2000 TL'dir. Tek düzenli gelir ise bir çocuk adına sağlanan SED hizmetidir.

GH: 35 yaşında ilkokul mezunudur. Doğduğundan bu zamana kadar aynı köyde yaşamaktadır ve roman kültürüne sahiptir. Eşiyle okul arkadaşyken tanışmış, 18 yaşında kaçarak evlenmiştir. Evliliğinden 13, 11 ve 4 yaşında üç oğlu bulunmaktadır. Eşi, kardeşinin eşiyle kaçarak kendisini aldatmıştır. Boşanma olmaksızın 2 senedir çocuklarıyla ayrı yaşamaktadır. Mevsimlik tarla işlerinde çalışarak kazanç sağlamakta, kış mevsiminde çalışmadığı için tek gelir kaynağı akraba desteği ve SED hizmeti olmaktadır. SED hizmetinden 3 yıldır faydalanmaktadır. Haneye giren aylık gelir 1677 TL'dir.

AÖ: 33 yaşında, ortaokul mezunudur. İstanbul'da doğup büyümüştür. Evliliğinden 12 ve 10 yaşlarında iki oğlu ve 6 yaşında bir kızı vardır. Evlilik sürecinde eşi taksicilik yapmış ancak düzenli çalışmamasından kaynaklı olarak maddi sıkıntılar yaşamıştır. Eşinin çalışmaması üzerine kendisi akşam saat sekizden sabah altıya kadar süren yevmiyeli bir iplik işine girmiş, gece çalışırken gündüz çocukları ile ilgilenmiştir. Defalarca eşinin şiddetine maruz kalmıştır ve darp raporları bulunmaktadır. Eşinin kendisini ve çocuklarını terk etmesi üzerine bir süre İstanbul'da yaşamaya devam etmiş, bu süreçte SED hizmetiyle tanışmış ancak geçim sıkıntısı nedeniyle kök ailesinin bulunduğu Biga ilçesine göç etmiştir. Burada dört senedir çocuklarıyla birlikte yaşamaktadır. Çocuklarının bakım ve gözetimini tek ebeveynli olarak sağladığı için çalışmamaktadır. Tek düzenli gelir olan SED hizmetinden iki çocuk adına 3 yıldır faydalanmaktadır. Haneye giren aylık gelir 3.354 TL'dir.

BN: 47 yaşında ilkokul mezunudur. İzmir’de doğup büyümüş, uzun yıllar burada yaşamıştır. Devamlı alkol içen ve eşine şiddet uygulayan bir baba, dindar bir anne ve dört kardeşin olduğu bir ailede büyüdüğünü ifade etmiştir. Kök ailesinden kaçmak amacıyla 20 yaşında evlendiğini belirtmiştir. Evleneceği zaman eşinin 15 yaşında olduğunu öğrenmiş, sahte doktor raporuyla nikahları kıyılmış, eşinden ve eşinin akrabalarından şiddet görmüş, yedi yıl süren birliktelikten sonra boşanmıştır. Bu evliliğinden iki çocuğu olmuş ancak maddi yetersizliklerden dolayı çocuklarına bakamamış ve onları babasına vermiştir. Mevcut durumda ilk evliliğinden olan çocuklarıyla görüşmemektedir. Yeniden evlenmeyi düşünmemesine rağmen dul olmasından kaynaklı çevre baskısı nedeniyle kendisiyle tanıştırılan kişi ile ikinci evliliğini yaparak Biga ilçesine göç etmiştir.

Otururken teyzem dedi ki biri sana saldırır, biri sana tecavüz eder, biri arkadan gelir senin ağzını kapatır seni dağa bayıra çıkarır, iftira atarlar. Ben 7 sene dul oldum hiç kimse bana hişt demedi ama o anda o psikoloji ile yaşın çok genç, evlenmeden duramazsın ille ki evlenceksin beni doldurdu doldurdu ben o psikolojiyle tamam didim.

Bu evliliğinde ise eşinin çalışmaması alkol- kumar bağımlılığı, kendisini aldatması, tehdit etmesi ve şiddet uygulaması üzerine boşanma davası açmış, dava henüz sonuçlanmamıştır. İkinci evliliğinden olan 12 yaşındaki bir kızı ile eşinden ayrı yaşamaktadır. Farklı pek çok işte çalışma geçmişi olan BN, yaşı gereği düzenli gelir getirici bir iş bulamamış, günübirlik temizlik ve merdiven silme işlerinden kazanç sağlamaktadır. Aile, sosyal yardımlar, komşu ve arkadaşlarının maddi destekleri ile geçim sağlamaktadır. Haneye giren tek düzenli gelir olan SED hizmetinden 6 aydır faydalanmaktadır. Haneye giren aylık gelir 2.477 TL’dir.

AF: 36 yaşında, ilkokul mezunudur. Şanlıurfa’da doğmuş bir süre orada yaşamıştır. Küçük yaşta annesi terk etmiş, babası vefat etmiştir. Üvey annesi tarafından üvey kardeşi ile 13 yaşında resmi nikah olmaksızın evlendirilmiştir. Bu evlilikten iki oğlu olmuş ancak onlarla görüştürülmemektedir. Evlilik birlikteliği süresince şiddete maruz kalmış, üzerine kuma getirilmiş, sokağa atılmıştır. Gidebileceği bir yerinin olmaması nedeniyle kumadan yardım istemiş, onunla iş birliği yapmış ve kaçmayı amaçlamıştır. Ancak kumanın kendisini karakola bırakması sonucu bir müddet nezarethanede yaşamış ardından abisinin yanına İstanbul iline gitmiştir. Bir süre abisinin yanında kaldıktan sonra annesinin izini

bulmuş, bir süre de onunla yaşamış ardından resmi olarak ikinci evliliğini yapmıştır. Bu evlilikten de sırasıyla 15 ve 13 yaşlarında iki çocuğu olmuştur. Eşinin alkol bağımlılığı, düzenli çalışmaması nedenleriyle odun dizme, bulaşıkçılık gibi farklı pek çok işte çalışmış sonrasında boşanmıştır. Ardından arkadaşları vasıtasıyla tanıştığı kişi ile imam nikahlı birliktelik yaşamış, yedi yıl süren bu birliktelikten bir oğlu olmuştur. Birlikteliğinin sonlanmasının ardından çocuklarıyla birlikte 4 ay Kadın Sığınma evinde kalmıştır. Annesi arayıcılığıyla Biga ilçesine gelmiş, burada kurduğu düzen içerisinde ikinci evliliğinden olan iki çocuğu ile birlikte yaşamaktadır. Diğer evliliklerinden olan çocuklarıyla görüşmemektedir. Anne, pek çok işte çalışma deneyiminin olmasına rağmen düzenli bir işte çalışmamakta, halihazırda örgü örüp satarak kazanç sağlamaktadır. SED hizmetinden 8 aydır faydalanmaktadır. Haneye giren aylık gelir 2000 TL'dir.

EK 2: KATILIMCILAR İÇİN BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

Değerli Katılımcı,

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalında öğretim üyesi Prof. Dr. Kasım KARATAŞ danışmanlığında yürüttüğüm ‘Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Çocukların Annelerinin Yoksulluk Algı ve Deneyimleri’ adlı¹ yüksek lisans tez çalışmasını hazırlamaktayım. Araştırmanın yapılabilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığından gerekli izinleri aldım.

Bu çalışmanın amacı; Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğüne sağlanan Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) hizmetinden faydalanan çocukların annelerinin yoksulluk algılarının anlaşılması, gündelik yaşamdaki deneyimlerinin beslenme, barınma eğitim, sağlık ve sosyal yaşam temelinde anlaşılması, karşılaşılan güçlüklerden doğan baş etme yöntemlerinin ortaya çıkarılması ve SED hizmeti sürecini annelerin bakışından değerlendirmektir. Araştırmanın amaçları kapsamında konuya ilişkin duygu, düşünce ve deneyimlerinize ilgili sorular sormak istiyorum.

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü yüksek lisans öğrencisi Deniz TAŞAĞAL tarafından gerçekleştirilecek olan bu çalışmaya sizin katılımınız çok önemli katkılar sunacaktır. Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmakta olup çalışmaya katılıp katılmama konusunda özgürsünüz.

Çalışmaya katılım tamamen isteğe bağlı olup çalışmanın herhangi bir aşamasında rahatsızlık duyarak araştırmaya katılmaktan vazgeçebilirsiniz. Rahatsızlığınızı gidermek için gereken yardım tarafımdan sağlanacaktır. Katılım göstermekten vazgeçmeniz sizin için herhangi bir sorumluluk getirmeyecektir.

Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğünde sosyal çalışmacı olarak görev yapan Deniz TAŞAĞAL tarafından gerçekleştirilecek olan bu araştırmaya katılmak için sizden herhangi bir ücret istenmeyecektir. Araştırmaya katıldığınız için size ek bir ücret ödenmeyecektir. Ayrıca bu araştırmaya katılım göstermeniz, faydalandığınızı Sosyal ve

¹ Araştırmaya başlamadan önce bilgilendirilmiş onam formunu hazırlarken, etik komisyon iznini ve diğer izin belgelerini alırken çalışmanın ismi, “Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Çocukların Annelerinin Yoksulluk Algı ve Deneyimleri” iken nitel araştırmanın sağladığı özelliklerden ve ortaya çıkan verilerden hareketle zaman içerisinde çalışmanın başlığı “Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Çocuğu Olan Kadınlar: Yoksulluk Algıları, Deneyimleri ve Baş Etme Yöntemleri” olarak değiştirilmiştir.

Ekonomik Destek hizmeti için bir avantaj sağlamayacağı gibi katılım göstermemeniz durumunda da tarafınıza herhangi bir yaptırım uygulanmayacaktır.

Sayfanın altında iletişim bilgilerim yer almaktadır. Çalışmanın sonuçlarını öğrenmek isterseniz benimle iletişim kurabilirsiniz. Görüşme sırasında sizin aktaracaklarınız çok kıymetli, bu nedenle görüşme süresince beyanlarınızı yazı ile kayıt altına almak istiyorum. Size ve ailenize ilişkin tüm bilgiler gizli tutulacaktır ancak araştırmanın kalitesini denetleyen görevliler, etik kurullar ya da resmi makamlar gereği halinde araştırmayı inceleyebilecektir.

Çalışmaya katılım için onay vermeden önce sormak istediğiniz ya da belirtmek istediğiniz bir durum var ise lütfen rahatlıkla ifade ediniz. Sizinle görüşmemiz yaklaşık 1 saat sürecek olup görüşmeyi istediğiniz yerde durdurabilir ya da sonlandırabiliriz. Rahatsız olduğunuz herhangi bir durumda bunu rahatlıkla belirtebilirsiniz.

Bu araştırmaya katılmak istiyorsanız aşağıda yer alan bilgileri doldurarak imzalayınız. İmzalıktan sonra size bu formun bir kopyası verilecektir.

Çalışmaya katkı verdiğiniz için teşekkür ederim.

Katılımcının;

Adı Soyadı:

Adres:

Tel:

İmza:

Araştırmacının;

Adı, Soyadı, Unvanı :Deniz TAŞAĞAL

Adres :

Tel :

E-posta :deniztasagal19@gmail.com

İmza :

Tarih: ... /... /...

EK 3: YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU

“Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Çocuğu Olan Kadınlar: Yoksulluk Algıları, Deneyimleri ve Baş Etme Yöntemleri” adlı araştırma Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı bünyesinde gerçekleştirilecektir. Bu kapsamda Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğünce sağlanan Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) hizmetinden faydalanan çocukların anneleriyle görüşmeler yapıyor, konuya ilişkin sorular soruyorum. Sizinle de bahse konu konular hakkında konuşmak istiyorum. Burada yapacağımız görüşme araştırmam için oldukça kıymetli. Görüşme sırasında doğru ya da yanlış, olumlu ya da olumsuz yanıtı olan sorularımız yok. Önemli olan duygu ve düşüncelerinizi rahat ve içtenlikle ifade etmeniz. Konuşacaklarımız, kimliğiniz hakkında bir bilgi vermeden sadece araştırma kapsamında kullanılacaktır. Görüşmemiz tamamen sizin gönüllü katılımınızla gerçekleşecek olup yaklaşık 1 saat sürecektir. Görüşme süresince istediğiniz zaman ara verebilir, görüşmeyi sonlandırabiliriz. Görüşme, söylediklerinizin unutulmaması amacıyla yazı ile kayıt altına alınacaktır.

Görüşmeyi kabul ettiğiniz ve size yöneltilen soruları içtenlikle yanıtlayacağınız için şimdiden teşekkür ederim.

Deniz TAŞAĞAL

A. SOSYO-DEMOGRAFİK BİLGİLER

1. Kendinizden bahseder misiniz?
(Yaş, medeni durum, eğitim ve çalışma durumu, engellilik durumu, doğduğu yer, yaşadığı yer).
2. Birlikte yaşadığımız aile üyelerinizden söz eder misiniz?
(Yaş, medeni durum, eğitim ve çalışma durumu, gelir durumu, engellilik durumu, doğduğu yer, yaşadığı yer).
3. Birlikte yaşadığımız aile üyelerinizle olan ilişkinizden bahseder misiniz?
(**Aile içi ilişkiler**; ebeveyn rolleri, görevler, sorumluluklar, aile yapısı, tek ebeveynli ise bu durumunun yansımaları).
4. Varsa akraba çevrenizle olan ilişkilerinizden söz eder misiniz?
(Yakın çevre desteği var ise bunun aile ilişkilerine etkisi/katkısı).

B. YOKSULLUK ALGILARI

5. Yoksulluk kavramını nasıl tanımlarsınız?

(Bu kavramdan anlaşılan nedir, yoksulluk kavramına ilişkin düşünceler/örnekler/betimlemeler nedir?)

6. Yoksun olma hali ifadesi size hangi duyguları çağırıyor? Bu duyguları nasıl tarif edersiniz?

(Yoksun olma hali hangi duygular ile ilişkilendirilmektedir, bu duyguları seçme/ifade etme nedenleri nelerdir?)

7. Sizce yoksulluğun oluşum nedenleri nelerdir?

(Kişilerin başarısızlığı, kader, yönetim vs.)

8. Yoksulluğun yok edilebilmesi hakkındaki düşünceleriniz nedir? Yoksullukla mücadelenin nasıl olması gerektiğini düşünüyorsunuz?

(Yardımlaşma, yönetim araçları vs.)

9. Yoksulluk olmadığında hayatınızda neler değişirdi? Buradaki yaşamınıza göre nelerin farklı olacağını düşünüyorsunuz?

C. YOKSULLUK DENEYİMLERİ VE BAŞ ETME YÖNTEMLERİ

10. Bir gününüz nasıl geçmektedir?

(Beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve sosyal yaşam)

Beslenme; kahvaltı öğününüzden bahseder misiniz, kahvaltıdan sonraki öğününüz ne zaman oluyor, sevdiğiniz yiyecekler var mı, var ise bunları ne kadar zamanda bir tüketebiliyorsunuz?

Barınma/Konut durumu; yaşadığınız yerden bahsedebilir misiniz? Su, elektrik ve ısınmayı nasıl sağlıyorsunuz?

(Eşyaların durumu, özel alan/ortak alanın durumu)

Yaşadığınız yerden memnunluk durumunuz nedir, nasıl bir yerde yaşamayı hayal ediyorsunuz?

Ev dışındaki yaşantınız nasıl?

(Eğitim, sağlık, akran/arkadaş ilişkisi, boş zaman, gelecek beklentisi ve hayaller)

Eğitim; çocuğunuzun okula devamlılığı nasıldır, okul ihtiyaçlarını giderebilme durumunuzdan bahseder misiniz?

Sağlık; hasta olduğunuzda sağlık hizmetlerinden (hastane/eczane) yararlanabilme durumunuzdan bahseder misiniz?

Boş zaman; boş vaktiniz olduğunda neler yapıyorsunuz, nasıl değerlendiriyorsunuz? Eğlenmek deyince aklınıza neler geliyor, hayal kurar mısınız, hayallerinizden bahseder misiniz? Gelecekte beklentileriniz nelerdir?

D. SED HİZMETİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

11. Çocuğunuz SED hizmetinden ne kadar süredir faydalanmaktadır?
12. SED hizmeti dışında herhangi bir sosyal yardım/destek alıyor musunuz?
(Gıda, kömür, maddi yardım, psikososyal destek vs.)
13. SED hizmeti hakkındaki düşüncelerinizden söz eder misiniz?
(SED hizmetini nereden duydunuz/öğrendiniz? Başvuruda bulunmaya nasıl karar verdiniz? SED hizmetinin içeriği/kapsamı/süresi/kullanım amacı/işlevi hakkında bildiklerinizden bahseder misiniz?)
14. SED hizmetinden faydalanmadan önce ve bu hizmetten faydalandıktan sonraki ailenizin hayatını karşılaştırmalı olarak değerlendirir misiniz?
15. SED hizmetinin kullanıcısı olarak bu hizmetin eksik ve yeterli yönlerine ilişkin nasıl bir değerlendirme yaparsınız?
16. Bu konuştuklarımız dışında eklemek istediğiniz ya da söylemek istediğiniz şeyler var mı?
17. Son olarak, görüşme esnasında kendinizi nasıl hissettiniz, sizi rahatsız hissettiren bir şey oldu mu? Yaptığımız görüşme ile ilgili olumlu ya da olumsuz fikirlerinizi öğrenebilir miyim?

EK 4: BİGA KAYMAKAMLIĞI MAKAM OLURU

T.C.
BİGA KAYMAKAMLIĞI
Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğü

Sayı : E-82177765-619-726640

03.08.2021

Konu : Yüksek Lisans Tez Çalışması Hk.

KAYMAKAMLIK MAKAMINA

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Bölümü tezli yüksek lisans öğrencisi ve Çanakkale Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü-Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğünde Sosyal Hizmet Uzmanı olarak görev yapan Deniz TAŞAĞAL tarafından gerçekleştirilecek olan "Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Çocukların Annelerinin Yoksulluk Algı ve Deneyimleri"adlı yüksek lisans tez çalışması kapsamında Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğünce sağlanan Sosyal ve Ekonomik Destek hizmetinden faydalanan çocukların annelerine ilişkin mevcut dosya bilgilerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Çanakkale Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü koordinasyonunda yapılacak olan bahse konu araştırmaya katılım sağlanmasında tamamen gönüllülüğün esas alınması, araştırmacı tarafından; araştırma kapsamı dışında kalan hiçbir soru sorulmaması, özel hayata müdahale edilmemesi, katılımcıların kişisel haklarının ve gizliliğinin ihlal edilmemesi, görüşmeler sırasında ses ve görüntü kaydı alınmaması, görüşmelerde edinilen bilgilerin araştırmanın amaçları dışında kullanılmaması, araştırmaya gönüllük esaslı katılım sağlayan kişilerin kişisel özgürlüklerine ve güvenliklerine zarar gelmeyecek şekilde gerekli tedbirlerin alınması şartları ile araştırmacı tarafından ihtiyaç duyulan bilgilerin Çanakkale/Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğünde yer alan mevcut dosya verilerinden kişisel veriler korunarak ulaştırılması hususunu;

Olurlarınıza arz ederim.

Mehmet KARGI
Kuruluş Müdür V.

OLUR
Mustafa CAN
Kaymakam

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: 2C656712-26DA-44CE-BD71-E9E6F47E8DF1

Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/>

GAZİ KEMAL MAH.CENGİZ TOPEL CD. NO:68 BİGA/ÇANAKKALE

Bilgi için:Deniz TAŞAĞAL

(286)316 83 77
(286)316 83 36

EK 5: ETİK KURUL ONAYI

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Sayı : E-35853172-300-00001728739
Konu : Deniz TAŞAĞAL Hk. (Etik Komisyon İzni)

31.08.2021

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 17.08.2021 tarihli ve E-12908312-300-00001711850 sayılı yazınız.

Enstitünüz Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencilerinden **Deniz TAŞAĞAL**'ın **Prof. Dr. Kasım KARATAŞ** danışmanlığında hazırladığı “**Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Çocukların Annelerinin Yoksulluk Algı ve Deneyimleri**” başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunu **24 Ağustos 2021** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

Prof. Dr. Vural GÖKMEN
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: 93CDA9BB-7DB3-45FB-BB5F-C2B79A544FE7

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/hu-ebys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Duygu Didem İLERİ

E-posta: yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Memur

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992

Telefon: .

Kep: hacettepeuniversitesi@hs01.kep.tr

EK 6: AİLE VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI İZİN YAZISI

T.C.
AİLE VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI
Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı

Sayı : E-84459573-605.01[605.01]-1807008

22.11.2021

Konu : Veri Toplama (Deniz TAŞAĞAL)

DAĞITIM YERLERİNE

Çanakkale Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne bağlı Biga Sosyal Hizmet Merkezinde Sosyal Çalışmacı olarak görev yapan ve aynı zamanda Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programında eğitimine devam eden Deniz TAŞAĞAL tarafından "Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Çocukların Annelerinin Yoksulluk Algı ve Deneyimleri" başlıklı yüksek lisans tez çalışması yürütülmektedir. Bu kapsamda Biga Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğü tarafından haklarında korunma kararı olmaksızın Sosyal ve Ekonomik Destek hizmeti ile bir yıl ve uzun süreli (2yıl) olarak aile yanında desteklenen çocukların annelerinin Biga Sosyal Hizmet Müdürlüğünde yer alan mevcut dosya bilgilerine kişisel veriler korunarak ulaşmak ve bu anneler ile görüşmeler gerçekleştirilme talebi ekteki Makam Onayı ile uygun görülmüştür.

Gereğini ve bilgilerinizi arz/rica ederim.

Ahmet Abdullah SEZEN
Bakan a.
Eğitim ve Yayın Dairesi Başkan V.

Ek: Makam Onayı (1 Sf.) Taahhütname (1Sf.) (2 Sayfa)

Dağıtım:

Gereği:

ÇANAKKALE VALİLİĞİNE (Aile ve Sosyal
Hizmetler İl Müdürlüğü)
Hacettepe Üniversitesi Rektörlüğüne
(Sosyal Bilimler Enstitüsü)

Bilgi:

Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğüne
Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğüne

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: B0CE518E-E21F-43F5-9D4F-8927662D1BCD

Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/>

Eskişehir Yolu Söğütözü Mah. 2177. Sok. No: 10/ A Kat: 27 Posta Kodu: 06510
Çankaya/ Ankara
(312)705 57 00
(312)705 57 57

Bilgi için: Cemalettin ULUFER
Sosyal Çalışmacı

EK 7: TEZ ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 05/06/2022

Tez Başlığı : Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinden Faydalanan Çocuğu Olan Kadınlar: Yoksulluk Algıları, Deneyimleri ve Baş Etme Yöntemleri

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 224 sayfalık kısmına ilişkin, 05/06/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %3'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
05/06/2022

Adı Soyadı: Deniz TAŞAĞAL

Öğrenci No: N19134282

Anabilim Dalı: Sosyal Hizmet

Programı: Yüksek Lisans

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Kasım KARATAŞ

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
SOCIAL WORK DEPARTMENT**

Date: 05/06/2022

Thesis Title : Women with Children Benefiting from Social and Economic Support Services: Poverty Perceptions, Experiences and Coping Methods

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 05/06/2022 for the total of 224 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 3%.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature
05/06/2022

Name Surname: Deniz TAŞAĞAL

Student No: N19134282

Department: Social Work

Program: Master

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Kasım KARATAŞ